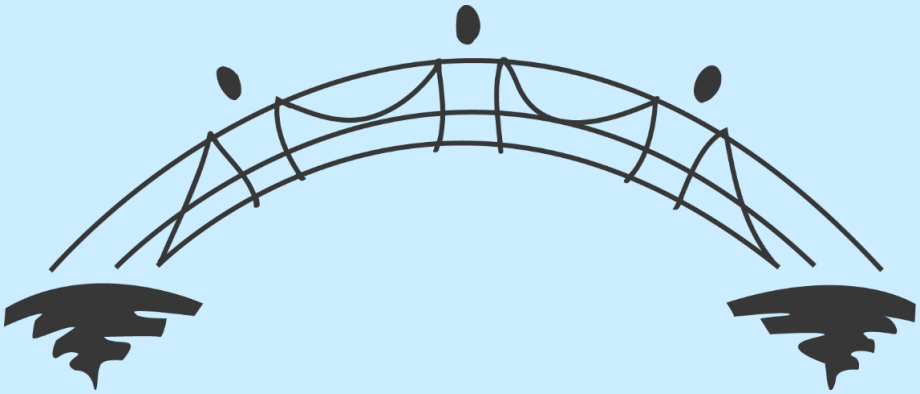

Régió és Oktatás XVI.

Szerkesztők

Márkus Edina, Boros Julianna, Bucher Eszter, Kozma Tamás

Editors

Edina Márkus, Julianna Boros, Eszter Bucher, Tamás Kozma

Innovációk és Innovátorok

Innovations and Innovators

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press

Debrecen

2025

Innovációk és innovátorok

Innovations and Innovators

RÉGIÓ ÉS OKTATÁS XVI.

REGION AND EDUCATION XVI.

A Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ (CHERD) sorozata

Sorozatszerkesztő

Pusztai Gabriella

Szerkesztőbizottság

Flóra Gábor (Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad, Románia)

Kozma Tamás (Debreceni Egyetem)

Polónyi István (Debreceni Egyetem)

Innovációk és innovátorok

Tanuljunk együttműködni az innovációkban

Innovations and Innovators

Learning for Innovative Partnership

Szerkesztők / Editors

Márkus Edina, Boros Julianna, Bucher Eszter, Kozma Tamás

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press

Debrecen 2025

Innovációk és innovátorok

Innovations and Innovators

Szerkesztette / Edited by

Márkus Edina, Boros Julianna, Bucher Eszter, Kozma Tamás

© Szerzők, Authors 2025:

Boros Julianna, Bucher Eszter, Csillei Béla, Csilleiné Mága Erika, Galambos Attila, Heiter Kitti, Jakab Natália, Kozma Tamás, Márkus Edina, Mester Zoltán, Mitrovics Zoltán, Nagy Noémi, Paczári Viktória, Pető Lilla, Szabó Dóra, Szirtes-Tankó Tünde, Vidák Gábor, Zimmermann Ildikó, Zsidek Barbara,

Reviewed by

Edina Márkus, Julianna Boros, Eszter Bucher, Tamás Kozma, Gabriella Pusztai, András Benedek

Technikai Szerkesztő / Technical Editor

Rusznák Anett

© Debreceni Egyetemi Kiadó – Debrecen University Press,

ISSN 2060-2596 (Printed)

ISSN 2064-6046 (Online)

ISBN 978-963-615-282-6 (pdf)

Kiadta: a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1795-ben alapított

Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja

dupress.unideb.hu

Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi

Borítótervezés és műszaki szerkesztés: Rusznák Anett

Készült a Debreceni Egyetem nyomdájában, 2025-ben

TARTALOM / CONTENTS

ELŐSZÓ / PREFACE **7**

I. ELMÉLETEK / THEORIES **10**

Paczári Viktória 11

A társadalmi innováció fogalma és kialakulása 20

Pető Lilla 21

Az innováció hálózatai 219

II. INNOVÁCIÓK / INNOVATIONS **30**

Jakab Natália 32

Digitális érettség az oktatásban 45

Csilleiné Mága Erika-Csillei Béla 46

Roma fiatalok tanulási-művelődési szokásai 68

Galambos Attila 69

Akciók az iskolában? 77

Mester Zoltán 78

Komposztálással a közösségért 86

Mitrovics Zoltán 87

Közösségi foglalkoztatók Magyarországon 94

Nagy Noémi–Márkus Edina 95

Community and social innovation 100

Szabó Dóra 101

Könyves influenszerek és könyvtárak 115

Szirtes-Tankó Tünde 116

Szociális sírkert 125

Zsidek Barbara 126

Élménypedagógia és kollaboráció egy nyári táborban 135

III. INNOVÁTOROK / INNOVATORS **136**

Kozma Tamás 138

Kikből lesznek innovátorok? 146

Bucher Eszter 147

Német nemzetiségi civil szervezetek 153

Boros Julianna 154

Roma példaképek az Ormánságban 171

Pető Lilla 172

A település kovásza 179

Heiter Kitti 180

Helyi hős az innovációban 185
Zimmermann Ildikó 186
Újragondolt értékek 196
Vidák Gábor 197
Sárkeresztúr online 212
A SZERZŐKRŐL / AUTHORS **213**

ELŐSZÓ / PREFACE

A "helyi hős" nem tudományos fogalom. Szakmai irodalomban - szociográfiában, szociálantropológiában, néprajzban, helytörténetben - átvitt értelemben, képes kifejezésként jelenik meg, melyet a szépirodalomból és a közbeszédből kölcsönöztek. A "helyi hős" meghatározatlan, inkább csak elnevezett. A kérdés valójában az, hogy kit nevezünk helyi hősnek. A szakirodalom áttekintése alapján a "helyi hősök" társadalmi változások - történelmi vagy helyi léptékűek - során, illetve a helyi (közösségi) vezetésben, közösségépítésben, a helyi közösség erősítésében tűnnek fel. Mivel kiemelkedő alakokról van szó, a vizsgálatok azt is elemzik, hogy milyenek ezek az emberek, milyen tulajdonságaik vannak, amelyek másoknak nincsenek.

A társadalmi változással kapcsolatba hozható “helyi hősök” egy-egy politikai entitás - egy állam, egy ország, egy nemzet - meghatározó alakjaitól egy-egy kisközösség vezetőig terjednek. Ismerjük az ilyen “helyi hősöket”. Ők azok, akiket a közösség történelme során kiemelnek az átlagos emberek sorából, hogy bennük a politikai entitás kívánatos jegyeit szemléltethessék. Nem foglalkozhatunk itt az ilyen identitás formálással, noha megvitatása sok mindennel tudna hozzájárulni a közösségépítés és a társadalmi kezdeményezések anatómiájában. A társadalmi változásokkal kapcsolatba hozható “helyi hősöket” ezért csak a teljesség kedvéért említjük itt.

A közösségi vezetőkkel foglalkozó irodalom a "helyi hősöket" a közösség vezetőiként (vezérek, hangadók, influenszerek, irányítók befolyásolók) azonosítja. Ezek a vezetők lehetnek formálisak (pl. önkormányzati vezető), de a formális vezetői funkció nem feltétele a "helyi hőssé" válásnak. Bizonyos társadalmi-történelmi körülmények között a közösségi vezető szembekerülhet a közösséggel, és nem, hogy "helyi hőssé" nem válik, hanem ellenállást vált ki. Az informális közösségi vezető hamarabb válhat "helyi hőssé", aki nem csak befolyásolja a közhangulatot, hanem nagy környezeti és/vagy társadalmi kihívások idején, amikor a közösség összetart, új kezdeményezéssel, társadalmi innovációval képes a közösséget megmenteni és megújítani.

A "civil kurázsi" gyakran előfordul a "helyi hősök" életrajzában. A "kurázsi" szó itt a bátorságra utal, nem feltétlenül a harci bátorságra, hanem a civil életben tanúsított magatartásra. A bátorság kockázattal jár; csak az nevezhető bátornak, aki kockáztat valamit. Minél fontosabb dolgot kockáztat valaki, annál bátrabb. Nem feltétlenül az életét, de a vagyonát, az állását, a hozzátartozóit, a megszokott életmenetét. A "civil" bátorság nem kevesebb, mint a harci, sőt, mivel a közösség bármely tagja tanúsíthatja, a közösség bármely tagja válhat "helyi hőssé".

Helyi hősök” ott születnek, ahol baj van, és olyanok, akiket a baj nem bénít meg, hanem küzdelemre késztet. Azok az írások - sokszor tudomány és szépirodalom határán egyensúlyozva (pl. Tamási, Ábel a rengetegben) -, amelyek megkísérlik bemutatni egy-egy helyi hős magatartását, rendszerint nagy kihívások közepette teszik ezt. Ezért is mondtuk az imént, hogy a “helyi hős” a bajban születik.

A társadalmi újítások, vagy más néven társadalmi innovációk nem csupán probléma megoldások. Újításról akkor beszélünk, amikor a problémát eddig szokatlan módon, újszerűen próbáljuk megoldani. Társadalmi innovációk akkor jönnek létre, amikor a közösséget kihívás éri, és azt újszerűen (innovatív módon) oldják meg.

A társadalmi innovációk első leírásai gyakran természeti katasztrófákhoz vagy közösségi kihívásokhoz kapcsolódtak. Ezek a leírások rávilágítottak arra, hogy a közösség hogyan éli meg a veszélyhelyzetet, és mennyire vesz részt a védekezésben. Ha a közösség nem érzi a veszélyt közösnek, akár fel is bomolhat. Ha viszont igen, akkor a közösség megerősödve kerül ki a helyzetből, mert összefog.

Ilyen helyzetekben tűnhetnek fel azok a "helyi hősök", akik nem csupán szembeszállnak a nehézségekkel, hanem új megoldásokat keresnek és alkalmaznak. Ezek az innovátorok nemcsak bátrak, hanem okosak is. A tájékozatlan, elszigetelt és magányos ember nehezen válik a közösség vezetőjévé. A "helyi hős" két lábbal a földön áll, ura a helyzetnek. Kellően tájékozott ahhoz, hogy gyorsan fölismerje a változó helyzetet, és kellően bátor, hogy új megoldást alkalmazzon.

Kötetünk első fejezete elméleti megközelítéseket tartalmaz. Olyan tanulmányokat mutatunk be itt, amelyek a társadalmi innováció különböző megközelítéseit tartalmazzák. Ezekből az derül ki, hogy a társadalmi innováció diffúz fogalom: sokan használják, csakhogy más és más értelemben.

A kötet második fejezete a társadalmi innováció eltérő eseteit mutatja be. nem csak az esetek érdekesek, hanem az is, ahogy az egyes szerzők az eseteket kiválasztják, és ahogy a társadalmi innováció diffúz fogalmát különbözőképp értelmezik. A fejezet tanulsága az, hogy társadalmi innovációkkal tele van világunk; lépten-nyomon találkozhatunk velük. Ez a fejezet tulajdonképpeni folytatása annak a gyűjtőmunkának, amelynek eredményeit korábbi köteteinkben már közreadtuk.

A kötet harmadik fejezete azokkal az emberekkel foglalkozik, akik az innovációkat megvalósítják. Eseteket mutatunk be és elemzünk, amelyekből kitűnnek a helyi hősök közös vonásai. Magatartásokat és attitűdöket keresünk, amelyek közösek lehetnek azokban, akiket helyi hősdöknek, vagyis a társadalom innovátorainak tekintünk. Ezek a közös vonatkozások a következők: elköteleződés az ügy iránt, amely kihívást jelent a közösség számára; kockázatvállalás, hogy a kihívást újszerű módon oldják meg; és képesség arra, hogy innovációjuk mellé fölsorakoztathassák közösségüket. A legfontosabb fölfedezésünk azonban nem ez. Hanem olyasvalami, amire vizsgálódásunk elején nem számítottunk. A társadalmi innovátor nem a pillanat szülötte - bár annak látszik. Beágyazódott a közösségébe, még ha ez nem mindig látszik is. Aki a kihívást vállalja, nem egyszerűen a társadalom tagja, hanem már korábban is vezető volt valamilyen formában. Társadalmi beágyazottsága teszi képessé arra, hogy újat kezdeményezzen, és megszervezze a közösséget. A helyi innovátor így tud közösségének vezetőjévé válni.

Jelen kötetünk tehát tovább viszi azt a tematikát, amelyet korábbi köteteink körülírtak. Szeretnénk megismerni a társadalmi innováció természetrajzát a mai Magyarországon. Kötetünk újdonsága az a bizonyos “helyi hős”. Nélküle, nélkülük nem születik társadalmi innováció. Ez a könyv egyúttal elismerés is azoknak, akik vállalják, hogy helyi hősök legyenek. Rajtuk múlik a jelen - még inkább a jövő.

Kozma Tamás

ELSŐ RÉSZ

ELMÉLETEK / THEORIES

DOI: 10.13140/RG.2.2.10563.31520

Paczári Viktória

A TÁRSADALMI INNOVÁCIÓ FOGALMA ÉS KIALAKULÁSA

Abstract

The scientific examination of social innovation has only begun in recent years and decades. Although it is a relatively "young" concept, it is essential to recognize the growing interest of researchers in this field, resulting in numerous domestic and international studies aimed at exploring the conceptual frameworks and operational mechanisms of social innovation. Despite the many definitions offered, there is still no consensually accepted definition of social innovation, as its nature allows for highly diverse interpretations. This paper attempts to examine the topic without claiming to provide an exhaustive overview.

The study focuses on the concept, significance, and practical application of social innovation, with particular emphasis on improving community quality of life and empowering the target groups. Unlike technological innovations, social innovations frequently engage a wide range of stakeholders in the implementation process. These innovation processes are typically marked by knowledge sharing, network building, and the adoption of novel approaches, all emerging through collaborative efforts.

Keywords
social innovation, innovation, social enterprise, social learning

Absztrakt

A társadalmi innováció tudományos igényű vizsgálata az elmúlt években, évtizedekben kezdődött el. Habár viszonylag "fiatal" definícióról beszélhetünk, fontos látni azt is, hogy az elmúlt időszakban a kutatók egy része intenzív érdeklődést mutat a téma iránt, ebből adódóan már számtalan hazai és nemzetközi írás született a társadalmi innováció fogalmi kereteinek és működési mechanizmusainak céljából. Definiálására már sokan vállalkoztak, ennek ellenére még nem ismert konszenzuálisan elfogadott társadalmi innováció fogalom, hiszen a jelenség természetéből adódóan rendkívül sokféleképpen értelmezhető. Az alábbi írásban a témakör körbejárására teszek kísérletet a teljesség igénye nélkül.

A tanulmány középpontjában a társadalmi innováció fogalma, jelentősége és gyakorlati alkalmazása áll, különös tekintettel a közösségek életminőségének javítására, valamint az adott célcsoport cselekvővé tételére. A társadalmi innovációk a technológiai innovációktól eltérően sok esetben az érintettek széles körét vonják be a kezdeményezés megvalósításának folyamatába. Az innovációs folyamatokat a tudásmegosztás, a hálózatépítés és az új megközelítések alkalmazása jellemzi, amelyek különféle együttműködések nyomán alakulnak ki.

Kulcsszavak
társadalmi innováció, innováció, társadalmi vállalkozás, társadalmi tanulás

Bevezetés

Schumpeter (1980) 1912-es meghatározásában az innovációt sokszínű fogalomként definiálta, amely megjelenhet újfajta szolgáltatásként, eszközként, vagy akár ismeretlen piacok megnyitásában is. Az első meghatározásokat követőn a fogalom egyre inkább a technikai újdonságok leírására szűkült. Az innovációk társadalmi aspektusa ritkán jelent meg a

tudományos diskurzusokban, akkor is többnyire a gazdasági hasznosulásra gyakorolt jelentőségének szempontjából. Eközben azonban egyre nagyobb igény formálódott a terület kibontakoztatására. Gabriel Tarde (Vambéry 1908) francia társadalomtudós szociológiai munkáiban rendszeresen használta az innováció fogalmát. Ehhez kapcsolódóan alkotta meg a társadalmi változás definícióját. Szerinte az (egyébként szerinte teljesen természetesnek és szükségszerűnek értelmezett) utánzásra épülő feltalálás a társadalom fő mozgatórugója, így az innovációk nem csupán találmányként, hanem egyenesen a társadalom egészére ható változásként értelmezhetőek (Vambéry 1908).

A XX. században a társadalomtudományokban megjelenő innovációkutatások középpontjába került annak a vizsgálata, hogy miként alakulnak, hogyan változnak az innovációk. Az 1990-es évekig ezek egyértelműen a létrejövő produktumra koncentráltak, majd a kilencvenes évektől egyre nyilvánvalóbbá vált az a tézis, miszerint az innovációs folyamatok mögött összetett társadalmi folyamatok állnak, ezek középpontjában pedig különböző felek közötti hálózatok vannak (Edmiston 2015). Az ebből kialakult új innovációs paradigma (national innovation system- NIS, azaz nemzeti innovációs rendszer) szerint a magán-, és közintézményekből álló hálózatok nehezen koordinálhatóak rendszerszinten, mert nem szisztematikusan, tervszerűen alakíthatóak. A modell a tudást tekinti a legfőbb input tényezőnek. Vizsgálatok szerint a regionális hálózatokra fókuszáló innovációs politika innováció-generálási törekvése eredményesebb az egész országra kiterjedő stratégiáknál (Edmiston 2015).

Az új innovációs paradigma végeredményben megváltoztatja a társadalmi problémák kezelési lehetőségeit is. Míg az ipari forradalom során csupán a technológia újításokban látták a társadalom javításának lehetőségét, addig a kilencvenes évektől kezdve egyre világosabbá vált, hogy a folyamatosan változó társadalmi problémák innovatív megközelítése a társadalom versenyképességére is hasonló, pozitív hatást gyakorolhat. A felismerést újabb felismerés követte: a társadalmi innovációk területe mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásban elmaradott (Edmiston 2015).

A technológiai innovációk évtizedeken keresztül a társadalmi dimenzió figyelembevétele nélkül léteztek, de a kutatók hamar felismerték ennek hiányát. Drucker (1957) szerint az innováció fogalma nem értelmezhető pusztán a gazdaság és a technológia vonatkozásában, hiszen a társadalom több aspektusból is kikerülhetetlen és nagy jelentőséggel bír bármilyen innováció létrejötte során. Ezt az amerikai társadalom működésének megfigyelése során ismerte fel, ahol az addig irányított gazdaság fokozatosan áttért az úgynevezett vállalkozói gazdaságra. Ez a változás többnyire társadalmi újítások létrejöttével magyarázható. A vállalkozói gazdaság-alapú amerikai társadalom ennek nyomán elkerülte a közgazdasági modellek alapján esedékes stagnáló szakaszt, tehát pozitív hatást gyakorolt a gazdasági trendekre. Meglátása szerint innovációra a társadalomban éppolyan mértékben van szükség, mint a gazdaságban vagy az állami szektorban (Drucker 1957).

A társadalmi és a hagyományos, technológiai innováció kölcsönhatásban lehet egymással, a társadalmi innováció továbbá elősegítheti az üzleti innovációk kezdeményezését. Fordítottan, az üzleti innovációk természetesen mintaként szolgálhatnak a társadalmi innovációk számára, mintaként szolgálhatnak az innovációs folyamat kialakítása és tervezése során (Davies 2014).

Az üzleti innováció szempontjából a klasszikus társadalmi innovációs definíciók meghatározásai közül mindenképp alkalmazandó elem az innováció céljának társadalmi kapcsolódása, tehát az, hogy a kezdeményezés társadalmi célokat szolgáljon. Emellett fontos, hogy a társadalmi innovációt folyamatként vizsgáljuk; mindemellett érdemes szem előtt tartani azt is, hogy – természetéből adódóan - a legtöbb kezdeményezés kudarcra van ítélve (Davies 2014). Kutatások szerint (Mulder 2016; Sauser - Reilly - Shenhar 2009) tízből hét innováció sikertelen véget ér és nem éri el a növekedési fázist. A növekedési folyamat sosem lineáris és

előre tervezhető, így nagy kockázattal kell szembenézniük azoknak, akik ilyen kezdeményezés indítására vállalkoznak (Oeij et al. 2018).

Az innovációs folyamat társadalmi innovációk vizsgálatakor is használandó, egymást követő szakaszai a feltalálás, a fejlesztés és a megvalósítás periódusai. A különböző időszakok eltérő képességekkel bíró szakembereket és együttműködő partnereket kívánnak meg (Garud et al. 2013). A társadalmi innováció a klasszikus innovációval ellentétben azonban nem tekinthető lineáris folyamatnak, tehát nem csak egy meghatározott tudományos kör érdeme lehet ilyen kezdeményezések létrehozása. Ennek tudatosítása, és a kapcsolódó képességek fejlesztése a társadalmi innovációk létrehozását segíthetné elő (Kocziszky 2021).

Az innováció legújabb modelljének Caraça (et al. 2009) többcsatornás interaktív tanulási modelljét tekinthetjük, ami a Klein és Rosenberg megközelítésének továbbfejlesztett változataként értelmezhető, és az innovációs ökoszisztémában megjelenő szereplők együttműködésének, egymásra való reflektálásának, kapcsolódásának és sokszínűségének fontosságát hangsúlyozza. Nem különböztet meg innovációs szakaszokat, ehelyett az innovációs tevékenység típusára, tevékenységeire, az innováció forrására, valamint a szereplőire fókuszál. Egy-egy ötlet kidolgozásához annyira sokféle tudásra van szükség, hogy ez a halmaz ritkán eredeztethető csupán egy mikroközösség tudásbankjából. (Havas 2014) Az innovációs evolúciós megközelítése szerint tehát alapvető fontosságú az, hogy az adott közösség hogyan tudja felhasználni a rendelkezésre álló tudást, milyenek a tanulási képességei. A szereplők közötti együttműködések által a tudás multiplikálódik, így hozzásegítheti a közösséget az innovációk kidolgozásához. (Havas 2014)

Havas (2020) az innováció ezen megközelítése alapján dolgozta ki a társadalmi innováció megértéséhez és elemzéséhez alkalmazható modelljét a CrESSI[1] kutatási projekt keretein belül. A modell szerint a társadalmi innováció létrehozásának lehetőségét három társadalmi erő – a szabályokat diktáló intézményrendszer; a hálózatok; valamint a kognitív képességek – alapján vizsgáljuk (Ziegler et al. 2019 id. Havas 2020). A felsorolt társadalmi erők által generált társadalmi innovációk képes enyhíteni a problémát, de vélhetően új társadalmi problémákat is generál azáltal, hogy bizonyos társadalmi csoportokat kiszorít az előnyök haszonélvezői közül. Az innováció többcsatornás interaktív tanulási modellje mindezen lehetőségeket és hatásokat figyelembe veszi. A társadalmi innováció mikro- és makrokörnyezetét is vizsgálja, így figyelembe veszi az oktatási rendszert, a politikai hátteret, a rendelkezésre álló információkat és tudást, valamint a kognitív kereteket, az infrastrukturális hátteret, a finanszírozási lehetőségeket, és a szabályozási környezetet is (Havas 2020).

A Havas (2020) által javasolt társadalmi innovációs modell legfőbb elemei közé tartoznak az érintettek, a szereplők közötti interakciók típusai, az innovációs folyamat során létrehozott vagy felhasznált tudás, a mindezeket szabályozó intézmények, az érintett közösségi hálózatok, valamint a résztvevők által behatárolható kognitív keretek.

A szereplők közötti interakciók vizsgálata során figyelembe kell venni azt, hogy az adott együttműködés hierarchikus vagy egyenrangú partneri viszonyon alapul; piaci vagy nem piaci alapú; formális vagy informális kapcsolatot jelöl; illetve a tudáscsere, a rendelkezésre álló tudás összehangolásának lehetőségeit. Az innovációs folyamat kulcselemét jelentő tudást is több szempontból érdemes vizsgálni: ez lehet kodifikált vagy tacit; elméleti vagy gyakorlati; a tudás milyen típusú tevékenységben, milyen területen használható fel. A kognitív keretek áttekintése során fontos megvizsgálni az adott közösség vagy célcsoport magáról, környezetéről, és a tervezett társadalmi innovációról alkotott véleményét és képét. Érdemes megnézni azt is, hogy a célcsoportot körülvevő környezet, valamint a társadalmi innovációs folyamatban résztvevők

1 A Creating Economic Space for Social Innovation (CrESSI) projekt elsősorban a társadalmi innovációk marginalizálódott csoportok életminőségére gyakorolt hatására, valamint a gazdasági alapjainak feltárására fókuszált. A kutatás 2014 és 2018 között zajlott (Creating Economic Space for Social Innovation)

hogyan vélekednek a csoport helyzetéről, környezetéről és magáról társadalmi innovációról (Havas 2020).

Moulaert (et al. 2013) szerint a társadalmi innovációk jelentőségének növekedése jellemzően akkor figyelhető meg, ha már kezelhetetlenül sok, vagy sokakat érintő olyan társadalmi probléma halmozódik fel, amire a hagyományos módszerek, és az ennek megoldását szolgáló intézményrendszer nem tudnak hatékonyan korrigálni. Weisbrod „a piac, az állam kudarca" elméletében azt vizsgálta, hogy a különböző szektorok miért nem képesek a szükségleteknek megfelelő mennyiségű és minőségű közjó előállítására. Eszerint a piac elégtelenségét a „potyautas probléma" okozza, mely szerint a csoport tagjai nem egyforma mértékben járulnak hozzá a javak megtermeléséhez. Ezt a problémát az állam különböző adókkal képes kontrollálni és ellensúlyozni, azonban a demokrácia alapelvei szerint nem hozhat a társadalom többségének preferenciáival ellentétes döntéseket. Ebből fakadóan mindig maradnak kielégítetlen társadalmi szükségletek, mindig lesznek olyan kisebbségben maradt, ezáltal érdekérvényesítésre képtelen társadalmi csoportok. Ez a folyamat hívja életre az öntevékeny, nonprofit szektort (Weisbrod 1977). A társadalmi innováció iránti növekvő érdeklődés jól tükrözi a kialakult intézményrendszer kudarcát, ami nem képes a gazdasági fenntarthatóság és a minimális jólét biztosítására a társadalom minden résztvevője számára. A társadalmi innovációt tehát tekinthetjük egyfajta modern-kori, nem megfelelő társadalmi berendezkedésekre adott válaszként is, ami felhívja a figyelmet a strukturális hiányosságokra és a marginalizálódott társadalmi csoportok problémáira. Ez egyaránt reflexió a kapitalista piaci rendszer és a jólétet nem minden esetben biztosító állam elmaradásaira is (Nicholls – Ziegler 2017). A társadalmi innováció egyfajta makroszintű térnek is tekinthető, amelyben olyan kezdeményezések szerepelnek, amelyek a valamilyen szempontból hátrányt szenvedő csoportok problémáinak megoldását célozzák innovatív eszközök segítségével (Nicholls – Ziegler 2017).

Kozma (2019) a társadalmi innovációt négyféleképpen közelíti meg. Szerinte felfogható egyfajta problémamegoldási, illetve közösségi tanulási folyamatként, értelmezhető a közösségben rejlő potenciál, lehetőségek és stabilizáló erők kölcsönhatásaként, valamint a „helyi hősök" által produkált innovatív tevékenységként is.

A társadalmi innováció mint újdonság, újítás

A társadalmi innovációkkal kapcsolatos várakozások szerint az ilyen jellegű kezdeményezések magas hatásfokkal oldanak meg egy sor társadalmi problémát. A témával kapcsolatban gyakran emlegetett társadalmi célú újítás többek között a mikrohitelezés vagy a fair trade – azaz tisztességes gazdálkodás (Caulier-Grice et al 2012). Ezek olyan innovációk, amelyek alapjaiban változtatták meg saját területük működését, és világítottak rá egy működő megoldási lehetőségre. A fogalom értelmezése régiónként eltérő lehet, mégis gyakori jellegzetesség az, hogy a társadalmi innovációt nagyon gyakran hozzák összefüggésbe a társadalmi vállalkozás, a szociális gazdaság, vagy a vállalati felelősségvállalás jelenségeivel, melyek ugyan lehetnek társadalmi innovációk, de eredendően nem azok. A társadalmi innováció nem különül el élesen a gazdasági innovációtól, és ezzel a hagyományos értelemben vett újításoktól, hiszen számtalan példát ismerünk, amely mindkét definíció kritériumrendszerének megfelel, ezért nehéz eldönteni, egész pontosan melyikről van szó (The Young Fundation 2012). Emellett a társadalmi innovációnak elég csupán a megjelenés környezetében újszerűnek lennie, tehát nem kell minden esetben a világ globális működését jelentősen befolyásoló újításnak lennie ahhoz, hogy társadalmi innovációnak nevezhessük. Everett M. Rogers (1995) szerint épp elég az, ha az egyén (a célcsoport tagja) innovációként érzékeli az újítást, amelyet esetleg már másik régióban régóta alkalmaznak – elég új szektorra, cselekvési területre irányulnia. Ezzel szemben többek között Katrin Gillwald (Caulier-Grice et al 2012) szerint a társadalmi innovációk

minősége sokkal inkább rejlik annak hatásában, mint újszerűségében, szerinte társadalmi innováció esetén egy régi probléma a korábbi lehetőségeknél hatékonyabb megközelítéséről beszélünk. A Stanford Social Innovation Review (Caulier-Grice et al 2012) definíciója szerint a társadalmi innováció olyan újszerű megközelítés, problémamegoldási lehetőség, amely esetenként régebbi gyakorlatra épülhet. Havas (2020) szerint a társadalmi innováció vizsgálata során elengedhetetlen megvizsgálni azt, hogy milyen szinten jön létre az adott újítás, illetve mekkora az újdonság mértéke.

A társadalom életminőségének vagy életmennyiségének javítása

„*A társadalmi innovációk új megoldások (termékek, szolgáltatások, modellek, piacok, folyamatok stb.) amelyek egyidőben társadalmi szükségletet elégítenek ki (jobban, mint a már létező megoldások) és új vagy továbbfejlesztett képességek, kapcsolatok és az eszközök és a források jobb kihasználásához vezetnek. Más szóval jók a társadalomnak, és fokozzák a társadalom cselekvőképességét*”[2] (The Young Foundation, 2012:18) – így szól a TEPSIE, a The Young Fundation, a Danish Technology Institute, és egyéb együttműködő partnereik kutatásai alapján kidolgozott, szakértők által is elfogadott társadalmi innováció-definíciója. A meghatározás – jóllehet nagyon hasonlít a hagyományos, schumpeteri fogalomra – fontos eleme a társadalmi aspektus, mely egyrészről a célcsoport igényeinek kielégítésében, illetve annak szükségességében, valamint a társadalom, mint cselekvő résztvevő bevonásában jelenik meg.

Az Európai Unió felfogása szerint olyan innovációkat (melyek az innováció klasszikus definíciójának megfelelően jelölhetnek terméket, szolgáltatást, folyamatot, modelleket) tekintünk társadalminak, amiknek a célja és eszköze is társadalmi. Társadalmi problémákra nyújtanak működő megoldási lehetőséget és a társadalom tagjainak bevonásával valósul meg (BEPA 2010).

Az OECD-LEED Forum in Social Innovations (OECD 2004) definíciójában kiemeli, hogy bár a társadalmi innováció a gazdasági innovációtól különbözően nem újfajta terméket vagy kiaknázott piacot jelent általában, mégiscsak olyan igényeket elégít ki, melyet a meglévő piac nem biztosít az érintettek számára, fő célja pedig az, hogy megoldási lehetőségeket nyújtson az egyén és a közösség problémáira. Az OECD szerint éppen ezek miatt a társadalmi innováció és a helyi fejlesztések általában összefonódnak egymással. Az Oslo Kézikönyvben (OECD 2004) foglaltak szerint társadalmi innovációnak nevezhetjük a társadalmi igények és szükségletek kielégítésének érdekében létrejött, új struktúrákat és együttműködéseket létrehozó kezdeményezéseket. Eduardo Pol és Simon Ville (2009) közgazdászok meghatározása szerint társadalmi innovációról olyan ötlet impilkálása esetén beszélünk, mely életminőséget, vagy életmennyiséget javít. A szerzőpáros különbséget tett a társadalmi innováció mikro- és makroszintjei között is – míg előbbi az egyén szükségleteire épít, addig utóbbi a kollektív igényekre fókuszál (Caulier-Grice et al 2012). Nemes és Varga (2015) definíciója szerint a „*társadalmi innováció új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemlélet-, megközelítési-mód, paradigma, termék, eljárási folyamat, gyakorlat, amely a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozza meg, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok, esetleg új struktúrák jönnek létre*” (Nemes-Varga 2015:434-444) – tehát a folyamat lényeges része a létrejött produktum, mely bizonyos esetekben nem csupán maga az innováció, hanem az azáltal megszületett kapcsolatok, értékek, attitűdök. Bizonyos nézetek szerint a definíciót leegyszerűsíthetjük társadalmi problémák a megszokottnál jobb gyakorlatokká való konfigurálásává is (Howaldt et al. 2008). Bulut és társai (2013) szerint az innovációk jelentősen befolyásolják a szervezetek és a vállalatok működését is. A társadalmi

2 Saját fordítás

innováció létrejöttében kardinális szerepe van az igények felmérésének és a szükségletek felismerésének (Nemes-Varga 2015).

Havas (2020) kiemeli, hogy Drucker (1957) kapcsolódó műve alapján hangsúlyozandó az, hogy a társadalmi innovációnak nem feladata és célja a társadalmi működésben jelentkező hibák kijavítása, a rendszer megreformálása, ehelyett valami új, a korábbi erőforrásokból, meggyőződésekből és tudásból építkező új eredmények elérésére fókuszál, a régi célok új módszerekkel történő elérésén keresztül tudja megváltoztatni a korábbi szokásokat.

A célcsoport cselekvőképességének fokozása

„Új ötletek és megoldások (termékek, szolgáltatások, modellek, szolgáltatási módok, folyamatok) kidolgozása és megvalósítása különböző társadalmi-strukturális szinteken, amelyek szándékosan igyekeznek megváltoztatni az erőviszonyokat és javítani az emberi képességeket, valamint azok a folyamatok, amelyeken keresztül ezek a megoldások elérhetőek végrehajtják”[3] Nicholls – Ziegler (2017:4) definíciója a TEPSIE fogalmához hasonlóan a társadalmi célokra és az újszerűségre helyezi a hangsúlyt, de emellett kiemeli az emberi képességek fontosságát is. A társadalmi innováció egy dinamikus folyamat, aminek cselekvői a legtöbb esetben azok az egyének, akik problémájának korrigálására maga az innováció reagál.

Nussbaum (2000) szerint az érintettek társadalmi innovációs folyamatban való részvétele döntő jelentőségű tényező, az innovációnak nem csak az emberekért, hanem az emberekkel együtt kell megtörténnie. Ennek a folyamatnak egy fontos része az egyének felhasználható és alkalmazható képességeinek feltárása. A marginalizálódott csoportok a társadalmi hálózatokban hozott döntéseik, az intézményi szerepek megértése és a kognitív keretek értelmezése révén együttesen hozhatnak létre társadalmi innovációs folyamatokat, de mindezek reprodukciója miatt hatalmas kihívásokkal kell szembenézniük (Nussbaum 2000).

A kezdeményezések – ideális esetben – aktív szereplővé teszik a célcsoportot is az innovációs folyamat során, ezáltal gondoskodnak a célzott és hatékony, a célcsoport igényeit figyelembe vevő problémamegoldásról; valamint az érintettek erőforrásainak, készségeinek feltárásával és fejlesztésével az őket érő problémák cselekvésre képes koordinátoraivá teszik.

A proaktivitás, vállalkozói szemlélet szerepe a társadalmi innovációk szempontjából

A társadalmi innovációk fogalmának fontos tartalma és jellemzője a társadalmi és gazdasági célok egyensúlyban tartása. Legfőbb eleme a társadalmi jó szolgálata, ami nem működhet gazdasági szemlélet nélkül (Szegedi et al. 2015). A cél és az eszköz tehát adott. Valamilyen társadalmi jó érdekében mozgósított alkotói energia, újításra való hajlam gyakorlása a profitszerzés, az önző, saját haszonra való törekvés nélkül. Hidat képezhetnek a hagyományos piaci elvek szerint működő vállalkozások és a jótékonysági szervezetek között, hiszen tevékenységük struktúrája előbbi, míg céljaik utóbbi szabályszerűségeit veszik alapul. Fontos számukra a társadalmi hasznosság, emellett jól látják, hogy a fenntarthatóság érdekében ki kell lépniük a hagyományos szervezeti keretek közül. (Ilyash 2013) A társadalmi innovációk legitimitásának kérdése az újító folyamatok kritikus pontjaiként említhetők, többféle szempontból is hibrid gondolkodást igényelnek. Egyrészt, sok esetben különböző intézményi logikai megközelítések kombinációját alkalmazzák, hiszen a modern társadalom bonyolult működésének megértésére és korrekciójára sokszor csak bonyolult eszközök és válaszok adhatóak. Másrészt a már említett, társadalmi innovációknál sokszor használt üzleti logika, profitorientált gondolkodás a társadalom kognitív kereteiben nem fér össze a társadalmi célú tevékenységekkel (Nicholls – Ziegler 2017).

[3] Saját fordítás

Az eddigi tapasztalatok alapján megállapíthatjuk, hogy a műfaj legitim piaci szegmenssel rendelkezik, melyet a tömegtermelésből, személytelenségből kiábrándult fogyasztói csoport erősít. Mindez dinamikus, rugalmas attitűddel párosul, mely a panaszkultúrában megfáradtak számára nyújthat újfajta, fiatalos szemléletmódot, s ezzel biztosíthatja a társadalmi innovációk sikerét. A sikerhez a felsoroltak mellett elengedhetetlen az együttműködési készség, a nyitottság és a közösségi értékek közvetítése (Fábri 2013). Társadalmi hasznosság, a maga progresszív értelmében.

A társadalmi innováció definíciójával foglalkozó irodalmak sora hosszú, az előbbiekben az általam legrelevánsabbnak tartottakat emeltem ki. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy társadalmi innováció alatt új vagy újszerű (vagy az adott környezetben, csoport számára újszerű) megoldást értünk, mely minden esetben valamilyen társadalmi problémára reagál, társadalmi igényt elégít ki, és a problémát lehetősséggé, potenciállá konvertálja. Az innováció hagyományos definíciójához képest új termék, szolgáltatás, piac, folyamat mellett megjelenhet társadalmi mozgalom, jogszabály, gondolkodásmód formájában is. Az egyéni profitszerzés helyett a társadalom érdekében történik, fokozza annak jólétét, javítja életminőségét. A folyamat dinamikus, ugyanis fokozza a társadalom cselekvőképességét, segíti új együttműködések, kooperációk, kapcsolatok kialakítását.

A szakirodalom áttekintését követően társadalmi innovációnak tekintek minden olyan kezdeményezést, amely valamilyen értelemben újdonságot tartalmaz, és társadalmi szükségletek kielégítésére irányul. Hatékonyan kezeli az adott célcsoport problémáját, és tevékenysége az ötlet megszületésétől a megvalósításig tart. Fontos jellemzője, hogy növeli a társadalom cselekvőképességét. Társadalmi innovációnak tekintek minden olyan újítást, amely alulról szerveződő kezdeményezésként jön létre, fejlődésre és tudásgenerálásra hajlandó, együttműködésre képes, ezáltal tevékenysége során újfajta kapcsolatokat épít. Nyitottság jellemzi, és képes szektorokon átívelő kooperáció kialakítására is. Ezeknek a jellemzőknek nem kell szükségszerűen, minden esetben, maradéktalanul együtt járniuk, de fontos, hogy közülük néhány (és legfőképpen a társadalmi cél szolgálata) megjelenjen a tevékenység során (Caulier-Grice 2012).

A definíció társadalmi szempontjait előtérbe helyező megközelítéseinek középpontjában a társadalom, mint célcsoport és mint aktív résztvevő áll. Cajaiba és Santana (2014) az ilyen kezdeményezéseket társadalmi gyakorlatoknak tekinti, amik kollektív társadalmi akciók, együttműködések nyomán jönnek létre és hatást gyakorolnak a társadalmi célok elérésének módjára. Nemes és Varga (2015) szerint minden olyan új megközelítést, paradigmát alkalmazó, terméket, folyamatot vagy gyakorlatot létrehozó folyamatot, ami az eddigiektől eltér, és a szükségleteket új értékek, attitűdök, kapcsolatok, együttműködések, stratégiák kialakítása révén éri el társadalmi innovációnak nevezhetünk.

Léteznek gazdasági jellegű megközelítések, amelyek piaci aspektusból magyarázzák a definíciót. Bartha és Bereczk (2018) szerint a kezdeményezések jellemzően vállalati oldalon történnek, de nem a profitszerzés, hanem a közösségi igények kielégítése érdekében. Ilyash (2013) szerint a piaci vállalkozások jelentős részének (különböző okokból kifolyólag) fontos a társadalmi hasznosság, ami miatt ki kell lépniük a hagyományos szervezeti keretek közül, a megvalósítás egy formája lehet a társadalmi innováció.

Az Oslo Kézikönyv (Varga 2017) már tárgyalt definíciója új struktúrák és együttműködések létrehozásában látja a társadalmi innováció kulcsát, így megközelítésük a közösségi értékekre fókuszálók sorába sorolható. Ugyancsak ilyen nézőpontot alkalmazó definíció az Európai Bizottság (2014) által alkotott fogalom is, ami szerint a társadalmi innovációk alapvető célja a társadalmi igények kielégítése mellett az új társadalmi kapcsolatok és együttműködések létrehozása.

A társadalmi innováció fogalmának tisztázása során elengedhetetlen a stakeholderek, lehetséges innovátorok kilétének azonosítása. Kocziszky (2015) és munkatársai szerint

innovátor válhat a helyi önkormányzatokból, a kormányzati szervekből, az üzleti szektor szereplőiből – vállalkozásokból, illetve gazdasági társaságokból, K+F+I-val foglalkozó intézményekből és helyekből, civil szervezetekből, hálózatokból vagy akár magánszemélyekből és háztartásokból is – tehát a társadalom minden tagjából. Ez jelentős különbség a technológiai innovációkhoz képest, hiszen ott egy jóval szűkebb kör tagjai válhatnak potenciális innovátorokká (Kocziszky 2015).

Moulaert (2013) szerint az innováció gyakran konfliktusok eredményeként jön létre. Vizsgálata szerint a társadalmi innovációt három fejlesztési dimenzión keresztül kellene megvalósítani. Ehhez alapfogalomként a hálózatot, mint emberek kapcsolataiból álló rendszert; kereteket, mint a koncepció alapjául szolgáló struktúrát; a szerkezetet, mint egy gondosan megtervezett és átgondolt, felépített vázat ért. Sennett (2013) a kollektív cselekvések szükségességét hangsúlyozza, hiszen álláspontja szerint ezek jelentik a leghatékonyabb eszközt a neoliberális kapitalizmus által okozott égető társadalmi problémák megoldására.

Összefoglalás

Tanulmányomban a társadalmi innováció fogalmának különböző aspektusait, valamint gyakorlati jelentőségét vizsgáltam.

A társadalmi innovációk a közösség igényeire, szükségleteire adott válaszként jönnek létre. Kocziszky (2017) és Sennett (2013) értekezései alapján az innováció meghatározó eleme a résztvevők - akik lehetnek civil szervezetek, vállalkozások, magánszemélyek, kormányzati szereplők, vagy épp a célcsoport tagjai - együttműködése, mivel a kollektív cselekvésekben rejlő erőforrások képezik a társadalmi problémák hatékony kezelésének alapját.

A társadalmi innováció fontos szerepet tölt be a strukturális társadalmi problémák enyhítésében, különösen a neoliberális kapitalizmus kihívásainak kezelésében. Az ilyen innovációk akkor a legsikeresebbek, ha egyszerre kombinálják az üzleti logikát a társadalmi célokra fókuszáló megközelítésekkel, miközben elősegítik a közösségi részvételt és az együttműködést.

A társadalmi innovációk szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a tudásmegosztás és a tanulási képességek fejlesztésének lehetősége, amelyeket Havas (2014) hangsúlyoz. Az innováció egyes szakaszainak megvalósítása során a különböző szakterületekről származó tudás és tapasztalat szintézise kulcsfontosságú, hiszen a folyamatban résztvevők nem csupán egy társadalmi célt szolgáló kezdeményezésbe integrálják szakértelmüket, hanem mindeközben tanulnak is egymástól így bővítve saját tudástőkéjüket. Társadalmi innovációk esetén a résztvevők között nem ritkán az adott társadalmi probléma által érintett célcsoport is jelen van, esetükben kiemelt fontosságú a piacon is hasznosítható tudás, képességek megszerzése (Boros-Bucher 2023).

A jövőbeli társadalmi innovációk sikeressége nagyban múlik az érintettek erőforrásainak hatékony koordinálásán, az alkalmazkodóképességen, valamint az olyan programokon, amelyek a közösségi igényeket helyezik előtérbe. Ezzel a társadalmi innováció képes lehet nemcsak egy-egy problémát megoldani, hanem új lehetőségeket is teremteni az érintett közösségek számára.

Megjegyzés

A szöveg eredeti megjelenése: Paczári V. (2022): A civil kezdeményezésű társadalmi innovációk működési mechanizmusai és társadalmi beágyazottsága Magyarországon. Publikálatlan doktori disszertáció.

Felhasznált irodalom

Bartha, Z., & Bereczk, Á. (2018). A társadalmi vállalkozások sikertényezői, erősségei és gyengeségei. In Á. Csiszárik-Kocsir & M. Garai Fodor (Szerk.), *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VIII/2.: Makro- és mikrokörnyezeti trendek és kihívások a vállalkozásfejlesztésben* (pp. 6–20). Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar.

BEPA. (2010). *Empowering people, driving change: Social innovation in the European Union*.

Boros, J., & Bucher, E. (2023). Társadalmi innováció, közösségi tanulás hátrányos helyzetben egy társadalmi vállalkozás példáján. In R. Kattein-Pornói, P. Tóth, & K. Kanczné Nagy (Eds.), *Oktatás egy változó világban: Kutatás, innováció, fejlesztés* (pp. 97–104). Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), Debreceni Egyetemi Kiadó.

Bulut, C., Eren, H., & Halac, D. S. (2013). Social Innovation and Psychometric Analysis. *Procedia – Social and Behavioral Sciences, 82*, 122–130.

Cajaiba-Santana, G. (2014). Social innovation: moving the field forward: a conceptual framework. *Technological Forecasting and Social Change, 82*, 42–51.

Caraça, J., Lundvall, B.-Å., & Mendonça, S. (2009). The changing role of science in the innovation process: From Queen to Cinderella? *Technological Forecasting and Social Change, 76*, 861–867.

Caulier-Grice, J., Davies, A., Patrick, R., & Norman, W. (2012). *Defining Social Innovation*. A deliverable of the project: "The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe" (TEPSIE), European Commission – 7th Framework Programme.

Davies, A. (2014). Social innovation process and social entrepreneurship. In J. Howaldt, A. Butzin, D. Domanski, & C. Kaletka (Eds.), *Theoretical approaches to social innovation – A critical literature review* (pp. 60–78).

Drucker, P. F. (1957). *Landmarks of Tomorrow: A report on the new "post-modern" world*. Harper and Brothers.

Edmiston, D. (2015). EU Public Policy, Social Innovation and Marginalisation: Reconciling ambitions with policy instruments. *CRESSI Working Papers, 18/2015*.

Európai Bizottság. (2014). *Közérthetően az Európai Unió szakpolitikáiról: Kutatási és innovációs politika*. Az Európai Unió Kiadóhivatala.

Fábri, GY. (2013). A szociális innováció kettős értelméről. *Magyar Tudomány, 2013(8)*, 1005–1007.

Garud, R., Tuertscher, P., & Van de Ven, A. H. (2013). Perspectives on innovation processes. *Academy of Management Annals, 7*(1), 775–819.

Havas, A. (2014). Recent economic theorising on innovation: Lessons for analysing social innovation. *CRESSI Working Paper*.

Havas, A. (2020). A multi-channel interactive learning model of social innovation. *CRESSI Working Paper*. http://real.mtak.hu/109200/1/CERSIEWP202024-1.pdf (Letöltve: 2021. április 6.)

Howaldt, J., Kopp, R., & Schwarz, M. (2008). Innovationen (forschend) gestalten: Zur neuen Rolle der Sozialwissenschaften. *WSI Mitteilungen, 2/2008*. In D. Buhr (2017), *Social Innovation Policy for Industry 4.0* (pp. 63–69).

Ilyash, GY. (2013). Társadalmi innováció, társadalmi vállalkozás, és designgondolkodás. *Magyar Tudomány, 2013(8)*, 1002–1005.

Kocziszky, GY., Benedek, J., & Veresné Somosi, M. (2015). Új innovációs paradigma? Regionális társadalmi innovációs potenciál javításának lehetősége szakértői rendszer segítségével, lehetőségek és korlátok. In M. Veresné Somosi & K. Lipták (Szerk.), *„Mérleg és Kihívások" IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia* (pp. 247–254).

Kocziszky, GY. (2021). A társadalmi innovációk helye és szerepe az innovációelméleti és módszertani kutatásokban. In T. T. Sikos (Szerk.), *Társadalmi innováció – társadalmi jólét*. Ludovika Kiadó.

Kozma, T. (2019). A társadalmi innováció értelmezései. *Kultúra és Közösség, 10*(1), 5–11.

Moulaert, F., MacCallum, D., Mehmood, A., & Hamdouch, A. (Eds.). (2013). *The International Handbook on Social Innovation: Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research*. Edward Elgar.

Mulder, N. T. (2016). *Value-based project management: How to bring focus into complex projects*. Mulder Projectmanagement.

Nemes, G., & Varga, Á. (2015). Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In M. Veresné Somosi (Szerk.), *„Mérleg és Kihívások" IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia* (pp. 434–444).

Nicholls, A., & Ziegler, R. (2017). An Extended Social Grid Model for the Study of Marginalization Processes and Social Innovation. *CRESSI Working Papers, 2/2015 (rev. 4/2017)*.

Nussbaum, M. (2000). *Women and Human Development: The Capabilities Approach*. Cambridge University Press.

OECD. (2004). A capacity building seminar for policy-makers and practitioners. http://www.oecd.org/cfe/leed/cei-leedlocaldevelopmentnetworkofadvisors.htm (Letöltve: 2018. május 30.)

Oeij, P. R. A., Van Der Torre, W., Vaas, S., & Dhondt, S. (2018). Understanding social innovation as an innovation process. Report based on data from SI-Drive.

Pol, E., & Ville, S. (2009). Social innovation: Buzz word or enduring term? *The Journal of Socio-Economics, 38*, 878–885.

Rogers, E. M. (1995). *Diffusion of Innovations*. Free Press.

Social Innovation: Driving force of social change. Leiden: TNO.

Sauser, B. J., Reilly, R. R., & Shenhar, A. J. (2009). Why projects fail? How contingency theory can provide new insights: A comparative analysis of NASA's Mars Climate Orbiter loss. *International Journal of Project Management, 27*(7), 665–679.

Schumpeter, J. A. (1980). *A gazdasági fejlődés elmélete: vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúraciklusról*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Sennett, R. (2013). *The Rituals, Pleasures and Politics of Cooperation*. Penguin.

Szegedi, K., Fülöp, GY., & Bereczk, Á. (2015). Fogalmi meghatározások, modellek és példák a vállalati társadalmi felelősség és a társadalmi innováció hazai és nemzetközi irodalmából. *Észak-magyarországi stratégiai füzetek, 12*(2).

The Young Foundation. (2012). *Social Innovation Overview*. A deliverable of the project: "The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe" (TEPSIE), European Commission – 7th Framework Programme.

Vambéry, R. (1908). *Tarde rendszere*. Politzer Zsigmond és fia kiadása.

Varga, K. (2017). Társadalmi innováció az önkormányzatok működésében. In *Társadalmi innováció és felelősségvállalás Észak-Magyarországon*. Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar.

Weisbrod, B. A. (1977). *The Voluntary Nonprofit Sector: An Economic Analysis*. Lexington Books.

DOI: 10.13140/RG.2.2.26195.28968

Pető Lilla

AZ INNOVÁCIÓ HÁLÓZATAI: HÁLÓZATI SZEMLÉLET A TÁRSADALMI INNOVÁCIÓBAN

Abstract

Network theory is a dynamically evolving field of science, and nowadays, there is no doubt about its legitimacy in the analysis of social science systems. Social innovations and network theory represent a research area that examines the relationships and interactions between various social actors. There is a close connection between social innovation and learning communities, and they reinforce each other. Innovations are processes that, according to our assumption, emerge in response to community needs and gaps. These processes develop most effectively in communities where people actively participate in non-formal learning, knowledge sharing, and problem-solving (Kozma, 2022). The aim of our present study is to systematically review the existing literature on this topic using the method of systematic literature analysis and, based on these findings, to gain a comprehensive understanding of the network-theoretical approach to innovation.

Keywords
network theory, social innovation, learning communities, communities

Absztrakt

A hálózatelmélet egy dinamikusan fejlődő tudományterület, napjainkban kétség sem fér hozzá, hogy létjogosultsága van a társadalomtudományi rendszerek vizsgálatában is. A társadalmi innovációk és a hálózatelmélet olyan kutatási terület, amely a különböző társadalmi szereplők közötti kapcsolatokat és kölcsönhatásokat vizsgálja. A társadalmi innováció és a tanuló közösségek között szoros kapcsolat van, és egymást erősítik. Az innovációk olyan folyamatok, amelyek válaszul a közösségi igényekre és hiányokra jönnek létre feltételezésünk szerint, ezek leginkább olyan közösségekben fejlődnek ki hatékonyan, ahol az emberek aktívan részt vesznek a nonformális tanulásban, tudásmegosztásban és a problémamegoldásban (Kozma2022). Jelen tanulmányunk célja, hogy a szisztematikus szakirodalom elemzés módszerével áttekintsük a témában megjelent szakirodalmat és ezek mentén egy átfogó képet kapjunk az innováció hálózatelméleti megközelítéséhez.

Kulcsszavak
hálózatelmélet, társadalmi innováció, tanuló közösségek, közösségek

Bevezetés

A tanuló közösségek lehetőséget teremtenek az információk, tapasztalatok és ötletek szabad áramlására, ami elősegíti az innováció terjedését, amelynek az alapja a közösségek közötti tudásmegosztás. Az ilyen közösségek részvétele serkentheti az egyének kreativitását és innovációs szemléletét, valamint lehetőséget ad a szakmaközi kooperációra, az interprofesszionális együttműködésekre a kihívások és problémák megoldása érdekében (Kozma 2022). A hálózatelmélet segíthet megérteni, hogyan terjednek az új ötletek, technológiák vagy módszerek a társadalomban a társadalmi innovációk hatására. Továbbá a tanuló közösségek részvétele hozzájárulhat a szervezeti és társadalmi változásokhoz is, mivel

tagjaik elkötelezettek az innováció és fejlődés iránt, és közösségükön keresztül igyekeznek pozitív változásokat elősegíteni (Boros-Bucher 2023).

A hálózati kapcsolatokon keresztül az innovációk gyakran terjednek, és ezek a kapcsolatok befolyásolhatják az innovációk elfogadását és elterjedését. Az információ és erőforrások áramlása is fontos szerepet játszhat az innovációs folyamatban a hálózatokban. Ráadásul a hálózatelmélet segít azonosítani a közösségi és társadalmi struktúrákat, amelyek befolyásolhatják az innovációkat (Szántó-Tóth 1993). Például egy szorosan összetartó közösség gyorsabban elfogadhatja az új ötleteket, míg egy laza kapcsolatokon alapuló közösségben az információk lassabban terjedhetnek. Összességében a hálózatelmélet hasznos eszköz lehet a társadalmi innovációk elemzéséhez és megértéséhez a közösségekben.

Tanulmányunkban a szisztematikus szakirodalom elemzés módszertanával vizsgáljuk meg a témában releváns szakirodalmat. Összefoglaló képet kívánunk adni a társadalmi innováció főbb jellemzőiről, továbbá a hálózatelméletről.

A módszertan bemutatása

A szisztematikus szakirodalom elemzés készítése során a PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) irányelveit követtük az elemzés folyamatában. (lásd az 1. ábrát).

Inklúziós kritériumok

Ez a szisztematikus áttekintés a következő befogadási kritériumoknak felelt meg: (1) elméleti tanulmányok, amelyeket egy lektorált folyóiratban publikáltak; (2) angol és magyar nyelvű, (3) a következő tudományágakban készült: neveléstudomány, szociológia, társadalomtudományok és bölcsészettudományok.

Keresési stratégia

A kereséseket 2024. június 8-án végeztük el az EBSCO, a Google Scholar és a JSTOR adatbázisaiban. A tanulmányban megfogalmazott szakirodalom kiválasztásához általános angol és magyar kulcsszavakat használtunk. Ezek az általános kulcsszavak a következők voltak: hálózatelmélet ÉS tanuló közösségek ÉS társadalmi innováció.

1. ábra. Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA) diagram (Forrás: McInnes et al., 2018 alapján saját szerkesztés)

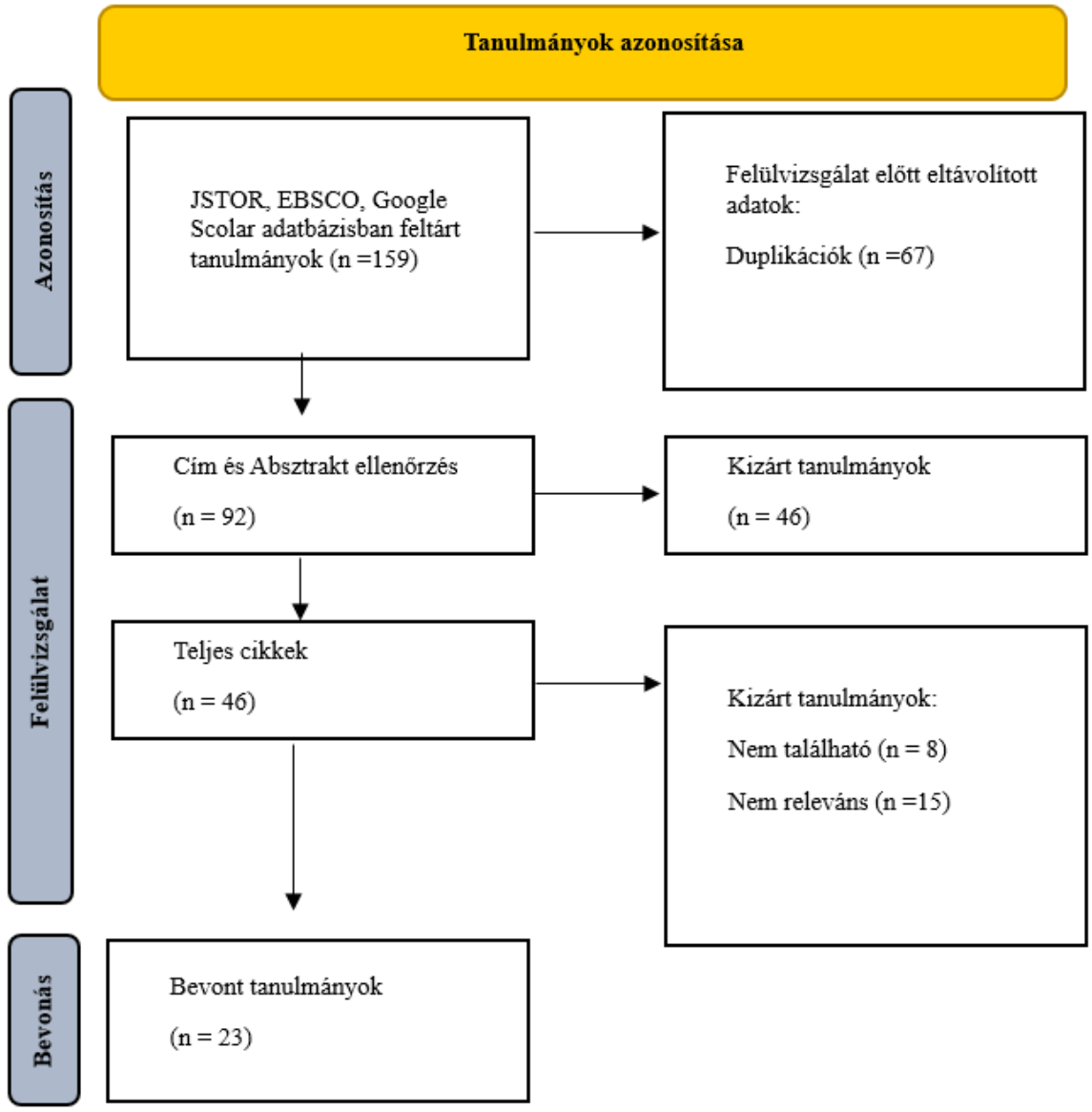

Összességében a szisztematikus kereséseink 159 rekordot eredményeztek, a duplum szűrés után 67 rekordot kizártunk. A keresés utáni első szakaszban a vizsgálat a címekre és az absztraktokra fókuszált. A szűrés folyamatában egymástól függetlenül vizsgáltuk a kiválasztott tanulmányokat. A felülvizsgálat után végül összesen 23 tanulmányt kaptunk, melyek relevánsak.

Társadalmi innováció

Schumpeter (1980) az innováció fogalmát sokrétű jelenségként határozta meg, amely új szolgáltatások, eszközök formájában, vagy akár ismeretlen piacok megnyitásában is megnyilvánulhat. Az első definíciók után az innováció fogalma egyre inkább a technikai újítások leírására korlátozódott, míg a társadalmi aspektusok ritkán kerültek előtérbe a tudományos vitákban, és akkor is inkább a gazdasági hasznosíthatóság szempontjából. Eközben

azonban fokozódott az igény a téma szélesebb körű vizsgálatára. Gabriel Tarde francia társadalomtudós szociológiai munkáiban gyakran használta az innováció fogalmát, és ezzel összefüggésben megalkotta a társadalmi változás definícióját. Szerinte a társadalom fő mozgatórugója a természetesnek és szükségszerűnek tekintett utánzáson alapuló találmány, így az innovációk nem csupán új találmányok, hanem a társadalom egészére ható változások is. A XX. században a társadalomtudományokban megjelenő innovációkutatások központi kérdése az lett, hogyan alakulnak és változnak az innovációk. Az 1990-es évekig ezek a kutatások elsősorban az új termékekre koncentráltak, de a kilencvenes évektől egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az innovációs folyamatokat összetett társadalmi jelenségek irányítják, amelyek középpontjában különböző felek közötti hálózatok állnak (Edmiston 2015).

A társadalmi innováció fogalmat először Ogburn említette 1923-ban, a *Social Change with Respect to Nature and Original Cult* című művében, ahol azt a társadalom életminőségének javítására szolgáló eszközként értelmezte. Ogburn az életminőség javítását két kultúra megkülönböztetésével hozta összefüggésbe: az anyagi vagy technológiai kultúrát, illetve a társadalmi szabályokon alapuló immateriális kultúrát választotta el egymástól. Az innovációnak háromféle célját határozta meg: az anyagi jellegű technológiai fejlődést, egy társadalmi probléma megoldását, valamint az immateriális jellegű tevékenységet, amely társadalmi elfogadást és tudásszint-javulást eredményez. Az utóbbi kettőt kifejezetten társadalmi innovációnak tekintette (Ogburn 1923).

Veresné és Balaton (2021) szerint a társadalmi innováció egy olyan folyamat, amely a közösség életszínvonalát növeli, és segíti a társadalomban felmerülő kihívások megválaszolását. Az Európai Bizottság egy kibővített értelmezést ad, amely szerint az innováció új vagy jelentősen javított termékek, eljárások, marketing- vagy szervezeti módszerek bevezetését jelenti az üzleti gyakorlatban, szervezetekben vagy az együttműködést ösztönző kapcsolatokban.

Czakó (2000) szerint a társadalmi innováció olyan új vagy új megközelítésű megoldásokat jelent, amelyek egyszerre elégítik ki a társadalmi szükségletet és fokozzák a társadalom cselekvőképességét. Ez a definíció kiemeli, hogy a társadalmi innováció nem csupán új megoldásokat keres, hanem célja, hogy növelje a közösség önszerveződő és problémamegoldó képességét.

Benedek József és munkatársai (2015) úgy vélik, hogy a társadalmi innováció az adott közösség problémáira ad új vagy újszerű válaszokat a jól-lét javítása érdekében. Ezzel szoros összefüggésben van a társadalmi innovációs potenciál, amely azon képességek összességét jelenti, amelyek a társadalmi innovációk létrehozását segítik.

A társadalmi innováció számos formában valósulhat meg. Nemes és Varga (2015) szerint három fő megvalósítási formája van:

- Alulról szerveződő innováció: Ez a forma civil szervezetek bevonásával valósul meg, ahol a közösség tagjai aktívan részt vesznek az újítások kidolgozásában és megvalósításában.
- Közösségi szükségletekre reagáló innováció: Itt a társadalmi innováció a társadalmi értékeknek megfelelő válaszreakcióként jelenik meg, amely közvetlenül a közösség igényeire reagál.
- Társadalom megújítását célzó innováció: Ez a megközelítés a társadalom átalakulásához, megújulásához vezet, és mélyreható változásokat eredményezhet a társadalom működésében.

1. ábra: Társadalmi innováció folyamata

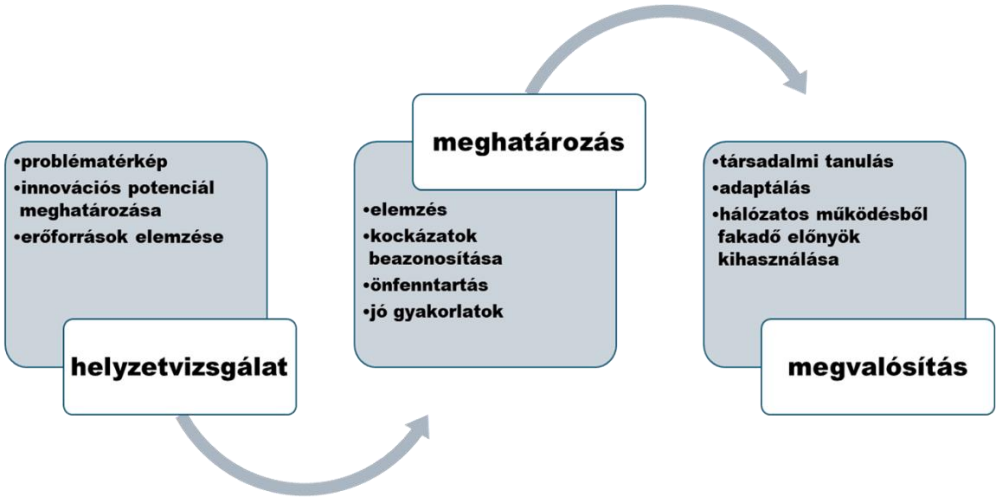

Forrás: saját szerkesztés (Sikos T. Tamás et.al)

Társadalmi innováció és hálózatok

A hálózatot egy rendszerként értelmezhetjük, ahol az egyes alkotó elemek között valamilyen kapcsolat áll fenn, és ezek az elemek kölcsönhatásban vannak egymással. Ennek következtében a kölcsönhatások által a komplex rendszer, vagyis a hálózat, sajátos normákat mutat, amelyek eltérnek más egységektől (Rab 2019). Granovetter (1987) elmélete szerint a társadalmi hálózatokat erős és gyenge kötések tartják össze, amelyek mindkét típusú kötelék fontos szerepet játszik a gyakorlati megvalósításokban. A helyi hálózatokban az erős kötések dominálnak, mivel ezek támogatják a helyi identitást és a kohéziót, ami kulcsfontosságú a társadalmi innováció sikerességében.

A hálózattudománnyal foglalkozó kutatók bevezették az újítók koncepcióját is, az új típusú pontot (egyszerű pontok, csomópontok mellett). Az újítók olyan pontok, amelyek képesek befolyásolni a hálózatot és irányítani a döntéseket (Barabási 2003). A kutatók emellett vizsgálják a hálózatok elemi egységeken alapuló vizsgálatát (modularitását) is. Amely azt jelenti, hogy előre meghatározott csomópont melletti két pont kapcsolatát vizsgálják, és értékelik, hogy mennyire vannak összekötve egymással, hány kapcsolat köti össze őket. Ha a modularitás vizsgálata során hierarchiát fedeznek fel, az azt jelenti, hogy a rendszer képes külön-külön is fejlődni (Barabási 2003, Pető 2021).

Szántó Zoltán és Tóth István György (1993) *„A társadalmi hálózatok elemzése”* című munkájukban a társadalomtudomány hálózatelméleti analízisének lehetőségét tárják fel. Sok más kutatóhoz hasonlóan szerintük is a hálózatelemzés elméleti előzményei a szociometriában találhatók, amely a társadalmi szerkezet és jólét összefüggéseivel foglalkozik, továbbá az emberi kapcsolatok mérésével. Emellett az elemzés előzményeit látják a hálózatelmélet triád-kapcsolataiban is, amelyek a társadalmi kapcsolatok geometriájával és módszeres leírásával foglalkoznak. A triád-kapcsolatok lényege, hogy az egyes pontok közötti kölcsönhatásokat vizsgálják, beleértve a viszályokat, kooperációkat és hierarchikus kapcsolatokat. Publikációjuk legkiemelkedőbb eredménye számunkra az, hogy a hálózatok jellemzőit szociológiai értelemben határozzák meg, és alanyokról (pontok/csomópontok) és viszonyokról (élek/kapcsolatok) beszélnek (Szántó & Tóth 1993). Szántó Zoltán és Tóth István György hangsúlyozza, hogy az alanyokat a kapcsolatok kötik össze, és ezek a viszonyok többfajtaképpen produkálhatóak és többféle csoportba sorolhatók, akkor rétegzett hálózatról beszélünk (Szántó & Tóth 1993).

A társadalmi innováció megvalósítása során különböző típusú kapcsolatok alakulnak ki, amelyek hosszú távon hálózattá szerveződhetnek. Ezek a hálózatok hozzájárulnak a fenntarthatósághoz és a tudásmegosztáshoz, erősítve az innováció hatékonyságát. A hálózati elmélet szempontjából a társadalmi innovációs hálózatok hajlamosak csoportképződésre. Ha ezek a hálózatok sikeresen működnek, bizonyos csomópontjaik katalizátorként funkcionálnak, erősítve az eredményeket és alapot teremtve a hálózat további bővítéséhez. A helyi kezdeményezések fontosságát figyelembe véve a hálózatok céljainak és tartalmának sokfélesége miatt a sikert nem lehet egyetlen receptként leírni; a jó gyakorlatok elemzése azonban segíthet a modellek felállításában (Benedek-Kocziszky-Veresné-Balaton 2015). Emellett a közösség is hálózattá fejlődhet, amely magában foglalja a helyi közösségek és települések lakóit, ahol az innovációs tevékenységek zajlanak, valamint az ezekben részt vevő szervezeteket. Ennek eredményeként egy széleskörű ismeretségi háló alakul ki, amely értékes tudást gyűjt össze a jövőbeni tevékenységekhez, és ez a tudás egy közösségi tudástárban rögzíthető (Síkos et al. 2021).

A társadalmi innovációs folyamatok során kialakuló kapcsolathálózatok egy olyan társadalmi struktúrát képeznek, amelyben a különböző szervezetek, egyének és csoportok közötti kapcsolatok transzfercsatornákként működnek. Ezek a kapcsolatok lehetnek pénzügyi, tudás-, politikai támogatás- vagy információáramlási csatornák, amelyek erőforrásokat közvetítenek a hálózaton belül.

A társadalmi innovációk hálózatának jellemzői

A társadalmi innovációk hálózatának egyik legfontosabb jellemzője a közösségi bevonás és az együttműködés. A helyi közösségek, civil szervezetek, kormányzati intézmények, vállalkozások és egyetemek közötti együttműködés révén a társadalmi problémák megoldása hatékonyabbá válik. Az ilyen hálózatok lehetővé teszik az információ és a források megosztását, valamint a közös célok elérését (Metszősy 2021).

A társadalmi innovációk gyakran különböző tudományterületek és szakterületek közötti együttműködést igényelnek. Az interdiszciplinaritás lehetővé teszi, hogy különböző perspektívák és szakértelmek találkozzanak, ami gazdagítja az innovációs folyamatot. A sokszínűség, legyen szó kulturális, gazdasági vagy társadalmi háttérről, elősegíti a kreatív megoldások kidolgozását és a szélesebb közösségi elfogadást (Wellman 2005).

A technológiai fejlődés és a digitalizáció alapvető szerepet játszik a társadalmi innovációk hálózatában. Az online platformok, a közösségi média és az adatelemzés eszközei lehetővé teszik a gyorsabb kommunikációt, a szélesebb körű elérést és a hatékonyabb együttműködést. A digitális eszközök használata különösen fontos a fiatal generációk bevonásában és az innovációk terjedésének gyorsításában (Nagy 2021).

2. ábra: Sikeres társadalmi innováció egy lehetséges modellje

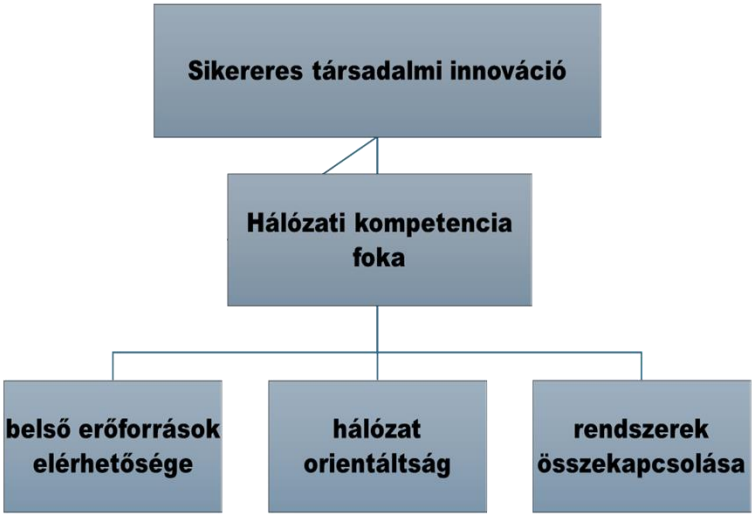

Forrás: Sikos T. T., 2021 alapján saját szerkesztés

Példák társadalmi innovációkra és hálózataikra

A szociális vállalkozások olyan üzleti kezdeményezések, amelyek társadalmi célokat szolgálnak. Ezek a vállalkozások gyakran a profitot visszaforgatják a közösségi célok elérésére. Egy jól működő hálózat, például inkubátorok és mentorhálózatok révén, támogatást nyújt a szociális vállalkozók számára a kezdeti szakaszban.

Az oktatási szektorban számos társadalmi innovációs projekt működik, például az online tanulási platformok, amelyek hozzáférést biztosítanak a minőségi oktatáshoz a hátrányos helyzetű diákok számára is. Ezek a platformok gyakran globális hálózatokon keresztül működnek, összekötve a tanárokat, diákokat és támogató szervezeteket világszerte.

A fenntarthatósági innovációk, például a közösségi kertek, az energiahatékonysági projektek és a hulladékcsökkentési programok, szintén hálózati együttműködést igényelnek. Ezek a hálózatok lehetővé teszik a helyi kezdeményezések skálázását és a legjobb gyakorlatok megosztását.

A hálózatok kihívásai és jövőbeli lehetőségei

Az egyik legnagyobb kihívás a társadalmi innovációk hálózatának fenntartásában a finanszírozás biztosítása. A stabil és hosszú távú források hiánya akadályozhatja a projektek megvalósítását és terjesztését. Innovatív finanszírozási modellek, például közösségi finanszírozás vagy szociális befektetési alapok, kulcsszerepet játszhatnak ezen a területen.

A társadalmi innovációk sikeréhez elengedhetetlen a politikai támogatás és a kedvező szabályozási környezet. A kormányzati intézkedések és politikák, amelyek elősegítik az innovációt, hozzájárulhatnak a hálózatok fejlődéséhez és stabilitásához. Az adókedvezmények, a pályázati lehetőségek és az intézményi támogatás mind-mind fontos elemei ennek.

A gyors technológiai fejlődés kihívást jelenthet a társadalmi innovációk számára, mivel folyamatos adaptációra van szükség. A hálózatoknak rugalmasnak kell lenniük, hogy lépést tartsanak a változásokkal, és beépítsék az új technológiákat a működésükbe (Sikos, 2021).

Összegzés

A tanulmány az innováció hálózatelméleti megközelítését vizsgálja a társadalmi innovációk kontextusában. A társadalmi innovációk a közösségek igényeire válaszul kialakuló, új megoldásokat kereső folyamatok, melyek leginkább tanuló közösségekben fejlődnek ki. Ezek a közösségek a nonformális tanulás és tudásmegosztás révén aktívan hozzájárulnak a társadalmi változásokhoz és fejlődéshez.

A hálózatelmélet fontos szerepet játszik az innováció terjedésében, mivel a hálózatokban az információ és erőforrások áramlása meghatározhatja az új ötletek elfogadását és elterjedését. A tanulmány a szisztematikus szakirodalom elemzés módszerét követve vizsgálja a társadalmi innovációk és a hálózatelmélet kapcsolatát. Az elemzés során azokat a tudományos munkákat vizsgálták, amelyek a neveléstudomány, szociológia és társadalomtudományok területén jelentek meg.

A társadalmi innovációk a társadalom különböző szereplői közötti együttműködés révén alakulnak ki, és hosszú távon hálózattá szerveződhetnek. Ezek a hálózatok elősegítik a fenntarthatóságot és az innovációk hatékonyságát. A tanulmány kitér a hálózatok jellemzőire, kihívásaira és a technológiai fejlődés, valamint a digitalizáció szerepére is, amelyek alapvetően befolyásolják az innovációs folyamatokat és a társadalmi változásokat.

A társadalmi innovációk hálózata kulcsfontosságú szerepet játszik a közösségi problémák megoldásában és a fenntartható fejlődés előmozdításában. A sikeres társadalmi innováció jellemzője, hogy a kapcsolódások és együttműködések ösztönzik azt. A kapcsolathálózat segítségével a jó gyakorlatok közkinccsé tétele, megosztása sokkal hatékonyabb. Az innováció kitörésének a lehetősége a lokalitásból a közösségi hálózati kapcsolatoknak köszönhetően jöhet létre.

Az együttműködés, az interdiszciplinaritás és a technológiai fejlődés mind hozzájárulnak a sikeres innovációk kialakításához és terjesztéséhez. Bár számos kihívás áll előttünk, a megfelelő támogatással és elkötelezettséggel a társadalmi innovációk hálózata jelentős pozitív változásokat hozhat a világban.

Felhasznált irodalom

Angelusz, R., & Tardos, R. (1988). Válogatás a kapcsolathálózati elemzés irodalmából. *Szociológiai Figyelő*, *4*.

Barabási, A.-L. (2003). *Behálózva*. Libri Könyvkiadó.

Benedek, J., Kocziszky, G., Veresné Somosi, M., & Balaton, K. (2015). Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, *12*.

Boros, J., & Bucher, E. (2023). Társadalmi innováció, közösségi tanulás hátrányos helyzetben egy társadalmi vállalkozás példáján. In R. Kattein-Pornói, P. Tóth, & K. Kanczné Nagy (Eds.), *Oktatás egy változó világban: Kutatás, innováció, fejlesztés* (pp. 97–104). Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), Debreceni Egyetemi Kiadó.

Brandsen, T., et al. (2016). *Co-creating a social innovation: Research agenda for Europe*. Social Innovation Europe/EMES Network.

Carvache-Franco, O. D., Gutierrez, G., & Barreno, E. Z. (2018). The key factors in social innovation projects. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, *9*(5), 107–116.

Castells, M. (2007). *Az évezred vége – Az információ kora* (Gazdaság, társadalom és kultúra sorozat III. kötet). Gondolat Kiadó.

Csizmadia, Z. (2004). *Az innováció hálózatalapú megközelítése*. MTA RKK NYUTI.

Csizmadia, Z. (2008). Együttműködés és újítóképesség: Az innováció regionális rendszerének kapcsolathálózati alapjai. *Szociológiai Szemle*, *18*(2), 22–56.

Czakó, E. (2000). *Versenyképesség iparágak szintjén – a globalizáció tükrében* [PhD-értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem].

Edmiston. (2015). *EU public policy, social innovation and marginalisation: Reconciling ambitions with policy instruments* (CRESSI Working Papers, 18/2015).

European Commission: Directorate General for Regional Policy. (2006). *Innovation in the national strategic reference frameworks*.

Freeman, L. (2000a). Visualizing social networks. *The Journal of Social Structure*, *1*.
Freeman, L. (2000b). Social network analysis: Definition and history. In A. E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of Psychology* (Vol. 6). Oxford University Press.
Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, *78*(6), 1360–1380.
Kozma, T. (2022). *Innováció és tanulás*.
McInnes, M.D.F., Moher, D., Thombs, B. ,D. et al. (2018). *Preferred Reporting Items for a Systematic Review and Meta-analysis of Diagnostic Test Accuracy Studies: The PRISMA-DTA Statement.* JAMA. 319(4):388-396. DOI: 10.1001/jama.2017.19163
Nemes, G., & Varga, Á. (2015). Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In K. Lipták (Ed.), *„Mérleg és Kihívások" IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia Konferenciakiadvány* (pp. 434–444). Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar.
Neumeier, S. (2017). Social innovation in rural development: Identifying the key factors of success. *Geographical Journal*, *183*(1), 34–46.
Ogburn, W. F. (1957). Cultural lag as theory. *Sociology and Social Research*, *41*.
Pető, L. (2021). A hálózatelmélet és a közművelődés kapcsolatának elméleti áttekintése. *Kulturális Szemle*, *17*(1).
Rab, V. (2019). *A kapcsolati hálózatok a történelemben*. Gondolat Kiadó.
Sikos, T. T. (Ed.). (2021). *Társadalmi innováció – társadalmi jólét*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó
Szántó, Z., & Tóth, I. G. (1993). A társadalmi hálózatok elemzése. *Társadalom és Gazdaság*, *15*(1), 30–55.
Veresné Somosi, M., & Balaton, K. (2021). A társadalmi innováció fogalma. In T. T. Sikos (Ed.), *Társadalmi innováció – társadalmi jólét*.
Wellman, B. (2005). *Networks for newbies: A non-technical introduction to social network analysis*. Toronto.
Wilde, R., et al. (n.d.). *Social innovation on the ground. Accessible and evidence-based tools for social innovators. Final Project Report*, Bow Valley College, Research & Innovation.

MÁSODIK RÉSZ

INNOVÁCIÓK / INNOVATIONS

DOI: 10.13140/RG.2.2.11678.04162

Jakab Natália

DIGITÁLIS ÉRETTSÉG AZ OKTATÁSBAN: A SELFIE MÉRÉS EREDMÉNYEI A GANDHI GIMNÁZIUMBAN (2021–2024)

Abstract

Digital capability is a key factor in the modernisation of education systems, looking at an institution's culture, policies and infrastructure in terms of the extent to which they support the integration of digital solutions (Killen and Beetham, 2017). Examining the use of digital tools at school level and measuring digital maturity has also received particular attention from the European Commission, for example in the context of the ICT in Education research (European Commission, 2019).

Gandhi Gimnázium, Technikum, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola (Gandhi Gimnázium), as the first Roma nationality secondary school in Hungary, is particularly concerned with the development of digital competences of disadvantaged and severely disadvantaged pupils due to its specific situation. Using the Self-Reflection on Effective Learning by Fostering the use of Innovative Educational Technologies (SELFIE) measurement tool, the high school assessed its own digital maturity in four measurement years between 2021 and 2024, based on the perceptions of the management, teachers and students. The measurement tool is a self-reflective assessment system that provides an innovative way for public education institutions to continuously monitor and improve their digitalisation processes. As this tool does not follow the traditional external evaluation system, which typically ends with the formulation of various sanctions, but rather follows an internal and external evaluation system.

Keywords
digital maturity, institutional self-evaluation, digital competence, digital transformation, SELFIE

Absztrakt

A digitális érettség (digital capability) az oktatási rendszerek modernizációjának alapvető tényezője, amely egy intézmény kultúráját, politikáját és infrastruktúráját vizsgálja abból a szempontból, hogy milyen mértékben támogatják a digitális megoldások integrációját (Killen és Beetham, 2017). A digitális eszközök iskolai szintű használatának vizsgálata és a digitális érettség mérése az Európai Bizottság által is kiemelt figyelmet kapott, például az „IKT az oktatásban" kutatás keretében (Európai Bizottság, 2019).

A Gandhi Gimnázium, Technikum, Kollégium és Alapfokú Művészeti Iskola (Gandhi Gimnázium) sajátos helyzetéből fakadóan – mint Magyarország első roma nemzetiségi középiskolája – kiemelten foglalkozik a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók digitális kompetenciáinak fejlesztésével. A Self-reflection on Effective Learning by Fostering the use of Innovative Educational Technologies – a továbbiakban, mozaikszóként SELFIE – mérőeszközt alkalmazva a gimnázium 2021 és 2024 között négy mérési évben vizsgálta saját digitális érettségét, a vezetőség, a pedagógusok és a tanulók tekintetében, azok véleménye alapján. A kutatás célja az volt, hogy feltárja az intézmény digitális technológiák használatában elért fejlődését, azonosítsa az erősségeket és gyengeségeket, valamint javaslatokat fogalmazzon meg a további fejlesztésekre.

A tanulmány a SELFIE mérés nyolc fő területe – vezetőség, együttműködés és kapcsolati hálózatok, infrastruktúra és eszközök, szakmai továbbképzés, pedagógiai támogatások és források, tantermi oktatás, értékelési gyakorlatok és a diákok digitális kompetenciái – mentén mutatja be az eredményeket. Az elemzés rávilágít a különböző csoportok (főként a vezetők és a pedagógusok) véleményének eltéréseire, valamint azokra a területekre, ahol a legmarkánsabb fejlődés figyelhető meg.
A kutatás nagy előnye, relevanciája, hogy megállapításai nemcsak a Gandhi Gimnázium további fejlődését segíthetik elő, hanem más, hasonló helyzetű intézmények számára is iránymutatást nyújthatnak. A digitális érettség fokozatos javítása és a tanulók digitális kompetenciáinak fejlesztése hozzájárulhat egy olyan tanulási környezet kialakításához, amely elősegíti, és támogatja a társadalmi mobilitást és a hosszú távú gazdasági boldogulást. A kutatás eredményei rávilágítanak arra, hogy az értékelési gyakorlatok terén a legnagyobb eltérés a vezetők és pedagógusok között tapasztalható, míg az infrastruktúra értékelésében azok csak minimálisak.

Kulcsszavak
digitális érettség, intézményi önértékelés, digitális kompetencia, digitális transzformáció, SELFIE

A digitális érettség jelentősége és a SELFIE mérés szerepe az oktatásban

A digitális transzformáció nem csupán egy technológiai szinten jelent innovációt, hanem jelentős társadalmi változásokat is eredményez, amelyek az oktatás területén különösen meghatározóak. Az iskolák digitális érettségének fejlesztése nemcsak az intézményi működés hatékonyságát növelheti, hanem hozzájárulhat a tanulók munkaerőpiaci versenyképességéhez és a társadalmi mobilitás elősegítéséhez. E folyamat vizsgálatának egyik kiemelkedő eszköze a SELFIE (Self-reflection on Effective Learning by Fostering the use of Innovative Educational Technologies) mérés, amely egy önreflektív értékelési rendszerként támogatja az intézmények saját digitális stratégiájának monitorozását és fejlesztését. A SELFIE nem az oktatásban megszokott külső mérést, ellenőrzést jelent, amely gyakran szankciók megfogalmazásával zárul, hanem innovatív módon önreflektíven mutat tükröt az intézmények számára az adott pillanatban. Önarcképet készít, így nem külső előírásoknak való megfelelésről van szó tehát, hanem egy olyan folyamatról, amely az iskola közösségét – pedagógusokat, diákokat és intézményvezetőket – bevonva segíti a digitális pedagógiai kultúra fejlesztését és a hosszú távú fejlődési irányok meghatározását a vezetőség számára.

Az oktatás digitalizációja a huszonegyedik században alapvetően alakítja át a tanítási és tanulási folyamatokat, különösen az olyan iskolákban, ahol a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók támogatása kiemelt figyelmet kap; hiszen ők, sajátos szocio-ökonómiai státuszukból kifolyólag a digitális térben feltehetőleg járatlanabbak. A digitális kompetenciák fejlesztése nem csupán a munkaerőpiaci versenyképesség szempontjából elengedhetetlen, hanem az oktatási esélyegyenlőség megteremtésének egyik alapfeltétele is. A COVID-19 világjárvány óta ez még inkább helytálló következtetés, hiszen azóta számos helyen átálltak az ún. hibrid modellekre, ahol a munkavállaló csak a hét egy részében van jelen, a többit az online térben tölti. Esetleg amíg néhányak fizikailag is jelen vannak, mások online csatlakoznak be egyes munkafolyamatokba, például megbeszélésekre. Ez a járványhelyzet előtt nem volt jellemző hazánkban. A Gandhi Gimnázium Magyarország és Európa első roma nemzetiségi középiskolájaként különleges szerepet tölt be a cigány/roma, és hátrányos helyzetű tanulók oktatásában. Az iskola egyik célja, hogy olyan sikeres, felkészült diákokat bocsásson ki, akik képesek helytállni a társadalmi és gazdasági élet különböző területein egyaránt. Ennek eléréséhez az is fontos a 21. században, hogy a tanulók felkészültek legyenek a digitális világ

kihívásaira, és olyan átfogó készségekkel, kompetenciákkal és attitűdökkel is rendelkezzenek, amelyek lehetővé teszik számukra az alkalmazkodást a gyorsan változó környezethez. A digitális kompetencia fejlesztése ennek a törekvésnek alapvető szegmense, hiszen ez nemcsak az információs technológiák hatékony használatát jelenti, hanem az ezekre épülő kritikus gondolkodást, problémamegoldó képességet és az élethosszig tartó tanulás, a lifelong learning iránti elkötelezettséget is támogatja.

Az Európai Bizottság 2018-ban indította el a SELFIE (Self-reflection on Effective Learning by Fostering the use of Innovative Educational Technologies) nevű önértékelő eszközt, amely az oktatási intézmények számára nyújt segítséget abban, hogy felmérjék a saját digitális érettségüket, mentalitásukat, helyzetüket. A mérőeszköz lehetőséget biztosít az intézmények számára, hogy azonosítsák erősségeiket és esetleges fejlesztési szükségleteiket a digitális oktatás területén. A digitális technológiák térnyerése az oktatásban átfogó változásokat hozott, mind az intézményi működésben, mind a pedagógiai gyakorlatokban. A Gandhi Gimnáziumban végzett SELFIE mérések 2021 és 2024 között alapvető szerepet játszottak az intézmény általános önértékelési folyamataiban. Az iskola különleges helyzete – cigány/roma nemzetiségi gimnázium – azt is jelenti, hogy kiemelten foglalkozik a hátrányos helyzetű tanulók digitális kompetenciáinak fejlesztésével, hiszen, mint arra fentebb már utaltam, a két tényező szorosan korrelálhat. Ebből kifolyólag, a kutatás eredményei kifejezetten előremutatóak és több területen is hasznosíthatóak lehetnek. Az információs társadalomban a digitális kompetenciák megszerzése alapvető követelménnyé vált, különösen a hátrányos helyzetű tanulók számára, akiknek a társadalmi mobilitása szorosan összefügg ezekkel a képességeikkel, vagy éppen ezek hiányával. A tanulmány bemutatja a Gandhi Gimnáziumban végzett SELFIE mérések eredményeit, elemzi azokat, és rámutat a digitális transzformáció folyamatában rejlő lehetőségekre és akadályokra. A kutatás célja nem csupán az adatok értelmezése, hanem az eredmények gyakorlati hasznosításának feltárása, amely hozzájárulhat az iskola további fejlődéséhez, valamint más, hasonló helyzetű intézmények számára is iránymutatást nyújthat.

A SELFIE eredményei lehetőséget adnak a tanulók, pedagógusok és intézményvezetők nézőpontjainak integrálásával egy átfogó kép kialakításához arról, hogy milyen szinten állnak a digitális technológiák alkalmazásában. A kérdőív strukturált keretet biztosít, amely nyolc fő területet vizsgál. A SELFIE egyik legnagyobb előnye, hogy nemcsak a meglévő eszközök és infrastruktúra állapotát méri fel, hanem a pedagógiai és szervezeti gyakorlatok fejlesztésének lehetőségeire is rávilágít. Az iskolában végzett mérések rámutattak arra, hogy a digitális szakadék csökkentése érdekében nemcsak a technológiai eszközökre van szükség, hanem arra is, hogy a tanulók megértsék és hatékonyan alkalmazni tudják azokat. Az eredmények alapján az iskola vezetősége azonosítani tudta az intézmény erősségeit és gyengeségeit a digitális kompetenciákkal összefüggően. Az adatgyűjtés folyamata arra is rávilágított, hogy a különböző szereplők – vezetőség, pedagógusok, diákok – eltérően látják az intézmény digitális érettségét. Ezért különösen fontos, hogy az ilyen típusú önértékelések során az eredmények megvitatása és a közös cselekvési terv kidolgozása is helyet kapjon. Az elmúlt évek során a Gandhi Gimnázium folyamatosan fejlesztette digitális infrastruktúráját és módszertani gyakorlatát külső és belső képzésekkel, valamint módszertani támogató kézikönyv elkészítésével a SELFIE által azonosított szükségletek alapján.

A kutatás módszertana és a SELFIE eredmények bemutatása

Kezdetben történelemtanárként, később az intézmény vezetőjeként, már több, mint tizenöt éve dolgozom abban az intézményben, amely harmincéves fennállását ünneplte a 2023/2024-es tanévben. A gimnázium alapítása az 1990-es évek elejére nyúlik vissza, és annak ellenére, hogy fiatal iskoláról beszélünk, létrejötte több szempontból is mérföldkőnek számít a nemzetiségi

oktatás terén (Orsós, 2013). A Gandhi Gimnázium megalapításával Magyarországon és Európában is az első érettségit adó cigány/roma nemzetiségi gimnázium alapult meg. Az iskola létrehozásának célja az volt, hogy hozzájáruljon a cigány/roma tanulók érettségihez és felsőfokú végzettséghez való hozzáférésének javításához (Varga, 2015). A gimnázium egyik fő feladata, hogy minél több cigány/roma tanulót támogasson a sikeres érettségi megszerzésében, amelynek hatása már a kezdetektől fogva fontos vizsgálati kérdésként merült fel a főként hátrányos helyzetű diákok iskolai sikerességének tükrében (Varga, 2006). Az iskola sajátos helyzetéből fakadóan kiemelt figyelmet fordít a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók inkluzív oktatására és digitális készségeik fejlesztésére.

Az intézmény digitális iskolává válásának gondolata korábbi időszakra vezethető vissza, az első konkrét kezdeményezések 2017-ben jelentek meg. Tapasztalataink alapján az ide járó tanulók digitális kompetenciái az általános iskolás korosztályi szinthez képest alacsonyabbak, és saját, otthoni digitális eszközeik hiányosak vagy rossz minőségűek voltak ebben az időszakban. Az oktatásban eleinte a tanulók saját mobiltelefonjaira és az iskola informatika tantermeire támaszkodtunk, és ezek révén igyekeztünk bevonni a digitális eszközöket más, az informatikától eltérő tantárgyak tanításába is. Az iskola digitális infrastruktúrája az évek során folyamatosan fejlődött, különösen a COVID-19 járvány idején, amikor a digitális oktatás megkerülhetetlenné vált az egész világon. A 2020. márciusában bekövetkezett pandémiás helyzet jelentős fordulópontot hozott a közoktatás teljes területén.

A digitális eszközök iskolai szintű használatának vizsgálata és a digitális érettség mérése az Európai Bizottság által is kiemelt figyelmet kapott ebben az időszakban, például az „IKT az oktatásban" kutatás keretében (Európai Bizottság, 2019). Hazánkban ezek az eredmények vegyes képet mutattak: míg humánerőforrás tekintetében néhány területen az átlagosnál jobb eredményeket értek el az iskolák, addig a felszereltség és a digitális stratégiák megléte terén jelentős lemaradás figyelhető meg. Ez a világjárvány idején különösen jelentős hátrányt jelentett, amikor a tantermen kívüli oktatás megkerülhetetlenül szükségessé vált. Az OECD „Pisa in Focus" kutatása (Czékmán - Buda, 2024) továbbá arra is rámutatott, hogy a hazai iskolák jelentős része nem rendelkezett megfelelő online tanulási platformokkal, valamint a pedagógusok számára nem álltak rendelkezésre megfelelő képzési anyagok a digitális eszközök hatékony használatának elsajátításához. A tantermen kívüli oktatás következtében még hangsúlyosabbá vált a diákok digitális esélyeinek és kompetencia fejlesztésének szükségessége, valamint a szociális különbségek hatása, amely a digitális eszközhasználati lehetőségekben is megmutatkozott (Jakab, 2022a, 2022b). Ezzel párhuzamosan kiemelten fontossá vált a diákok eszközellátottságának és internetelérhetőségének vizsgálata, ezért 2020-ban és 2021-ben átfogó felmérés vég az intézményben ezzel kapcsolatban. A felmérések önkéntes önbevalláson alapultak, és céljuk az volt, hogy feltérképezzék az otthoni (diákok és pedagógusok) digitális eszközök és internetelérhetőség helyzetét (Jakab, 2022a).

2021-ben az Oktatási Hivatal bevonta a Gandhi Gimnáziumot a Mentoring for School Improvement, azaz a MenSI projektbe, amelynek célja a digitális pedagógiai gyakorlatok fejlesztése volt. A projekt során az intézmény a mentoriskolai hálózat zöld iskolakörének egyik vezetőjeként segítette a jógyakorlatok adaptációját mentorált intézmények számára, amelyek az ország különböző részeiből kerültek ki (Bak, Szekszárd, Kaposvár, Budapest). A program keretében a részt vevő intézmények két alkalommal készítették el digitális önarcképüket a SELFIE rendszer segítségével. A folyamatos önértékelések lehetőséget nyújtottak az erősségek és gyengeségek feltárására, valamint a fejlesztendő területek meghatározására. Az eredmények révén az intézmények stratégiát alakíthattak ki digitális fejlődésük támogatására, különös tekintettel a diákok digitális kompetenciáinak fejlesztésére.

Jelen kutatás célja, a Gandhi Gimnázium digitális technológiák használatában és digitális érettségében bekövetkezett változások folyamatainak feltárása. A kutatás középpontjában a Gandhi Gimnázium SELFIE mérési eredményeinek elemzése áll, különös

tekintettel a négy mérési év (2021-2024) közül a két szélső évre (2021 és 2024) vonatkozóan, hogy átfogó képet adjon az intézmény fejlődési irányairól és kihívásairól. A tanulmány hangsúlyozottan foglalkozik a pedagógusok és a vezetők véleményének eltéréseivel, mivel ezek az adatok kulcsfontosságúak lehetnek az intézményi fejlődés szempontjából, valamint a digitális átállás szükségességének, sikerességének mélyebb megértéséhez is.

A mérőeszköz bemutatása és az adatgyűjtés folyamata:

A SELFIE mérőeszköz az alábbi 8 fő területet vizsgálta:

1. Vezetőség
2. Együttműködés és kapcsolati hálózatok
3. Infrastruktúra és eszközök
4. Szakmai továbbképzés
5. Pedagógia: Támogatás és források
6. Pedagógia: Tantermi oktatás
7. Értékelési gyakorlatok
8. A diákok digitális kompetenciája

A résztvevők a kérdésekre egy ötfokú Likert-skálán adtak válaszokat, amely lehetővé tette a mennyiségi elemzéseket és a csoportok közötti különbségek vizsgálatát. Minden mérés eredményesen zárult, a kitöltési arányok elérték a minimumot, egyes esetben a 100%-os kitöltési arány fölé emelkedtek.[4]

A kutatás során három fő csoport került vizsgálatra: az iskola vezetősége, pedagógusai és diákjai. A SELFIE mérések résztvevőinek létszáma az alábbiak szerint alakult az elmúlt négy évben:

1. ábra: Selfie résztvevői arányok, 2021-24, Gandhi Gimnázium, SELFIE mérés 2020-2023.

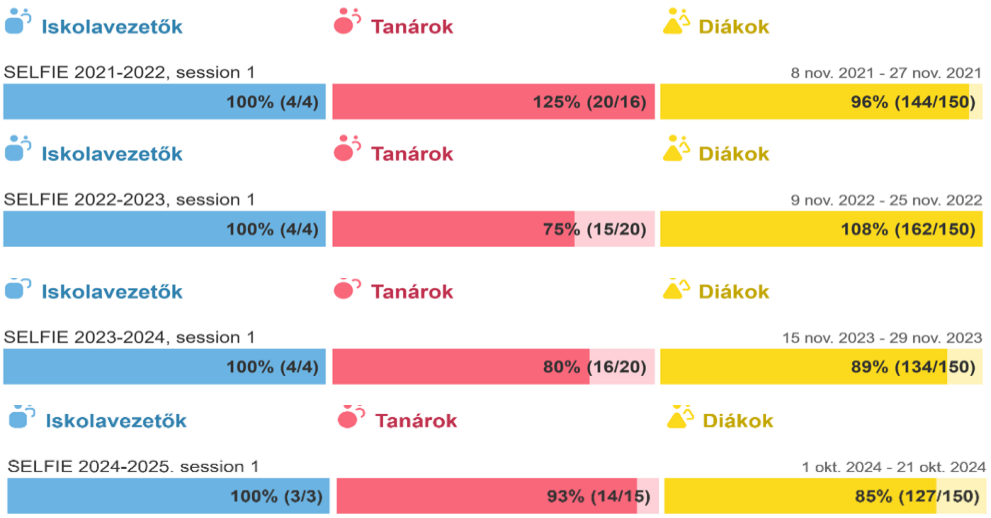

SEQ ábra * ARABIC 1. ábra: Selfie résztvevői arányok, 2021-24

Forrás: SELFIE adminfelületről (https://schools-go-digital.jrc.ec.europa.eu)European Commission (2020). SELFIE – Supporting Schools for Digital Education. Retrieved from

A kérdőívek kitöltésére minden vizsgált év október és november hónapja közötti időszakban került sor. A diákok számára a kérdőívek kitöltését informatika/digitális kultúra tanórákon tették lehetővé, így biztosítva a megfelelő számú kitöltési arányt.

[4] A felmérés kezdetekor a felmérésvezető megállapítja az eredményes kitöltések számát, amely nem feltétlenül egyezik meg a maximális tanuló vagy pedagóguslétszámmal. Ennek következtében előfordulhat, hogy a kitöltöttség meghaladja a 100%-ot.

Eredmények elemzése és fejlődési trendek (2021–2024)

A vizsgálat alapját a négy mérési év során gyűjtött adatok képezik, azonban jelen elemzés kifejezetten az első és az utolsó év, azaz 2021 és 2024 közötti eltérésekre helyezi a hangsúlyt. Ennek keretében, amint azt már korábban említettem, különös figyelmet szentel annak feltárására, hogyan változott a vezetők és a pedagógusok véleménye a digitális kompetenciákkal kapcsolatban, például a digitális átállás különböző területeiről, valamint milyen mértékben alakultak át a különböző csoportok észlelései az intézmény digitális helyzetéről a vizsgált időszak során. Az elemzés célkitűzése továbbá, hogy azonosítsa azokat a kulcsfontosságú területeket, ahol a változások a legmarkánsabban nyomon követhetők, illetve ahol a legjelentősebb fejlődésre vagy elmozdulásra lenne szükség. A beavatkozási területek minél pontosabb beazonosítása elengedhetetlen a fejlődés érdekében.

Az adatok értékelése nemcsak a különbségek mértékére, hanem azok mögöttes okaira is kitér, ezzel elősegítve az intézményi stratégiák és jövőbeli fejlesztési irányok megalapozottabb tervezését. A vizsgálatot a SELFIE mérési eredmények alapján, a nyolc fő témakör sorrendjét követve mutatom be. Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy átfogó képet kapjunk az egyes területeken tapasztalható tendenciákról, a vélemények stabilitásáról vagy épp változásáról, valamint ezen változások mértékéről és irányáról. A struktúra követése biztosítja az eredmények logikus, jól követhető bemutatását és értelmezését. A kutatás során gyűjtött adatok öt fokozatú Likert-skálán adott mérési eredmények képében vannak kifejezve, amely lehetővé tette a válaszadók véleményének numerikus kifejezését, és így a különböző területek értékelését.

Az első témakör a „Vezetőség” (melléklet 1.) szerepét vizsgálja a digitális technológiák tanításhoz és tanuláshoz való iskolai szintű integrációjával kapcsolatban. Az ebben a témakörben feltett kérdések tekintetében a 2021 és 2024 közötti időszakban pozitív irányú változás figyelhető meg a vezetők és pedagógusok értékeléseiben egyaránt. Míg 2021-ben a vezetők 3,76, a pedagógusok pedig 3,6 pontra értékelték ezt a területet, 2024-re a pedagógusok véleménye jelentősen javult, 4,2 pontra emelkedett, miközben a vezetők értékelése enyhén csökkent, 3,57 pontra (2. ábra). Ez az elmozdulás arra utalhat, hogy a vezetőség tevékenysége a pedagógusok körében pozitívabb megítélést nyert, míg a vezetők saját teljesítményüket kissé kritikusabban értékelik a digitális technológiák integrálásának területén. A vezetők saját értékelésének egyhe csökkenéséből (3,76-ról 3,57 pontra) arra enged következtethetünk, hogy az évek során az önreflexió szerepe erősebbé vált, magasabb elvárásokat állítottak az intézmény felé és kritikusabbá váltak a vezetőség tevékenységének tekintetében.

Az „Együttműködés és kapcsolati hálózatok” terület (2. melléklet) azokat az intézkedéseket vizsgálja, amelyek hozzájárulhatnak egy együttműködésen és kommunikáción alapuló, intézményi digitális kultúra kialakításához, elősegítve a szervezeten belüli és kívüli tapasztalatmegosztást, valamint az eredményes tanulást. Ennek a területnek az elemzése alapján jelentős véleménykülönbségek mutatkoztak a vezetők és pedagógusok között a SELFIE mérések két szélső éve (2021 és 2024) során. Míg 2021-ben a vezetők magasabb értékelést adtak erre a területre (4,15), mint a pedagógusok (3,65), 2024-re a különbség tovább nőtt, a vezetők értékelése 4,47-re emelkedett, míg a pedagógusoké 3,53-ra csökkent (3. ábra). Bár a vezetőség az együttműködést egyre inkább pozitívnak ítéli meg, a pedagógusok körében az e területre vonatkozó elégedettség csökkent, ők másként látják és értékelik a helyzetet. A növekvő véleménykülönbség rávilágít az eltérő perspektívákra, amelyek az együttműködés belső értékelésében fennállnak, és felhívja a figyelmet a csoportok közötti kommunikáció és egységes szemlélet kialakításának fontosságára. A vezetőség számára fontos fejlesztési irány lehet, hogy a pedagógusok felé hatékonyan kommunikálják a fennálló lehetőségeket, együttműködési lehetőségeket. A pedagógusok nem feltétlenül vannak tisztában minden

intézményi kapcsolattal és együttműködési folyamattal, amelyen fontos változtatni az intézményen belüli együttműködés javítása érdekében.

A harmadik témakör – „Infrastruktúra és eszközök" – értelemszerűen az iskolai infrastruktúrát vizsgálja, ideértve a digitális, technikai eszközökkel, szoftverek meglétét és a széles sávú internetkapcsolat kiépítettségét. A megbízható és biztonságos digitális infrastruktúra megléte alapvető feltétele az innovatív tanítási, tanulási és értékelési gyakorlatok kialakításának és hatékony megvalósításának. Az adatok alapján ezen a területen a vezetők és pedagógusok közötti különbség mind 2021-ben (0,267), mind 2024-ben (0,017) viszonylag alacsony volt, jelezve, hogy a csoportok értékelése ezen a területen már kezdetben is hasonló volt, és az eltérés az évek során tovább csökkent. Ez az eredmény tehát a vonatkozó infrastrukturális fejlesztések, például az internethálózat stabilabbá tételének szükségességét hangsúlyozza ki.

Az adatok azt mutatják, hogy az intézményben a digitális infrastruktúra alapjai maximálisan rendelkezésre állnak, és a pedagógusok, valamint a vezetők értékelése is közel azonos ezen a területen. Fontos megjegyezni azonban, hogy a megfelelő eszközök rendelkezésre állása önmagában nem garantálja a digitális oktatás egységes minőségét, ha a pedagógusok módszertani jelentősen eltér egymástól. Az eszközök hatékony kihasználásának hiánya intézményen belüli egyenlőtlenségekhez vezethet, hiszen az eltérő módszertani tudás miatt a tanárok nem egyformán képesek beépíteni a digitális eszközöket a mindennapi oktatásba. Ennek fényében **kulcsfontosságú feladatként jelenik meg az Gandhi Gimnázium számára a belső továbbképzések és tudásátadási lehetőségek kialakítása**, amelyet külső továbbképzési lehetőségek biztosítása segíthet elő. A pedagógusok digitális módszertani felkészültségének kiegyenlítését segíthetik az irány irányú fejlesztések, amely biztosítják az egyenlőtlenségek kiküszöbölését. Az oktatás színvonalának erősítésén kívül hozzájárul a pedagógiai innovációk hatékonyabb beleüléséhez és az intézményen belüli digitális módszertani egyenlőség megteremtéséhez.

A legkisebb mértékű változás, véleménykülönbség a pedagógusok folyamatos szakmai továbbképzésének iskolai támogatására összpontosító témakörben volt megfigyelhető. A „Szakmai továbbképzés" vizsgálati pontban ugyanis mind a vezetők, mind a pedagógusok értékelései alig változtak a négy év alatt: a vezetők esetében az értékek enyhe csökkenést mutatnak (4,17-ről 3,87-re), míg a pedagógusok értékelése teljes mértékben stagnált (4,17), változatlan maradt. Ez az eredmény arra enged következtetni, hogy a szakmai továbbképzések szükségesek, az erről szóló vélemények változatlanok, hiszen ezen a területen nem történt sem jelentős előrelépés, sem romlás. A vezetők és a pedagógusok véleménye közötti minimális különbség továbbá azt is jelzi, hogy mindkét csoport közel azonos véleményen van az intézményben, vagy az elérhető szakmai támogatások terén, a rendelkezésre álló külső és belső továbbképzési lehetőségeket és azok hatékonyságát illetően. Mind a vezetők, mind a pedagógusok mindkét mérési évben magasra értékelték az ehhez a témakörhöz kapcsolódó lehetőségeket. Ez az eredmény mutatja, hogy a Gandhi Gimnázium vezetősége, melyet alátámaszt a tantestület tagjainak azonos értékelése, teljes mértékben támogatja a pedagógusokat a továbbképzésekhez való hozzáférésben, azok megvalósításában. A pedagógusok szakmai továbbképzésének iskolai támogatása a két szélső évet vizsgálva magas szinten és mindkét vizsgált csoport megítélése közel azonos. A továbbképzési lehetőségek elérhetősége és támogatottsága az intézményben kiegyensúlyozott, ugyanakkor nem történt jelentős előrelépés ezen a területen. A kezdeti évek nagy lendülete a covid19 utáni időszak visszarendeződésével visszább esett, a lendület csökkent. Az intézmény számára fontos jelzés lehet, hiszen a digitalizáció gyors fejlődése, a mesterséges intelligencia robbanásszerű megjelenése újabb kihívások elé állítja a kor pedagógusait. Amennyiben az intézmény célkitűzése, hogy a digitalizáció terén folyamatosan innovatív módon legyen jelen, ezzel is

csökkentve az ide járó diákok hátrányait, akkor ezen a területen is fontos a folyamatos fejlődés, szakmai továbbképzések biztosítása.

A „Pedagógia: támogatások és források” témakör azt vizsgálja, hogy miként valósul meg a digitális technológiák tanulási célú alkalmazására történő felkészülés, különös tekintettel a tanítási és tanulási gyakorlatok naprakésszé tételére és megújítására vonatkozóan. Ebben a témakörben a 2021 és 2024 közötti időszakban a vezetők és pedagógusok értékelései kis mértékben mutatnak változásokat. Míg a vezetők véleménye enyhe javulást mutatott (2021-ben 4,54, 2024-ben pedig 4,82 pont), addig a pedagógusok értékelése minimális csökkenést jelez (2021-ben 4,44, 2024-ben 4,37 pont). Ez az eredmény azt sugallja, hogy a vezetőség szemszögéből a pedagógiai támogatás és a digitális források elérhetősége terén történt előrelépés az intézményben, míg a pedagógusok részéről inkább stagnálás vagy enyhe visszaesés érzékelhető a terület értékelését figyelembe véve. Az eltérő értékelések ismét rávilágítanak arra, hogy a csoportok között különböző nézőpontok alakultak ki a támogatás mértékét és hatékonyságát illetően, tehát a terület további párbeszédet igényel minden érintett részvételével.

A „Pedagógia: tantermi oktatás” témaköre azt vizsgálja, hogyan valósul meg a tanulási célú digitális technológiák alkalmazása a tantermi gyakorlatban, különös tekintettel a tanítási és tanulási módszerek naprakésszé tételében, folyamatos megújításában. Azt láthatjuk az adatokat áttekintve, hogy a pedagógusok mind 2021-ben, mind pedig 2024-ben magasabbra értékelték az intézmény teljesítményét, mint a vezetőség. A vezetőség értékelései ugyanakkor jelentős javulást mutattak a vizsgált időszakban: 2021-ben 3,68 pontról 4,12 pontra emelkedtek a 2024-es évre. A pedagógusok esetében ez az érték 2021-ben 3,84, 2024-ben pedig 4,18 pont volt (3. melléklet). Az eredmények azt jelzik, hogy mindkét megkérdezett csoport egyre pozitívabban értékeli a tantermi oktatás minőségét, ugyanakkor a pedagógusok fokozatosan magasabb szintre helyezik azt, ezzel elősegítve az intézmény diákjainak további fejlődését. Ez a véleményegyezés felé mutató tendencia azt is alátámasztja, hogy a tantermi oktatás fejlesztésére irányuló intézményi törekvések mindkét csoport által érzékelhetőek és nagyra értékeltek. A **digitális technológiák alkalmazása területén fontos, hogy ne csupán egyéni kezdeményezések mentén valósuljon meg, (ahogy az gyakran előfordul), Kiemelt figyelmet érdemes fordítani arra intézményi szinten, hogy a digitális tanítási stratégiák összehangolt, tudatos alkalmazása minden tanár számára elérhető és érthető legyen, ezzel segítve a tanulók hatékony támogatását.** Ehhez a jó gyakorlatok összegyűjtése és intézményi szintű disszeminációja szükséges. Az intézményvezetés által érzékelt helyes fejlesztési irányt mutat, azonban **a rendszeres visszacsatolás és a tanári tapasztalatok beépítése hiányos és ennek fejlesztése is kiemelten fontos, hiszen tovább erősítheti a fejlődést**. Célszerű lenne a tantermi digitális gyakorlatokat évente felülvizsgálni és az oktatási stratégiákat ennek megfelelően alakítani.

A legnagyobb különbség, eltérés az „Értékelési gyakorlat” témakörében figyelhető meg. A vezetők értékelése jelentősen romlott: míg 2021-ben 3,71 pontra értékelték ezt a területet, 2024-re ez az érték 2,7 pontra csökkent. Ezzel szemben a pedagógusok véleménye jelentős javulást mutatott, a 2021-es 3,69 pontról 2024-re 4,15 pontra emelkedett (4. melléklet). Ez az ellentétes irányú változás arra mutat rá, hogy a vezetők és a pedagógusok teljesen eltérően érzékelik az értékelési gyakorlatok hatékonyságát és működését. A vezetők értékeléseinek negatív irányú változása azt jelezheti, hogy ők hiányosságokat vagy problémákat tapasztaltak ebben a folyamatban, beazonosítva a lehetséges fejlődési irányokat, míg a pedagógusok szemszögéből ezek a gyakorlatok jelentősen javuló tendenciát mutattak. Ez az eredmény kiemeli az eltérő perspektívák figyelembevételének szükségességét, valamint a közös célok és értékelési normák újragondolásának fontosságát. Az ilyen mértékű véleménykülönbség kezeléséhez alapvető fontosságú lehet a rendszer működésének részletes és átfogó elemzése, az érintettek közötti párbeszéd megerősítése, továbbá óralátogatások beiktatása, akár a vezetőség, vagy a tantestület

tagjai részéről, így elősegítve az intézmény dolgozóinak szorosabb együttműködését. Az óralátogatások lehetőséget biztosítanak a pedagógusok munkájának mélyebb megismerésére, ami hozzájárulhat a vezetők pontosabb értékítéleteinek kialakításához és az értékelési gyakorlatok hatékonyabbá tételéhez. A pedagógusok mindennapi tanórai gyakorlat szintjén érzékelhetik ugyan a pozitív változásokat, addig a vezetőség intézményi szinten valószínűleg az egységes értékelési rendszer működésével és a hosszú távú hatásokkal kapcsolatban fogalmaz meg kritikát, ezért intézményben **szükség van az értékelési gyakorlatok részletes felülvizsgálatára**, amely során a vezetők és pedagógusok együttműködve azonosíthatják az esetleges hiányosságokat és fejlődési lehetőségeket.

Az együttműködés fokozása, a munkaközösségi szintű megbeszélések és egyeztetések, óralátogatások, valamint a modern értékelési módszerek megismerése és bevezetése kiemelt fejlesztési terület a következő időszakban.

„A diákok digitális kompetenciája" témaköre értelemszerűen elsősorban a diákjaink digitális kompetenciára, azok erősségeire és hiányosságaira koncentrál. A két szélső mérési év (2021 és 2024) adatai alapján javulás mutatkozik a digitális kompetenciák területén. Mind a vezetők, mind a pedagógusok úgy vélik, hogy a diákok kompetenciái fejlődtek ezen a téren. A vezetők 2021-ben 3,42-re, 2024-ben 3,77-re, míg a pedagógusok 2021-ben 3,52-re, 2024-ben pedig 3,87-re értékelték a diákok digitális készségeit. A két csoport közötti eltérések mindkét évben minimálisak maradtak (0,1), ami arra utal, hogy a vélemények ezen a téren nem csak kedvező irányúak, hanem reálisak is, hiszen közel azonos eredményt adtak a válaszadók. Bár a diákok kompetenciái fejlődtek, az adatok alapján **további célzott stratégiára van szükség**, amelyek a digitális eszközök tudatos és kreatív használatára, a problémamegoldó képességek erősítésére és az információs műveltség fejlesztésére összpontosítanak. A fejlődést mutató értékek ellenére feltételezhető, hogy **a diákok között továbbra is jelentős egyéni különbségek tapasztalhatók a digitális kompetenciák terén**, ennek azonosítása és mérése további feladatként áll az intézmény számára. A 2023-tól megjelenő országos digitális mérések eredményei is jó kiindulópontot jelenthetnek erre.

A 6. ábra a vizsgált nyolc témakör összefoglaló eredményeit mutatja a két szélső évre nézve.

2. ábra: Az egyes területek átlagai 2021 és 2024 években

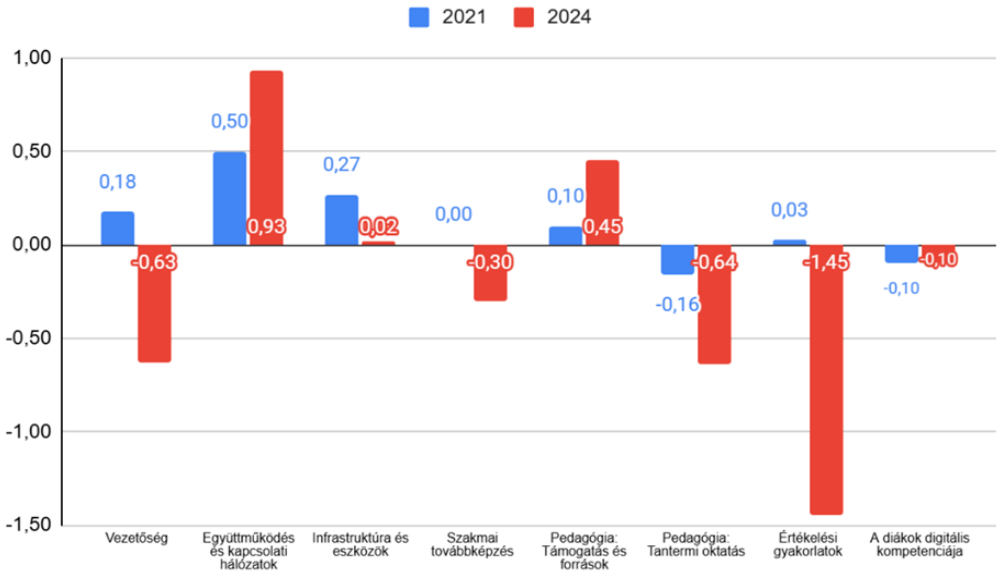

Forrás: saját szerkesztés

Következtetések és javaslatok a digitális oktatás fejlesztésére

A Gandhi Gimnázium digitális érettségének és a digitális technológiák használatának fejlődését vizsgáló kutatásom során elsősorban a pedagógusok és vezetők véleménye közötti különbségeket vizsgáltam és elemeztem a 2021 és 2024 közötti időszakban. Az eredmények alapján az egyes területeken a vélemények stabilitása és összhangja, más területeken pedig jelentős eltérése és változása figyelhető meg.

Az infrastruktúra, az eszközök, valamint a diákok digitális kompetenciája területén az értékelések között minimális eltérés tapasztalható mindkét évben, ami a nézőpontok hasonlóságát és a stabil véleményeket tükrözi. Hasonlóan kis eltérések mutatkoznak a szakmai továbbképzések hozzáférhetőségét illetően, ahol a vezetők eredményei enyhe romlást, míg a pedagógusok teljes stagnálást mutattak. A pedagógiai támogatás és források, valamint a vezetőséggel kapcsolatos kérdések témakörében szintén megfigyelhetőek kisebb változások. A vezetők értékelései mindkét esetben javulást mutattak, míg a pedagógusok véleménye a pedagógiai támogatás esetében kissé csökkent, a vezetőséggel kapcsolatban viszont számottevően javult, jelezve a vezetési gyakorlatok pozitívabb megítélését. Az együttműködés és kapcsolati hálózatok területén azonban a vezetők és pedagógusok véleménye tovább távolodott egymástól. Míg a vezetők véleménye javult, addig a pedagógusoké csökkent, ami a belső kommunikáció és egységes szemlélet hiányára utalhat, így egy kiemelt beavatkozási területté vált. Hasonlóképpen jelentős eltérések mutatkoztak a tantermi oktatás esetében, ahol mindkét csoport pozitív változást tapasztalt, de a pedagógusok következetesen magasabbra értékelték az intézményt. A legnagyobb különbség az értékelési gyakorlatok területén figyelhető meg. Míg a vezetők értékelése drasztikusan romlott (3,71-ről 2,7-re), a pedagógusok e téren jelentős javulást tapasztaltak (3,69-ről 4,15-re). Ez az ellentétes irányú változás rávilágít a vezetők és pedagógusok közötti nézőpontok éles eltérésére, ami szükségessé teszi az értékelési rendszerek átláthatóságának és hatékonyságának közös újragondolását.

A Gandhi Gimnázium 2021 és 2024 közötti SELFIE méréseinek elemzése alapján egyértelművé vált, hogy az intézmény a vizsgált időszakban jelentős lépéseket tett a digitális megoldások kultúrájának és infrastruktúrájának erősítése érdekében. A vezetők, pedagógusok és diákok válaszaiból nyert adatok rávilágítottak arra, hogy mely területeken figyelhető meg a legmarkánsabb fejlődés, illetve hol szükséges további beavatkozás. Az eredmények alapján jól kimutatható, hogy a digitális átállás és érettség sikeressége szempontjából kulcsfontosságú a kommunikáció erősítése, a pedagógusok munkájának mélyebb megismerése, valamint a csoportok közötti együttműködés és kommunikáció fejlesztése.

Az eredmények alapján számos lehetőség nyílik a jövőbeli kutatások számára, különös tekintettel a diákok és pedagógusok véleményei közötti eltérések mélyebb elemzésére, valamint azoknak a területeknek az azonosítására, ahol a vélemények hasonlóságot mutatnak. Az elemzés során kijelölt irányok nemcsak az intézmény digitális érettségének további feltárását segíthetik elő, hanem hozzájárulhatnak az oktatási stratégiák szélesebb körű fejlesztéséhez, ezáltal egy minden résztvevő számára optimális digitális tanulási környezet kialakításához. A vizsgálat rámutatott arra is, hogy a digitális kompetenciák fejlesztése nem csupán az iskolai eredményesség fokmérője, hanem a diákok jövőbeni társadalmi és gazdasági boldogulása szempontjából is meghatározó.

Az önértékelési folyamatok hozzájárulnak a szervezeti kohézió erősítéséhez. A méréseket követően a közös célok megfogalmazása azonban elengedhetetlen ahhoz, hogy a folyamatos fejlődés biztosítva legyen. Az intézményi önreflexió ezen kívül támogatja az intézményi szintű döntéshozatalt is és hozzájárul a digitális pedagógiai kultúra tudatos fejlesztéséhez.

A vezetőség számára az egyik legfontosabb visszajelzés, hogy saját értékeléseik miben térnek el leginkább a pedagógusok véleményétől. Az ilyen típusú eltérések kijelölik azokat a fejlesztési irányokat, amelyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy az intézmény folyamatosan

innovatív iskolaként jelenjen meg az intézmények sorában. A kölcsönös tanulási folyamatok jelentősége különösen az innováció és adaptáció szempontjából meghatározó. Az olyan módszertani megoldások, amelyek a diákok és pedagógusok aktív együttműködésére építenek, fontos építőkövei a digitális oktatási környezet hatékonyabb kiaknázásához és az oktatás minőségének javításához. Az intézményi önértékelés eredményeinek beépítése a fejlesztési stratégiákba elősegíti egy fenntartható, innovációra nyitott és tanulóközpontú digitális iskola kialakítását.

Mellékletek

1. melléklet: A Vezetőség témakörének eredményei, SELFIE (2021-2024) Gandhi Gimnázium, SELFIE mérés 2023. Letöltve: SELFIE adminfelületről (https://schools-go-digital.jrc.ec.europa.eu)

2. Együttműködés és kapcsolati hálózatok, SELFIE (2021-2024) Gandhi Gimnázium, SELFIE mérés 2023. Letöltve: SELFIE adminfelületről (https://schools-go-digital.jrc.ec.europa.eu)

3. melléklet: A tanulási célú digitális technológiák alkalmazása a tantermi gyakorlatban

Gandhi Gimnázium, SELFIE mérés 2023. Letöltve: SELFIE adminfelületről (https://schools-go-digital.jrc.ec.europa.eu)

4. melléklet: Értékelés és gyakorlat, SELFIE (2021-2024)

Gandhi Gimnázium, SELFIE mérés 2023. Letöltve: SELFIE adminfelületről (https://schools-go-digital.jrc.ec.europa.eu)

Felhasznált irodalom

Czékmán, B., & Buda, A. (2024). Iskolai digitális érettség vizsgálata egy tankerületi központ intézményeiben. In A. Buda & Gy. Molnár (Szerk.), *Oktatás - Informatika - Pedagógia 2024 Tanulmánykötet* (pp. 5–33, 28). Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet.

Európai Bizottság. (2019). *IKT az oktatásban kutatás: Jelentés a tagállamok helyzetéről*. Publications Office of the European Union.

Jakab, N. (2022a). Esélyteremtés lehetőségei a digitális világban: Autonómia és felelősség. *Neveléstudományi Folyóirat*, *6*, 67–72.

Jakab, N. (2022b). BuborÉK: A digitális esélyteremtés lehetőségei és akadályai. In *Közösségi Kapcsolódások - tanulmányok kultúráról és oktatásról*, *2*(1), 66–75. https://doi.org/10.14232/kapocs.2022.1.66-75

Killen, C., & Beetham, H. (2017). *Developing organisational approaches to digital capability*. Jisc. Letöltve innen: https://www.jisc.ac.uk/guides/developing-organisational-approaches-to-digital-capability

Orsós, A. (2013). Előszó. In R. A. Dezső (Szerk.), *GandHistória: középfokú roma/cigány nemzetiségi oktatás a rendszerváltás első két évtizedének Magyarországán* (pp. 9–10). Virágmandula Kft.

Varga, A. (2006). Multikulturalizmus – inkluzív oktatási rendszer. In R. K. Forray (Szerk.), *Ismeretek a romológia alapképzési szakhoz* (pp. 145–159). HEFOP Bölcsész Konzorcium, Pécsi Tudományegyetem. Letöltve innen: https://mek.niif.hu/04800/04867/04867.pdf

Varga, A. (2015). *Az inklúzió szemlélete és gyakorlata*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Wlislocki Henrik Szakkollégium.

DOI: 10.13140/RG.2.2.26751.32163

Csilleiné Mága Erika, Csillei Béla

ROMA FIATALOK TANULÁSI-MŰVELŐDÉSI SZOKÁSAI

A szolnoki szegregátumban élők helyzetének feltárása

Abstract

Exploring the learning and educational habits of disadvantaged Roma and non-Roma young people living in the segregated areas of Szolnok and developing the right motivation to create opportunities in society is not simply about reducing disadvantage. Rather, it is about the fact that it is community cooperation, properly provided assistance and joint commitment that gives them this chance. It is about enabling these young people living in an isolated community to break out of the physical and mental ghetto into which their deprivation and mutual prejudice have locked them. The role of community centres in implementing a programme of education, learning, training and leisure activities in the predominantly Roma slums is of particular importance. They help to promote social inclusion, alleviate disadvantages, promote training and learning, and provide opportunities for social empowerment. Although Roma and non-Roma families living in disadvantaged and severely disadvantaged areas, most of whom live in municipal housing, accept the need for education and training, they do nothing themselves to achieve these goals. The research also examines the extent to which disadvantage is characterised by poor socio-economic status, the desire for education, learning inefficiency, family breakdown, family conflict (parent-child conflict, unemployment, alcoholism in the family, neglectful or aggressive parents, divorce crisis) in the children-families in contact. Experience has shown that the prospective vocational school or secondary school does not welcome applicants from here. Without help, these young people drop out, leaving the opportunity for casual daily paid work. The main question of the research is therefore to what extent the professionals working in the Community Centre are able to stimulate the desire for education and learning, for a meaningful use of leisure time. They can do so in a way that is appropriate to their interests and age, while at the same time providing them with the motivation to continue learning. In principle, they can find learning, education and training institutions themselves, but experience shows that they cannot do this without help. The current research is based on a study carried out in 2015 on the opportunities for Roma and non-Roma young people of primary school age. This was followed in the following years by a study on the leisure time of secondary school college students. Based on this experience, the current research was launched and will be the final study of the study, now in its fourth year. In the framework of the ÉAOP project "Social rehabilitation of Szolnok, Western part of the city", we have been involved in the work of the Community House in Tücsök út, Szolnok since 2019 and we work as an expert-mentor to support the work of the other three community houses in the Szolnok slums that were established through TOP tenders. The target group in all settlements are families, young and old, living there. The research summarises the situation analysis, the professional recommendations based on it and the practical experiences of the motivation to learn. The aim is to create social opportunities for people living in disadvantaged and segregated areas, to help them to continue learning, to facilitate their catching up, and to make their leisure time useful by using the programmes and tools of the Community House/education. The conclusion of the research, by assessing the social environment, can also strengthen the development of appropriate links between the local community, the children and adults living there, NGOs, professionals involved in the quality change of community life in the segregation area and the people living in their neighbourhood. This not only brings results for the target group, but can also significantly reduce existing and mutual prejudices. The synthesis will ask

for and provide suggestions, with the value of identifying internal reserves, innovation and cooperation. The aim is also to gain insights into the perceptions of local residents regarding learning, self-education and training, and the useful use of leisure time. The research focuses on groups of adults/young people/families living in the segregated areas of Szolnok. For them, it is useful to find activities that enable them to strengthen their motivation to spend their leisure time in a useful way, to continue learning/further education, to plan and implement their choice of jobs. This is an area of culture and education in which people living in segregated areas have the right to decide whether they wish to make use of the triple condition of motive and intention. Thus, an analysis of the decision-making situations and the effectiveness of implementation cannot be omitted. Its experiences, conclusions and practical solutions may be useful for other families living in segregated areas.

Absztrakt

A szolnoki szegregátumokban élő hátrányos helyzetű roma és nem roma fiatalok tanulási és művelődési szokásainak helyzetfeltárása és a megfelelő motiváció kialakítása a társadalmi esélyteremtés lehetősége érdekében nem egyszerűen a hátránycsökkentésről szól. Sokkal inkább arról, hogy a közösségi összefogás, a megfelelően nyújtott segítség, az együttes feladatvállalás ad e esélyt. Arra, hogy ezek az elzárt közösségben élő fiatalok képesek legyenek kitörni abból a fizikai és szellemi gettóból, melybe a deprivációs helyzetük és a kölcsönösen létező előítélet bezárta őket. A közösségi házak feladatvállalása a művelődés, a tanulás, a továbbképzés és a szabadidő hasznos eltöltése programja megvalósításában a főként romák lakta szegregátumokban kiemelt jelentőséggel bír. Elősegítik a felzárkóztatást, hátrányok enyhítését, segítik a képzést-tanulás, biztosítják a társadalmi esélyteremtés lehetőségét. Az itt élők hátrányos helyzetű-halmozottan hátrányos helyzetű, többségében önkormányzati lakásokban élő roma és nem roma családok ugyan elfogadják a tanulás, a szakképzettség megszerzésének szükségességét, maguk azonban nem tesznek semmit ezen célok eléréséért. A kutatás során azt is vizsgáljuk, hogy a kapcsolatba kerülő gyerekek-családok tekintetében milyen mértékben jellemzi a hátrányos helyzetet a rossz szocio- ökonómiai státusz, a művelődés iránti óhaj, a tanulási hatékonyság, a felbomlott család, a konfliktusos családok (szülő-gyerek konfliktus, munkanélküliség, alkoholizmus a családban, elhanyagoló vagy agresszív szülők, válási krízis). Tapasztalat, hogy a leendő szakképző iskola-gimnázium nem fogadja szívesen az innen jelentkezőket. Ezek a fiatalok pedig segítséget nem kapván lemorzsolódnak, a napi fizetős alkalmi munka kedvéért otthagyják ezt a lehetőséget. A kutatás fő kérdése tehát az, mennyire képesek a Közösségi Házban dolgozó szakemberek felkelteni a művelődés és a tanulás, a szabadidő értelmes eltöltése iránti igényt. Úgy, hogy ezt érdeklődési körüknek, életkoruknak megfelelően tölthessék el, miközben kellő motivációt kapnak a továbbtanuláshoz. Elvileg önmaguk is megkereshetik a tanulás, az iskolai végzettség megszerzése, a szakképzés intézményeit, de a gyakorlat azt mutatja, ez segítség nélkül nem megy. A jelenlegi kutatás alapja a 2015-ben elkészített tanulmány, amely az általános iskolás korú roma és nem roma fiatalok esélyteremtését vizsgálta. Ezt az elkövetkező években a középiskolai kollégista diákok szabadidejének vizsgálata követte. Ezen tapasztalatok alapján kezdődött meg a mostani kutatás, melynek zárótanulmánya az immár negyedik éve tartó vizsgálat eredménye lesz. Az ÉAOP „Szolnok, Nyugati városrész szociális rehabilitációja" projekt keretében 2019 óta veszünk részt a Szolnok, Tücsök úti Közösségi Ház munkájában és dolgozunk szakértőként-mentorként a másik három szolnoki szegregátum TOP pályázatokkal létrejött közösségi házai munkáját segítve. A célcsoport valamennyi telepen az ott élő családok, fiatalok és idősebbek egyaránt. A kutatás a jelenleg is zajló ill. a már elkészült kérdőíves interjúk, a helyszíni felmérés és a személyes mélyinterjúk következtében összegzésként helyzetelemzést, az arra épülő szakmai javaslatot, valamint a tanulás iránti motíváció felkeltésének gyakorlat tapasztalatait összegzi.

Célja a hátrányos helyzetű, szegregátumokban élő emberek számára a társadalmi esélyteremtés megvalósítása, a tanulás-továbbtanulás segítése, a felzárkózás megkönnyítése, a szabadidő hasznos eltöltése a Közösségi Ház/ak nevelés programjai és eszközrendszere felhasználásával. A kutatás összegzése a társadalmi környezetet értékelve egyben erősítheti a megfelelő kapcsolatok kialakítását a helyi társadalom, az itt élő gyerekek és felnőttek, a civil szervezetek, a szegregátumi közösségi élet minőségi változtatását felvállaló szakemberek, valamint a környezetükben-szomszédságukban élők között. Ez nemcsak a célcsoport számára hoz eredményeket, de jelentősen csökkentheti a meglévő és kölcsönös előítéleteket is. Az összegzés javaslatokat kér és ad majd, értéknek tekintve a belső tartalékok feltárását, az innovációt és az együttműködést. A cél az is, hogy ismereteket szerezzünk az itt élők elképzeléseiről a tanulással, az önképzés-továbbképzéssel, a szabadidő hasznos eltöltésével kapcsolatban is. A kutatás a szolnoki szegregátumokban élő felnőttek/fiatalok/családok csoportjait vizsgálja. Számukra célszerű olyan elfoglaltságot találni, amely lehetővé teszi, hogy a szabadidő hasznos eltöltése motivációja, a tanulás/továbbtanulás folytatása, a munkahelyválasztás megtervezése és megvalósítása megerősítést kapjon. A kultúra és a nevelés olyan területéről van szó, ahol a szegregátumokban élőknek joga eldönteni, hogy kívánnak-e élni az indíték-szándék-lehetőség hármas feltételével. Így a döntési helyzeteknek és a megvalósulás eredményességének vizsgálata is kihagyhatatlan. Tapasztalatai, következtetései és gyakorlati megoldásai hasznosak lehetnek más szegregátumokban élő családoknak is.

A helyszín

Szolnok a Tisza és a Zagyva torkolatánál helyezkedik el, az Alföld egyik legnagyobb városa. Vasúti-közúti csomópont, komoly ipari kapacitással. Lakóinak száma közel 70.000 fő, ami jellemzi a város helyzetét. A megyeszékhely az elmúlt években intenzív fejlődési pályára állt egy kereskedelmi, tranzitforgalmi, ipari, pénzügyi szolgáltató központi funkció kialakításával, illetve a már eddig is létező alföldi regionális centrum megerősítésével. Szolnok Vármegyei Jogú Város Önkormányzata komoly hangsúlyt fektet a leszakadással veszélyeztetett területek rehabilitációjára. Erőforrásokat biztosít arra, hogy a telepi környezetek-szegregátumok lakóit, az alacsony társadalmi státuszú, marginalizálódó, deprivációs helyzetükből kitörni képtelen, halmozottan hátrányos helyzetű társadalmi csoportjait integrálja a város életébe. Ez érinti az itt lévő a lakásállomány és a lakókörnyezet szociális-rehabilitációját, amely magába foglalja a meglévő lakások komfortfokozatának emelését, minőségének javítását. Tartalmazza továbbá a helyi infrastrukturális ellátottság hiányainak pótlását, és a szolgáltatások minőségének emelését. Kiemelt fontosságú feladat ezen kívül a leszakadó társadalmi rétegek foglalkoztathatóságának javítása, munkaerő-piaci integrációjának elősegítése felzárkóztató-, képzési-, átképzési-, munkahelyteremtési-, elhelyezkedést segítő programokkal. Az elmúlt években megkezdődött a szolnoki szegregátumok komplex és folyamatos rendbetétele, hatékony fejlesztése. A KSH a szegregátumokra rögzített mutatók alapján Szolnokon hat területi szegregátumot határolt le. A Szolnok-Nyugati városrészben található Hangya-Tücsök utcában és környékén 46 lakás rehabilitációja, illetve a terület teljes közművesítése megtörtént. A szociális beavatkozás keretében a területen Közösségi Ház létesült, amely folyamatos szolgáltatásokkal és programokkal segíti a területen élőket.

„A lakóhelyi szegregáció a társadalmi egyenlőtlenségi rendszerek térbeni megjelenéseként is felfogható: az etnikai és a szociális csoportok közötti társadalmi távolságok térbeni távolságokként is megjelennek.” (Ladányi J. 2010: 209)

A Roma Esély Kulturális, Oktatási és Szociális Egyesületünk 5 évvel ezelőtt vette át a Tücsök úti Közösségi Ház működtetését és végzi munkáját. Egy empirikus kutatás keretében kívántunk választ kapni arra, hogy segít e a Közösségi Ház az ott élő roma és nem roma családok kulturális szokásainak megváltoztatásában. Napi személyes jelenlétünk, az

emberekkel való folyamatos kapcsolat, az otthonukban a családi rendezvényeiken való részvételünk igazolja azt az meghatározást, hogy ez a vizsgálat valójában émikus kutatás. A perspektívát belülről látjuk, a szegregátumi kultúra szemszögéből, onnan nézve elemezzük és értékeljük a történéseket. Másik három – a vizsgálatba bevont -, szegregátumban már szintén működik közösségi ház, melyek tartalmas programmal segítik az ott élőket. Szakértőként mindegyik létrehozásában közreműködtünk, az ott élőket is személyesen ismerjük. A közösségi házak vezetőivel, munkatársaival közvetlen kapcsolatunk van, ezért is indokolt az ottani közösségek kontrollcsoportként való felhasználása. Az elnyert adatok valóságtartalma hiteles, a személyes interjúkban elhangzott állítások megalapozottak. A folyamatos és rendszeres együttműködés, a többszöri személyes jelenlétünk igazolja ezt.

A témaválasztás abból a társadalmi elvárásból ered, hogy az közösségi ház a társadalmi-művelődési viszonyok puszta tükrözése, újratermelése/súlyosbítása helyett a művelődési esélyegyenlőtlenségek csökkentését segítse elő. Ehhez olyan fordított kutatási stratégiára van szükség, amely nem csak a társadalmi determináló erőket keresi, hanem a művelődési hátrány lekűzdésének lehetőségeit is.

A szegregátum, mint területi, társadalmi és szociális zsákutca

A szegregátumokban, azaz a halmozottan hátrányos helyzetű emberek sajátos telepein a komplex gazdasági és társadalmi gondok egyszerre vannak jelen. Ezen problémák tehát ezeknek a területeknek a tartós megmaradását eredményezik. Az egyik legsúlyosabb közülük a településföldrajzi helyzetük, azaz a városközponttól való távolság, valamint ezen központ számukra való elérhetősége/elérhetetlensége. Ez döntő szerepet tölt be a hely lakosságának foglalkoztatásában és a munkalehetőségeiben. Ez a valós munkaerőhiány növekedése, a megközelíthetőség nehézségei, a rossz utak, az elzártság, a hiányos buszközlekedés meghatározó nyomot hagynak mind a települések, mind pedig a telepi lakosság életében, kitörési esélyeiben. A szegregátumok túlnyomó többségére jellemző, hogy az ide kerülő családok-emberek körében gyakori a jogcím nélküli lakáshasználat, a rokonokhoz történő illegális beköltözés, az üres lakások feltörése és önkényes elfoglalása. Ennek velejárója a kilátástalanság, a deprivációs – azaz a megfosztottság – okozta napról napra élés. Komoly része a cigányok/romák csoportjának azok, akik telepi környezetbe kényszerülnek. Ez nemcsak az életmód-életvitel miatt, hanem a létező és kölcsönös előítéletek miatt is valós probléma. Tény, hogy ez a lakóhelyi elkülönítés nemcsak a cigány/roma nemzetiséghez sorolhatóak, de a nem cigányok szegényeinek kirekesztése is létezik. A kettő között pedig erős összefüggés mutatkozik. Ahol a cigány lakosság nagy csoportban létezik, bizonyos, hogy jelentős az átfedés az etnikai és jövedelmi helyzeten alapuló szegregáció között. Ismert, hogy a cigány/roma népesség jelentős része nem megfelelő, alacsony komfortfokozatú lakhatási körülmények közé kényszerül, ahol nincs közművesített vízellátás és szennyvízelvezetés. A szegregátumi lakók tartozók több mint fele olyan házakban lakik, melynek fizetési elmaradása van. Továbbá az országos átlaghoz képest zsúfoltabban élnek, A telepeket a nagyfokú iskolázatlanság és a sajnálatosan nagy munkanélküliség jellemzi. A különféle városi szolgáltatásokhoz való hozzáférés alig megoldott, segítséget pontosan a szegregátumi létük miatt nem kapnak. Jellemző, hogy általában a szegregátumban élők többsége komfort nélküli régi, felújításra szoruló házakban él. A felhalmozott köztartozás már kezelhetetlen számukra. A közüzemi szolgáltatások megszűntetése pedig csak tovább növeli deprivációs helyzetüket. Ennek is következménye a valódi lakóközösség létrejöttének hiánya. A szegregátumokban élők nagy száma nem rendelkezik a családja megélhetését biztosító rendszeres jövedelemmel. A szürke és fekete gazdaságban vállalt munka elfogadott, de egy kiesés súlyos következményekkel jár.
„Gyakorlatból származó példák a bizonyítékai annak, hogy egyetlen tényezőváltoztatása – gondoljunk csak a cigányok lakáshoz juttatására -, a legritkább esetben elegendő az

integrálódáshoz, sőt gyakran a korábbi életfeltételekhez kapcsolódó normák tovább élésé – gyakran rendkívül torz továbbélése -, azt eredményezi, hogy nő, vagy újratermelődik a nem cigány környezet egyébként is meglévő előítélet, s ezzel további feszültségforrások keletkeznek." (Palkovics É,1976; 6)

A terepkutatási tapasztalataink alapján kijelenthető, ez néha a teljes család csődbe kerülését is hozhatja magával. A családok számára a családi pótlék is komoly jövedelmet jelent. Közmunka alig van a segélyek megszűntek. A megoldás azonban nem a telepek eldózerolása, hanem a komfortfokozat jelentős emelése kell, hogy legyen. Legalább is a szolnoki illetékesek szerint. Azaz, aki szeretne elköltözni, annak legyen módja erre, aki maradna, legyen emberibb körülménye. Az erőszakos elköltöztetés-kitelepítés nem megoldás. A szolnoki helyzet ennél talán egy kicsit jobb. Az uniós forrásokból, valamint a hazai pályázati forrásokból megkezdett komplex fejlesztési projekt, a szegregátumok rehabilitációja komoly sikereket ért el. Ebben magunk is részt vettünk, a tapasztalataink közvetlenek, hitelesek és optimizmusra adnak okot. A teleprehabilitáció gyönyörű lakásokat, magas komfortfokozatot, élhető tereket eredményezett. Játszótér, közösségi ház, focipálya épült. Alig néhányan nem költöztek vissza. A többiek tiszta, rendezett, kényelmes otthonokban élnek. Az udvaron autók, lakásokban LCD tv-k, „patika"-tisztaság. Mint elmondták, eszük ágában sincs elköltözni. A pénzt a gyerekeknek teszik félre, hogy azok tudjanak máshol letelepedni. De ők maradnak és jól érzik magukat. Cigányok és nem cigányok együttesen.

Ki tartozik a cigánysághoz, ki nevezhető cigánynak

„A cigány népcsoporttal kapcsolatban különösen élesen fogalmazódnak meg a problémák. … A kiváló társadalomtudósok lényegében egyetértettek abban, hogy cigány az, akit a környezete annak tart…" (Forray R. K. 1999: 223)

Számos kutató foglalkozott ezzel a kérdéssel, többféle meghatározás nyert teret, nemegyszer homlokegyenest más kritériumokat fogalmaztak meg. Ladányi János és Szelényi Iván valóban járt a romák között, az akkori kutatásaik alapján érthető a Kritika c. folyóiratban leírt véleményük. Forray R. Katalin kutatásai – melyek közül néhányban pár mozzanatig magunk is részt vettünk -, hiteles és reális képet ad. Az Erdős Kamill féle régies meghatározások azonban ma már nem aktuálisak. A kérdés meghatározhatatlansága miatt csak néhány definíció: - cigány az, akin látszanak a rasszjegyek, aki cigányok között él, úgy viselkedik, úgy beszél, ruházata olyan, a munkavállalás terén is ez jellemzi. Cigány az, akit a többségi társadalom annak tart – tartja a vélekedés. Ugyanakkor Choli-Daróci József személyes beszélgetésünk alkalmával elmondta, hogy szerinte mi cigányok úgyis tudjuk, ki az, aki közénk tartozik. A többiek pedig csak kutatgassanak. Ezt csak megerősíteni tudjuk, hiszen a romák egyértelmű pontossággal tudják megállapítani, ki az, aki közülük való és ki az, aki csak előnyökért, pl. ösztöndíjért cigánynak vallja magát.

A 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól (2) kimondja, *hogy „A nemzetiségi jogok és kötelezettségek vonatkozásában az (1) bekezdés szerinti nemzetiséghez tartozik az a Magyarországon lakóhellyel rendelkező személy, aki magát valamely nemzetiséghez tartozónak tekinti és ezen nemzetiséghez tartozását az e törvényben meghatározott esetekben és módon kinyilvánítja."*

Ebből értelemszerűen következik, hogy cigány az, aki annak vallja magát és pl. felvéteti magát a választási névjegyzékbe. A szegregátumokban – és ez különösen igaz a szolnoki telepekre -, a cigány családok, a nem cigány családok és a vegyes házasságban élők egyaránt megtalálhatók. A „cigánytelep" kifejezés tehát értelmetlen és indokolatlan lenne. Ugyanakkor a „cigány" kifejezést a „roma" elnevezéssel együtt használjuk. Szolnokon a becslések szerint a cigány/roma lakosság száma mintegy 4-5 ezer fő. Tekintve azonban, hogy a vizsgált szolnoki szegregátumokban szinte alig van homogén cigány család, a „Ki a cigány" kérdést le is zárható

egyrészt Choli Daróczi József már említett megfogalmazásával, másrészt a törvényi szabályozással.

A hátrányos helyzet

Aki szegény az egyben hátrányos helyzetű, tehát ez a két fogalom szorosan együtt él, tartja a közhiedelem. Ugyanígy tévhit, hogy aki cigány, az hátrányos helyzetű. A hátrányos helyzet oka lehet a rendszeres munkajövedelem hiánya, a munkanélküliség, az alacsony, a rendszertelen jövedelem, az alacsony iskolai végzettség, a regionális egyenlőtlenségek, a lakóhelyi elkülönülés, az etnikai hovatartozás. Ezért a szegénység nem más, mint távolság a megszerezhető javaktól, a jövőkép sivársága és a beletörődés. Tény, hogy a szegénységben élő emberek életéből, de még a mindennapjaikból is hiányzik a gazdasági, a kulturális és a társadalmi tőke is.

„A magyarországi cigány, roma népesség természetesen szociális helyzete szempontjából nem tekinthető homogén társadalmi csoportnak. Tagjait megtaláljuk a társadalom valamennyi rétegében, akár a társadalmi szerep, akár az iskolázottság, akár a lakóhely szempontjából vizsgálódunk. A magasabb társadalmi pozíciókban arányuk igen alacsony, az alacsonyabb státusú csoportokban, a társadalom margóján viszont egyre magasabb" (Forray R. K, 2019; 9)

A szegénységnek vannak olyan ismérvei, amelyek megléte hozzájárul a szegénység kialakulásához. Ilyen az életkor, gyerekek száma a családban, képzetlenség, alacsony iskolai végzettség, roma népességhez tartozás, fogyatékosság, kistelepülésen élés (Boros-Bucher 2020). Vagy éppen a szegregátumban lévőség. Vannak, akiknél e tényezők közül több is jelen van. A szegénység fogalmát napjainkban egyre inkább felváltja a társadalmi kirekesztés, kirekesztődés fogalma. Ez a meghatározás jóval szélesebb jellemzőket takar, mint a szegénység meghatározása. A jövedelem- és munkanélküliség mellett jelenti a lakhatástól, az oktatástól, az egészségügyi és szociális ellátórendszertől, a kommunikációtól, a közlekedéstől, a társadalmi segítségnyújtástól való megfosztottságot is. Sőt, kirekesztett az az ember is, aki nem fér hozzá az életét befolyásoló és meghatározó információkhoz, pl. a lakóhelyén született döntésekhez, a döntés-előkészítés véleményezéséhez. Az átmeneti jellegű szegénység az okok változásával magától képes megszűnni, míg a strukturális okokra visszavezethető szegénység kezelésére, megoldására beavatkozásokra, különböző programokra van szükség. A szegénység kialakulásának okait keresve első helyen a világban a munkalehetőségek hiánya, a teljes vagy részleges munkanélküliség áll. A második oka a képzetlenség és a funkcionális analfabetizmus. Ez a két ok összefügg egymással, hisz sok esetben a képzetlenség miatt nincs munkahelyük az embereknek. A szegregátumi lét ide tartozik.

„ …a roma munkanélküliek és inaktívak egy része a szürke és a feketegazdaságban dolgozik, és bizonyos, hogy a roma családok megélhetésében a láthatatlan jövedelmek jelentékeny szerepet játszanak" (Kemény I, 2000; 93)

Szükségszerű a fogalom értelmezésénél szólni a törvényi meghatározásról. A hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű gyermek megnevezése és e tény fennállásának megállapítása a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényben (a forrás a jogszabály napjainkban hatályos állapota, amely tartalmazza a módosításokat.) került szabályozásra. Célja a gyermek hátrányainak ellensúlyozása, esélyeinek növelése a sikeres társadalmi beilleszkedéshez. Itt is az a legfontosabb szempont, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű gyermek meghatározásánál, hogy az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek tartozik ide, aki esetében a fenti három körülmény közül (alacsony iskolai végzettség, alacsony foglalkoztatottság, elégtelen lakókörnyezet, illetve lakáskörülmény) legalább kettő fennáll. Pontosan úgy, mint a felnőttek-családok esetében.

A depriváció

A depriváció az annyit jelent, hogy megfosztani valamitől az embert, a családot és ez az élet minden területén jelentkezik. A depriváció a mai szóhasználatban megfosztottságot jelent. Régebben a „többszörösen hátrányos helyzet" kifejezést használták, de bebizonyosodott, hogy ez annál többet és valami mást is takar. A deprivált jelentése tehát a valamitől való megfosztottság, vagyis az egyén, a család olyan javakat nélkülöz, amely a társadalom nagy többségének a rendelkezésére áll, vagy aminek elérése mindenki számára kívánatos lenne.
„A romáknak a teljes népességnél lényegesen nagyobb része él az ország fejletlen infrastruktúrájú, depressziós, válság sújtotta régióiban." (Havas G, 1999; 163)

A szegénység lehet egyszerűen annak következménye is, hogy az egyén képességei és akarata nem elegendő a változtatásra, vagy annak is, hogy megelégszik ezzel a helyzettel. Ezért a szegénységre alkalmazott depriváció kifejezés alatt többnyire anyagi deprivációt szoktak érteni. A megfosztottság ennél több tartalommal bír. Jelzi, hogy az illető személy, vagy közösség mitől van megfosztva, ezért különböztetjük meg az abszolút depriváció fogalmat, azaz azok teljes hiányát, a relatív depriváciról, ami pedig viszonyítás alapján értelmezhető. Tehát másokhoz képest létező hiányát jelenti. Ismert tény, hogy ezek a hátrányok fokozottabban jelentkeznek a hazai cigányság körében, akiknél a társadalmi marginalizáció, az objektív-relatív depriváció különböző elemei, az alacsony jövedelem, alacsony iskolai végzettség, rosszul felszerelt, egészségtelen vagy szűkös lakáskörülmények, alacsony foglalkozási státusz halmozottan jelentkeznek. Ez a városszéli szegregátumokban különösen megvan. Az esélyegyenlőség itt inkább csak kívánalom. Az előbb megfogalmazott állítások azonban valós kételyeket ébresztenek a tekintetben, hogy a szegregátumok esetében beszélhetünk-e valós esélyegyenlőségről.
„Az esélyegyenlőség (equality) vagy egyenlő bánásmód értelmezésünkben tehát azt jelenti, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalmából adódóan valamennyi személynek és csoportnak jogilag garantált lehetősége van másokkal közös térben és másokkal azonos módon és arányban hozzáférni információkhoz, tevékenységekhez, szolgáltatásokhoz, eszközökhöz." (Varga Aranka, 2015; 242)

A kérdőívekre adott válaszok, a személyes tapasztalatok és a kollégák interjú-válaszai egyértelműen jelzik, ez még a térben és időben történő „messze távol" állapota csupán. Ezért ezektől az emberektől elvárni, hogy művelődés terén magukévá tegyék az un. „fehér középosztály" megoldásait, nem volna helyénvaló dolog. A saját kultúrájuk, a saját identitásuk és az őket körülvevő közvetlen világ teljesen más esélyeket és megoldásokat kínál. A vizsgálat folytatásához szükséges tehát meghatározni a művelődés fogalmát is.

A művelődés, mint a társadalmi esélyegyenlőség egyik meghatározó eszköze

Legegyszerűbben talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy ez nem más, mint egy előre vivő tudásszerző folyamat. Olyan, aminek során egy csoport-közösség, vagy akárcsak egy személy új ismeretekre tesz szert, amely akár komoly mértékben is megváltoztatja gondolkodásukat. Hiszen, ha a kultúrát kellene meghatároznunk, nemcsak a szellemi és anyagi értékekre gondolunk, hanem azok felismerésére és a szellemi tartalom változására is. Ebbe valójában minden olyasmi beletartozik, amit az emberiség a történelme során alkotott, létrehozott vagy elpusztított. Úgy vélem, a lényege ennek az ember maga, mint egyén képessége ezeknek az elsajátítására.
„Az áttérés (magatartás-váltás) csak akkor hajtható végre, amikor az egyénben megvan minden gazdasági-kulturális háttér a változásra" (Bourdieu P, 1978; 349).

Röviden tehát a szellemi élet és alkotás összessége, melyet az egyén befogad, általa változik, majd értékhordozó és átadó is lesz egyben. A vizsgálat tehát azt is nézi, megvan e a szegregátumi emberekben ez a képesség, akarat és lehetőség.

A művelődést a társadalom kulturális életének alapvető és előre vivő folyamatának tartjuk. Mint ahogy a tanulásban létezik a Life Learning, azaz az élethosszig tartó tanulás, a művelődés is erről szól. Valójában személyiségfejlődés a hozzá kapcsolódó, kialakulását-megszilárdulását segítő környezeti- társadalmi feltételekkel együtt. Lényege a folyamatos és megállás nélküli tevékenység. Ennek értelmében tehát a művelődés a kulturális javaknak, értékeknek, termékeknek céltudatos vagy spontán elsajátítása. A művelődés miatt az emberek személyisége átformálódik, gyarapodik-gazdagodik, észlelhetően fejlődik. A művelődés fontossága a Közösségi Házunk programjában markánsan megjelenik, következetesen alapozva az önkéntes - enyhén befolyásolt és motivált -, egyéni akaratra és szándékra. Így válik gyakorlattá a kulturális javak egyéni elsajátítása, a személyek közötti viszonyteremtés, a javak hasznosítása, alkalmazása. Ugyanilyen fontossággal bír a művelődési javak értékelése, kiválogatása, a kultúraterjesztő, továbbadó alkotás, a személyiségnek e folyamatok közben kifejlődött képességei, tehetsége. Mindezeket kiegészíti az aktív közreműködésével megvalósuló művészeti, tudományos, technikai, társas-közéleti kreatív alkotótevékenység.

A vizsgálat tehát összefoglalva arról szól, hogy a szegretátumokban élő emberek miként próbálják a többségi társadalmi kultúra értékeit és a művelődés folyamat nem könnyű útját megtalálni, magukévá tenni. Miközben a sajátjukat nem veszítik el. És úgy, hogy annak közvetlen anyagi haszna előre nem látható. A hosszabb távú tervezés pedig nem ennek a rétegnek-csoportnak a jellemzője. Azok a lakók, akik beszorultak a szegregátumokba, kitörni nem tudnak, nem áll módjukban és talán már nem is akarnak. A közösségi házak szerepe itt érhető tetten, ezen feladatok tükrében. Azaz a közösségért végzett munkájuk nyomán elérhető-e valamiféle pozitív változás és annak miként lesz mérhető eredménye. A vizsgálata során ugyanakkor bizonyítást nyert, hogy a probléma nem „cigánykérdés”. A kutatás az alább ismertetett előfeltevéseken nyugszik, melyeket kérdésfeltevés formájában rögzítettünk. Ezek érvényességét, valóságtartalmát és jellemzőit a kutatás során kellett megvizsgálni. Alapja a több éves, a Közösségi Házban végzett tevékenységünk, azaz saját vizsgálaton alapuló empirikus jellegű munka.

A kutatást megalapozó kérdések

- Mi akadályozza meg a szegregátumban élő emberek-családok művelődési igényének kialakulását, erősödését, megtartását?
- Állhat-e a művelődési igények kialakulatlansága, megerősítetlensége, a kínálat korlátozott volta, a szociális visszahúzó erő az elfogadható képességekkel rendelkező, szegregátumban élő embereknek a lehetőségektől messze elmaradó teljesítménye mögött?
- Rendelkezik-e a szegregátumban működő Közösségi Ház a halmozottan hátrányos helyzetű roma és nem roma emberek művelődési szándékát megerősítő szakmai eszközökkel?
- Rendelkezik-e a Közösségi Ház a művelődés, a szabadidő hasznos eltöltése irányított és spontán valóra váltásának programjaival?
- Létezik e kapcsolat az itt élők művelődését, képzését, továbbképzését segítő állami-önkormányzati -, ill. civil szervezetekkel a feladatok ellátása érdekében?
- A Közösségi Házzal kapcsolatba került személyek-családok szocializációjának jellemzői, családi és társadalmi helyzetük megismerése, a szegregátumban élők életterveinek, aspirációinak, művelődési elképzeléseinek megismerése, feltárása megtörtént – e?
- Megtesznek-e mindent a feladattal foglalkozó szociális munkások, oktatók, pedagógusok, a nevelő-oktató munkát segítő szakemberek, a művelődéssel foglalkozó nem iskolai

szakemberek az itt élők valós művelődési igényeinek megismeréséért, segítéséért, „szelíd” irányításáért?

Konkrét kérdések, állítások

A hipotézist megalapozó és a vizsgálat során válaszokat kapni szándékozó kérdések túlnyomó többsége sugallja azt a filozófikus igazságot, mely szerint, ha képesek vagyunk megfogalmazni a kérdést, már tudjuk is rá a választ. *„És a kérdés feltevése - ahogyan Einstein mondta – sokszor fontosabb, mint maga a válasz.” (Cseh-Szombathy L - Ferge Zs, 1975; 7)*

A kutatás a következő hipotézisen nyugszik, melyek érvényességét és jellemzőit a feladatvégzés során meg kell vizsgálni:

H-1. A művelődési igények kialakulásában-megerősödésében a közösségi házaknak és az ott dolgozó szakemberek személyiségformáló-programalkotó teljesítményeinek viszonylag önálló szerepe van.

H-2. Egy szegregátumban élő akkor is lehet művelődési hátrányban, ha nem tartozik hátrányos helyzetű társadalmi réteghez.

H-3. A továbbtanulási-művelődési igény a társadalmi kultúrába való integrálódás és a kedvezőbb társadalmi-gazdasági-művelődési helyzetbe jutás igényével egyenértékű.

H-4. A szegregátumban élők számára a közösségi ház foglalkozáson kívüli művelődési programjai és a szabadidő hasznos eltöltésének irányított/önálló megvalósítása elősegíti az előző célok elérését.

A kutatás során alkalmazott módszerek

„A kutatás tárgyának mindig elsőbbsége van a módszerekkel szemben.” (Cseh-Szombathy L.-Ferge Zs, 1975; 8)

Kvalitatív kutatás

A kvantitatívval ellentétben a kvalitatív kutatás – azaz a mélyinterjú, kiscsoportos interjú és a fókuszcsoportos interjú - nem reprezentatív, hiszen személyes interjú során csupán egy személy vagy egy kisebb csoport véleményét ismerhetjük meg általa. Ugyanakkor ebben az esetben a szegregátumi lét miatt ez így mégis hiteles lehet. Ennek segítségével tárhatók fel az ottani problémák, ismerhető meg a választ a “miért”-ekre. Ebben az esetben a szegregátumok és a benne élők egyediségére helyeztük a hangsúlyt, az adott ottani kultúra szemszögéből kell elemezni és értelmezni a jelenségeket. Azaz ez émikus kutatási módszer, amely belülről láttatja a dolgokat, az ilyen empírikus kutatás esetében hitelesebb.

„Ugyanakkor a szegregátumok, s azok lokális közösségeinek legfőbb jellemzői, csak akkor érthetők igazán, ha bemutatásuk empirikus kutatáson alapszik.” (Tóth Norbert, 2022; 68)

Értékelő vizsgálat is egyben, azaz értékelő jellegű, alkalmazott kutatás, azoknak a programoknak a hatásvizsgálata, melyekkel a Közösségi Házunk és a kontroll-közösségi házak által összeállított programok befolyásolják, adott esetben megváltoztatják a célcsoport hozzáállását. Az adatgyűjtés hagyományos módszerei közül a kérdőívezést és az irányított intenzív interjú módszerét alkalmaztuk. A vezetőkkel történő interjúzás az előre feltett kérdések sorrendbeli követése alapján történt. Az adatgyűjtés hagyományos módszerei közül a kérdőívezést és az irányított intenzív interjú módszerét alkalmaztuk. Kiegészítő módszer az informális interjú, a kötetlen megfigyelés volt. Valamennyi, a kutatásba bekerülő személlyel a személyre/ foglalkozásra/státuszra külön alakítottunk ki kérdőíveket, azaz mást tölt ki az ott lakó és másikat a vezető. Mindenkivel a megfelelő kérdőívet töltettük ki, amely csak a válaszokat rögzítette, egyébként névtelen volt. Így lehet számszerű adatokkal a hipotéziset

igazolni vagy cáfolni. A minta a szegregátumi lakcímek miatt szám szerint zárt, legfeljebb 30 + 60 fővel lehet kitöltetni.

A célcsoport meghatározása, rögzítése

. A Szolnok Tücsök úti Közösségi Ház körüli szegregátum – a kutatási időszakban az évek során lakhatási jogviszonnyal rendelkező -, lakója, összesen harminc fő.
. A Szolnoki A Csillag-Cserhaj Szolgáltató Pont a Törteli úti szegregátumában élő családok képviselői – húsz fő -, mint kontrollcsoport.
. A Szandaszőlősi Szolgáltató Pont Katona József úti Közösségi Ház vonzáskörzetében élő telepi lakosok képviselői – húsz fő -, mint kontrollcsoport.
. Az Újvárosi Fejlesztési Iroda Déli Városrész vonzáskörzetében élő telepi lakosok képviselői – húsz fő -, mint kontrollcsoport

Személyes interjú készítése

a, Újvárosi Fejlesztési Iroda Déli Városrész vezetője
b, A Szandaszőlősi Szolgáltató Pont Katona József úti Közösségi Ház vezetője.
c, Az Üteg úti Közösségi Ház vezetője
d, A szakterülettel foglalkozó szolnoki önkormányzat szakmunkatársával.

Dokumentumelemzés

- az intézményi, állami-önkormányzati-, és civil szervezetek dokumentumainak elemzése
- személyes dokumentumok, a célcsoport tagjaitól kapott dokumentumok elemzése
- a beérkezett kérdőívek elemzése

Az adatok gyűjtése személyesen, jegyzetelésével történt.

A vezetői interjúk indoklása

Az interjúkban azok a szakemberek szólalnak meg, akik mindennapjukat ott töltik a saját célcsoportjuknál. Véleményük, mondanivalójuk ugyancsak megerősíti az émikus kifejezés használatának indokoltságát, hiszen ők maguk is belülről látják a helyzetet, valamint munkájuk hatását. Számukra is fontos lehet az elkészülő kutatás, hiszen alkalmas a szegregátumaikban végzett kérdőíves kutatás eredményeinek illusztrálására, továbbá lehetőséget teremtett az egyéni segítségnyújtásra, művelődési tanácsadásra.

Helyzetkép

Szolnok a többi megyei jogú városhoz viszonyítva kedvezőtlenebb helyzetben van a városi szegregátumok száma és kiterjedtsége tekintetében. Ugyanakkor pedig rendelkezik esélyegyenlőségi programmal, antiszegregációs tervvel és a teleprehabilitációs programok során elért konkrét eredményekkel. Szolnok ezen a téren valóban komoly, mérhető és hatékony munkát végzett. A szegregátumok meghatározásánál a problémák hátterében több tényező áll. Egyik az alacsony iskolai végzettség és a tartós munkanélküliség, valamint a munkakeresés feladásából adódóan következő beletörődés. A rossz foglalkoztathatóság a család megélhetését biztosító rendszeres munkajövedelem hiányát okozza, így az érintettek kiszolgáltatott helyzetben, elégtelen anyagi körülmények között szegénységben élnek. A szolnoki szegregált részekben nagy arányban találhatók iskoláskorú és fiatalabb gyerekek, akik fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges anyagi feltételek a legtöbb családban nem állnak rendelkezésre. A

kiskorúak esetében komoly hiányok mutatkoznak az egészséges fizikai, értelmi és érzelmi fejlődéshez szükséges alapvető feltételek biztosításában. A telepszerű környezet és a változatos szociokulturális háttér komoly lemaradást és szocializációs problémákat okoz a gyerekek közoktatási rendszerbe történő beilleszkedése során. A szegregátumokban élők a legális munkaerőpiacról szinte kiszorultak, a menedék számukra az embert próbáló fizikai munka, a szürke/fekete gazdaság.

„Napjaink egyik munkaerő-piaci elvárása, hogy a munkavállalók a szakmai tudáson kívül olyan képességekkel, készségekkel, jártasságokkal rendelkezzenek, amelyek segítségével könnyen megállják a helyüket a munka világában" (Holik I, 2020; 245)

A szegregátumiak ilyennel nem rendelkeznek. Tapasztalhattuk, hogy a telepeken a gazdasági és társadalmi problémák komplex rendszere van jelen, mely ezen területek tartós fennmaradását eredményezi. Ezért is szól a város feladatvállalása a teleprehabilitációról, amely komplex felújítást, minőségi programokat és környezetfejlesztést is tartalmaz. A kiválasztott szegregátumok közül immár négyben működik közösségi ház. A vizsgálat elsősorban a mi településünkön élőket célozza meg. Kontrollcsoportként pedig a másik három közösségi ház vonzáskörzetét mértük fel. A kérdőíveket a Tücsök úti Közösségi Ház körzetében élők közül 30 fő töltötte ki. A többi Közösségi Ház vonzáskörzetében található szegregátumokban 20-20 fő, azaz mindenütt 10 felnőtt és 10 fiatal válaszolt a kérdésekre. Az elemzés ezeket tartalmazza.

A szegregátumban élők számára megvalósított művelődési kínálat és programok

A kutatás címében szereplő „művelődési szokásainak helyzetfeltárása" megfogalmazás nemcsak ennek feltérképezését jelenti, hanem ennél sokkal többet. A már említett szegregátumi lét oly mértékben lecsökkenti a valós és a romák számára is valós értékek felismerését, a művelődési szokásoknak egyáltalán a kialakítását, hogy ennek megváltoztatására elsősorban a kínálati oldalon kell változtatni. Azaz megváltoztatnunk nekünk, mi magunknak kell. Eredményeinket azért foglalom össze, hogy egyértelmű legyen, az ott élők miből választhatnak. A kérdőívekben szereplő kérdések is ezt foglalták össze. Egyesületünk azért vállalta el a SZVMJ Város Önkormányzata és a Roma Esély Kulturális, Oktatási és Szociális Egyesület által megkötött Támogatási Szerződés értelmében a Szolnok, Tücsök u. 2. sz. Közösségi Házban ezt a megtisztelő feladatot, mert Alapító okiratában megfogalmazza a célt. Eszerint ez a kis csapat azért jött létre, hogy a hátrányos helyzetű roma és nem roma fiatalok és felnőttek esélyegyenlőségének biztosítását segítse. Az itt élőket szolgáló kulturális tevékenységet, a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozók szociális integrációját, integrációs és képesség-kibontakoztató felkészítését támogassa, illetve ehhez kellő alapokat biztosítson. Az előzőekben megfogalmazott célok érdekében ismeretterjesztéssel, képességfejlesztéssel, neveléssel és oktatással, kulturális tevékenységgel, hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítésével kapcsolatos programokat biztosít. Egyesületünk ötödik esztendeje működteti a Közösségi Házat. Csapatunk a gyakorlatban támogatja az itt élők önszerveződő közösségeinek tevékenységét, elősegíti a hátrányos helyzetű csoportok önszerveződését, tanfolyamokat, fórumokat, kulturális rendezvényeket, rekreációs, szabadidős és szórakoztató programokat szervez. Segíti a kulturális- és művészeti alkotótevékenységet, valamint közérdekű szolgáltatásokat biztosít. A Tücsök és Hangya utcai lakókörnyezetben élők társadalmi helyzetét és szubkultúráját ismerő és azt befolyásolni tudó szervezetünk folyamatosan végzi vállalt megbízását a Közösségi Ház működtetésére. Az Egyesület olyan személyekből áll, akik mind évek-évtizedek óta dolgoznak a társadalmi esélyteremtésért, a hátrányos helyzetű és a halmozotton hátrányos helyzetű roma és nem roma emberek életminőségének javításáért, a társadalmi beilleszkedésükért. Tanárok, mérnökök, szociális munkások, ifjúságsegítők vannak köztük. Magukat cigánynak valló és nem cigány értelmiségiek. Egyesületünk feladatvállalása, programja és céljai teljes mértékben megfelelnek

és hozzájárulnak a Szolnok Megyei Jogú Város Önkormányzata Integrációs Programjában megfogalmazott célok megvalósulásához.

Vállalt feladataink, eredményeink és a kínálat:

Szükséges itt megemlíteni azokat a programokat, eseményeket, melyek segítségével elnyertük a telepiek bizalmát. A felsorolás arról szól, hogy a kérdőívek kitöltésekor miből választhattak az ott élők. A kérdések azt firtatták, hogy ezeket elfogadták -e, avagy más irányba induljunk el. A Közösségi Ház működtetése során a lehetőségek kihasználásával és a programtervezet megvalósításával a feladatok nagy részét sikerült realizálni. A hazai támogatások elnyerésére benyújtott pályázatainkból számos többletprogramot tudtunk megvalósítani. Sikerességünkhöz hozzájárultak további források, szponzorok, magánszemélyek támogatásai is. Több konzorciumi, közreműködői vagy szervezetközi együttműködésben megvalósult szervezeti programokat rendeztünk, együttműködési megállapodásokat kötöttünk, azok eredményei nemcsak a Közösségi Ház közvetlen környezetében élőknek, de ismerősöknek, rokonoknak, távolabbról érkező vendégeknek is hasznára vált. Az adományokból összegyűlt több mint másfél-ezer kötetből könyvtárat hoztunk létre. Ez továbbá DVD-s mesefilmekkel, ismeretterjesztő filmekkel és mozifilmekkel bővült. A könyvtárat főként gyerekek látogatják, de néha felnöttek is kikölcsönöznek egy – egy könyvet. Volt olyan idős ember, aki kórházba menvén kikölcsönzött néhány krimit és odabent – állítása szerint -, ki is olvasta mindet. A civil szervezetekkel történő együttműködés keretében komoly nagyságrendű ruhaneműt, bútorokat, egyéb eszközöket kaptunk. Ezek kiosztása folyamatosan és zökkenőmentesen történt. Számítógépes alapismeretekkel kapcsolatos gyakorlati foglakozásokat valósítottunk meg. A programon főként gyerekek, de néhány felnőtt is részt vett. Folyamatosan működik a gyermekszabadidős programok szervezése, felzárkóztató lehetőségek biztosítása, sportolási lehetőség minden korosztály számára. Népszerű az ismeretterjesztő programok szervezése, lebonyolítása, környezetvédelmi akciók szervezése intézményen belül és kívül, higiéniai előadások szervezése. A roma kultúra ápolásának kiemelt feladata keretében a cigány kultúra és hagyományok bemutatását célzó programok szervezése, cigány gasztronómiai programok megszervezése. Zajlik a kiskertgondozási tanácsadás, életvezetési ötletbörze, segítségnyújtás hivatali ügyek intézésében. Munkánk sokrétű és szerteágazó. Feladatunk az ott élő emberek segítése, életszemléletük megváltoztatása, munkaerőpiaci esélyeik növelése, a művelődés és a szabadidő hasznos eltöltése programjának biztosítása. A kezdeti eredmények a programunk sikerességét bizonyítják, elképzeléseink valóra válthatóságát erősítik.

A Közösségi Ház továbbiakban is nemcsak közösségi színtér, de feladatvállalásával egyben a szegregátumban élők számára hiánypótló is lehet. Egyrészt a környéken élők részére, akik lakóhelyükhöz közel juthatnak közösségi élményekhez. Másrészt azoknak a hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű roma és nem roma fiatalok számára, akik deprivációs helyzetük, szociokulturális adottságaik, vagy az előítéletek miatt nem jutnak be az u.n. "elismert, hivatalos" művelődési központokba, közösségi színterekre. Ezeket a fiatalokat és felnőtteket először a Közösségi Ház segítségével vittük el az Aba-Novák Agóra Kulturális Központba, a Múzeumba, a Cinema Citybe. A kérdőívben többen jelezték, hogy azóta már ismét ellátogattak ezekbe a kulturális intézményekbe. Programjaink következtében nemcsak a szegregátumban élők, de a vonzáskörzetbeliek is rendszeresebben látogatják a Közösségi Házat. Fogadjuk a környék felnőttjeit is a számukra megszervezett eseményekre-programokra éppúgy, mint a számukra megszervezett szabadidős körök/klubok közösségi együttléteire is. Ezekre a programokra nemcsak a szabadidő hasznos eltöltése szándéka miatt térnek be, de azért is, hogy lássák saját szemükkel a helyet, ahol gyermekeik összejárnak. A feladatvállalásunkba ezért kapott helyet a baba-mama kör, a főző-kör éppúgy, mint a közösségi hétvégés rendezvények, fesztiválok, szabadidős összejövetelek. Mintha egyfajta sajátos művelődési

központ valósult meg azoknak az embereknek a számára, akik a hivatalos, központi intézményekbe nem jutnak el, vagy talán nem is akarnak eljutni.

A Tücsök úti Közösségi Ház működtetése

A Közösségi Ház a megadott időpontokban nyitva volt, programjai minden nap látogathatók voltak, a heti munkarendben megjelölt programok többnyire megvalósításra kerültek. A tervezett nagyrendezvények lezajlottak, látogatói nemcsak a Közösségi Ház vonzáskörzetéből, de a távolabbi helyekről, más településekről is érkeznek. Valamennyi programról videofelvétel, ill. fényképek készülnek, melyek felkerülve a közösségi hálóra minden érdeklődő számára elérhetők.

A heti rendszeres programokon általában naponta 6-12 fő vesz részt, a nagyrendezvényeken ez a létszám minden esetben megközelíti az 150-200 főt. A képzéseken a résztvevők száma 8-10 fő hallgató. A szervezett felzárkóztató-korrepetáló foglalkozásokon többnyire általános iskolai tanulók – mintegy 3-4 fő -, vesznek részt alkalmanként. A telepen élő középiskolás diákok legtöbbször osztálytársaikkal-barátaikkal jönnek el, főként dolgozatírás előtt.

Közösségi programjaink

- januártól decemberig – ruhanemű, bútor, tartós élelmiszer ajándékok osztása folyamatos
- Farsang, a legjobb jelmezek jutalmazásával
- Húsvéti ünnepség, ajándékosztás, tojáskereső verseny
- Bábelőadás és a Romano Glaszo műsora és táncháza a szolnoki szegregátumok családok gyerekek számára
- Hagyományőrző Tábor
- Hagyományőrző Családi nap főzőversennyel, neves roma előadóművészek műsorával
- Halloween – az utcán és az épületben.
- Mikulás ünnepség a Vöröskereszt JNSZ Megyei szervezetével közösen megvalósítva.
- Karácsonyi ünnepség a gyerekeknek, ajándékosztással egybekötve

Hagyományőrző Fesztivál és Családi Nap

Hagyományteremtő Családi Nap, kulturális és gasztronómiai rendezvény minden évben megrendezésre került. Ez segített bemutatni a résztvevőknek a cigány hagyományokat, értékeket és szokásokat. Elsődleges szempont az együttes közösségi élmény mellett a cigány autentikus folklór megismertetése és megszerettetése volt. Ebbe markánsan beletartozik a zene-tánc mellett a hagyományos cigány ételek elkészítése is. A fesztivál segíteni kívánt azzal is, hogy felélesztí azokat az értékeket, szokásokat, melyeket ma már egyre kevesebb helyen ápolnak. Ezzel a rendezvénnyel felhívtuk a figyelmet arra, hogy a cigányság, mint közös államalkotó népcsoport honnan jött, merre tart, miközben nem feledi a gyökereit, hagyományos kulturális és gasztronómiai értékeit.

„Helybe visszük a szűrővizsgálatokat”

A Nemzeti Népegészségügyi Központ „Helybe visszük a vizsgálatokat” programja a Tücsök utcai Közösségi Ház meghívására Szolnokot is meglátogatta, ahol közel félszáz embert vizsgáltak meg. A mobilegységek – azaz a három szűrőbusz -, működtetésének célja a prevenció és az egészségtudatosság erősítése térítésmentes vizsgálatok biztosításával, az esélyegyenlőség megteremtésével. A buszokon a lakosoknak lehetőségük nyílt általános

állapotfelmérésen részt venni. A Roma Esély Egyesület civil szervezettel együttműködve így jutott el a program egy szolnoki szegregátumba is.

Nyári tábor

A tábort minden évben megrendezzük, elsődleges célja az, hogy pihenés és szórakozás közben ismerkedjenek meg a résztvevő fiatalok egyrészt a roma hagyományokkal, a kulturális értékekkel, másrészt az egészségügyi segítségnyújtás legfőbb elemeivel. A programok tehát nemcsak a szabadidő hasznos eltöltését szolgálták, de olyan egészségügyi–segítségnyújtási ismereteket is nyújtottak, melyek kiegészítették a világról, a családról, a tanulás fontosságáról és a munkavállalás lehetőségeinek megismeréséről szóló tudnivalókat. Az esti ismerkedő programok, a fellépő művészek koncertjei és a közös tánc közelebb hozta egymáshoz a tucatnyi településről és a Tücsök utcai Közösségi Ház vonzáskörzetéből érkezett 12-18 éves kamaszokat. Elsősorban hátrányos, ill. halmozottan hátrányos helyzetű, roma és nem roma származású fiatalok találkoztak itt egymással. Családjuk nehéz helyzete miatt pedig eddig nem engedhették meg maguknak a nyári pihenés ilyen módját. A tábor különlegessége volt az is, hogy ide – minden bizonnyal a Közösségi Ház bizalomerősítő tevékenységének köszönhetően -, kamaszlányokat is elengedtek az ottalvós táborba. és ami szinte példátlan, a telepről három anyuka is eljött táborozni.

Családi programok

A Közösségi Ház minden évben immár hagyományosnak számító programokat szervez, ahová nemcsak a szegregátumi családokat, hanem a barátokat, ismerősöket, a vonzáskörzetben élőket is elvárja. Így egy vidám esti program keretében minden évben megrendezzük a Halloween-party-t. A jelmezes utcai felvonulás során a beöltözött gyerekek rémísztgetik az ablakból nézelődő és nevető felnőtteket. kavalkád után vetélkedő, süteményevés és játékos program valósult meg.

Az év során folyamatosan, de most, az ünnepekre is komoly mennyiségű adományt kaptunk magánszemélyektől, cégektől, alapítványoktól civil szervezetektől. Ezeket adtuk át a megjelenteknek. Az adományként kapott színes televíziós készülékeknek, bútoroknak, videomagnóknak és a DVD lejátszóknak is hamar akadt gazdája. Minden osztáskor a megjelent gyerekek is kaptak ajándékot. Külön érdekessége a hagyományos Mikulás és karácsonyi ünnepségeknek, hogy többek között a szolnoki civil szervezetek ajándékcsomagjait is kiosztjuk a telepi gyerekeknek, ezzel is növelve az ünnepi hangulatot. A Közösségi Ház programjai között voltak „szomorúbb/szigorúbb” események is. Szinte minden nap, igény szerint felzárkóztató-korrepetáló-tehetséggondozó tanulási program zajlik. Az Egyesület tanárai segítségéve matematika, magyar nyelv – és irodalom (különösen az olvasás és a helyesírás gyakorlás), környezetismeret, angol, valamint a számítástechnikai ismeretek tanulás volt. Ezzel a lehetőséggel általában alkalmanként 2-4 tanuló élt. A klubfoglalkozásokon általában 10-12 fő, a felzárkóztatás/korrepetáláson 2-4 fő, a szabadidős programokon pedig 8-12 fő vett részt. A Szerződés keretében biztosított támogatás, valamint az egyéb forrásokból szerzett összegek elegendők voltak a tervezett programok megvalósításához. Ennek jelentősége abban áll, hogy kínálatunk találkozott a célcsoport igényeivel. Ez volt a választék, azaz az évek során folyamatosan megvalósított programcsomag. Erről kérdeztük a kérdőíveken keresztül az ott élőket. A kontrollcsoportokkal foglalkozó közösségi házak nagyon hasonló programokkal álltak elő, így a kérdőív kitöltése nem okozott gondot a megkérdezetteknek.

A kitöltött kérdőívek válaszai azt erősítik, hogy munkánk nem hiábavaló. Igenis van értelme az ilyen közösségi centrumoknak, igenis képesek megváltoztatni az ott élő embereket

és igenis az ott élők – a segítség következtében -, felismerik a lehetőséget, változnak igényeik és módosul a világképük.

A kérdőíves kutatás indoklása

A szolnoki szegregátumokban, de különösen a miénkben napjainkban már szinte mindenki dolgozik. Alig van idejük bármi másra. A gyerekek is inkább a Közösségi Házban tanulnak, mint otthon, mert a szüleik dolgoznak. Ezért nem a szóban történő, hangrögzítéses interjút választottam, hanem egy gondosan és célirányosan összeállított kérdőívet készítettem el. Ezt több helyen együtt elolvasva töltöttük ki. Néhány alkalommal viszont csak a messengeren tudtunk kommunikálni. Felolvastuk a kérdéseket, a kérdezett mondta a válaszokat, amit bejelöltünk. Az utolsó kérdés, az ’egyéb” volt, amely részletező szöveget igényelt. A személyes kapcsolat így is megvolt. A válaszok igazságtartalma pedig nem kérdőjelezhető meg, hiszen a kérdések a valóságról, a tényekről szóltak, nem pedig hosszas írásos véleménynyilvánításról. Ezért ez a módszer tartalmazta a nem-direkt intenzív interjút, azaz "…ha már sínen voltunk". Tehát ha a beszélgetés az előre megbeszélt szempontok ellenére elkanyarodott és már a válaszadó személyes élettörténetéről, pályafutásáról, jövőbeli terveiről szólt, akkor igyekeztünk nem szétszabdalni az "emlékfolyamot". Csak akkor tettünk fel kérdést, amikor egy megjegyzés nem volt teljesen érthető, ha a megkérdezett nem fejtett ki egy a témám szempontjából fontos mozzanatot, vagy elakadt, és segítségre szorult a folytatáshoz. Miután azonban a legtöbb interjúalanyt jól ismerjük, ez nem vezetett bonyodalomhoz. Az informális beszélgetések keretében így megkapott válaszok a kérdőív „egyéb” rovatába kerültek be. És szerepet kapott a kötetlen megfigyelés, az "informális interjúk" lehetősége is. Ezek a kérdőíves interjúk valójában azért nevezhetők interjúknak, mert a kérdéseket – mint már jeleztem -, felolvastuk és a válaszokat közösen illesztettük be a megfelelő rovatokba.

A kérdőívek elemzése

Az első és legfontosabb megállapítás az, hogy valamennyi megkérdezett kitöltötte a kérdőívet. Ez annyit jelent, hogy a személyes ismertség, a megjelölt cél megtette hatását. Minden résztvevő készséggel együttműködött. A névtelen kitöltés ugyanakkor hiteles válaszokat hozott, mert személyesen ismerjük a válaszadót, s bár név nincs rögzítve, mindegyik válaszadóról tudható volt, hogy a valós véleményét mondja.

A kérdőív 16 kérdése valójában három csoportra bontható.

Az első részben (1-4 kérdések) a személyes – az adatvédelmet figyelembe véve névtelenül -, adatokra kérdeztem rá. Ez a művelődési szokások életkori meghatározása szempontjából volt szükségszerű, hiszen a fiatalok egészen mást tartanak fontosnak, mint az előző, sőt az azt megelőző generáció. A régi hagyományos megoldás, mely szerint az idősebbek átadják a tudást, ismereteket és szokásokat megváltozott. Ez a teljesen új generáció megtanította a szüleiket-nagyszüleiket a számítógép és az okostelefon használatára. Még a személyes interjúk készítése és a kérdőív kitöltése alatt is a válaszadók közben a telefonjukat piszkálták, néha belenéztek, gyakran megkértek, hogy várjak egy picit, amíg megnéz valamit. A többi vezető is ugyanerre panaszkodott.

A második részben (5-8 kérdések) az általános művelődési szokásaikra kérdeztünk rá. Szolnok bőséggel rendelkezik különböző kulturális intézményekkel, rendezvényekkel. Bár tudjuk, a szegregátumban élő emberek nehezen hagyják el közvetlen környezetüket, a válaszokból az derült ki, hogy ez nemcsak a célcsoportnál, de már a kontrollcsoportnál is megváltozott.

A harmadik rész (9-15 kérdések) a Közösségi Ház nyújtotta lehetőségek kihasználása, a programok elfogadottsága, a szándékok jelzése kérdéscsoportja. Arra kerestük a választ, hogy

ismerik-e a Közösségi Házat, tudnak-e a programokról. Mennyire fogadják el azokat? Élnek-e a lehetőséggel és van-e ezzel kapcsolatban kívánságuk, elvárásuk? A válaszok értékelése mellett a legfontosabbak grafikus ábrázolásban jelennek meg az áttekinthetőség kedvéért.

1. Az Ön neme

Szinte mindenütt több a női válaszadó, mint a férfi. Az oka ennek nyilvánvaló. A férfiak túlnyomó többsége – ahogy ez a 4. grafikon válaszaiból kiderül -, a kérdőíves felvételkor dolgoztak, gyakran késő este érnek haza. Akit otthon találtunk, az asszony volt, vagy gyerek. Ők készséggel álltak rendelkezésre, ami abból is következik, hogy szinte mindannyiukat személyesen ismerjük. Ennek hátránya, amint azt az interjúztatás résznél említettük, hogy gyakran elkalandoztak.

2. Az Ön életkora

Sok fiatal is részt vett a felmérésben. A Tücsök úti telepen több fiatal él, mint a kontrollcsoportoknál. Az Újvárosi kifejezetten elöregedő körzet, alig van gyerek. A fiatal felnőttek pedig már elköltöztek. Saját jogú nyugdíjas csak a Tücsök utcában lakik.

3. Az Ön legmagasabb iskolai végzettsége

Az iskolai végzettség többnyire megáll a befejezett általános iskola elvégzésénél és esetleg a szakmaszerzésnél. A be nem fejezett általános iskola az idősebb személyeket jellemzi. Jelenleg is általános iskolába járó fiatalkorú személy nem szerepelt a megkérdezettek között.

4. Milyen munkaviszonya van

A 4-es kérdésre adott válaszok megerősítették az előzetes várakozásokat. Valamilyen formában mindenki dolgozik. Sokan rendelkeznek állandó, bejelentett munkahellyel. Ez gyári/kisüzemi betanított munkát, takarítónői munkát jelent. Többen alkalmi bejelentett munkát jeleztek, ami építkezéseket jelent. Reggel felveszi őket a kisbusz és késő este jönnek haza. A jövedelmük azonban elegendő ahhoz, hogy az ottani viszonyoknak megfelelő átlagos életszínvonalat biztosítson a családjuknak. Közmunka a fenntartó sajátos helyzete miatt egyedül az Újvárosi – Fejlesztési Iroda számára adott lehetőség. Kiderült, hogy a szolnoki szegregátumokban élő roma és nem roma népesség iskolai végzettsége rendkívül alacsony, többnyire az általános iskolai végzettségnél alacsonyabbal rendelkeznek. A szakmunkások száma csekély. Többségük nem az iskolai szakképzésben szerzett végzettséget, hanem OKJ-s vagy egyéb tanfolyamokon. Az idősebbek közül kevesen fejezték be az általános iskolát, volt, aki bevallotta, hogy 3 elemije van, írni-olvasni csak nagy nehézségek árán képes. Felsőbb iskolát egy-két beköltözött-beházasodott személy végzett el. A szegregátumban élőknek ezzel az alacsony iskolai végzettséggel, szakképzettség hiányával, a deprivációs szociális helyzetben élve marad az alkalmi munka, a szürke/feketegazdaságban végzett, az alkalmi-bejelentett, vagy be sem jelentett munka. Összességében a kérdőívek válaszaiból megfigyelhető, hogy a szegregátumok mutatói sajnálatosan rosszak és jelentősen elmaradnak az átlagostól. A 14 év alattiak aránya magasabb az átlagnál, az iskolai végzettség szintje meglehetősen alacsony, a foglalkoztatottsági szint - azaz a bejelentett munkával rendelkezők száma-, rendkívül kismértékű, a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aktív korúak aránya magas. Az itt élők a hagyományos munkaügyi segítő módszerekkel nem, vagy csak nehezen érhetők el, ezért integrálásuk a munkaerő piacra alacsony hatékonyságú. A kérdőív válaszai ezt igazolják. A lakhatási helyzet, a lakások komfortossága az felmérésben részvevők közül az első háromban már kielégítő. A

negyedik szépen alakul, az utolsó kettő még kívánalmat hagy maga után. Ez a személyes tapasztalatainkból és a megkérdezett vezetők válaszaiból egyértelműen kiderül.

5. Szabadidejében mit szokott csinálni

A második kérdéscsoport a művelődési szokásokat vizsgálta. Kifejezetten sikernek tartjuk, hogy nálunk sokan választották a Közösségi Ház meglátogatását. Sajnos nagyon kevesen olvasnak, bár a létrehozott könyvtárunkból többen szoktak könyveket kölcsönözni. Általában meséket, kötelező olvasmányokat, szakácskönyvet. Van két krimirajongónk is. A nyugdíjasunk pedig az indiános könyvekért rajong. A döntő azonban a televízió nézése és az internetezés. Ez utóbbi azonban inkább az okostelefon nyomkodását jelenti. Mielőtt azonban ebből következtetést vonnánk le, egy tényt figyelembe kell vennünk. Ezt pedig úgy nevezik, hogy „COVID-19". Ez a pusztító vírus a személyes kapcsolatokban is visszafordíthatatlan károkat okozott. Az emberek bezárkóztak otthonaikba, megszűntek az összejövetelek. Míg az előző években rendszeres volt, hogy jó időben egyszerűen csak átjöttek az asszonyok pletykálni, a fiatalok pedig sportolni, ez a tragédia beköszöntekor semmivé vált. Az emberek hozzászoktak ahhoz, hogy csak vásárolni járnak be a városba. Régebben nemegyszer közösen elmentünk múzeumba, megnéztük együtt a Művelődési Központot. Moziba mentünk csoportosan, eltöltöttünk néhány órát a Bowling-Centerben és remekül összejöttek a családok. Manapság újra próbálkozunk, úgy tűnik sikerrel. Eredmény a válaszokban is megjelölt városi nagy rendezvények. A Családi Nap, a Gulyásfesztivál, a koncertek. Van úgy, hogy a mi szervezésünkben jutnak el csoportosan, de már családok, fiatalok külön mennek el. Aztán bejönnek és elmesélik, mi történt.

6. Honnan értesül Szolnok város kulturális életéről

A viszonylagos bezárkózás ellenére folyamatosan követik a különféle információs portálokat. Értesülnek a városi programokról, de leggyakoribb - az elmondásuk alapján -, a telefonnyomkodás közben felszedett információ.

7. Milyen típusú szolnoki rendezvényeket szokott látogatni

Szabadtéri rendezvények, vásárok, fesztiválok a legelfogadottabbak. Egyértelműen azért, mert ezeket családostól lehet felkeresni. A művészeti kiállításokra csak az iskolások válaszoltak, minden bizonnyal iskolai program következtében.

8. Milyen szolnoki kulturális intézményeket látogat
Akárcsak az előző kérdésnél, itt is a családi megjelenés dominál. Egyénileg az iskolai programok jelentik a „kényszert", bár a Közösségi Házban rendszeresen bejáró fiatalok elég gyakran lelkendezve mesélik ezeket az élményeket.

9. Honnan értesül a Közösségi Ház rendezvényeiről, eseményeiről

A harmadik blokk a Közösségi Ház lehetőségeiről szól. A válaszokból kiderül, hogy figyelemmel kísérik a munkánkat. Rendszeresen nézik a honlapot, információkat szereznek és osztanak meg velünk is, egymás közt is. A szórólapokat elteszik emlékbe, a rendezvényeken részt vesznek. Kiemelkedően jónak nevezték mindenütt - természetesen -, a családi-hagyományőrző nagyrendezvényeket melyekre rokonokat, barátokat is elhívnak

1. ábra: A válaszadók milyen gyakorisággal látogatják a közösségi házat

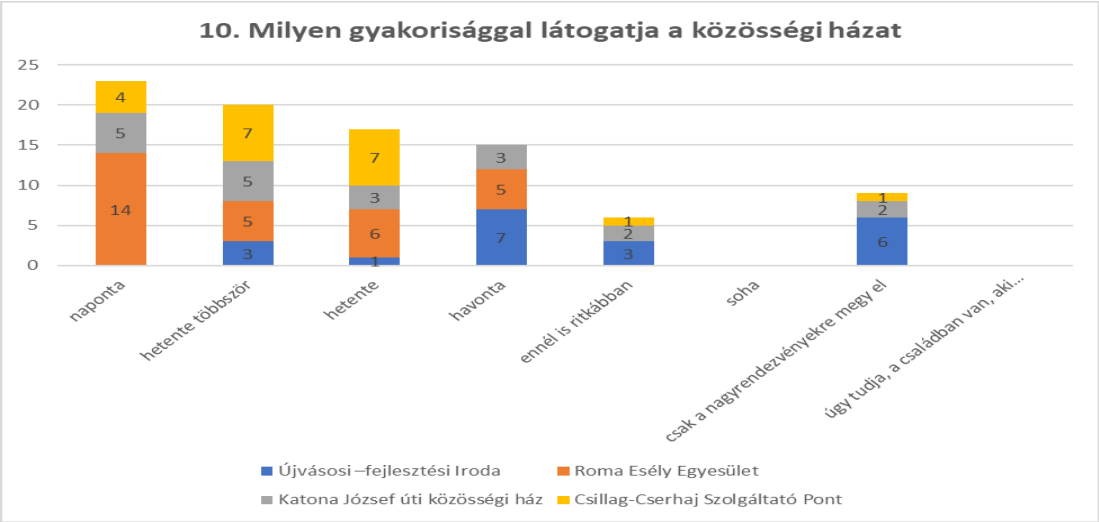

Forrás: saját adatok

Mindegyik helyen többen jelezték, hogy ismerik, tudják és látogatják az ottani közösségi házat. Nálunk a legjobb a helyzet. Van, aki szinte naponta bejön. Gyerekek többen, felnőttek kevesebben. Inkább csak asszonyok beszélgetni, pletykálni. Addig a kisgyerek a Gyermekjátszóban elvan a rengeteg játékkal. Férfiak inkább csocsózni, vagy billiárdozni szoktak.

2. ábra: Milyen gyakorisággal látogatják a Közösségi Ház Facebook oldalát

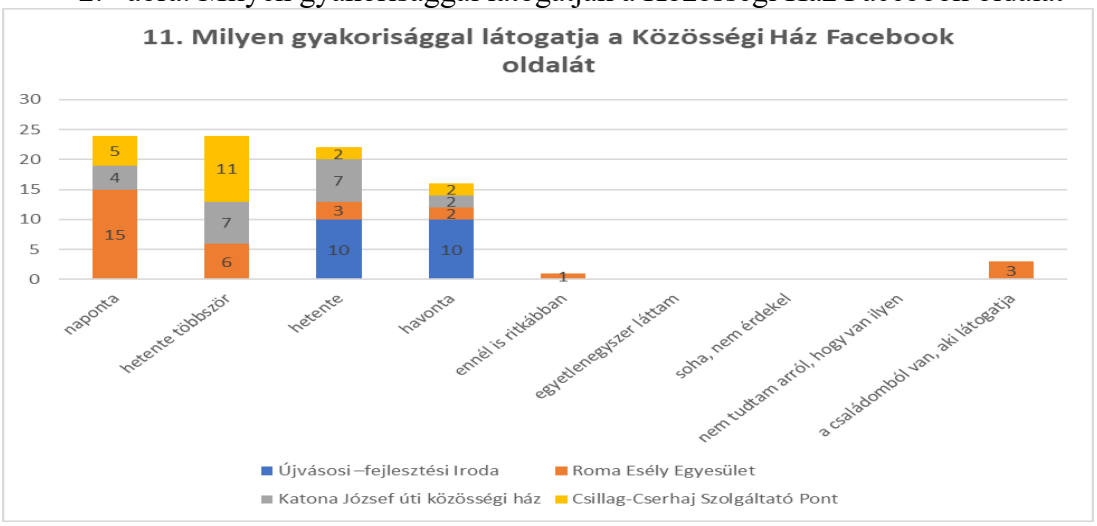

Forrás: saját adatok

Többségük rendszeresen. Nemegyszer teszünk fel olyan hirdetéseket is, amire azonnal kell reagálniuk. Mint például azt, hogy ruhaosztás lesz. Aki felfigyel rá, már értesíti is a többi lakót.

3. ábra: A válaszadók a Közösségi Ház mely programjait látogatják szívesen

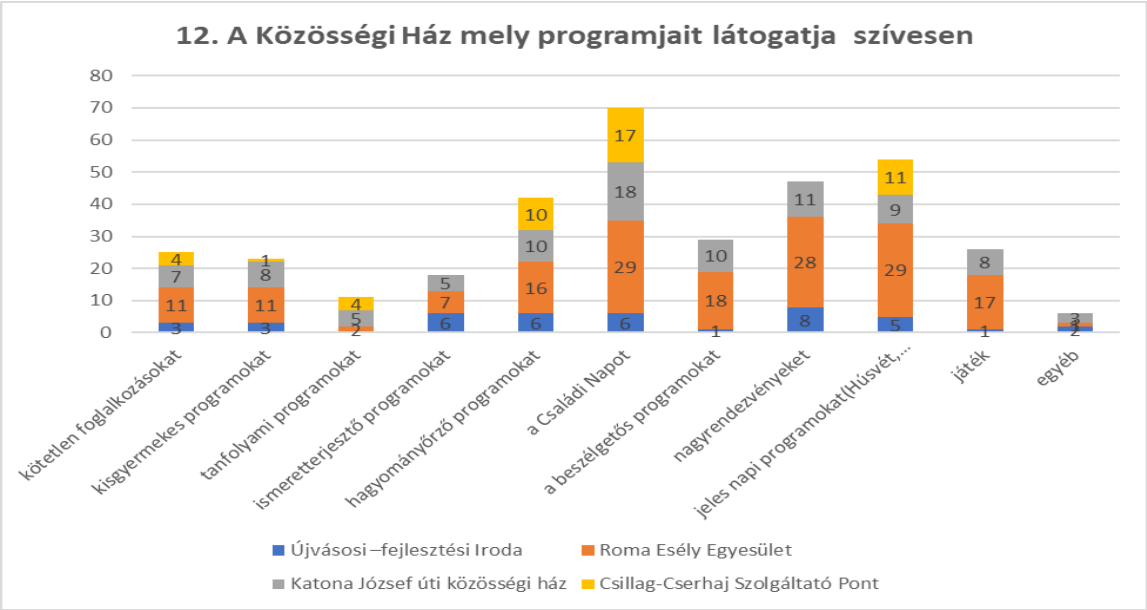

Forrás: saját adatok

Nagy László Gitano, a Romano Glaszo, a Speranta, a LeRom hagyományőrző együttesek fellépései meglepően nagy közönséget vonzottak. A zenei program és táncház megteremtette - általános közmegelégedésre -, a Családi Nap kellemes hangulatát A főzőbemutató pedig nemcsak egyfajta bemutatkozás volt a Közösségi Ház vonzáskörzetében élők számára, de egy egészséges bemutatkozás is, melynek eredményét a megjelentek közösen élvezhették.

4. ábra: A válaszadók milyen programokat látnának szívesen a közeljövőben

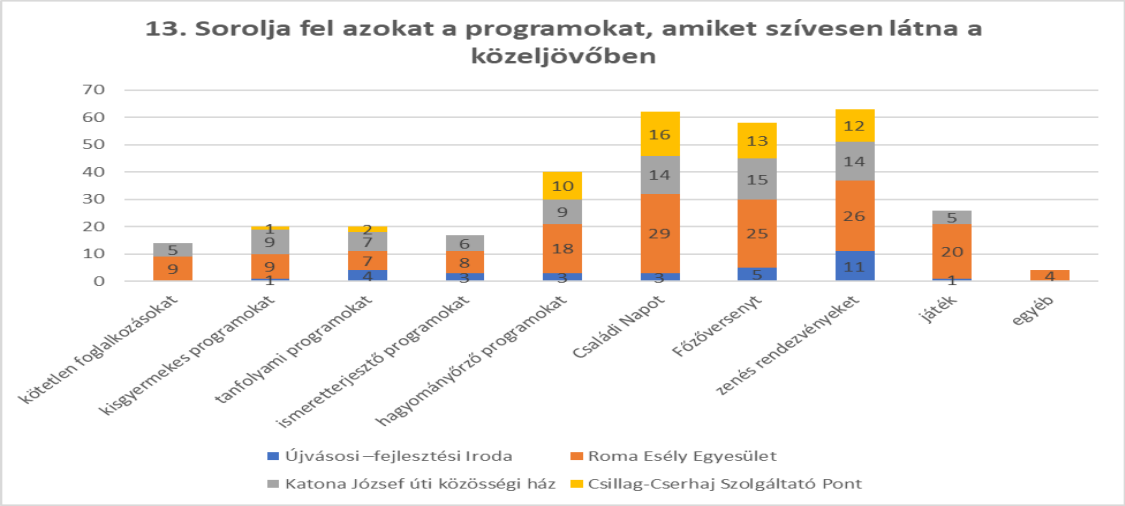

Forrás: saját adatok

A főzőverseny a fiatalok számára egyfajta figyelemfelkeltés és útmutatás volt a cigány ételek bemutatása, hogy ezek a csodálatos étkek és hagyomány fennmaradjon a következő generációnak. A kulturális és játékos programok egyúttal összehozta a vonzáskörzetben élőket, a zene, tánc és játék a változatosságával és közös élményeivel enyhítve az esetenként még meglévő bizalmatlanságot-fenntartásokat a két közeli utca lakói és a többiek között. A vattacukor és a pop-corn külön növelte a gyerekek jó hangulatát. Ez is azt igazolja, hogy a cigány kultúra értékeit nem asszimilálni, hanem megőrizni kell. Az integráció a valós megoldás, amelynek során mindkét fél a sajátját mutatja be és közösen értékelik azokat.

5. ábra: Milyen jellegű kulturális-ismeretterjesztő előadáson/foglalkozáson venne részt

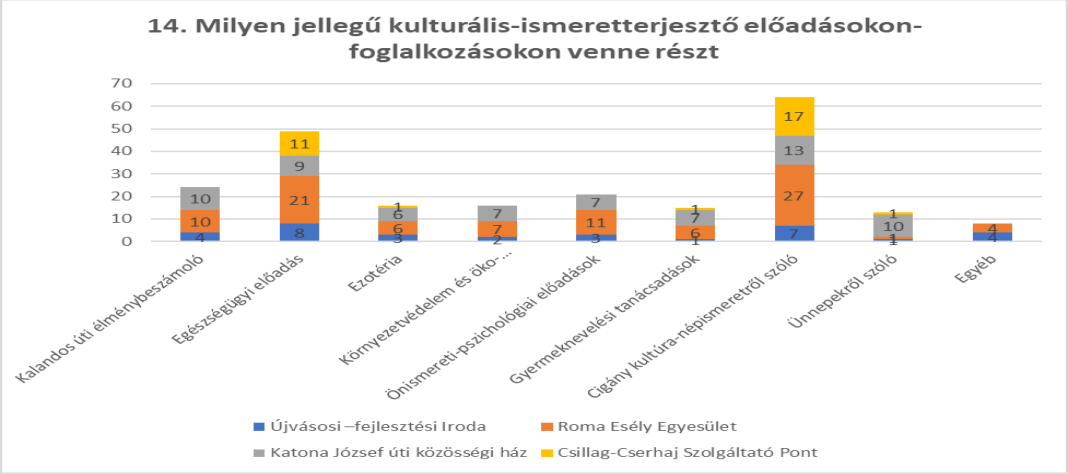

Forrás: saját adatok

Érdekes, hogy mennyire nem fogékonyak az un. előadásos programokra. A tanfolyamok népszerűek, de előadásra csak akkor jönnek el, ha valóban közülük való, a nyelvükön értő személy jön el. Roma képviselő, roma zenész, roma híresség az biztos siker.

6. ábra: Milyen szakkört, tanfolyamot, programot látogatna szívesen

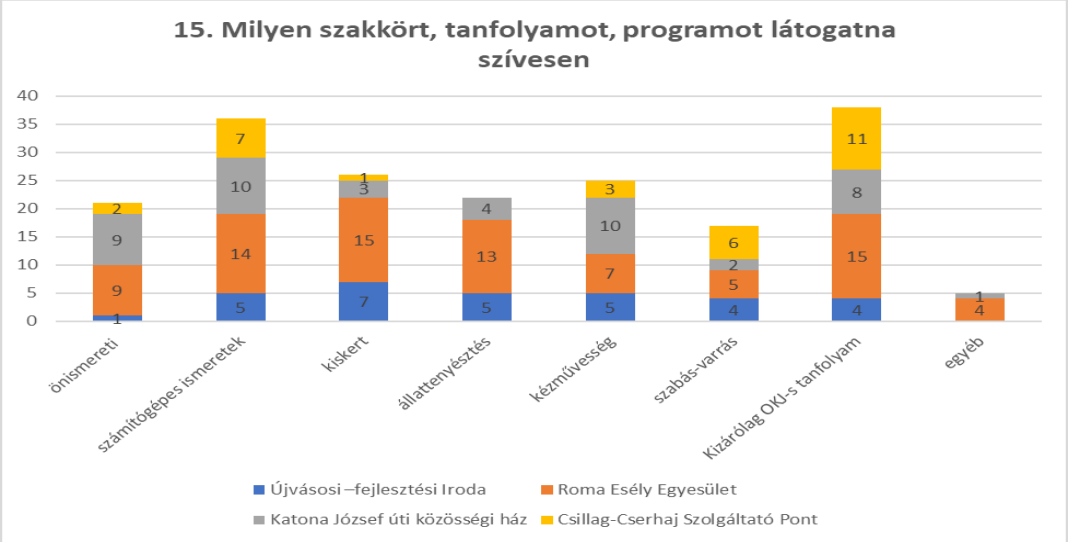

Forrás: saját adatok

A válaszadók bejelölték a tanfolyamokat. Ezért tovább folytatjuk az informatikai képzési projektet, melynek célcsoportja az alapvető informatikai ismeretek hiányával küzdő személyek. Eddigi tapasztalatainkat megerősítették a válaszadók azzal, hogy mennyire vonzó számukra a "Találkozó híres/neves emberekkel" Példakép program, ahol a hátrányos helyzetből tanulással-akarattal sikeressé vált személyiségek beszélgetnek el az érdeklődőkkel. Művészek is ellátogattak a Közösségi Házba, akik szó szerint tömegeket vonzottak a rendezvényre.

A szegregátumok lakói válaszaiból kiderül, hogy a többi közösségi ház is hasonló gondokkal küzd a COVID-19 okozta félelem miatt. Ez derül ki a vezetői interjúkból is. Mindezek ellenére a válaszadók emlékeznek a városi közművelődési intézményekre, nem felejtették el a közös élményeket. Van tehát alap, amire építkezhetünk.

A vezetői interjúk értékelése

Személyes interjúkat három szolnoki közösségi ház vezetőjével készítettünk. Az Újvárosi Fejlesztési Iroda Déli Városrész vezetője, a Szandaszőlősi Szolgáltató Pont Katona József úti Közösségi Ház vezetője, az Üteg úti Közösségi Ház vezetője válaszolt. Sikerült továbbá szóra bírni a szolnoki önkormányzat illetékes, a szakterülettel foglalkozó munkatársát is. Tekintettel arra, hogy a feladat közös, a szegregátumok adottak, a feladatvégzők pedig kiváló szakemberek a válaszokban számos közös elem megjelent. Valamennyi közösségi ház a családok bevonásával készíti el az éves programját. Mint azt mindannyian megerősítették, vannak olyan családok, akik rendszeresen bejárnak, elmondják véleményüket, elvárják a beleszólás lehetőségét. Legnépszerűbbek azok a családi programok, ahol nemcsak az ott élők, hanem a rokonok – akár más településről érkezők -, is ott lehetnek. A gyermek rendezvények szintén az elsők között szerepelnek. Kedvelik a tanfolyamokat, a számítógépes ismereteket és a kertészeti programokat. Rendszeres mindenütt a felzárkóztatás-korrepetálás. Még a középiskolás fiatalok is bejárnak tanulni. A legnagyobb gondot ugyanakkor a hagyományos kultúrából adódó családi ellentétek okozzák. A telepiek között vannak családok, akik hosszú idő óta nem beszélnek egymással. Ez meglátszik a rendezvények látogatottságán is. Ha meglátják, hogy a másik család ott van, inkább elmennek. Nálunk annyiban enyhült a dolog, hogy ilyenkor a terület átellenes részén foglalnak helyet és tüntetőleg nem néznek egymásra. Ugyanakkor a vezetők elmondták, hogy ez az ellentét a gyerekeknél nem tapasztalható. Sőt, ha a szülők nem látják, könnyedén barátkoznak egymással. Mindannyian arról számoltak be, hogy a közösségi házuk működése eredményes, az emberek nyitottabbak, barátságosabbak lettek. Néha még egymáshoz is.

Ezt erősíti meg a hivatal tisztviselője is, aki elmondta:

„A jelenlegi helyzet alapján a családok mélyszegélységben élők rétege, a marginális területen élők rétege, - amely párhuzamban is áll – sok esetben az aktuális státuszt már normának tekinti a társadalomban, amelyéből nem is akar ki kerülni. A legtöbben nem akarják, hogy integrálják őket, mert nekik az a természetes, amiben élnek. Abban nőttek fel és nem látják a változás lehetőségét. Természetesen vannak kiugró élethelyzetek, amikor egy cigány gyerekből diplomás felnőtt lesz, de valljuk be az a ritkább."

Összegzés

Az eredmények első része az, hogy megvalósult a helyzetfeltárás a Szolnok, Tücsök úti Közösségi Ház vonzáskörzetében élő hátrányos helyzetű - különös tekintettel a cigány/roma származású -, szegregátumi lakók művelődési szokásainak felmérésére. Elkészült a szabadidő hasznos eltöltése érdekében kidolgozandó feladatok listája, amely a művelődési szokások megváltoztatásával határozottan elősegítheti az itt élő emberek eredményes felzárkóztatását, szocializációs hátrányaik enyhítését, valamint a társadalmi esélyteremtés lehetőségét. Beizonyosodott, hogy az elkészült kutatás a feltett mind a négy hipotézist igazolja. A primer adatok tulajdonképpen az empirikus kutatás során gyűjtött adatok, a szekunder adatok pedig a már meglévő adatok, melyeket felhasználhatok a probléma meghatározására, a primer adatok értelmezésére. Az öt esztendőn át történő munkavégzés a Közösségi Házban, a többévtizedes munkatapasztalat a romákkal, az esélyteremtés érdekében végzett tanári, szociális munkás és ifjúságsegítő feladatvégzés, valamint a közel két esztendős vizsgálat meghozta eredményét. A Közösségi Ház programjainak bemutatása azt a célt szolgálta, hogy látható legyen, mi is volt az a kínálat, amiből választhattak az ott élők. A kérdőív is ezt tartalmazta. A válaszadók személyesen vettek részt a programokon, mindenkinek volt közvetlen tapasztalata, élménye. Az ötletek egy részét még a kezdetekkor ők adták. Ez a valódi bizonyíték arra, hogy a mindent velük, semmit nélkülük elv gyakorlatra váltható. A szegregátumban élők válaszai, a közösségi házak vezetőinek véleménye, továbbá az illetékes,

magát roma származásúnak valló köztisztviselő elemzése igazolták a hipotézis megfogalmazásait. Minden válasz azt mutatja, hogy a romák másként gondolkodnak. Másképp viselkednek, mást tartanak fontosnak, más a családhoz való viszonyuk. Mint ahogy a telepen élő nem romák is szinte ugyanazt vallják. A szegregátumokban élők ez alatt az időszak alatt látható módon jelentős változáson mentek át. Nemcsak a közösségi házak vezetőinek tapasztalata, de az őszinte beszélgetések is bizonyítják, ezek az emberek is megváltoztathatók. A kulcsmondat pedig az, hogy olyat kell felajánlani nekik, ami találkozik az ő elképzeléseikkel. Amikor elkezdtük a munkát, nemcsak a sokéves tapasztalatainkra építettünk, hanem kisebb-nagyobb csoportos „lakógyűléseken" és a folyamatos találkozásokon kérdeztük meg a véleményüket. Semmit nélkülük és semmit ellenük – gondoltuk és ez az elképzelés be is váltotta reményeinket. A kitöltött kérdőívek válaszai azt erősítik, hogy munkánk nem hiábavaló. Van értelme az ilyen közösségi centrumoknak, képesek megváltoztatni az ott élő embereket és az ott élők a segítséggel felismerik a lehetőséget, változnak igényeik, módosul a világképük.

Szolnok nem megszüntetni akarja ezeket a telepeket, hanem a minőségi fejlesztés következtében élhetőbb környezetet biztosít az itt élőknek. Régebben a földrajzi pozíció, tehát a városközponttól való távolság, valamint ennek elérhetősége meghatározó volt a foglalkoztatásban és munkalehetőségekben. Ma már az esténként a szegregátumok utcáin parkoló autók reggelre eltűnnek és velük együtt kiürül a telep. Csak néhány anyuka, idősebb ember, vagy egy-két „javíthatatlan" marad otthon. Ez a radikális változás lehet, hogy a közösségi programjaink eredménye is. A szegregátumokban általában jellemző, hogy nincs valódi lakóközösség, hiányzik az összefogás a problémáik megoldásában. Ugyanakkor Szolnokon a már felújított telepeken, ahol a közösségi ház hatékonyan működik, ez a tendencia megfordult. A lehetőség a közösség kialakítására és megtartására teljesen átformálta az ott élők gondolkodásmódját. Problémát okoz, hogy többen Szolnok környéki településekről más szokásokat hozva magukkal költöznek ide. A mélyszegénységből történő kitörés nagyon nehéz, a rossz anyagi körülmények, az adósságcsapda sok családnál tapasztalható, így ezeken a területeken is szükséges volt szolgáltatásokat biztosítanunk, pl. jogi tanácsadás megszervezésével. Szükséges, hogy a család minden tagját be kellene vonni a fejlesztésekbe, hosszú távon elérve, hogy a családi háttér támogató háttérként működjön. Ez megtörtént. A munkaerő-piaci helyzetet az iskolai végzettség mellett az egészségügyi helyzet is nehezíti. Sok esetben tapasztalható, hogy a telepről nem jutnak el a megfelelő szűrésekre. A Szűrőbusz program ezt orvosolta. A lakások leromlottsága régebben jellemző volt a szegregátumokban. Több családnál az alapvető higiénés szolgáltatások sem voltak elérhetők. Ez a felújítás, a komfortosítás programja következtében ez szinte teljesen megszűnt. A Tücsök-Hangya utcákban már egyéni kukákkal és heti szemétszállítással oldják meg a problémát, az utcák teljességgel elfogadható állapotban vannak. Tisztaság, a komfortosság részben a Közösségi Ház munkájának is köszönhető. Az eredmények felhasználhatósága ennek okán segítséget nyújt más közösségi házak számára a művelődési szokások megváltoztatása-módosítása-finomítása-értékesebbé tétele, továbbá a szabadidő hasznos eltöltése programja jövőbeni működésének megtervezéséhez. Munkánk természetesen nem valósulhatott volna meg a különféle társadalmi és civil szervezetek támogatása nélkül. Ez ugyanakkor nyilvánvalóan nemcsak a kapcsolatok sokrétűségét jelenti, hanem azt is, hogy a telepiek megismerkedvén a segítő szándékkal érkező „idegenekkel" – ők pedig a „félelmetes" szegregátumiakkal -, az előítéletek és a bizalmatlanság mindkét fél részéről oldódik. Kapcsolataink a legfontosabb szakmai együttműködő partnereinkkel, a többi Közösségi Házzal zökkenőmentes. Civil szervezetek, roma nemzetiségi önkormányzatok, művészeti és ismeretterjesztő csoportok segítik munkánkat. Ez nemcsak a szavak szintjén jelentkezik, hanem komoly szponzoráció is járul hozzá anyagi és eszköz-termék támogatások, adománygyűjtés, közös pályázatok formájában. A szegregátumi családok megjelenése a másik közösségi ház rendezvényén pedig felbecsülhetetlen eredmény. A válaszokat elemezve készítettük el a további terveinket. Ebben megtalálható a felzárkóztató

oktatás, a felnőttképzés, az át- és továbbképzés tanfolyamai mellett a tanórán kívüli nevelésnek és a szabadidő hasznos eltöltésének lehetősége is. A megismert igények alapján – melyeket az „egyéb" rovatba írtunk be -, elképzeléseink között szerepel a képzőművész kör, filmklub, főzőtanfolyam, informatikai oktatás. A sportkedvelőknek elkezdtük kihelyezni az udvarra a szabadtéri sportolás-erősítő programok eszközeit. Itt a fiatalok megtanulhatják az önfegyelmet és a konfliktuskezelésnek az eddigi világuktól eltérő és hatékonyabb módját is. Megoldást tehát a közös munkánk, az együttműködés és az emberek iránti mélységes együttérzés hozhat.

Felhasznált irodalom

Bourdieu, P. (1978). *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat.

Boros, J., & Bucher, E. (2020). Szerepváltozások hátrányos helyzetű településeken élő családokban. *Esély: Társadalom és Szociálpolitikai Folyóirat, 31*(4), 3–31.

Cseh-Szombathy, L., & Ferge, Zs. (1975). *A szociológiai felvétel módszerei*. Közgazdasági és Jogi Kiadó.

Forray, K. (1999). Cigány kisebbségi oktatáspolitika. *EDUCATIO*, *nyár*, 223–234.

Forray, K. (2022). *Romológia*. Gondolat Kiadó.

Havas, G. (1999). A kistelepülések és a romák. In F. Glatz (Szerk.), *A cigányok Magyarországon*. MTA.

Holik, I. (2020). Mérnökhallgatók érzelmi intelligenciájának vizsgálata. In G. Hideg, Sz. Simándi, & I. Virág (Szerk.), *HERA évkönyvek VII.* (pp. 245–259). Debreceni Kiadó.

Kemény, I. (2000). Munka és munkanélküliség. In I. Kemény (Szerk.), *A magyarországi romák*. Press Publica.

Palkovics, É. (1976). Előszó. In I. Kemény, K. Rupp, Zs. Csalog, & G. Havas (Szerk.), *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról*. MTA Szociológiai Kutató Intézet.

Ponyi, L. (2019). *Közművelődés és romák*. ELTE PPK- L'Harmattan Kiadó.

Tóth, N. (2022). A magyarországi szegregáció jelentősége a kótaji oláh cigány közösség példáján. In N. Tóth (Szerk.), *Roma integráció a gyakorlatban* (pp. 68–84). Debreceni Egyetem.

Varga, A. (2015). Esélyegyenlőség és inklúzió az iskolában. In A. Varga, *A nevelésszociológia alapjai*. PTE BTK Neveléstudományi Intézet.

Internetes hivatkozások

Kiriák, K. K. (2016) (Diplomamunka), A kiút vesztőinek felszámolása: Komplex telepprogram a felzárkóztatás szolgálatában. Pázmány Péter Egyetem (2023.02.12) https//docplayer.hu

Kopasz, M. (2004) Lakóhelyi szegregáció és társadalmi feszültségek a magyarországi településeken. (elektronikus verzió, készült 2006-ban) (2023.02.12) https//docplayer.hu

Ladányi, J. – Szelényi, I. (1997): Ki a cigány? Kritika 26(12) 3-6 In: Ladányi János (szerk.) (2010): Szociális és etnikai konfliktusok: 1. Válogatott tanulmányok (1975-2010) (146-153.) (2023.02.14.) https//tatk.elte.hu

DOI-szám: 10.1234/1254.2025.00123

Galambos Attila

AKCIÓK AZ ISKOLÁBAN? EGY PEDAGÓGIAI MODELLALKOTÓ FOLYAMAT REFLEKTÍV BEMUTATÁSA

Abstract

Between 2022 and 2025, an Erasmus+ project was implemented in Hungary and Transylvania by collaborating with two partner organizations. The cooperation encouraged teachers and students to organise school programs conducted in formal education, which should be based on student's interests, respond to social challenges affecting them, and have an impact extending beyond the walls of the school. This case study presents the mentioned project, exploring its implementation process, objectives, outcomes, and challenges. Additionally, we introduce two individuals defined as social innovators who participated in the project's execution. We seek to answer the question of whether the project can be framed within the concept of "social innovation."

Keywords
education, action pedagogy, project-based learning, social innovation

Absztrakt

2022-2025 között két partnerszervezet közös munkájában Erasmus+ pályázat valósult meg Magyarországon és Erdélyben. Az együttműködés során olyan, kifejezetten formális körülmények között megvalósuló, iskolai programok szervezésére ösztönözték a pedagógusokat és a diákokat, melyeknek a tanulók érdeklődésére kell épülnie, valamilyen, a tanulókat érintő társadalmi kihívásra kell reagálnia, és hatásai az iskola falain kívülre szerveződnek. Az esettanulmányban bemutatjuk az említett pályázatot, feltárva annak megvalósulási ívét, céljait, eredményeit, kihívásait. Emellett bemutatunk két személyt, akiket társadalmi innovátorként definiálunk és részt vettek a projekt megvalósításában. Arra a kérdésre keressük a választ, lehet-e a projektet a "társadalmi innováció" fogalmi keretébe illeszteni.

Kulcsszavak
oktatás, akciópedagógia, projektoktatás, társadalmi innováció

Bevezető

Az Erasmus+ pályázati rendszer célja az európai szintű oktatási, képzési, ifjúságügyi és sporttal kapcsolatos pályázati, programszervezési együttműködések támogatása, amelyek kiemelt hangsúlyt fektetnek a társadalmi befogadásra, zöld és digitális átállásra, valamint a fiatalok demokratikus életében való részvételének előmozdítására[5]. Ebben a pályázati rendszerben valósult meg a FalakonTúl[6] program két, elsősorban oktatással foglalkozó szervezet (Újpedagógia[7] és Spektrum Oktatási Központ[8]) együttműködésében.

[5] https://erasmus-plus.ec.europa.eu/hu/about-erasmus/what-is-erasmus (utolsó letöltés: 2024. 12. 18.)
[6] https://ujpedagogia.hu/projektek/falakontul (utolsó letöltés: 2024. 12. 18.)
[7] https://ujpedagogia.hu/ (utolsó letöltés: 2024. 12. 18.)
[8] https://sec.ro/ (utolsó letöltés: 2024. 12. 27.)

Az esettanulmány négy gondolati ívre épül: egyrészt a bemutatott projekttel kapcsolatos akciókutatás struktúrájának tisztázására, aminek aktuális központi kérdése, hogy hogyan bővíthető tovább a projekt szellemisége; másrészt a társadalmi innováció fogalmának értelmezésére (fogalmi keret); harmadrészt két társadalmi innovátorral készült interjúbeszélgetésre; negyedrészt pedig bemutatásra kerül a FalakonTúl projekt, amivel a társadalmi innováció fogalmának egy gyakorlati ismertetésére vállalkozunk, és aminek a két innovátor munkatársa volt.

A bemutatott projektben az esettanulmány szerzője is aktívan részt vett. Adhat-e mégis valami előremutató gondolatot a pedagógiai és társadalmi innovációval kapcsolatos diskurzus számára a projekt bemutatása, illetve a két szervezet vezetőjével készült beszélgetés és az abból készült kivonat? Megítélésünk szerint igen. A projekt tartalma, célkitűzései, eredményei, illetve a megkérdezett személyek álláspontja a saját munkájukkal és a projekttel kapcsolatban objektív módon is értelmezhetők. A tanulmány módszertana (félig strukturált interjú, akciókutatás) mentén értelmezhető tartalmakat közöltek, amik az adott akciópedagógiai koncepció megértését és a projekt (mint társadalmi innováció) továbbgondolását segíthetik elő.

Akciókutatás – Vizsgálati keret

A tanulmány megírásának egyik fő motivációja a FalakonTúl projekt és a kidolgozott akciópedagógiai modell továbbgondolásának, fejlesztésének, új partnerek bevonásával történő nemzetközi szintre való kiterjesztésének segítése. Ezért az interjú készítése során arra is kíváncsiak voltunk, milyen perspektívát látnak a megkérdezettek a további együttműködésben, hogyan értékelik a program eredményeit vagy éppen kihívásait. A tanulmány írását megelőző aktív pályázati, feltáró és értékelő folyamat *akciókutatás*ként (Zank, 2020) is értelmezhető, ezzel is igazolva kutató és kutatott közötti hagyományos távolságok hiányát. Az akciókutatás során a klasszikus, lewini spirális/ciklikus (Vámos & Gazdag, 2015) folyamatot követtek:

- *megvitatás (discussion)*: a projektfolyamat elején a résztvevők megfogalmazták a társadalmi/pedagógiai problémát és az arra adott megoldási javaslatot;
- *a döntés (decision):* ami során elköteleződtek a projekt üzenete, céljai és attitűdje mellett;
- *a cselekvés (action)*: létrejöttek a projektben a produktumok, aktivitások, programok;
- és az *értékelés (evaluation)*: az eredmények és részeredmények értékelése;
- *újrakezdés:* az értékeléseket követően a folyamat új szakasza indult el.

Az akciókutatás *meta*szintjei az alábbi módokon artikulálódnak a projekt során:

- a projekt pedagógiai koncepciójának (akciópedagógia) kidolgozása spirális/ciklikus módon zajlott: a partnerek a megbeszélések során ismerték fel az adott kihívást, amivel kapcsolatban döntési folyamatokon keresztül létrehoztak egy cselekvési ívet, értékelték azt, majd egy új folyamatban újrakezdték;
- a FalakonTúl projektbe bevont aktív pedagógusok folyamatosan reagáltak és reflektáltak a saját és a szervezetek tevékenységére, a projekt által indikált aktivitásokra és elvárásokra, ezek értékelése és értelmezése a folyamat konstans része volt;
- a pedagógusok ösztönzöve voltak, hogy a tanulási folyamat során a diákok által megfogalmazott, őket érintő kérdésekre reagáljanak (szervezzenek akciókutatást);
- a FalakonTúl projekt és annak megvalósítása során létrehozott (Magyarországon akkreditált) e-learning tananyag része az akciókutatás fogalmának és gyakorlatának bemutatása;
- a távlati tervek szerint a további együttműködéssel kapcsolatban eredményes lehet és hatékony adatgyűjtési-elemzési folyamatot eredményezhet az akciókutatásba ágyazott

tervezés, és építeni lehet rá a projekt szempontjából releváns közösségfejlesztési aktivitásokat (Molnár, 2010).

A szervezeti akciókutatás részét képező félig strukturált interjúk (Molnár, 2010) készítéséhez szükséges elköteleződés, illetve az interjúalanyok meggyőzése (Heltai & Tarjányi, 2006) adott volt, az interjú során a játékosság és egyfajta intellektuális felszabadultság is feltűnt, aminek fontosságáról Tarjányi is érzékletesen ír az interjúkészítéssel kapcsolatos szövegeiben (Tarjányi, 1987), de ezeken túl tartottuk magunkat az interjúkészítés szabályaihoz, a kérdező kérdező volt, a kérdezettek pedig válaszoltak a témában megfogalmazott álláspontjukról előre meghatározott kérdések mentén.

Mi az a társadalmi innováció? – Fogalmi/értelmezési keret

A társadalmi innováció fogalma szorosan kapcsolódik közösségeket, csoportokat, szervezeteket érintő *problémákhoz*. A társadalmi innováció valamilyen tágan értelmezhető problémára, kihívásra adott válaszként értelmezhető (Kozma, 2019). A probléma a társadalmi innováció nexusában nem valamilyen bénító, blokkoló tényező, inkább olyan esemény, helyzet, amit csak új ismeretekkel, tanulással, fejlődéssel, változással (innovációval) lehet megoldani, melyek következménye szervezeti megújulás. Ez az átszerveződés nagyobb, társadalmi átrendeződések mikroszinten megjelenő, vizsgálható része lesz (Kozma, 2019). A társadalmi innováció folyamata ezek alapján (1.) a közösséget érintő probléma felismerése, (2.) a problémáról való közös tanulás, (3.) majd ennek kapcsán fejlődés, ami egy (4.) nagyobb rendszer része lesz.

Kozma a társadalmi innováció négy „megközelítését” vázolja (2019):

1. problémamegoldó folyamat, ami során a közösséget érő külső hatásokat, “katasztrófákat” új eljárásokkal kezelik;
2. közösségi tanulás, amikor új problémamegoldásokat fedez fel és tanul meg az adott közösség és a közösségi vezetők, ami az innovációk “társadalmi szöveteként” is értelmezhető;
3. közösséget stabilizáló és progresszív erők összekapcsolása szervezeti szempontból;
4. helyi hősök vezető szerepe során megnyilvánuló tevékenység.

Lényegesnek tartottuk az innovátorokkal történt beszélgetés elején feltenni a kérdést, szerintük “mi a társadalmi innováció?”, ezzel strukturálva a témát, középpontba helyezve a vizsgált, később bemutatott projektet is. Bár a társadalmi innováció fogalmával, meghatározásával a megkérdezettek egyike sem foglalkozott, az arra vonatkozó kérdésre mindketten nagyon hasonló, a társadalmi innováció korábban említett definíciójához jól illeszkedő válaszokat adtak intuitív módon. (Ennek magyarázata lehet, hogy a szakmai és mindennapi életük integráns része a társadalmi/pedagógiai folyamatok értelmezése, értékelése az arra adott érdemi reakció.)

Az innovátorok

Lázár Csilla és Váczi Dorka pedagógus végzettséggel rendelkező *közösségi vezetők*, akik hosszabb-rövidebb időt töltöttek el a közoktatás különböző színterein, de már évek óta vállalati és civil úton foglalkoznak oktatással. Az ő szempontjukból a közoktatásból való kimozdulás nem egy másik, az oktatástól különböző szektorba való lépést (a pedagógusokat érintő pályaelhagyás fogalmi kihívásait jól foglalja össze Bacsa (2019, p. 257-258)), hanem inkább intézményi/szervezeti váltást jelentett.

*Vezető*knek lehet őket tartani, hiszen el tudják érni csoportjuk tagjainak elköteleződését és együttműködését egy közös cél érdekében (Balázs, 2020) és *közösségi* vezetőknek, mivel mindketten “a közösségükért, a közösségben és a közösséggel együtt dolgoznak azért, hogy minőségi változásokat érjenek el az általuk szolgált közösségekben”, illetve “aktív polgárok,

akik különböző szerepeket töltenek be, a társadalom legkevésbé képviselt és legkiszolgáltatottabb tagjainak védelmétől kezdve egészen azokig, akik részt vesznek a hagyományosabb közösségi projektekben" (Ehrich & Creyton, 2008, p. 2-3). Közösségi vezető státuszuk megnyilvánul olyan tevékenységek kezdeményezésében, amihez mások csatlakoznak, elköteleződnek, azokban részt vesznek, míg ők az adott aktivitásokkal kapcsolatban felelősséget vállalnak. Azt a szerepet, amit közösségi vezetőnek hívunk lehet „helyi hősnek", „kulcsszereplőnek" (Kozma, 2019) vagy akár „változásmenedzsernek" (Kozma, 2004, p. 78-90) hívni. Ezek a fogalmak mindig egy adott szerep- vagy problémakörhöz kapcsolódnak. A közösségi vezető a tanulmányban utal arra a vezetői státuszra is, amit a szervezeteiknél betöltenek.

Váczi Dorka az Újpedagógia (UP[9]) Kft. egyik alapító tulajdonosa, ahol feladatköre igen sokrétű. Minden, a céghez köthető tevékenységhez van kapcsolódása, az adminisztratív feladatoktól vagy pályázatírástól és megvalósítástól kezdve a pénzügyön át a projektmenedzsmenten keresztül egészen az ügyfelekkel és partnerekkel történő kapcsolattartásig, vagy éppen a jelenléti tanárképzések megvalósításáig. Korábban akkreditált e-learning képzéseket is fejlesztett, de azokat ma már jellemzően külső szakemberek csinálják a szervezetnél, Váczi már csak a képzési tartalmak lektori feladatait végzi el.

Az UP-ot egy "kis punk családi vállalkozásként" definiálja, ami "az étkezőasztalnál jött létre" a szintén pedagógus férjével (a tanulmány szerzőjével) folytatott szakmai vitákból. A vállalkozás fokozatosan növekedett azon vízió mentén, hogy a pedagógustársadalom mint célcsoport számára minél több, a pedagógiában alkalmazható innovációt, módszert és szemléletet mutasson be. Az a megközelítés, amellyel újszerű tartalmakat szerettek volna eljuttatni a célcsoporthoz, határozza meg a szervezet alaptevékenységeit. Ezek közé tartozik az e-learning képzések fejlesztése és értékesítése, jelenléti képzések szervezése, valamint különböző pályázatok előkészítése és lebonyolítása. A pályázati források anyagilag támogatják olyan programok megvalósítását, amit fontosnak éreznek, segítik az adott témában történő kutatást és az ingyenes képzések megtartását is. A projektek és az e-learning képzések mellett megemlítette Váczi azokat a tevékenységeket, melyek ugyan nem határozzák meg a cég arculatát, nem jelentenek bevételt, de mégis időt szánnak rá a munkatársak. Váczi így hívja ezeket: *a szerelem-projektek*.

Lázár Csilla a Spektrum Oktatási Központ (Spektrum Educational Center - SEC) igazgatója, ami az egyik első, kifejezetten oktatási arculattal létrejött civil szervezet volt Székelyföldön. Már 1996-os megalakulásánál is az erdélyi közoktatásból hiányzó oktatási és képzési portfóliót kínáló szervezetként definiálta magát. Ezek a kilencvenes évek a romániai/erdélyi oktatási palettán leginkább az idegen nyelvek, a szervezeti menedzsment és a számítástechnika köré orientálódtak, hiszen ezekből volt legkisebb a választék. Ezek a képzési tartalmak – kisebb nagyobb változtatásokkal – még ma is részei a SEC repertoárjának. Lázár a szervezet szerepét abban látja 2024-ben, hogy olyan újszerű módszereket ajánljon az oktatás számára – a szakoktatástól kezdve egészen a felnőttoktatásig és az iskolai oktatásig –, amit az intézményesített oktatási struktúra a rendszer merevsége, kötöttsége vagy az idegen nyelvi és nemzetközi pályázati tapasztalatok hiánya miatt nehezen vagy egyáltalán nem tud kezdeményezni. A SEC szerepe abban is megnyilvánul, hogy figyelemmel kíséri a nemzetközi oktatási és fejlesztési trendeket, nyomon követi, mire van szükség a különböző oktatási szinteken, és igyekszik innovatív programokat és tevékenységeket ajánlani azoknak.

Ahogy Váczi, úgy Lázár is mindenesként definiálja magát a szervezetében, neki is vállalt feladatai közé tartozik a pályázatírás, a menedzsment, a tananyagfejlesztés, a képzések szervezése és megtartása. Mindkettejük szakmai munkájában érdekes, hogy míg Váczi egy

[9] A szervezet logójában és kommunikációjában is szerepel a szóösszetétel első betűinek használata, ami a fejlődésre, felfelé való mozgásra is utalhat, hiszen az angol UP kifejeztés azt jelenti, fel.

családi vállalkozás mellett egy multinacionális cég alapítványának is dolgozik, annak oktatási szakmai vezetőjeként, addig Lázár egy nagyobb civil szervezet mellett egy falusi közösség fejlesztése felé is mozdul, ahol "népneveléssel", felnőttképzéssel, ifjúsági programok szervezésével is foglalkozik. Lázár a "népneveléssel" egy olyan pedagógiai hagyományra utal, amely a két háború közötti erdélyi népnevelési mozgalmként jött létre. Lázár összefoglalója szerint: "Erdélyben az impériumváltás után a köznevelés volt a "románosítás" fő eszköze, ennek megfelelően átszervezték az elemi közoktatást bő évtized alatt oly mértékben, hogy a magyar nyelvű alapoktatás szinte kizárólag egyházi oktatási intézményekben létezett, melyekből nem volt sok. Éppen ezért gyakorlatilag analfébéták generációit termelte ki a román nyelven folyó (kultúrzónás román tanítók stb.) alapoktatás azokban az erdélyi térségekben, ahol a magyarok többségben éltek, tehát nem értettek semmit a román iskolából. Ezeknek a generációknak a nem-formális alfabetizációja és kulturális edukációja, illetve szakképzése (főként gazdálkodási és kereskedelmi ismeretek, kézművesség) vállalták fel a "népnevelők", zömében különböző feleketezeti keretekben."

Mindkettőjük életpályája több hasonlóságot is mutat. Értelmiségiként falusi közegből érkeztek, erős kapcsolódásuk van a kisközösségekhez, ezen túl több nyelvet beszélnek, több diplomával rendelkeznek, a világban zajló folyamatokra szenzitívek, arra hatással szeretnének lenni. Évek óta dolgoznak együtt különböző projektekben, működnek együtt műhelyek, tréningek, workshopok megtartásában. Az utolsó, nagy közös projektjük a FalakonTúl program, ami túl azon, hogy a pályázat 2025 februárjában véget ér, egy nagyobb koncepció (akciópedagógia) kidolgozását segítette elő.

Lázár meghatározása szerint a társadalmi innováció a negatív (társadalmi) jelenségekre és folyamatokra oktatási eszközökkel adott ellensúlyozás. Szerinte a társadalmi hatás mindig valamilyen értelmezhető, körülhatárolható közösségben történő változást jelent, legyen szó akár a lakófalujának közösségéről, akár a szűken vagy tágan értelmezett tanárközösségekről. Elmondása szerint nehéz is neki elvonatkoztatni az olyan kisközösségektől, melyekben a szereplők aktívan kapcsolódnak egymáshoz, és mert ilyen közösségekben él, a társadalmi innovációt is ilyen közösségekre tudja értelmezni. Váczi meghatározásában a társadalmi innováció olyan változás, aminek a közösségben meglátszik a lenyomata, illetve az adott közösségen érezhető *attitűdváltozás* a hatására. Tehát mindketten a fentebb már meghatározotthoz definícióhoz nagyban hasonlító leírást adtak a társadalmi innovációval kapcsolatban, hiszen megemlítették a problémára való reagálást a közös tanuláson keresztül, aminek létrejön valamilyen közösségi lenyomata.

A tanárokkal kapcsolatos innovatívnak tartott programoknál mindketten fontosnak tartják, hogy megtartsák azt a „kényes egyensúlyt", ami során a tanárok nem érzik a szervezet által delegált programok kényszerét, illetve, hogy a társadalmi hasznosság és relevancia irányába lehessen elmozdítani őket, és abba az irányba, ami a közösségnek (jelen esetben a tanulóknak és a tanároknak) hosszú távon jó lehet.

FalakonTúl projekt bemutatása

Hosszú beszélgetések, egyeztetések, ötletrohamok (Tóth & Bedzsula, 2021, p. 41-43) előzték meg a FalakonTúl projekt létrejöttét. A partnerek számára világos volt, hogy valamilyen aktuális, oktatással kapcsolatos problémára akarnak reagálni, és keresték a közös metszetet. Egy gyors asszociációs ív után eljutottak ahhoz a gondolathoz, ami az akciópedagógiai koncepció alapja lett. A kikristályosodott problémakör megfogalmazása is több előzetes megbeszélést igényelt. A pályázó szervezetek korábban olyan ügyeken dolgoztak, mint a digitális eszközök használata a hitoktatásban (Váczi et. al., 2020), az iskolai bántalmazás, de szerveztek nagyobb hangvételű, a tanárok digitális kompetenciafejlesztésére fókuszáló, finn és észt partnerrel megvalósuló projektet is (Leoste & Galambos, 2023). Ennek, a már évekre

visszanyúló együttműködésnek az eredménye, hogy a partnerek olyan projektben gondolkodtak, aminek az üzenete, célja és a várt társadalmi hatása minden szereplőnek fontos.

A magyar és az erdélyi intézményi/pedagógiai valóságokkal szoros kapcsolatban lévő partnerek azokkal a feltételezésekkel éltek a megbeszélések során, miszerint

1. a magyarországi és erdélyi iskolákban kevés lehetőség adódik a tanulók és tanárok egyéni érdeklődésére alapuló, valamilyen, a résztvevőket érintő és érdeklő társadalmi kérdésre való reagálásra;
2. amikor pedagógiai aspektusból beszélünk fenntarthatóságról vagy fenntarthatóságra nevelésről, akkor a gyakorló pedagógusok (és talán a tanulók is) jellemzően a környezeti szempontból értett fenntarthatóságra gondolnak, semmint az olyan társadalmi kérdésekre, mint amilyenekkel a Fenntartható Fejlődési Célok[10] közül több is foglalkozik;
3. az egyéni érdeklődés mentén szervezett, projektalapú oktatás és tanulás kevéssé része a magyarországi és erdélyi pedagógiai gyakorlatoknak;
4. a diákok ösztönzöttek és motiváltak lesznek, ha olyan kérdésekkel foglalkozhatnak, melyek érintik és érdeklik őket;
5. a tanárokat segítheti egy teljeskörűen kidolgozott pedagógiai modell a mindennapi praxisba való adaptáláshoz;
6. a Fenntartható Fejlődési Célok bemutatása, feldolgozása nem része a magyarországi és erdélyi pedagógiai gyakorlatnak (Galambos et. al., 2024, p. 8).

A partnerek egy komplex problémahalmazra fókuszáltak, ami olyan kérdéseket érintett, mint a fenntarthatóságra nevelés, a diákok önirányított, autonóm tanulásának a kérdése, a 21. századi oktatáshoz való viszony.

Lázár – akinek a közösségépítés és a közösségi aspektus minden tevékenységében kiemelten fontos – a pedagógusok mint közösség fejlesztését is kiemelte, amikor a FalakonTúlról beszélt. Meglátása szerint a pedagógustársadalom általánosságban is magára van hagyva a nehézségeikkel, de azok a tanárok, akik valamilyen újszerűt szeretnének alkalmazni, kipróbálni, gyakran még jobban elszigetelődnek a csoportjaikon belül is. Ilyenkor a „helyi hős” pedagógusok könnyen elbizonytalanodhatnak, de a SEC már jól tudja ezt „facilitálni”: olyan fórumokat hoz létre változatos pályázati projektek keretében, amelyek lehetőséget adnak a különböző iskolákból érkező pedagógusoknak a találkozásra. Ezek a fórumok „húzóerőt” és közösséget jelenthetnek számukra, hogy ne adják fel a munkájukat.

Az akciópedagógia kifejezés mint a kidolgozott módszertan neve a pályázati időszakban történő közös munka és közös tanulás során fogalmazódott meg. “Az akciópedagógiai elképzelés olyan tevékenységet támogat, melynek során a tanulási folyamatban részt vevők először értelmezik a fenntarthatóság társadalmi kérdéseit, értelmezik a saját érintettségüket, majd cselekvési tervet dolgoznak ki az azokra való reakcióra, amit meg is valósítanak.” (Galambos et. al., 2024, p. 8)

Az akciópedagógia modell az alábbi lépésekből áll:

1. *Társadalmi ügyek értelmezése*: A legtágabb értelemben vett globális társadalmi kihívások feldolgozása például a Fenntartható Fejlődési Célok mentén.
2. *Helyi ügyek feltérképezése*: A csoportot érintő, érdeklő helyi ügy megtalálása.

[10] A 17 Fenntartható Fejlődési Cél: Szegénység megszüntetése; Az éhezés megszüntetése; Egészség és jóllét; Minőségi oktatás; Nemek közötti egyenlőség; Tiszta víz és közegészségügy; Megfizethető és tiszta energia; Tisztességes munka és gazdasági növekedés; Ipar, innováció és infrastruktúra; Egyenlőtlenségek csökkentése; Fenntartható városok közösségek; Felelős fogyasztás és termelés; Fellépés az éghajlatváltozás ellen; Óceánok és tengerek védelme; Szárazföldi ökoszisztémák védelme; Béke, igazság és erős intézmények; Partnerség a célok eléréséért (UNESCO, 2017)

3. *Helyi ügyek utáni kutatás*: Az adott, a csoportot érdeklő helyi ügy részletei utáni kutatás, adatfeldolgozás, értelmezés.
4. *Akciók kigondolása*: Az adott, helyi társadalmi ügyre való reakció (akció) megtervezése, kigondolása. Lehetőségek, kihívások feltérképezése, esetleg partnerek megtalálása.
5. *Akciók megvalósítása*: Az adott társadalmi ügyre történő reagálás, az „akcióprojekt" megvalósítása.
6. *Az egész program értékelése*: A program közös értékelése során kitérünk az egész tanulási folyamatra, illetve az akciók eredményességére.

A modell javaslata szerint bizonyos lépések között legyen lehetőség az ellenőrzésre, illetve egy akció megszervezése után az ünneplésre.

A problémafelvetés és a pályázati anyag kidolgozása, majd a pályázat pozitív elbírálása után intenzív munka kezdődött, aminek eredményei:

- kidolgozásra került egy 30 órás e-learning tananyag[11], ami összefoglalja a Fenntartható Fejlődési Célok oktatási lehetőségeit, az akció alapú oktatásnak a koncepcióját, illetve a projektmódszer akció-aspektusú bemutatását (a képzésre a tanulmány írásának pillanatában 604-en jelentkeztek);
- kidolgozásra került az akciópedagógia mint modell, bemutatva annak lehetséges lépéseit, attitűdjét, szemléletét, mérföldköveit stb.;
- 12-12 erdélyi és magyar tanár bevonása összesen 6-6 iskolából a program *pilot* részébe, ami során a tanárok elvégezték az e-learning képzést; részt vettek kettő, egyenként két-két napos képzésen Csíkszeredában és Budapesten;
- minden részt vevő iskolában megvalósult legalább 1-1 akciófókuszú iskolai program (Galambos et. al., 2024, p. 68-116), ami során minden pedagógussal legalább 1-1 órányi mentorfolyamat zajlott;
- megjelent egy módszertani kiadvány a projektről Akciópedagógia falakon túl - Hogyan valósítsunk meg iskolai és iskolán kívüli fenntarthatósági projekteket? címmel.

Mivel a projekt során a munkatársak folyamatosan monitorozták saját munkájukat (ez pályázati kötelezettségük is volt), elkötelezettségüket, nehézségeiket, eredményeiket vagy éppen kudarcaikat reflektív módon értelmezték. Váczi és Lázár is beszámolt arról a program során megfogalmazódott kételyről, hogy nem túlzó elvárás-e a pedagógusoktól egy olyan modell teljes implementálása a pedagógiai gyakorlatukba, ami alapjaiban tér el a hagyományos aktivitásoktól (még akkor is, ha az alternatív módszerekkel van színesítve). Megérzésük szerint hatalmas társadalmi és szakmai nyomás van az intézményesített oktatáson a változással kapcsolatban, de az a lépték, amit az akciópedagógiai modell javasol, túlfeszíti a tanárok képzelt vagy valós lehetőségeit. Lázár beszámolója szerint a nyilvánvaló fogadókészség mentén (hiszen a programra pilot részébe jelentkeztek pedagógusok, az e-learning képzést több mint hatszázan végzik), "komoly és új szellemben történő tanulási folyamatok jöttek létre, még akkor is, hogyha a társadalmi hatás nem volt olyan mértékű, mint amilyet a projekt adminisztratív/elméleti szinten vizionált". Egy olyan iskolában, ami nagyon zárt, szigorú, konvencionális rendszerben működik, már az is nagy változás, ha a tanulókat megkérdezik, mivel szeretnének foglalkozni. "Egy ilyen iskolában, (...) ami hagyományos módszereken alapul, nagyon sokat kínlódik azzal, hogy a gyerekek érdeklődését nem tudja felkelteni, ott egy projekt, ami nagyjából a gyerekek érdeklődése mentén valósult meg, amit a gyermekek élveztek, és ráadásul a pedagógusnak is sikerélményt jelentett, az szerintem már egy komoly innováció" - mondja Lázár.

Váczi szerint a társadalmi (iskolai) változásokat nehéz pontosan mérni, nehéz látni az érdemi eredményeket. Ezért kis közösségekben lehet azt megfigyelni, hogy egy adott innováció

[11] https://ujpedagogia.hu/iskola/falakontul

eredményezett-e valamilyen fajta attitűdváltozás. Szerinte, ha egy innováció betalál egy adott közösségnek, akkor ott megfigyelhető lesz az attitűdváltozás, így lesz értelmezhető az innováció. Váczi egyetért Lázárral abban, hogy az innováció nem kényszeríthető, mert nem biztos, hogy az adott célcsoport készen áll rá, így a változtatás igény inkább ellenállást szül.

A FalakonTúl projekttel kapcsolatban az az érzésük, hogy – ugyan előremutatónak és fontosnak tartják a kidolgozott modellt – azt a jelenlegi magyar vagy erdélyi oktatási rendszerbe nem reális beilleszteni modellszinten. Ez számukra azt jelenti, hogy az iskolai oktatás mint rendszer és a pedagógus mint szakember nem modelleket implementál, sokkal inkább kisebb gyakorlatokat, praktikákat, amikkel színesítheti a mindennapi munkáját. Ennek hatására a további lehetséges következtetésekre jutottak:

- gondolkodni kell a modell módosításán, esetleg teljes egészében át kell alakítani azt;
- lényegesen nem változtatnak a modellen, de hozzákapcsolnak a lépésekhez praktikákat, melyek könnyen alkalmazhatók a mindennapi praxisban;
- kitartanak a fejlesztők a modell mellett és várnak addig, amíg az megtalálja a helyét a (pedagógus)társadalomban, intézményekben;
- az akciópedagógia mint modell által elvárt társadalmi hatás fogalmát tisztázzák jobban.

Konklúzió

Esettanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy bemutassunk egy olyan projektet, ami megfelelhet a társadalmi innováció fogalmai elvárásainak, két közösségi vezető munkáján keresztül. A közösségi vezetők megfelelnek annak a képnek, amit „helyi hősnek” nevezhetünk, hiszen közösségi módon gondolkodnak, tevékenységük során pedig változtatni kívánnak specifikusan az oktatással és a fenntarthatósággal kapcsolatos kihívásokon. Azt vizsgáltuk, hogy a bemutatott FalakonTúl projekt lehet-e közösségi innováció. A projekt az oktatással kapcsolatos komplex problémahalmazt (ami reagál a fenntarthatóságra nevelésre, a tanulók önirányított módon megvalósuló krízisfelismerésére, a tanárszerep módosulására) felismerve reagál közösségi szinten és kíván változást elérni. Úgy, hogy a résztvevők folyamatosan vizsgálták a saját és a közösségük működésmódját az általuk kigondolt társadalmi innovációval kapcsolatban. A társadalmi változást nem lehet azonnal elérni, nem lehetséges azonnal attitűdváltozást felmutatni, de érdemes folyamatos (ön)reflektív módon vizsgálni a saját aktivitásunkat és tevékenységünket, hogy az elképzeléseinket újra tudjuk gondolni és finomítani.

Felhasznált irodalom

Bacsa, A. B. (2019). A szakmai pedagógusok (pedagógusi) pálya elhagyásának vizsgálata több dimenzióban. *Opus Et Educatio*, *6*(2). https://doi.org/10.3311/ope.312

Balázs, L. (2020). Civil szervezetek és vezetői sajátosságok – vizsgálati lehetőségek szervezetpszichológiai megközelítésből. *Civil Szemle, 16*(4), 25-41.

Ehrich, L., & Creyton, M. (2008). Understanding community leadership: Insights from a community leader. In *Proceedings of the ALA 48th National Conference 2008 Conference* (pp. 1-14). Adult Learning Australia Inc.

Galambos, A., Kucsera, O., Lázár, Cs., & Váczi, D. (2024). *Akciópedagógia falakon túl – Hogyan valósítsunk meg iskolai és iskolán kívüli fenntarthatósági projekteket?* Újpedagógia Kft.

Heltai, E., & Tarjányi, J. (2006). A mélyinterjú készítése – és az elkövethető hibák forrásai. In *Településkutatás II.* (pp. 501–543). TeTT könyvek. https://doi.org/10.14267/963-0606-25-9-10

Kozma, T. (2004). *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum Kiadó.

Kozma, T. (2019). A társadalmi innováció értelmezései. *Kultúra és Közösség, 10*(1), 5–11. https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.1

Leoste, J., & Galambos, A. (Eds.). (2023). *Hogyan legyek mentor? - Kézikönyv tanároknak: A digitális kompetenciák fejlesztése és az innováció gyorsítása az iskolákban*. Kreáció Duó Kft.

Molnár, D. (2010). Empirikus kutatási módszerek a szervezetfejlesztésben. *Humán Innovációs Szemle*, *1*(1-2), 61-72.
Tarjányi, J. (1987). *A kérdezés dilemmái*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
Tóth, Z., & Bedzsula, B. (2021). Treating students as partners–is it so simple? An empirical investigation of student partnership in a business education context = A hallgatók mint partnerek a felsőoktatásban–mit is jelent ez? A hallgatói partnerség empirikus vizsgálata az üzleti felsőoktatásban. *Vezetéstudomány: A Budapesti Corvinus Egyetem havi szakfolyóirata, 52*(5), 38–51.
UNESCO. (2017). Fenntartható fejlődési célok oktatása. https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/fenntarthato_fejlodesi_celok_oktatasa_unesco_2017.pdf
Váczi, D., Galambos, A., & Lázár, Cs. (2020). Hitoktatás 21. századi pedagógiai módszerekkel. *Keresztény Szó, 31*(11), 22–25.
Vámos, Á., & Gazdag, E. (2015). Magyarországi akciókutatások kritikai elemzése. *Neveléstudomány*, *2015*(1), 35–51. ELTE PPK.
Zank, I. (2020). Az akciókutatás értelmezése a pedagógiai gyakorlatban és a tanárképzésben: Vámos Ágnes emlékére. *Autonomy and Responsibility Journal of Educational Sciences*, *5*(1-4), 55-69.
További, a tanulmánnyal és a projekttel kapcsolatos, releváns weboldalak:
Erasmus+ pályázati oldal: https://erasmusplusz.hu/
FalakonTúl projekt hivatalos oldala: https://ujpedagogia.hu/projektek/falakontul
Spektrum Oktatási Központ weboldala: https://sec.ro/
Újpedagógia weboldala: https://ujpedagogia.hu/

Mester Zoltán

KOMPOSZTÁLÁSSAL A KÖZÖSSÉGÉRT

- Egy társadalmi innováció Szegeden -

Abstract

The aim of this case study is to present the Komposztfutár (Compost Courier) in Szeged as a good practice and example of the intertwining of grassroots social innovation, community development and environmental awareness, focusing on a local, green-focused initiative that responds to the gaps in selective waste collection, sustainability and alienation trends in urban community life.

The first part of the text provides a theoretical framework to clarify the concept of social innovation. The Komposztfutár initiative is then presented in the form of a case study, highlighting its community-building, awareness-raising and environmental impact. The research methodology is based on interviews with the founders, document analysis and literature review.

In my analysis, I will seek to answer the question to what extent the Komposztfutár initiative can be considered a genuine social innovation: is it a grassroots initiative, responsive to community needs, capable of social transformation, and characterised by a process of networking and learning. The findings of this thesis highlight that the combination of green activities and community development is not only sustainable but also offers socially beneficial responses to environmental and social challenges. As I will show, the Komposztfutár is a highly adaptable method, easily transferable to other urban community contexts.

Keywords
social innovation, environmental protection, community development, composting, civic initiative, sustainability

Absztrakt
Az esettanulmány célja a szegedi Komposztfutár bemutatása, mint jó gyakorlat és példa az alulról jövő társadalmi innováció, a közösségfejlesztés és a környezettudatosság összefonódására. A kutatás központjában egy lokális, zöld fókuszú kezdeményezés áll, amely egyszerre reagál a szelektív hulladékgyűjtés hiányosságaira, a fenntarthatóságra és a városi közösségi élet elidegenedési tendenciáira.

A szöveg első része elméleti keretet nyújt a társadalmi innováció fogalmának tisztázásához. A Komposztfutár kezdeményezést ezt követően esettanulmány formájában mutatom be, kiemelve annak közösségépítő, szemléletformáló és környezetvédelmi hatásait. A kutatás módszertana az alapítókkal készített interjúkra, dokumentumelemzésre és szakirodalmi áttekintésre épül.

Elemzésemben választ keresek arra, hogy a Komposztfutár kezdeményezés mennyiben tekinthető valódi társadalmi innovációnak: alulról szerveződik-e, reagál-e közösségi szükségletekre, képes-e társadalmi átalakulást előidézni, és jellemzi-e a hálózatosodás, valamint a tanulás folyamata. A dolgozat megállapításai rávilágítanak arra, hogy a zöld tevékenységek és a közösségfejlesztés összekapcsolása nemcsak fenntartható, hanem társadalmilag is hasznos válaszokat kínál a környezeti és szociális kihívásokra. Mint arra rámutatok, a Komposztfutár jól adaptálható módszer, könnyen átemelhető más városi közösségek környezetébe.

Kulcsszavak
társadalmi innováció, környezetvédelem, közösségfejlesztés, komposztálás, civil kezdeményezés, fenntarthatóság

Bevezetés

Kelet-Európa és az egykori szovjet blokk országainak, így Magyarországnak is sajátos a viszonya a környezetvédelemmel. A rendszerváltás környékén alakuló, sok esetben látványos eredményeket, nemzetközi figyelmet elérő zöld mozgalmak egyesítették a természetért aggódó lakosságot, a szocialista rendszerrel szembeni elégedetlenkedőket, és az állampolgári jogaikat egyre öntudatosabban gyakorló embereket. Míg hazánkban a társadalomban más Európai Uniós országok átlagához képest magasabb a környezetvédelem támogatottsága, a lakossági szinten az egyéni cselekedet az EU átlag alatt van (KELLER 2011). Bár az állampolgárok általában támogatóak a környezetvédelemmel kapcsolatban, és ezen belül is kiemelkedik a szelektív hulladékgyűjtés, egyes társadalmi csoportok halandósága a cselekvésre, anyagi áldozathozatalra nagyon alacsony (MONOSTORI - HŐRICH 2008).

Mindezt jól szemlélteti a 2020-as Társadalmi Riportban megjelent, a környezetvédelemmel kapcsolatos lakossági attitűdök változását vizsgáló tanulmány, mely sok más érdekes eredmény mellett megállapítja, hogy a magyar állampolgárok környezettudatos mindennapi magatartása erősödött 1993 és 2019 között. Különösen azok *"körében, akiknek településén elérhető volt a szelektív szemétszállítás, megduplázódott azok aránya, akik mindig szétválogatják a hulladékot, és szinte alig akadnak olyanok, akik nem tesznek így"*[12].

Általánosságban elmondható, hogy a környezettudatosság mértéke összefüggésben van a jövedelmi helyzettel, az iskolai végzettséggel és a lakóhellyel (SCHNEIDER-MEDGYESI 2020). Azok az emberek, akik részesültek megfelelő oktatásban, érzékenyítésben, anyagi helyzetük pedig lehetővé teszi számukra, hogy érzékenyen forduljanak a környezetvédelmi kérdések irányában, jellemzően aktívabb attitűdöt képviselnek. Fontos szempont, hogy a lakóhely szerinti önkormányzat lehetővé teszi-e, támogatja-e a szelektív hulladékgyűjtést. Nehezebb sorsú, alacsony jövedelmű családok körében érthetően alacsonyabb rendű prioritása van a környezetvédelemnek.

A környezetvédelemmel korrelál a társadalmi szolidaritás foka. A normakövetés, az egyéni teljesítmény, a szolidaritás és az öngondoskodás elfogadottságát felrajzoló értéktérkép egyik tanulsága, hogy míg a magyar társadalom egyharmadában kifejezetten magas ezeknek az értékeknek az együttes megléte, a társadalom közel fele számára nem összeférhető értékek, a lakosság egyötöde pedig valamennyit elutasítja a környezettudatos magatartást - jellemzően a magas jövedelmű és alacsony iskolázottságúak (KELLER 2010).

A környezetvédőket sok esetben a környezetvédelem iránti aktivitás alacsony foka, a közösségfejlesztőket és közösségszervezőket az elidegenedés állíthatja kihívás elé. Számos olyan, szakmákon és területeken átnyúló kezdeményezés, eszköz, módszertan áll rendelkezésre, ami egyszerre több jelenségre, problémára is sikeresen kísérel meg eredményes választ adni. Ezek jellemzően innovatív, alulról jövő kezdeményezések, jelentős társadalmi haszonnal bír, és általában a civil szektorhoz kötődik. Annak ellenére, hogy jellegüknél fogva ezek nem intézményesült módszerek, érdemes megfontolni használatukat, bevezetésüket a különböző társadalmi csoportokkal foglalkozó állami vagy önkormányzati szervezetek munkájába.

Tanulmányomban egy ilyen társadalmi innovációt kívánok bemutatni. A Szegeden működő *Komposztfutár* egy alapvetően zöld fókuszú, fenntarthatóság témájába eső, a lakossági szelektív hulladékgyűjtést támogató program elindításával a közösségi tevékenységek hiányára

[12] 509. p. Schneider Mihály–Medgyesi Márton (2020) tanulmánya jól szemlélteti az egyes környezetvédelmi aktivitások elfogadottságát.

és az elidegenedésre is választ adták. Mindezt olyan módon, hogy akár más településeken is kipróbálhassák azokat.

A bevezetés és témaválasztás indoklását követően a szakirodalmi fogalmakra alapozva tisztázom a társadalmi innováció jelentését a bemutatandó programmal kapcsolatban, ismertetem a vonatkozó törvényi és jogi hátteret. Röviden kitérek a társadalmi és lokális környezetre. Ezt követően bemutatom a programot, végül igyekszem levonni a következtetéseket és tanulságokat. A dolgozathoz a vonatkozó szakirodalom feldolgozásán túl a Komposztfutár által átadott anyagokból dolgoztam, illetve a felhasználtam a megvalósító közösség képviselőivel készített interjúkból származó információkat.

Fogalommeghatározás és jogszabályi háttér

Magyarországon az Európai Uniós normáknak megfelelően pontos és részletes törvényi megfogalmazása van a biohulladék kezelésének és a komposztálásnak. A 2012. évi CLXXXV. törvény a hulladékról kimondja[13], hogy a biohulladékról a hulladékbirtokosnak kell gondoskodnia oly módon, hogy a biohulladékot vagy annak képződése helyén, más más hulladéktól elkülönítve gyűjti, és gondoskodik a hasznosíttatásáról - vagyis a bemutatott példa esetében a közvetítők által történő elszállításról és a közösségi komposztálóban történő elhelyezésről. A rendelet tovább pontosan meghatározza a komposztálható biohulladékot is.

A Nemzeti Jogszabálytárban számos olyan, főleg nemzetközi pályázatokhoz, minisztériumi működésekhez kötődő rendeletet találunk, amely valamilyen formában hivatkozik a társadalmi innovációra, de a fogalom meghatározására nem vállalkozik. Magyarország Alaptörvényében az "innováció" mint kifejezés nem jelenik meg, a társadalmi innováció célja közvetve jelenik csak meg. A társadalmi innováció fogalmának leírását a 2/2023. (III. 8.) KIM rendeletben találjuk meg, ami a kultúráért és innovációért felelős miniszter által adományozható elismerésekről szól.

A Társadalmi Innovációs Díj meghatározása szerint *"olyan új ötlet (termék, szolgáltatás, modell) kifejlesztéséért és megvalósításáért adományozható, amely társadalmi szükséglet kielégítésére irányul, társadalmi kapcsolatokat erősít, vagy együttműködést alakít ki, és ez által megoldást nyújthat a társadalmi folyamatokat befolyásoló problémákra, és végső célként javíthatja egy adott térség vagy közösség jólétét."*[14] A díjra nemcsak természetes személyek, de önkormányzatok, nemzetiségi önkormányzatok, állami vagy önkormányzati intézmények, szervezetek, illetve Magyarországon bejegyzett vállalkozások vagy civil szervezetek is jogosultak lehetnek.

A társadalmi innováció fogalmának meghatározására több nemzetközi megközelítés létezik. Ebből következik, hogy a magyar fogalomrendszerben sem sincsen egy elfogadott definíció. A különböző meghatározások ugyanakkor nem különülnek el jelentőségteljesen egymástól, a jellemző különbségek leginkább a hangsúlyokban mutatkoznak meg.

Az eltérő meghatározásokban közös, hogy a társadalmi innovációt olyan folyamatnak tekintik, ami a társadalom kihívásainak újszerű megválaszolását segítik, és növelik a közösség életszínvonalát (VERESNÉ SOMOSI - BALATONI 2021). Ezek a közös elméleti alapok nemcsak a fent említett kormányrendeletben jelennek meg, de az Európai Bizottság állásofoglalásaiban is. Az Európai Unió kutatás-fejlesztési és innovációs politikáját 2006-ban meghatározó direktíva a gazdasági, ipari stb. innováció mellett külön foglalkozik a társadalmi

[13] 2012. évi CLXXXV. törvény a hulladékról, VI. fejezet 60/A. § a biohulladékról. Forrás: Nemzeti Jogszabálytár. Letöltve: 2023.12.19. https://njt.hu/jogszabaly/2012-185-00-00

[14] 2/2023. (III. 8.) KIM rendelet a kultúráért és innovációért felelős miniszter által adományozható elismerésekről. 4.2. fejezet. Forrás: Nemzeti Jogszabálytár. Letöltve: 2023.12.19. https://njt.hu/jogszabaly/2023-2-20-8O

innovációt. A jelenleg elfogadott uniós megközelítésben fontos, hogy a társadalmi innováció olyan újítás, ami alulról szerveződik, civil szervezetek bevonásával történik válaszreakcióként a közösségi szükségletekre, illeszkedik a társadalmi értékekhez, és a társadalom megújulását, átalakulását eredményezi (NEMES–VARGA 2015). A közös jellemzők mellett fontos kiemelni a társadalmi innovációval járó hasznos mozzanatot, a hálózatosodást és a tanulást (KOZMA 2019).

A zöld tevékenységek összekapcsolása a közösségfejlesztéssel nem ritkán megdöbbentően újszerű, eredményes társadalmi innovációt alkot, amiben gyümölcsöző együttműködés alakulhat ki civil szervezetek, állampolgárok, de intézmények között is (DAN 2022).

Komposztálás építi a közösséget: konyhától a közösségi komposztálóig

A Komposztfutár közösségi kezdeményezést a társadalmi innováció meghatározásának gondolati ívét követve mutatom be, és választ adok az alábbi kérdésekre is:

- valóban alulról szerveződő kezdeményezés?
- illeszkedik a társadalmi értékekhez, választ ad valós közösségi szükségletre?
- Eredményezte az érintett csoportok átalakulását?
- Jellemzi-e hálózatosodás és/vagy tanulás?

A közösségi kertek az elmúlt években megszokott jelenséggé váltak a városi környezetben (BÁRSONY 2020). Annak ellenére, hogy külföldön több évtizedes hagyománya van a különböző, közösségi alapon szerveződő kertészkedésnek, Magyarországon pedig csak néhány évvel ezelőtt alapultak meg az első kertek, népszerűségük töretlenül növekszik, és ezzel együtt újabb és újabb kerteket alapítanak a városlakók a közterületeken, lakóparkok zöldfelületein.

Az első fejezetben bemutatott kutatások alátámasztják, hogy a több embert érintő ügyekben kialakuló zöldmozgalmak mellett jellemző, hogy sok kis közösségnek, baráti társaságnak van zöld elköteleződése, a saját háztartás fenntartható működtetése mellett gyakran eseti akciókban, például szemédszedésben is megmutatkozik. Míg a zöld szervezeteket országos és nemzetközi szintű hálózatosodása általános, a kisebb, alulról jövő a társaságok között nincs szervezett párbeszéd. A kisebb kezdeményezéseknek nincsen közösségmegtartó ereje, ennél fogva nem várható nagyobb eredményei sem.

A Komposztfutár kezdeményezés erre kívát választ adni. A szemléletformálás és a gyakorlati együttműködés fontos eszköze, a zöld és fenntartható szempontok mellett nem elhanyagolható a közösségfejlesztésre gyakorolt hatása sem. A zöld tevékenység mellett működésük során a kezdetektől közösségfejlesztő eszközöket használtak, igénybe vették közösségfejlesztők segítségét. Az alulról jövő kezdeményezés önkéntesei ehhez a szegedi Megálló Közösségi Ház közösségszervezőinek szakmai tudását, intézményi hátterét használták fel[15].

Bár a biohulladék felhasználására van törvényi szabályozás, azokon a településeken, ahol nem megoldott a lakossági hulladék szelektív gyűjtése, általában nem történik meg a megfelelő gyűjtés. A komposztálásra egyéni elköteleződés esetén egyéni, korlátozott megoldásokkal van lehetősége a panelházakban, lakóparkban élőknek. Általánosan elmondható, hogy míg a papír, műanyag, üveg külön gyűjtése meg is történik, a "szagosabb" biohulladék gyakran kerül a szemétbe. Ennek nemcsak a zöldhulladékgyűjtő konténerek hiánya az oka, hanem hogy nem rendelkeznek az emberek információval a komposztálásról.

[15] A Komposztfutár tevékenységét Veszprémi Szilveszterrel készített interjú során gyűjtött információk alapján mutatom be. A Komposztfutár egyik ötletgazdája közösségszervező koordinátor, pályázatírással és projektek menedzselésével is foglalkozik, korábban már számos szegedi, kulturális közösségnél végzett önkéntes munkát.

A Komposztfutár projekt alapötlete egy olyan kerékpáros önkéntes futárszolgálat biztosítása volt, mely ideiglenes alternatívaként tud szolgálni a komposztálás kérdésében. A Komposztfutár Szeged panelokban élő lakosainak ad lehetőséget a konyhai hulladékuk helyi komposztálására, és lakóközösségeket támogat, hogy vállalják akár önállóan is a zöldhulladékuk kezelését. A Komposztfutár tevékenysége alulról szerveződött meg: a Megálló Közösségi Házat Herczeg Richárd és Zatykó Benedek kereste fel az ötlettel. Benedek egy külterületi kertben létesített az ismerősök, barátok számára közösségi komposztálót, majd csatlakozott hozzá Richárd. Mikor a telekről költözni kellett, de a kezdeményezést sikeresnek ítélték, úgy gondolták, kipróbálnák nagyobb léptékben is. A Megálló és az udvarán működő közösségi kert örömmel karolta fel az ötletet, aminek következtében a kerttulajdonosok is jó minőségű komposzthoz jutottak, amire nagy igény volt.

A tevékenység megkezdésének első évében harminc háztartással alakítottak ki kapcsolatot a futárokon keresztül. Ez személyes kapcsolódást is jelentett, a futárok heti-kétheti rendszerességgel keresik fel a komposztot gyűjtő embereket. További húsz, valamivel később csatlakozó háztartás maga hordja be a komposztját, miután tudomást szereztek a lehetőségről. Az érdeklődők számának növekedése jól lemérhető volt a Megálló közösségi ház zöld témájú programjainak gyarapodó bázisán.

A közösség olyan emberekből alakult ki, akik elkötelezettek a zöldügyek és a civilség iránt, értik a Komposztfutár munkájának jelentőségét. A résztvevők aktívan bevonódtak, önkéntes munkát vállaltak, rendszeresen ellátogattak a közösségi kertbe. Az aktív tagokra jellemző, hogy más zöldközösségnek is az önkéntesei - például a hulladékvadász szegedi közössége, Pet Kupa, Humusz Szövetség.

A kezdetektől cél volt új komposztálók létesítése. A második közösségi komposztáló helyszíne a Megállótól másfél kilométeres távolságra található Ág utcai telekre esett. A környéken lakott egy érdeklődő csoport, a szegedi önkormányzat pedig hozzájárult a célterület használatához.

A Komposztfutár célja az volt, hogy a zöld szempontok és a fenntarthatóság mellett hangsúlyosabban jelenjenek meg a közösségfejlesztési szempontok és tevékenységek. Az első, a Megállótól független közösségi komposztáló elindítása mellett tehát ugyanennyire fontos volt az ezt létrehozó és működtető közösség kialakulásának támogatása. Szándék volt, hogy maga a közösségi komposztáló ne kizárólag a tevékenységük célja legyen, hanem eszköze is a közösségfejlesztésben. Így a szakmai munka megalapozását szolgáló komposztmesterképzésen olyan embereket képeztek, akik képesek arra, hogy lokális kis közösséget szervezzenek egy-egy közösségi komposztáló felállításához és működtetéséhez.

A kezdeményezést közösségi és részvételi folyamat formájában valósították meg, azzal a reménnyel, hogy egy látványos, önszerveződő és fenntartható zöld közösségi vállalás lehet. A Komposztfutár meglévő tapasztalataikra alapozva úgy vélték, hogy a zárványos és hamar elhaló közösségi működésekkel szemben a közösség összekötése egy rendszerbe hasznos lehet, elősegítheti egy olyan befogadó-támogató közösség létrejöttét, amely elkötelezett a zöld ügy iránt. Meglátásuk szerint a kezdeményesébe bevont emberek nemcsak az ökológiai ügyekre válnak érzékennyé, de kulturális, közösségi vállalásokban is aktívabb állampolgárok lesznek. A folyamatot öt főbb részfolyamatra bontották.

- Komposztmester képzés: A komposztmesterképzés keretében szegedi, budapesti (Humusz Szövetség) és saját (Zatykó Benedek, komposztfutár) közösségi komposztálással foglalkozó civil előadó segítségével körüljárták a közösségi komposztálás megszervezésének és fenntartásának az ügyét.
- Tavaszi zöld közösségi hétvége: közös zöld programok, közösségi szemétgyűjtést Szeged Tarján városrészében a Hulladékvadásszal együttműködve. „A közösségi ház kertje” program keretében valódi zöld közösségként birtokba vették a Megálló Közösségi Ház kertjét.

- A közösségi komposztáló megtervezése: a hivatalos egyeztetéseket az önkormányzat, a közterületfelügyelet, a hulladékgazdálkodás vonatkozó képviselőivel végezték. A terepmunka során bejárták a kiválasztott városrész, a helyi igények felmérésére standoltak az utcán, személyes találkozókat szerveztek, felkeresték az ott lakókat.
- Közösségi komposztáló építés: közösségi eseményként szervezték meg, melyet tájékoztató, népszerűsítő találkozók kísértek.
- Őszi zöld hétvége: nyitott kertes programokat tartottak az elkészült komposztáló működésének bemutatására az új szövetségesekkel, lehetséges helyi partnerekkel, közösségi ötletekkel, tervekkel kiegészítve.

Az előzetesen tervezett tíz résztvevő helyett végül 17 érdeklődő végezte el a képzést, és sajátította el a közösségi komposztálás módszerét. Az embereket képessé tették arra, hogy önállóan szervezzenek a saját tereikben közösségi komposztálást. Ehhez nyilván továbbra is szakmai segítséget nyújtanak nekik ehhez, így a közösségi komposztálás témája köré szerveződött személyes, képzett, kíváncsi, tapasztalatcseréken alapuló közösséget gondozhatnak.

Közösségi tervezés módszerével összegyűjtötték a különböző elképzeléseket a komposztálóval kapcsolatban, kidolgozták a megvalósítás részleteit. Felkeresték az Ág utcai környéken élőket, tájékoztatták őket, igyekeztek bevonni a megvalósításba az érdeklődéket. Az önkormányzattal egyeztettek, rendszeres megbeszéléseket tartottak a városi zöldtanácsossal és a Környezetgazdálkodási, Közmű és Közútkezelési Osztály vezetőjével. Végül felépítették Szeged első nyitott közösségi komposztálóját, amit könnyen elérhető és használható bárki számára.

A kezdetben csak érdeklődő, lazán kapcsolódó emberek és a régi aktivisták viszonyában sokat jelentett a felelősségvállalás, a közös munka a konkrét feladatokon. A Megálló Közösségi Ház közösségszervezőjének a támogatásával a közösség a napi szintű feladatellátáson túl részt vett a stratégiai tervezésben, erősödött az önkéntesség mértéke, a felelősségvállalás is, kialakultak a csoportokon belüli szerepek. Az új közösségi komposztáló működtetése mellett sokan bevonódtak a futárkodásba is, a saját komposzt mellett a szomszédaik, ismerőseik, családtagjaik komposztjának gyűjtésével vették ki részüket a Komposztfutár munkájából. Fontos cél, hogy az új komposztáló önállóan működő legyen, de kapcsolatban maradjon a közösségszervezőkkel és a központi bázissal. Így utóbbiak probléma esetén segíteni tudnak, kétirányúvá válik a tapasztalat-megosztás, lehetséges egy pontos utánkövetési rendszer működtetése, és lehetővé válik egy erős hálózatiassággal működő rendszer kialakítása.

Az új komposztálóval, a bővülő komposztfutárbázissal és 10 további partner háztartással, a begyűjtött komposzt mennyisége elérte a heti átlagos 80 litert, amivel félév alatt 6240 kg szén-dioxid kibocsátással megegyező metángáz légkörbe kerülését előznek meg.
Az első nyitott közösségi komposztáló körül szerveződött közösség további mentorálását is vállalták a komnposztfutárok. A komposztmesterképzés alapján elkészült közösségi komposztálásról szóló anyagot publikálják is, hogy bárki számára legyen egy hozzáférhető, magyar nyelvű online kézikönyv.

Egy év eredményei

A Komposztfutár tagjaival lehetőségem nyílt interjú készítésére egy év távlatából, ahol képet akartam kapni arról, mi minden történt a közösséggel 2024-es év során. Ebben Herczeg Richárd, a Komposztfutár egyik ötletgazdája, önkéntese volt segítségemre, aki időközben a Megálló teljes munkaidős munkatársa lett. Mint Herczeg elmondta, “a projekt két és fél éve

alatt a komposztálás civil ügygazdái lettünk a városban. A Megálló volt az a közeg, ami adott egy keretet az ötleteinknek, hogy kell rendszerezetten és szervezetten működni”[16].

Mint Herczeg elmondta, a célközönséget kezdetben azok a lakosok jelentették, akik fontosnak tartották, hogy hulladékuk minél jobban hasznosuljon, de nem volt lehetőségükre a komposztálásra környezetükben. Egyéves működésük alatt létrehozták a város első közösségi komposztpontját, melyet a mai napig a helyi lakosok kezelnek és ők is használják fel a benne keletkező humuszt. A komposztáló valóban közösségi: megépítése feloldotta az elszigetelődött lakosok egymástól való távolságát. Közösen nem csak egyszerűbbé válik a fenntartása, de egy központi helyszínként és ügyként is szolgál új kapcsolatok építésére.

A célcsoport elérésében a Komposztfutár számos innovációt tudott felmutatni, ezek egyik eleme a soklépcsős bevonódás. Mindegyik szint cselekvő, a fenntarthatóság felé vezető, és mindegyikben egy közösséghez tartozás érzését adja.

5. A hétköznapi életbe könnyen beilleszthető, időt és ráfordítást nem igénylő lehetőség az otthoni komposzt gyűjtés, amikor a futárok mennek a komposztért
6. A saját komposzt elszállítása a közösségi komposztálóba egy következő
7. vinni a Komposztfutár hírét, szomszédokkal, munkatársakkal, nagyobb közösségben gyűjteni a zöldhulladékot
8. A helyi közösségi komposztálót gondozni már nagyobb ráfordítást igényel, de közösségben vállalva ez is havi egy-két óra munkát jelenthet
9. A munkahelyünkön, lakóközösségünkben saját komposztálót építeni és gondozni ismét egy nagyobb vállalás
10. Komposztfutárnak lenni pedig a legnagyobb. Mindegyik cselekvő, a fenntarthatóság felé vezető, és mindegyikben egy közösség része tudsz lenni.

Mivel a közösséghez elköteleződés szempontjából több szinten lehet csatlakozni, már diverz képet mutat a Komposztfutár bázisa. A különböző kapcsolódási szinteknek köszönhetően sokféle módon lehet kialakítani a kötődést, az érdeklődőknek lehetőségük van elköteleződésük, nyitottságuk mértékében bevonódni. A lemorzsolódás mértéke változó, Herczeg a vele készül interjúban elhanyagolhatónak értékelte.

A finanszírozást tekintve szintén fenntarthatónak tekintik a kezdeményezést. A mindennapi működéshez tárolókat, forgácsot helyi vállalkozóktól kapnak, a futárcsapat és az operatív stáb is önkéntes munkában végzi a tevékenységet. Az oktatás, eszközfejlesztés, -beszerzés és komposztáló építés pályázati forrásokból tudott megvalósulni. Mivel Herczeg időközben önkéntesből a Megálló Közösségi Ház részmunkaidős munkatársa lett, a Komposztfutár működtetése részben munkaidővé vált, ami sokat segített abban, hogy jobb ütemben tudjon zajlani tervezés.

A jelenlegi, 2025 januári működést tekintve a nyolc önkéntesből álló futárszolgálat heti rendszerességgel szállít csütörtökön, pénteken és szombaton, mintegy negyven címről. A partnerek egy igényfelmérő e-mailre válaszolva megadják, hogy milyen idősávokban tudják fogadni a futárt, ezután küldenek a címeknek egy kész menetrendet a tervezett érkezési időpontokkal. Jelenleg heti 3-400 liter zöldhulladékot szállítanak el futárok, melyet a Megálló közösségi kertjében komposztálnak. Az ebből keletkező humuszt igénylés esetén visszaszolgáltatják díjmentesen a lakosságnak vagy felhasználják a közösségi kertben. Az önkéntesség ugyanakkor nem csak személyes vállalás, fontosnak tartják, hogy rendszeresen találkozzanak, épüljön a csoport, a kötött bázisdemokratikus rendszerben működő döntéshozó meetingek és kötetlen találkozók is a menetrendszerű működés részei.

Évente jelenleg 8-10 köbméternyi humuszt termelnek a közösségi komposztálók, 2024-ben több mint 15 000 liter komposztot szállítottak el több mint 11000 futár-partner

[16] A Komposztfutár jelenlegi helyzetét Herczeg Richárddal készített interjú során gyűjtött információk alapján mutatom be.

találkozással. Kollégiumok, óvodák, iskolák jelezték a csatlakozási szándékot. A közösség 2025-ben három új komposztálót létesítését tervezni.

A Komposztfutár indulása óta a résztvevők, önkéntesek és érdeklődők számának növekedésével komposztálás egy olyan könnyen vihető civil üggyé vált a városban, amihez könnyen kapcsolódhat bárki. Meglátásuk szerint ehhez szükség van a civil koordinációra, amely a városi közösségi komposztálást segíti a szakszerűség és a helyi igényeknek megfelelő működés mentén, a koordinátorok segítségével pedig lehetőség nyílhat a közös érdekképviseletre. A középtávú célok között szerepel egy szegedi zöld unió, koalíció létrehozása. Tervezik országos szinten a jó gyakorlat megosztását a pontos módszertan közzétételével. Ebben több együttműködésük van már, a Kortárs Építészeti Központtal jelenleg is formálódik az együttműködés.

Összefoglalás

A Komposztfutár tevékenységével kapcsolatban elmondható, hogy alulról jövő, szerveződő kezdeményezésről van szó, akik rendszeresen kezdeményeztek kommunikációt az érintett intézményekkel és hivatalokkal. A közösség egyértelműen a saját elképzelései és tervei alapján alakította ki a komposztálót.

A Komposztfutár története jó példát mutat az adaptálásra: 2022 októberében két ember fejében született meg az ötlet, "nem tudtuk, hogyan szervezzük meg magunkat, hogyan érhetjük el és kezelhetjük azt a nyilvánosságot, amire szükségünk van ehhez a projekthez, és szövetségeseket kerestünk magunk mellé". Ma a városi komposztálás civil ügygazdái, zöld körökben mindenki ismeri őket, hálózatot építenek, önkormányzati partnerekkel tárgyalnak, és új komposztálók építését tervezik.

A környezetvédelem, szelektív hulladékgyűjtés népszerűsítésével és a fenntarthatóság képviseletével illeszkedik társadalmi értékekhez. Mivel Szegeden jelenleg nem elérhető szolgáltatás a háztartásokban keletkező biohulladék szakszerű elszállítására, komposztálására, az ilyen jellegű tevékenység egy valós közösségi szükségletre ad válasz: a komposztálható hulladék nem terheli a lakossági hulladékszállítás, a lebomlással táptalajt szolgáltat a közösségi kert növényeinek.

A komplex képzésnek, a közösségfejlesztő folyamatoknak köszönhetően a bevonódott emberek jól használható tudással gazdagodtak, amit másoknak is tovább tudnak adni. Ugyanezen okok miatt elmondható, hogy a kezdeményezést tanulás is kísérte. A komposztáló közösségi jellegének képviseletében más emberek számára is elérhetővé tehetik.

Felhasznált irodalom

Bársony, F. (2020). Városi közösségi kertek Magyarországon. *Tér és Társadalom*, *34*(1), 140–159. Letöltve innen: http://real.mtak.hu/107723/1/barsony-varosi-2020.pdf

Dan, B. A. (2022). Community Gardens. *Régió és Oktatás*, *XIV*, 136–146. Letöltve innen: https://mek.oszk.hu/24600/24614/24614.pdf?fbclid=IwAR155F3gVXBPgSi3ePjMRDr5jA2lbj-egPrbuJEOpFRMbl0Pd7YHkjjKmJo

Keller, T. (2010). Magyarországi értéktérkép: normakövetés, egyéni teljesítmény, szolidaritás és öngondoskodás elfogadottsága a magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle*, *20*(2), 42–70. Letöltve innen: https://szociologia.hu/dynamic/szocszemle_2010_2_42_70_kellertpdf.pdf

Keller, T. (2011). *Társadalmi értékek és fenntartható fejlődés* (pp. 57–62). Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács. Letöltve innen: https://www.parlament.hu/documents/1238941/0/T%C3%A1rsadalmi+%C3%A9rt%C3%A9kek+2011.pdf/bff45012-3e60-c76c-104f-c94a3aaeaa7d?t=1614021965323

Kozma, T. (2019). Learning Communities and Social Innovations. *Régió és Oktatás*, *XII*, 11–25. Letöltve innen: https://mek.oszk.hu/19100/19133/19133.pdf?fbclid=IwAR21F3KV9wlgIdX4E0hMaR4iz2rG6trPbJrXszDsJx-ZERsylFWuneqvLlw

Monostori, K., & Hőrich, B. (2008). Környezettudatosság: attitűd vagy cselekvés? *Szociológiai Szemle*, *18*(2), 57–86. Letöltve innen: https://szociologia.hu/dynamic/SzocSzemle_2008_2_057_086_MonostoriK.pdf

Nemes, G., & Varga, Á. (2015). Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In K. Lipták (Szerk.), *„Mérleg és Kihívások". IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából* (pp. 434–444). Gazdaságtudományi Kar. Letöltve innen: http://real.mtak.hu/32781/1/Nemes_Varga_Tarsadalmi_innovacio...MERLEG_ES_KIHIVASOK_u.pdf

Schneider, M., & Medgyesi, M. (2020). Környezettel és környezetvédelemmel kapcsolatos lakossági attitűdök változása Magyarországon. In T. Kolosi, I. Szelényi, & I. Gy. Tóth (Szerk.), *Társadalmi Riport 2020*. Letöltve innen: https://www.tarki.hu/sites/default/files/2020-10/500_521_Schneider_web.pdf

Veresné Somosi, M., & Balaton, K. (2021). A társadalmi innováció fogalma. In T. T. Sikos (Szerk.), *Társadalmi innováció – társadalmi jólét* (pp. 11–14). Ludovika Egyetemi Kiadó. Letöltve innen: https://webshop.ludovika.hu/wp-content/plugins/olvasoprobak/916_Sikos_T_Tamas_Tarsadalmi_innovacio_olvasoproba.pdf

Forrás

Az Európai Parlament és a Tanács 1296/2013/EU rendelete. 243-245. P. Letöltve: 2023.12.28. https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0238:0252:HU:PDF

2012. évi CLXXXV. törvény a hulladékról, VI. fejezet 60/A. § a biohulladékról. Forrás: Nemzeti Jogszabálytár. Letöltve: 2023.12.19. https://njt.hu/jogszabaly/2012-185-00-00

2/2023. (III. 8.) KIM rendelet a kultúráért és innovációért felelős miniszter által adományozható elismerésekről. 4.2. fejezet. Forrás: Nemzeti Jogszabálytár. Letöltve: 2023.12.19. https://njt.hu/jogszabaly/2023-2-20-8O

Pályázati anyag a SozialMarie 2025 felhívásra. Pécs. 2025.01.17.

Veszprémi, Sz. (2023), Interjú Veszprémi Szilveszter közösségszervezővel, a Komposztfutár képviselőjével. Interjúztató: Mester, Z. Pécs. 2023.12.18.

Herczeg, R. (2025), Interjú Herczeg Richárd önkéntessel, a Komposztfutár egyik alapítójával. Interjúztató: Mester Zoltán. Pécs. 2025.01.17.

DOI: 10.13140/RG.2.2.35904.44809

Mitrovics Zoltán

KÖZÖSSÉGI FOGLALKOZTATÓK MAGYARORSZÁGON

Abstract

Community employment centers are institutions that provide complex services in the areas of labor market integration, skill development, and social inclusion. These institutions play a crucial role in strengthening social cohesion, preventing recidivism, and improving individual quality of life. Community employment centers offer personalized, comprehensive support primarily to juvenile offenders. Their aim is to implement adequate and complex programs that are significant in crime prevention, especially in the field of tertiary prevention. The innovative nature of community employment centers lies in their combination of traditional correctional methods with modern social work and community development tools, thus creating conditions for more effective reintegration and crime prevention. In Hungary, community employment centers currently operate within two separate organizational structures: within the government office system and within the penitentiary system. The aim of this study is to provide a comprehensive overview of the operation, effectiveness, and social impact of community employment centers, with particular emphasis on facilitating the reintegration of marginalized groups, including individuals with criminal records, into society.

Keywords
community employment center, crime prevention, community programs, social reintegration

Absztrakt

A közösségi foglalkoztatók olyan intézmények, amelyek komplex szolgáltatásokat nyújtanak a munkaerőpiaci integráció, a készségfejlesztés és a társadalmi befogadás területén. Ezek az intézmények kulcsfontosságú szerepet játszanak a társadalmi kohézió erősítésében, a bűnismétlés megelőzésében és az egyéni életminőség javításában. A közösségi foglalkoztatókban személyre szabott, átfogó támogatást nyújtanak elsősorban a fiatalkorú bűnelkövetők részére. Olyan adekvát és komplex programokat megvalósítása a céljuk, melyek jelentőséggel bírnak a bűnmegelőzés, különösen a harmadlagos (tercier) prevenció területén. A közösségi foglalkoztatók innovatív jellege abban rejlik, hogy ötvözik a hagyományos büntetés-végrehajtási módszereket a modern szociális munka és közösségfejlesztés eszközeivel, így teremtve meg a hatékonyabb reintegráció és bűnmegelőzés feltételeit. Magyarországon jelenleg két külön szervezeti struktúrában is működnek közösségi foglalkoztatók. Egyrészt a kormányhivatali rendszerben, másrészt a büntetés-végrehajtás rendszerében. Jelen tanulmány célja, hogy átfogó képet adjon a közösségi foglalkoztatók működéséről, hatékonyságáról és társadalmi hatásairól, különös tekintettel a marginalizált csoportok, köztük a büntetett előéletű személyek társadalomba való visszailleszkedésének elősegítésére.

Kulcsszavak
közösségi foglalkoztató, bűnmegelőzés, közösségi programok, társadalmi reintegráció

Bevezetés

A büntetés-végrehajtás és a társadalmi reintegráció területén az elmúlt évtizedekben jelentős szemléletváltás következett be. A hagyományos, punitív megközelítést fokozatosan felváltotta egy komplexebb, a bűnelkövetők társadalomba való visszailleszkedését célzó szemlélet. E paradigmaváltás egyik kulcsfontosságú eleme a közösségi foglalkoztató intézménye, amelynek kiemelt célcsoportját alkotják a pártfogó felügyelet alatt álló fiatalkorúak és fiatal felnőttek, a szabadult fiatalkorú elítéltek és a kriminalizációval veszélyeztetett fiatalok. Az első közösségi foglalkoztató 2004-ben kezdte meg működését Magyarországon, programjai a bűnmegelőzés kezelésében innovatív megoldásokat jelentett.

A fiatalkorú elkövetőkkel történő eltérő bánásmód szükségességére több nemzetközi dokumentum is felhívja a figyelmet. E téren különösen fontos dokumentum az ENSZ Pekingi Szabályok[17] néven ismert dokumentuma, mely iránymutatást ad a tagállamoknak a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerének kialakításához, előmozdítva a fiatalkorú elkövetők társadalmi reintegrációját a büntetés helyett.[18] A dokumentum arra hívja fel a figyelmet, hogy a fiatalkorú elkövető esetében figyelembe véve az elkövető személyét és az elkövetett cselekmény körülményeit, a szabadságvesztés büntetés kiszabására csak gondos mérlegelést követően kerüljön sor, előnyben kell részesíteni az alternatív szankciók alkalmazását.[19]

Az ENSZ más határozataiban és dokumentumaiban és megjelenik a fiatalkorú elkövetőkkel történő eltérő bánásmód igénye. A Rijádi Iránymutatások[20] alapján a büntetés helyett a megelőzésre, nevelésre és társadalmi reintegrációra szükséges helyezni a hangsúlyt, elkerülve a fiatalok megbélyegzését és kriminalizálását.[21] A Gyermekjogi Egyezmény[22] 40. cikke egyrészt követelményként fogalmazza meg a büntethetőség alsó korhatárának megállapítását, másrészt megfogalmazza annak szükségességét, hogy a fiatalkorú elkövetők esetében az alternatív szankciókra kell helyezni a hangsúlyt az emberi jogok és törvényes biztosítékok megtartása mellett.

A nemzetközi dokumentumok mellett az Európa Tanács Ajánlásai között is több dokumentumban megjelenik a fiatalkorú elkövetők történő eltérő bánásmód követelménye. Az Európa Tanács R (2003) 20. számú, a fiatalkorú bűnelkövetőkre vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerről szóló ajánlása hangsúlyozza a fiatalkorúak speciális szükségleteinek figyelembevételét, valamint a megelőzés és a társadalmi visszailleszkedés támogatásának fontosságát, illetve a család és helyi közösségek bevonását a reintegrációs folyamatba. Az Európa Tanács R (2008) 11. számú ajánlása a fiatalkorú elkövetőkre vonatkozó szankciók vagy intézkedések európai szabályairól szól. Az ajánlás szerint a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott szankcióknak és intézkedéseknek elsősorban nevelő és reintegráló jellegűnek kell

[17] 40/33. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules) Elérés útja: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile Letöltés időpontja: 2025.01.16.

[18] Tóth Miklós (2017): A büntethetőségi korhatár a társadalmi elvárások tükrében, szabályozásának hazai és nemzetközi története. In: Belügyi Szemle. 2. szám. pp. 20-34. DOI: https://doi.org/10.38146/BSZ.2017.2.2

[19] Herczog Mária (szerk.) (2007): Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény Alkalmazásához. Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, Budapest.

[20] 45/112. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines) Elérés útja: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-guidelines-prevention-juvenile-delinquency-riyadh Letöltés időpontja: 2025.01.16.

[21] Herke-Fábos Barbara Katalin (2022): A megelőző pártfogás a jogágak metszéspontjában. Doktori Értekezés. PTE ÁJK Doktori Iskola. 2022.06.10. Elérés útja: https://ajk.pte.hu/hu/doktori-iskola/vedes Letöltés időpontja: 2024.12.15.

[22] 44/25. Convention on the Rights of the Child Elérés útja: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child Letöltés időpontja: 2025.01.16.

lenniük, esetükben a szabadságelvonást csak végső eszközként és a lehető legrövidebb időtartamra szabad alkalmazni. Az egyéniesített beavatkozásokra, illetve az alternatív, közösségi alapú szankciók és intézkedések széles skálájának kialakítására szükséges helyezni a hangsúlyt.

A fiatalkorú elkövetőkkel kapcsolatban elvárt eltérő bánásmód követelménye a hazai büntetőjogszabályainkban is hangsúlyosan jelenik meg. A Büntető Törvénykönyvünk[23] (továbbiakban: Btk.) külön meghatározza a fiatalkorú elkövetők esetében a büntetés vagy intézkedés célját. Eszerint a fiatalkorúval szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon, erre tekintettel az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiatalkorú nevelését és védelmét kell szem előtt tartani.[24] Büntetőjogszabályunkban fiatalkorú elkövető esetében az ultima ratio elvére is külön hangsúlyt fektetett a jogalkotó, azzal, hogy kimondja: fiatalkorúval szemben szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni vagy szabadságelvonással járó büntetést kiszabni csak akkor lehet, ha az intézkedés vagy a büntetés célja más módon nem érhető el.[25] Az intézkedések és büntetések végrehajtását szabályozó jogszabályunk[26] (Bv.tv.) is külön rendelkezik a fiatalkorúakkal kapcsolatban. Többek közt az elkülönítési szabályok[27], a fiatalkorú fogvatartottak oktatására vonatkozó szabályok[28] tekintetében, de külön előírja azt is, hogy a fiatalkorú társadalomba beilleszkedésének segítéséhez igénybe kell venni a gyámhatóság és az egyéb állami szervek, a civil szervezetek, oktatási intézmények, a büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő, valamint a fiatalkorú hozzátartozóinak segítségét.[29] A fiatalkorúakkal kapcsolatos külön rendelkezéseket találunk a büntetőeljárás szabályozó törvényünkben[30] (Be.) is, mely egyrészt kimondja, hogy az eljárás célja a fiatalkorú nevelésének, testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődésének előmozdítása, valamint társadalmi beilleszkedésének elősegítése, másrészt speciális eljárási garanciákat határoz meg fiatalkorú terheltek esetén.

A fentiek alapján elmondható tehát, hogy az eltérő bánásmód szükségessége mind a nemzetközi dokumentumokban, mind hazai büntető jogszabályainkban megjelenik. A fiatalkorúak speciális igényeinek és fejlődési szükségleteinek figyelembevételével, a nevelési cél és a társadalmi reintegráció hangsúlyozása kerül előtérbe a büntetések kiszabása során. A közösségi foglalkoztatók azzal, hogy lehetőséget nyújtanak szabadságelvonással nem járó, közösségi alapú szankciók végrehajtására jelentős szerepet tölthetnek be a büntetés végrehajtása során, különösen a fiatalkorú elkövetők esetében. A fentiek szerint a közösségi foglalkoztató, amely a reintegrációt, az egyéniesítést és az alternatív szankciók alkalmazását helyezi előtérbe szorosan kapcsolódik a modern büntetéskiszabási és büntetés-végrehajtási elvekhez.

---

[23] 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

[24] Btk. 106.§ (1)

[25] Btk. 106.§ (3)

[26] 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

[27] Bv.tv. 192.§ (2): A fiatalkorúak szabadságvesztését külön bv. intézetben, vagy a bv. intézet elkülönített részében kell végrehajtani.

[28] Bv.tv. 193.§ (1): Biztosítani kell, hogy a fiatalkorú szakképzésben vagy betanított munkás-képzésben vegyen részt, és lehetővé kell tenni, hogy középfokú iskolai tanulmányokat folytasson.

[29] Bv.tv. 192.§ (3)

[30] 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

A közösségi foglalkoztatók magyarországi megjelenése

A közösségi foglalkoztatók magyarországi megjelenése az utóbbi években történt, elsősorban a büntetés-végrehajtás és a pártfogó felügyelet területén. A közösségi foglalkoztatók létrehozásának kötelezettségét elsőkörben pilot jelleggel a Pártfogó Felügyelői Szolgálat felállításának és működésének szabályozási elveiről szóló 1183/2002. (X. 31.) Korm. határozat rendelte el. A kormányhatározatban foglaltak alapján első körben négy helyszínen kellet volna kialakítani a közösségi foglakoztatókat: Budapesten, Kecskeméten, Miskolcon és Pécsett. Majd a tapasztalatok elemzését követően országos program beindításáról lehetet volna dönteni. A tervezett közösségi foglalkoztatók közül a fővárosban alakult meg elsőként a Jóvá-Tett-Hely közösségi foglalkoztató. A foglalkoztató kialakítására a Pártfogó Felügyelői Szolgálat keretei között került sor 2004-ben, az Országos Bűnmegelőzési Bizottság támogatásával. A Jóvá-Tett-Hely programjának mintája egy angol programon, az Oxfordshire-ben megvalósult, Youth Offending Team programon alapszik, melynek lényege az volt, hogy fiatalkorú elkövető esetén felveszik a kapcsolatot a sértettel és felkínálják neki a lehetőséget egyrészt az elkövetővel történő találkozásra, másrészt a sérelemmel okozott kár jóvátételének irányának meghatározására.[31] Amennyiben a sértett nem kívánt élni a lehetőséggel, az elkövető egy listáról választhatott olyan tevékenységet, mely helyi jóvátételei lehetőségeket nyújtó programokat tartalmazott. Hasonló rendszer kiépítése volt a cél a budapesti közösségi foglalkoztató létrehozásával. A program hatékonyságának növelése érdekében különböző civil szervezeteket és önkénteseket is bevontak a megvalósításba. A fő cél a civilek, a közösség tagjainak a mozgósítása volt.[32] Az első közösségi foglalkoztató megjelenése tehát több szempontból is innovatív jellegű volt. A foglalkoztatóban nem csak innovatív módszereket (pl. speciális jóvátételi programok, helyreállító igazságszolgáltatási technikák) használtak, hanem holisztikus megközelítést alkalmazva tették lehetővé a bűnelkövetők többoldalú támogatását és fejlesztését, mindemelett rugalmas, egyénre szabott programokat biztosítottak. Az első közösségi foglalkoztató mintájára indult el a miskolci közösségi foglalkoztató, a Zöld-Ház Közösségi Foglalkoztató 2006. évben. A Zöld-Ház egyrészt különböző csoportfoglalkozásokat, tréningeket (pl.: élménypedagógiai tréning, értékrend-korrekciós csoport, életvezetési és háztartási ismeretek) biztosít. Másrészt ők is szerveznek speciális jóvátételi programokat és közösségi térként is funkcionál az intézmény. A két közösségi foglalkoztató kialakítását követően a folyamat megtorpant, és a következő közösségi foglalkoztató elindulásáig 2017-ig kellett várni. Ekkora azonban aktívan a budapesti Jóvá-Tett-Hely Közösségi Foglalkoztató már nem működött, így az egyetlen miskolci foglalkoztató mellett jött létre a Pécsi Közösségi Foglalkoztató.[33] A közösségi foglalkoztató Pécsett is a Pártfogó Felügyelői Szolgálat részeként kezdte meg működését. Dr. Herke-Fábos Barbara Katalin disszertációja keretében vizsgálta a Pécsett létrejött közösségi foglalkoztatót, amellyel kapcsolatban arra az eredményre jutott, hogy az elrendelő hatóság határozatában egyre gyakrabban szerepel külön magatartási szabályként előírva a közösségi foglalkoztató programjain történő részvétel. A pécsi közösségi foglalkoztató működését eredményesnek ítélte, úgy vélte az itt alkalmazott módszerek akár más közösségi foglalkoztatók számára is adaptálhatók lennének.[34]

A Pécsi Közösségi Foglalkoztató kialakítását követően, a kormányhivatali rendszerben

[31] Hatvani Erzsébet (2010): Szimbolikus helyreállítás – közösségi büntetések a Pártfogó Felügyelői Szolgálat gyakorlatában Magyarországon. In: Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium. Budapest. pp. 218-226.

[32] Hatvani Erzsébet (2010): i.m.

[33] Herke-Fábos Barbara Katalin (2022): i.m.

[34] Herke-Fábos Barbara Katalin (2022): i.m.

új közösségi foglalkoztató nem jött létre. A közösségi foglalkoztatók országos rendszerének kiépítése a mai napig nem történt meg. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (továbbiakban: BVOP) kialakított ugyan további három közösségi foglalkoztatót a Fogvatartottak reintegrációja EFOP–1.3.3-16-2016-00001 azonosító számú kiemelt projekt keretében, Nyíregyházán, Szolnokon és Debrecenben, de ezeken kívül más közösségi foglalkoztató indítása, létrehozása nem történt. A fentiek alapján elmondható, hogy a közösségi foglalkoztatók megjelenése jelentős innovációt, előrelépést jelentett a magyar büntetés-végrehajtási és bűnmegelőzési rendszerben. Ezek az intézmények új szemléletet és módszereket hoztak a bűnelkövetők reintegrációjába, ötvözve a büntetés-végrehajtás, a szociális munka és a közösségfejlesztés eszközeit.

A jelenleg hatályos szabályozás, működés

A fentiek alapján elmondható, hogy Magyarországon a közösségi foglalkoztatók és a pártfogó felügyelet szorosan összekapcsolódó intézmények, amelyek együttesen szolgálják a bűnelkövetők reintegrációját és a bűnismétlés megelőzését. A pártfogó felügyelet jogrendszerünk olyan intézkedése, mely önállóan nem csak másik intézkedés vagy büntetés mellett rendelhető el.[35] A hatályos szabályozás alapján pártfogó felügyelet rendelhető el a feltételes ügyészi felfüggesztés tartamára, a feltételes szabadság tartamára, a próbára bocsátás próbaidejére, a jóvátételi munka előírása mellett és a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaidejére.[36] A fentieken túl pártfogó felügyelet alatt áll az, akinek esetében megelőző pártfogást[37] rendeltek el vagy közérdekű munka büntetésre[38] ítélték. A bíróság, illetve feltételes ügyészi felfüggesztés esetén az ügyészség a pártfogó felügyelet céljainak hatékonyabb megvalósulása érdekében külön magatartási szabályok betartását írhatja elő a terheltnek, melyek között megjelenik a közösségi foglalkoztató programjain történő részvétel is.[39] A közösségi foglalkoztatók által megvalósítandó programelemeket a Pártfogó Felügyelői Szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet (továbbiakban: Pfr.) példálózó jelleggel sorolja fel. Ezek között megtalálható többek közt egyéni és csoportos foglalkozások, közösségi jóvátétel és helyreállító technikák alkalmazása is.[40] A közösségi foglalkoztatók programjai szorosan kapcsolódnak egyrészt a szabadságvesztés kiszabása helyett alkalmazott alternatív szankciókhoz, másrészt a büntetőeljárásban alkalmazható kárjóvátételi célokhoz. A kötelező magatartási szabály előírásának lehetőségével és a közösségi foglalkoztató részleges tartalmi meghatározásával a jogalkotó megteremtette annak a lehetőségét, hogy a közösségi foglalkoztató ne csak elvi szinten kapcsolódjon a büntetés kiszabási és végrehajtási elvekhez, hanem a gyakorlati megvalósítás szintjén is.

Közösségi foglalkoztatók jelenleg két külön intézményrendszerben működnek Magyarországon. Egyrészt a kormányhivatali rendszerben aktívan két helyszínen: Miskolcon és Pécsett, valamint a büntetés-végrehajtás rendszerében: Nyíregyházán, Szolnokon és Debrecenben.

A kormányhivatali rendszerben működő közösségi foglalkoztatók főként a fiatalkorúakra fókuszálnak elsősorban a megelőző pártfogás, illetve a fiatalkorú pártfogó

[35] Csáki Ildikó (2022): Az igazságügyi pártfogó felügyelői tevékenység bemutatása– Az alternatív szankcióktól a gyermekvédelemig. In: Börtönügyi Szemle. 2. szám. pp. 55-70.
[36] Btk. 69.§ (1)
[37] Megelőző pártfogás elrendelésére a gyámhatóságoknak 2015. január 1. napja óta van lehetősége. Bővebben lásd: 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról 68/D.§
[38] Pfr. 24.§ (1)
[39] Btk. 71.§ (1) i)
[40] Pfr. 61.§

felügyelet hatálya alatt állók számára előírt külön magatartási szabályok végrehajtása kapcsán szerveznek foglalkozásokat, programokat.[41] A programok egyéni vagy csoportos foglalkozások, melyek lehetnek tanulást segítő programok, resztoratív módszeren alapuló jóvátételi programok vagy a szabadidő hasznos és strukturált eltöltését segítő programok, illetve tanácsadások. Ezen közösségi foglalkoztatók infrastrukturális hátterét a kormányhivatalok biztosítják. A közösségi foglalkoztatóban pártfogó felügyelők dolgoznak, egyfajta háttérintézményként funkcionálnak.

A BVOP által fenntartott közösségi foglalkoztatók jogszabályi hátterét a Pfr. 62/G. §-a határozza meg. A közösségi foglalkoztatónak önálló jogi státusza nincs, közvetlenül a BVOP alárendeltségébe tartozó speciális intézmény. A BVOP által Nyíregyházán, Szolnokon és Debrecenben működtetett közösségi foglalkoztatók kialakítása a „Fogvatartottak reintegrációja" című, EFOP–1.3.3-16-2016-00001 azonosító számú kiemelt projekt keretében történt 2018-ban.[42] Ezen közösségi foglalkoztatók célja elsősorban a szabadult elítéltek és családtagjaik támogatása annak érdekében, hogy az elítélt társadalmi reintegrációja minél sikeresebb legyen. A közösségi foglalkoztatóban különböző szolgáltatásokat nyújtanak, mint például egyéni esetkezelés, tanácsadás, szociális ügyintézésben történő segítségnyújtás, addikciók kezelésében történő segítségnyújtás, de csoportos foglalkozások, tréningek látogatására is van lehetőség, melyek lehetnek munkaerőpiaci tréningek, konfliktuskezelő tréningek, kommunikációs készséget fejlesztő foglalkozások (Boros-Bucher 2023). A közösségi foglalkoztató programjaira a büntetés-végrehajtási pártfogó delegálhatja a pártfogolt személyt, de arra is van lehetősége, hogy ebben az intézményben végezze ő maga az egyéni esetkezelést vagy az ügyfélfogadást.[43] A fentieken túl a közösségi foglalkoztatók jóvátételi programokat szerveznek, melyek megvalósításába civil szervezetek és önkéntesek bevonása is fontos szempontként jelenik meg.[44] A programba történő csatlakozás önkéntes, de a program célcsoportját első sorban az öt éven belül szabadult fogvatartottak alkotják. A közösségi foglalkoztatóban működtetett programok, tevékenységek mindegyike a reintegráció sikerességét, a bűnismétlés elkerülését szolgálják. A projekt megvalósítását követően végzett vizsgálat szerint[45] a közösségi foglalkoztatók szolgáltatásait igénybe vevő szabadult fogvatartottak száma összesen 264 fő volt, akik közül a visszaesés 39 fő esetében került megállapításra.[46]

Összegzés

A fentiek alapján elmondható, hogy a közösségi foglalkoztatók jelentős szerepet tölthetnének be a magyar büntetés-végrehajtási és pártfogó felügyeleti rendszerben, különös tekintettel a bűnelkövetők reintegrációjára és a bűnismétlés megelőzésére. A közösségi foglalkoztatók új elemként jelentek meg a hazai jogrendszerben, elsősorban a 2000-es évek közepétől kezdve. A vizsgálat rámutatott, hogy a közösségi foglalkoztatók fő célcsoportját a pártfogó felügyelet alatt állók, különösen a fiatalkorúak, valamint a szabadult elítéltek alkotják. Szolgáltatásaik között szerepelnek viselkedéskorrekciós és kompetenciafejlesztő foglalkozások, munkaerőpiaci

[41] Pfr. 61.§ (2)

[42] Sinkó Csaba (2022): Az EFOP-1.3.3-2016-00001 „Fogvatartottak reintegrációja" című kiemelt projekt értékeinek és eredményeinek bemutatása. In: Börtönügyi Szemle. 3. szám. pp. 37-56.

[43] Tájékoztató füzet a Közösségi Foglalkoztatók szolgáltatásairól Kormányhivatalok munkatársai részére. BVOP. Elérés útja: https://tettprogram.hu/hu/letoltheto-kiadvanyok Letöltés ideje: 2024.11.07.

[44] Tájékoztató füzet a közösségi foglalkoztatók szolgáltatásairól. BVOP. Elérés útja: https://tettprogram.hu/hu/letoltheto-kiadvanyok Letöltés ideje: 2025.01.16.

[45] A kutatás keretében vizsgált időszak: 2017. 10. 01. és 2023. 09. 30. közötti időszak

[46] Bálint Brigitta – Tóth Viktória (2023): Egy reintegrációs kiemelt projekt visszaesési hatásvizsgálata. In: Börtönügyi Szemle. 4. szám. pp. 94-100.

felkészítés, pszichológiai tanácsadás és jóvátételi programok. Kiemelkedő jelentőségű a közösségi foglalkoztatók szerepe az alternatív szankciók végrehajtásában és a pártfogó felügyelet támogatásában. Az intézmények lehetőséget biztosítanak a külön magatartási szabályok teljesítésére és innovatív módszerek alkalmazására a bűnmegelőzés területén. A tanulmány rávilágított arra is, hogy a közösségi foglalkoztatók hatékonyan járulnak hozzá a bűnismétlés kockázatának csökkentéséhez. Ezt elsősorban a reintegrációs programok, a munkaerőpiaci integráció elősegítése, a jóvátételi lehetőségek biztosítása és a szociális készségek fejlesztése révén érik el.

A közösségi foglalkoztatók kiépítése ugyan elkezdődött, de a folyamat megtorpant, a közösségi foglalkoztatók rendszerének országos kiépítése a jogalkotói célkitűzések ellenére csak korlátozott módon valósult meg. Ennek okai között szerepelhet, hogy az innovatív módszereket alkalmazni képes, képzett szakemberek hiánya akadályozhatta a foglalkoztatók hatékony működtetését és bővítését. A megfelelő finanszírozás biztosítása komoly kihívást jelentett a rendszer bővítéséhez és fenntartásához. A közösségi foglalkoztatók társadalmi elfogadottságának növelése nem volt kellően sikeres. Továbbá az okok között említhetjük, hogy más büntetés-végrehajtási és reintegrációs megoldások kerülhettek előtérbe a közösségi foglalkoztatókkal szemben.

Összességében megállapítható, hogy a közösségi foglalkoztatók fontos pillérét képezik a modern, reintegrációra és megelőzésre fókuszáló büntetőpolitikának. Működésük összhangban van a nemzetközi ajánlásokkal és a hazai büntetőjogi reformtörekvésekkel. Ugyanakkor a vizsgálatunk rámutatott arra is, hogy további fejlesztésekre és erőforrásokra van szükség ahhoz, hogy ezek az intézmények még hatékonyabban tudják betölteni szerepüket a bűnmegelőzés és a társadalmi reintegráció területén. A jövőbeli kutatások és szakpolitikai döntések szempontjából fontos lenne a közösségi foglalkoztatók hosszú távú hatásainak részletesebb vizsgálata, valamint a jó gyakorlatok szélesebb körű megosztása és alkalmazása a pártfogó felügyelet és büntetés-végrehajtás rendszerében.

Felhasznált irodalom

Bálint, B., & Tóth, V. (2023). Egy reintegrációs kiemelt projekt visszaesési hatásvizsgálata. *Börtönügyi Szemle*, *4*, 94–100.

Boros, J., & Bucher, E. (2023). „Jelen vagyunk, segítünk!”: A felzárkózó települések helyzete és segítőtevékenységek Baranya megyében. *Máltai Tanulmányok: A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Tudományos Folyóirata, 5*(2), 98–113.

Csáki, I. (2022). Az igazságügyi pártfogó felügyelői tevékenység bemutatása – Az alternatív szankcióktól a gyermekvédelemig. *Börtönügyi Szemle*, *2*, 55–70.

Convention on the Rights of the Child, 44/25 (1989). Letöltve innen: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

Hatvani, E. (2010). Szimbolikus helyreállítás – közösségi büntetések a Pártfogó Felügyelői Szolgálat gyakorlatában Magyarországon. In M. Gyökös, J. Klopfer, & K. Lányi (Szerk.), *A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban* (pp. 218–226). Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium.

Herczog, M. (Szerk.). (2007). *Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény Alkalmazásához*. Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület.

Herke-Fábos, B. K. (2022). *A megelőző pártfogás a jogágak metszéspontjában* [Doktori értekezés]. PTE ÁJK Doktori Iskola. Letöltve innen: https://ajk.pte.hu/hu/doktori-iskola/vedes

Sinkó, Cs. (2022). Az EFOP-1.3.3-2016-00001 „Fogvatartottak reintegrációja” című kiemelt projekt értékeinek és eredményeinek bemutatása. *Börtönügyi Szemle*, *3*, 37–56.

Tájékoztató füzet a közösségi foglalkoztatók szolgáltatásairól. (n.d.). BVOP. Letöltve innen: https://tettprogram.hu/hu/letoltheto-kiadvanyok

Tóth, M. (2017). A büntethetőségi korhatár a társadalmi elvárások tükrében, szabályozásának hazai és nemzetközi története. *Belügyi Szemle*, *2*, 20–34. https://doi.org/10.38146/BSZ.2017.2.2

United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines), 45/112 (1990). Letöltve innen: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-guidelines-prevention-juvenile-delinquency-riyadh

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules), 40/33 (1985). Letöltve innen: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról.

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról.

DOI: 10.13140/RG.2.2.27879.56480

Nagy Noémi – Márkus Edina

COMMUNITY AND SOCIAL INNOVATION - A STUDY OF TWO EUROPEAN CASES

Absztrakt

A társadalmi innovációk és közösségi tanulás összefüggéseivel több szerző is foglalkozik az utóbbi években (Quintane et al., 2011; Nemes-Varga, 2015, Kozma, 2019; Forray-Kozma, 2019; Varga, 2023). A társadalmi innováció területén egyre jelentősebbek a környezeti neveléssel kapcsolatos kezdeményezések. Ennek a három területnek társadalmi innováció – közösségi tanulás – környezeti nevelés összefüggéseit vizsgáljuk két európai társadalmi innovációs kezdeményezés elemzése révén. A hasonlóságokat és különbségeket keresve a kezdeményezések kialakulásának folyamatában, a társadalmi újítás mértékében, a tanulási formákban, a szervezeti háttérben és a fenntarthatóságban.
Kutatási kérdéseinket Kozma és Márkus (2019, 2021, 2022), Márkus (2021) korábbi társadalmi innovációs kutatásaira alapoztuk. A kutatás 20 szervezet vizsgálatát öleli fel, amelyeket 5 dimenzió (társadalmi innováció kialakulása, tanulási formák, társadalmi újítás és közösségen alapuló innováció, szervezeti háttér, eredmények és fenntarthatóság) alapján vizsgáltunk. Félig strukturákt interjúkat készítettünk a vizsgálatba bevont szervezetek vezetőivel.

Abstract

The interrelationships of social innovations and community learning have been addressed by several authors in recent years (Quintane et al., 2011; Nemes-Varga, 2015, Kozma, 2019; Forray-Kozma, 2019; Varga, 2023). Initiatives related to environmental education are increasingly important in the field of social innovation. We examine the connections between these three areas of social innovation - community learning - environmental education through the analysis of two European social innovation initiatives. Looking for similarities and differences in the development process of initiatives, the extent of social innovation, learning forms, organizational background and sustainability.
We based our research questions on previous social innovation research by Kozma and Márkus (2019, 2021, 2022), Márkus (2021). The research covers the investigation of 20 organizations, which were examined based on 5 dimensions (formation of social innovation, forms of learning, social innovation and community-based innovation, organizational background, results and sustainability). We conducted semi-structured interviews with the managers of the organizations included in the study.

Introduction

The topic of the study is social innovation, with a special focus on its aspects related to community learning. In the field of social innovation, environmental education initiatives are becoming increasingly important. Research in this area is particularly justified by the fact that the European Commission launched the European Green Deal in 2019, which responds to current climate and environmental challenges and offers solutions. The fourth point of the agreement defines the European Climate Pact, which particularly supports various activities that facilitate the flow of information, considers it important to draw attention to the challenges and threats caused by environmental change, and emphasizes the importance of grassroots environmental communities. According to the European Environment Agency (European

Environment Agency, 2021), the need for innovation cannot be questioned: the question is rather the type, growth and management of innovations that support the realization of a sustainable Europe.

This study presents a part of a larger study. We based our research questions on previous social innovation research by Kozma and Márkus (2019, 2021, 2022), Márkus (2021). The research covers the examination of 20 organizations, which we examined based on 5 dimensions (development of social innovation, forms of learning, social innovation and community-based innovation, organizational background, results and sustainability). We conducted semi-structured interviews with the leaders of the organizations involved in the study.

In the study, we review some important literature aspects, then we compare two cases in which we particularly noticed the strong appearance of community learning.

Conceptual background

The interpretation of innovation, especially social innovation, appears in countless scientific disciplines, which examine it from different aspects.

The concept of innovation was first defined by Schumpeter (1911), who named the following five cases:

1. "1. Introduction of new goods, products, services into the process of economic reproduction.
2. 2. Application of new production or commercial processes.
3. 3. Opening of new markets, product placement opportunities.
4. 4. Exploring new sources of supply of raw materials and basic materials.
5. 5. Creation of a new organization: for example, creation or elimination of a monopoly" (Kovács, 2004:53, Schumpeter, 1911)

According to the knowledge-based approach of Quintane et al. (2011), innovation is nothing more than the acquired new knowledge. In this case, innovation corresponds to the following 3 characteristics. Replicable: learning about the creation and process of innovation allows the creation of the same or similar product in another organization, company or environment with the knowledge. New solution in its own context: during innovation, knowledge is generated that the individual has not previously acquired. So, it is possible that the knowledge already exists (in a complex process, in a different environment), but the individual did not know or use it: in order to recreate the innovation, he or she must acquire that particular knowledge. Proven usefulness: the innovation must improve the previous situation. This characteristic distinguishes it from an invention: an invention may be new, but does not necessarily improve processes or situations. The defining characteristic of innovation is that it is useful in practical implementation (Quintane et al., 2011).

There is currently no universally accepted definition of social innovation. A frequently cited source in the international literature is the TEPSIE project established by The Young Foundation (2012:18). According to the study, social innovations are new solutions (products, services, models, markets, processes, etc.) that simultaneously satisfy social needs (more effectively than existing solutions), lead to new or improved capabilities, relationships, and more efficient use of resources and assets. In other words, social innovations are useful for society and improve its capacity to act (The Young Foundation, 2012).

Forray R. and Kozma (2019) approach it from the aspect of community learning, according to which "social innovation is centered on 'community learning'. […] Social innovation is simply impossible without social-scale learning within the community." During innovation, learners respond to new challenges: information is acquired and mastered in order to effectively respond and act on a previously unseen challenge. Forray and Kozma's (2019) learning-based approach to social innovation is similar to the knowledge-based innovation

presented by Quintane et al. (2011) discussed above, while The Young Foundation (2019) emphasizes new solutions and their impact on the environment.

Social innovation and environmental education

The basic elements of social innovation are presented by the TEPSIE project (The Young Foundation, 2012:17-24). The presence of the 5 basic elements is absolutely necessary, at least one of the common features must appear in the activity of social innovation. Social innovation must have the following basic elements according to the study: Idea to implementation: we distinguish between invention (development of ideas) and innovation (implementation and application of ideas)

- Novelty: the social innovation is new in a given area, sector, region, market, user, or can be applied in a new way
- Idea to implementation: we distinguish between invention (development of ideas) and innovation (implementation and application of ideas)
- Efficiency: the social innovation must be more efficient than previous solutions, it must achieve measurable improvement
- Meeting a social need: the social innovation specifically responds to the satisfaction of an identified social need.
- Increasing the capacity of society to act: those involved are able to create new roles, relationships, develop tools and abilities, and use resources and tools more effectively.

Kozma (2019) interprets social innovation from the perspective of the community in four ways: at the start of innovation, it means problem solving, then later community learning, organizational renewal, and finally social change. Social innovation can be seen as problem solving: innovation arises where the given difficulty cannot be solved in the traditional way. Then the community comes up with a new method to deal with the problem, which is successfully applied: then social innovation is created. The basis of innovation is a challenge or threat to the community, such as a natural disaster, unexpected events, or official decisions. Community learning can be another interpretation of the concept of social innovation. The community is constantly learning while solving the problem. It is characterized by the fact that they acquire knowledge that they did not know before, this knowledge expansion takes place in the community. Learning is spontaneous and autonomous, and has a purpose and meaning. Although innovation is created due to a problem, it continues afterwards through community learning. Organizational transformation means social change through social innovation: success is not only to be sought in the application of innovation, but also in the renewal of the community. Organization and hierarchy are formed in learning communities. Until innovation, the structure operating in the community either strengthens or collapses: it certainly changes during problem solving. During social change, we can talk about the mutual influence of communities and society: organization develops the established communities into a society, which results in stability in the retention force, identity and sense of origin. Society is shaped by spontaneous communities, thus it is in continuous transformation. These two movements result in the acceptance of innovation.

Social innovation often appears in connection with social learning. The initiatives have pre-conceived ideas, but once the process starts, the proposals adapted to the goals are constantly changing, and implementation is preceded by the formulation, selection, situation and risk analysis of ideas. Learning initiates social change through the affected communities, and as a result, the perception, behavior and action patterns of the members change. At the same time, the impact also reaches the wider environment, increases the activity of society and a social innovation process develops in addition to the initiative (Varga, 2023).

Initiatives carrying out environmental education activities can be categorized according to the learning model of Fűz and Fűzné (2020), which divides environmental education into 3 larger groups. Learning about the environment is an expansion of knowledge that relates to understanding environmental problems, such as historical overview, knowledge of regional problems and environmental changes. Learning in the environment, when the teaching-learning method is provided by the environment itself. It involves gathering experiences in the environment, living it as an experience. Learning for the environment is an expansion of knowledge that serves the protection of the immediate environment. The goal is to develop the student's ability to act and to develop a sense of responsibility. Due to the diversity of social innovations, environmental education can appear in many forms, and the learning processes that occur during innovation can be classified not only in individual sets, but also in common sets.

Two European case studies

In this study, we compare two social innovations that engage in environmental education activities, promote sustainability and community-based innovation.

The first case is an Italian initiative that is an active community against food waste in Milan and Rome, established in 2016. The second case is an English plant-based community kitchen where people living in the neighborhood learn about sustainable eating, established in 2012.

Our two examples differ in terms of their development: the initiators of the Italian organization noticed during trips to other countries how communities were organized in the fight against food waste in markets and found the procedure effective. They then implemented the idea they saw in another area in their own city, thereby introducing a new procedure into their environment. Although there were previously individuals who were active individually, there was no organizational background or community behind it. The English organization was born from the idea of a journalist committed to plant-based eating, who combined the promotion of sustainable eating and education related to it with a social need. Before the establishment of the community kitchen, there was no community space for people living in the neighborhood, even though many people from different cultures lived in the same place. The community kitchen provided a solution to this: it began to function as a meeting point, cooking brought people from the neighborhood together. The goal of both initiatives was sustainability, environmental protection, and community-based, bottom-up organization.

The extent of social innovation in both cases can be considered local. Their activities address locals, and involvement takes place at the local level. They can most effectively affect sustainability locally, but at the same time they also reach regional and global networks through collaborations. The two organizations also provide assistance to those who want to implement their own practices in their own areas: similar initiatives have been started in other countries through the Italian example. The English organization has started both a domestic and international project, which would create a global network of plant-based kitchens, thus networking worldwide.

We find similarities and differences in the learning forms of the initiatives. In the case of the Italian initiative, 30% of the knowledge transfer consists of statistics (analyses, data related to food waste), and 70% is experiential learning. However, the education takes place very informally, information flows freely within the community, and each member brings some new knowledge and skills to the group. The English example is also characterized by the free flow of information, but the knowledge transfer takes place within a more organized framework: there are one-time classes that cover different topics, and there are also six-week courses. However, the session itself is no longer the usual hierarchical education: although there

are instructors, two volunteers welcome the participants each time, so the community members educate each other, show how to prepare a dish, and talk about the ingredients. A common feature is that both our Italian and English examples emphasize experiential learning, with very little theoretical education. They also provide lessons for others, both initiatives prepare their own statistical analyses, publish them, and promote them on their communication channels. The statistics demonstrate the importance of the activity, the extent to which they have contributed to slowing down the environmental crisis and to sustainability. They also communicate externally about their events and programs on social media platforms.

The organizational background is decisive in both initiatives, they belong to the non-profit sector. They employ few people in their own staff compared to their operations. In the Italian case, there are 3 full-time employees, approximately 300 volunteers, in the English example, there are 130 volunteers for every 14 paid employees. This also shows that the initiatives rely heavily on volunteers as a human resource and that the activity is based on the community. They also have several collaborations with other communities and companies. These can be joint projects, helping each other with information, sponsorship cooperation. The community focus also appears.

Both organizations see the key to the sustainability of the initiatives in teamwork and financing. In terms of teamwork, the Italian example emphasizes the group that works as a community, participates in the activity voluntarily, since they do not receive benefits for participation, therefore it is important that the members are dedicated to the cause. The English example emphasizes the effective coordination of existing volunteers, as well as the recruitment of new members. In terms of funding, the Italian organization says that state support is necessary for its operation in the long term.

They consider social impact as a result of their activities. The Italian organization emphasizes the community experience they gain during the action, as well as how many people they can bring together around a common cause and create opportunities for connection. The English example also determined social impact statistically, according to which individual members of the community influenced the eating habits of three additional people. Another important social impact is that they reach countless people all over the world: they receive feedback by email, they inspire others to start their own activities.

Summary

In this study, we presented the main theoretical aspects of a larger study: some conceptual approaches to innovation, social innovation, the connections between social innovation and learning forms. The rest of the study presented a comparison of two European initiatives. Through the Italian and English examples, we were able to gain insight into how a community-based sustainability-related activity develops, to what extent innovation can have an impact, how the learning process takes place. What they consider to be the key to sustainability and what social impact they achieve in the community. Examining the organizations can help to gain a more thorough understanding of social innovations.

References

Európai Bizottság. (2019). *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az európai zöld megállapodás*. Letöltve innen: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/HU/TXT/?qid=1576150542719&uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN

European Environment Agency. (2021). *With people and for people: innovating for sustainability*. Letöltve innen: https://www.google.com/search?q=https://www.eea.europa.eu/publications/with-people-and-for-

people/withpeople-and-for-people%3Ffbclid%3DIwAR1vra3ArrennzHUSqBjLAe4Gc0H43r3PhnweHxH
Forray, R. K., & Kozma, T. (2021). Közösségi tanulás járvány idején. *Educatio*, *30*(1), 36–49.
Fűz, N., & Fűzné, K. M. (2020). A környezettudatosság jelentősége és fejlesztésének lehetőségei az általános iskolai oktatásban. In G. Szécsi & I. J. Tóth (Szerk.), *Természet és felelősség: A környezeti etika és nevelés filozófiai alapjai* (pp. 217–244). Gondolat Kiadói Kör.
Kozma, T. (2019). A társadalmi innováció értelmezései. *Kultúra és Közösség*, *1*, 5–11.
Márkus, E. (2021). Community learning and social innovation. In J. Boros, T. Kozma, & E. Márkus (Szerk.), *Community Building and Social Innovation* (pp. 220–231). University of Debrecen, CHERD.
Márkus, E., & Kozma, T. (Szerk.). (2019). *Learning Communities and Social Innovations 21*.
Márkus, E., Boros, J., & Kozma, T. (2022). *Sustainability of Innovation*. Debreceni Egyetemi Kiadó, CHERD 20.
Nemes, G., & Varga, Á. (2015). Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In K. Lipták (Szerk.), *„Mérleg és Kihívások" IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia* (pp. 434–444). Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar.
Quintane, E., Mitch Casselman, R., Sebastian Reiche, B., & Nylund, P. A. (2011). Innovation as a knowledge-based outcome. *Journal of Knowledge Management*, *15*(6), 928–947.
Schumpeter, J. A. (1987). *Theory of Economic Development/Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung* (7. kiad.). Duncker&Humblot. (Eredeti kiadás: 1911)
The Young Foundation. (2012). *Social innovation overview: A deliverable of the project: "The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe"* (J. Caulier-Grice, A. Davies, R. Patrick, & W. Norman, Szerk.). European Commission. Letöltve innen: https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/12/TEPSIE.D1.1.Report.DefiningSocialInnovation.Part-1-defining-social-innovation.pdf
Varga, K. (2023). A társadalmi fenntarthatóság mérése egy társadalmi innovációs jó gyakorlat alapján. In M. Veresné Somosi & T. T. Sikos (Szerk.), *A fenntarthatóság holisztikus megközelítésben*. Akadémiai Kiadó. https://doi.org/10.1556/9789634549314

The research was carried out with the support of the Ministry of Culture and Innovation from the National Research, Development and Innovation Fund, within the framework of the New National Excellence Program.

DOI: 10.13140/RG.2.2.16807.25764

Szabó Dóra

KÖNYVES INFLUENSZEREK ÉS KÖNYVTÁRAK: Lehet-e együttműködni az olvasóvá nevelésért?

Abstract

The digital revolution has radically transformed traditional ways of supporting reading, learning and personal development through books. Today, the promotion of reading and literature is a major challenge for professionals, both teachers and librarians, as the various alternatives for entertainment and the rapid development of technology and innovation create a competitive environment. In this changing environment, the role of libraries is of paramount importance, and they need to create active strategies to make reading attractive, especially for younger people. In addition to libraries, another segment of the reading education sector is also involved, namely a specific branch of professional opinion leaders, book influencers. In our qualitative research, we conducted semi-structured interviews with Hungarian book content producers to explore the drivers of their activities, their motivations and the extent of their social engagement. The aim of our research is to bring these actors to the fore and to explore their role in cooperation with libraries.

Keywords
library, social media, media awareness, information literacy, education to become a reader, influencer

Absztrakt

A digitális forradalom gyökeresen alakította át az olvasás, a tanulás és a személyes fejlődés könyvekkel történő támogatásának hagyományos formáit. Napjainkban az olvasóvá nevelés és az irodalom népszerűsítése komoly kihívás elé állítja a szakembereket, mind a pedagógusokat, mind a könyvtárosokat, hiszen a szórakozás különböző alternatívái és a technológia rohamos fejlődése, az újítások versenyhelyzetet teremtenek. Ennek a változó környezetnek köszönhetően a könyvtárak szerepe kiemelkedően fontos, olyan aktív stratégiákat kell megteremteniük, amelyek vonzóvá teszik az olvasást, különösképp a fiatalabb korosztály számára. A könyvtárak mellett egy másik szegmens is szerephez jut az olvasóvá nevelésben, mégpedig a szakmai véleményvezérek egyik specifikus ága, a könyves influenszerek. Kvalitatív kutatásunkban félig strukturált interjúkat készítettünk magyar könyves tartalomgyártókkal annak érdekében, hogy feltárjuk tevékenységeik mozgatórugóit, motivációjukat, s társadalmi szerepvállalásuk mértékét. Kutatásunk célja, hogy előtérbe kerüljenek ezek a szereplők, s feltárjuk a könyvtárakkal közös szerepüket.

Kulcsszavak
könyvtár, közösségi média, olvasóvá nevelés, influenszer, könyves influenszer

Bevezetés

Az olvasás és az irodalom iránti érdeklődés kultiválása és népszerűsítése kritikus szerepet játszik a társadalomban, főként a kultúra és az oktatás területén. A könyvtárak hagyományosan az olvasás és tanulás központjai voltak, és ma is azok maradnak, mivel az információs korban az olvasás és az irodalom iránti vágy elengedhetetlen a média- és információs műveltség és a

kreatív gondolkodás kialakításához. Azonban a digitális korban, ahol számos más szórakozási lehetőséggel versenyzik az olvasás, a könyvtáraknak új stratégiákat kell kidolgozniuk, hogy generációtól függetlenül megfeleljenek a felhasználók igényeinek. A könyvtári munkatársak rendelkeznek azokkal a készségekkel és szakértelemmel, amelyekkel támogathatják az olvasók egész életen át tartó tanulási folyamatát, az olvasási mintázatok kialakítását (Imre, 2018).

Kutatásunk során adekvát választ próbálunk adni az alapkérdésünkre, hogy miként tudjuk az olvasást, az olvasóvá nevelést az információs társadalomban könyvtári együttműködésekkel elősegíteni, akár a közösségi média és annak népszerű szereplői, az influenszerek tevékenységének bevonásával. Emellett kíváncsiak voltunk arra, hogyan értékelik saját társadalmi szerepvállalásukat a könyvekkel, olvasással foglalkozó szakmai véleményvezérek. Az olvasásnépszerűsítők és a könyvtárak közötti együttműködésnek kölcsönös előnyökkel kell járnia mindkét fél számára. Az influenszereknek lehetősége van arra, hogy támogassák és népszerűsítsék a könyvtári szolgáltatásokat és eseményeket, míg a könyvtárak megszerezhetik az influenszerek és követőik támogatását az olvasásnépszerűsítésben.

Tanulmányunkban az elméleti háttér áttekintése után rátérünk az olvasásnépszerűsítő kezdeményezésekre, amelyek a kutatásunk intézményi alapjául szolgáló Katona József Könyvtárban (Bács-Kiskun vármegye, Kecskemét) valósulnak meg. Ezen kívül a közösségi média legfrissebb szereplőiről, az influenszerekről is írunk, kifejezetten az olvasással, könyvekkel foglalkozó magyar szakmai véleményvezéreket vizsgáljuk a „walkthrough" módszer (Light et al. 2018) alapján. Hogyan használhatná a könyvtár a könyves influenszerek koncepcióját? A következő fejezetekben ezt a kérdéskört járjuk körbe a szakirodalom szempontjából.

Olvasóvá nevelés az interneten – „bookternet"

A társadalmi környezetben való olvasás régóta a könyvkultúra egyik jellemzője (Reddan, 2022). Az utóbbi években érzékelhetjük, hogy a könyv- és olvasáskultúra számos módon alkalmazkodott az internethez. Néhány közkedvelt digitális platform és gyakorlat, például a könyves blogok vagy a könyvekkel kapcsolatos csoportok az Instagramon, a TikTokon és a YouTube-on a könyvekre és az olvasásra összpontosítanak. Ezek megjelenése túlmutat a „régi" és az „új" média (két médiakultúra) közti leegyszerűsített megkülönböztetésen, amelyet gyakran tesznek a modern médiakörnyezet elemzései során. A hagyományos médiakultúra az olyan hosszú évekig kialakult médiumokra utal, mint a televízió, a rádió, a nyomtatott sajtó és a film. Ezek a médiumok hosszú ideig dominálták a médiateret, és hatalmas hatással voltak a társadalmi gondolkodásra és kultúrára. Emellett alakult ki az új média kultúra a digitális forradalom és az internet terjedésével, mely az online platformokon keresztül érhető el, és más jellegzetességekkel bír. Mindkét médiakultúra fontos szerepet játszik a társadalomban, és mindkettőnek saját előnyei és kihívásai vannak. A hagyományos média hosszú ideig uralta a médiateret, míg az új média lehetőséget ad az embereknek a személyre szabott és közösségi élményekre. Az újmédia-kultúra alapvetően változtatta meg azt, ahogyan az emberek információhoz jutnak, kommunikálnak és kultúrát teremtenek, és ez a változás még mindig folyamatban van (Szabó & Dani, 2023).

A bookternet kifejezés egy informális kifejezés, amely a könyvek és irodalom iránti szenvedélyes közösségre utal, amely a könyvekkel és az irodalommal kapcsolatos rajongókból, könyvbloggerekből, könyves tartalmakat készítőkből és minden olyan személyből áll, aki az interneten keresztül aktívan osztja meg az olvasási élményeit, könyvkritikákat ír, könyvajánlásokat tesz közzé stb. Az ilyen közösségek gyakran olyan közösségi média platformokon jelennek meg, mint Instagram (bookstagram), YouTube (booktube), TikTok (booktok), Facebook és különböző blogok és irodalmi weboldalak, melyek mind-mind

különböző módokon járulnak hozzá az irodalom népszerűsítéséhez és az olvasási kultúra fejlesztéséhez az online térben. A kezdeményezések követik a platformok irányelveit és médialehetőségeit, melyekről később lesz szó részletesebben (Szabó & Dani, 2024; Birke & Fehrle, 2018).

A közösségi média minden felhasználó számára lehetőséget ad a gyors kommunikációra, még akkor is, ha úgy gondoljuk, helyettesítheti a hagyományosabb kommunikációs formákat és függőséggel járhat. Minden olyan személy, aki használja a közösségi médiát, tartalomkészítőnek tekintendő ezekben az online terekben. Az internethasználók szociokulturális kontextusát befolyásolja a virtuális platformokon található anyagok létrehozása és fogyasztása. Ezek az online beállítások, például olvasócsoportok és könyvismertetők, elősegítik az online olvasói közösség kialakulását. A virtuális világ által lehetővé tett online olvasási hálózatok valós emberekhez való kapcsolódást biztosítanak a felhasználóknak, és felkeltik az érdeklődést a virtuális környezetben való olvasás iránt (Thomas & Round, 2016).

Perkins cikke a The Serials Librarianban az első ismert példa arra, hogy a könyvtári közösség felismerte és elismerte a bookternet egyik területét, a booktube-t, mint eszközt. A szerző pontosan elemzi, hogy a YouTube hogyan tud közösségeket építeni és fenntartani szociotechnikai képességeik révén. Kutatási kérdése összefüggést teremt a booktube-tartalomgyártók rendkívüli népszerűsége és csatornáik tartalma között. Ő az egyik első kutató, aki felhívta a figyelmet a booktube kezdetére, és tömören meghatározta a közösséget; a 2010-es években megjelent az online BookTube közösség, amely a YouTube vlogging őrületéből fejlődött ki, mely közösségben a felhasználók mindent megosztanak a könyvekkel kapcsolatban. Kutatása három, egyenként több mint 100.000 feliratkozóval rendelkező booktubert vizsgált, akik aktívan töltenek fel videókat csatornáikra. Azt is megjegyzi Perkins, hogy a booktuberek kölcsönös érdeklődésen és közösségben való részvételen alapuló barátságokat kötöttek (Perkins, 2017). Arra is felhívja a figyelmet, hogy egy népszerű könyves véleményvezérré válás mérhetetlenül magas költségekkel jár a könyvvásárlás miatt, melyre az olvasókat is ösztönzik. Perkins tanulmányával rámutat a booktube tartalomkészítőinek és nézőinek óriási befolyására az online olvasóközösségben. Kutatása megjegyzi, hogy a booktuberek áthidalják a határvonalat az olvasás privát aktusa és a booktube-csatornákon zajló nyilvános értékelések és elemzések között (Perkins, 2017, Dubroc, 2021).

Olvasóvá nevelés influenszerek által

A bookternet után térjünk rá azokra a személyekre, akik a fogalom mögött állnak. Véleményvezérek azok, akik véleményükkel, viselkedésükkel befolyásolják embertársaikat: lehetnek hírességek, sztárok, bloggerek, vloggerek, különféle közösségi platformok ismert személyei, akik nagyszámú követőbázisra tettek szert. Olyan személyeket is ide sorolunk, akik egy világosan meghatározott piaci szegmensben dolgoznak, és hatással vannak a fogyasztók vásárlási döntéseire ezen a piacon. Mindannyian képesek arra, hogy egyéni nézőpontjukat és sajátos hangjukat használják a tömegek véleményének és gondolkodásának befolyásolására. Közvetlenül a nagyon fogékony közönségüket szólítják meg (Szilágyi, 2018). Ez a szerep nem új keletű, de az internet és a közösségi oldalak elterjedésével szinte bárki influenszerré válhat.

A kulturális közvetítők új osztálya, az úgynevezett könyves véleményvezérek jelentek meg az olvasás és a könyvek iránt szenvedélyes közösségimédia-felhasználók növekvő trendje következtében. Ők olyan személyek, tartalomkészítők, akik széles közönséget érnek el a közösségi média platformokon és más online felületeken, aktívan foglalkoznak könyvekkel, irodalommal és olvasással kapcsolatos tartalmak létrehozásával és megosztásával. Ezek az influenszerek könyvekről és irodalmi témákról beszélnek, könyvajánlásokat és kritikákat osztanak meg, és könyvtárakat, írókat, kiadókat és olvasási programokat népszerűsítenek.

A könyves influenszerek társadalmi innovátori szerepe multidimenzionális jelenségként értelmezhető, mivel egyfajta katalizátorként funkcionálnak a digitális térben az irodalmi diskurzusban. Hibrid kulturális mediátori tevékenységük egyértelmű hatással van arra, hogyan beszélünk a könyvekről és az olvasásról. A véleményvezérek által készített tartalmak és az ezek köré épülő közösségi interakciók új típusú irodalmi nyilvánosságot teremtenek, amely potenciálisan hozzájárul az olvasási szokások átalakulásához, például rámutatnak arra, hogy a magányos olvasás közösségi tevékenység is lehet, ezzel is olvasásra motiválva a fiatalokat. E folyamat során nem csupán az olvasás popularizálásában játszanak szerepet, hanem az irodalmi művek interpretációs kereteinek kitágításában és a befogadói attitűdök formálásában is. Innovatív megközelítéseik révén áthidalják a magas- és populáris kultúra közötti szakadékot, miközben az irodalmi műveltség új formáit alakítják ki, amelyek reflektálnak a digitális kor kommunikációs és befogadási sajátosságaira, elősegítve a 21. század mediális környezetében az irodalmi kultúra, az olvasás adaptációját. Ez az újfajta irodalmi nyilvánosság segít abban, hogy az emberek másképp tekintsenek az irodalomra, és sokkal könnyebben kapcsolódjanak a könyvekhez. Egyfajta híd-szerepet töltenek be az irodalom és az emberek között, és ezt elég innovatív módon csinálják. Erre világít rá az is, hogy a könyves véleményvezérek szerepe az olvasás népszerűsítésében és a könyvpiac támogatásában nagyobb hangsúlyt kapott az online világ térhódításával. Másfelől tekinthetjük őket olyan aktív olvasóknak, akik kapcsolatba lépnek más olvasókkal a közösségi médiában, és megosztják könyvek iránti szeretetüket (Marwick, 2017). A könyvesinfluenszer-márka kulcsfontosságú eleme a megbízható könyvajánlók terjesztése. Annak érdekében, hogy „valódi" könyvrajongóvá váljanak, olvasási szokásaik és ízlésük feltárásával alapozzák meg a bizalmat követőik felé (Albrecht, 2017). Ezeket különböző platformokon tehetik meg.

A már korábban kutatási szempontból említett booktube-csatornák irodalomközpontú alközössége egy olyan olvasóhálózat, ahol az irodalomelmélet és a pedagógiai elmélet találkozik. A közösség a könyvismertetőkről és a könyvek bemutatásáról népszerű, de tartalomkészítői sokkal többet tesznek a színes keménykötésű könyvborítók bemutatásánál (Ünlü, 2022). Hálózatos tudásközösség szerveződött ezen a platformon, ahol az informális tudást a köz- és felsőoktatásban elsajátított formális tudással egyenrangúnak tekintik (Sorensen & Mara, 2014). Verdú és munkatársai tanulmánya is rámutat arra, hogy a booktube egy olyan transzmediális műveltségi tér, ahol a felhasználók informális tanulásban vesznek részt, s a videók készítése az alkalmazott tanulás részének tekinthető (Vizcaíno-Verdú et al., 2019). Boot (2020) szerint a videós könyvértékelések széleskörű elterjedése nagyrészt annak köszönhető, hogy az emberek lelkesednek olvasási élményeik megosztásáért. Ez hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a fiatal olvasók megtapasztalják az olvasóközösséghez tartozás érzését. Interakciójuknak köszönhetően a booktube egy olyan közösséggé fejlődik, amelyet Sorensen és Mara online tudásközösségnek nevez (Sorensen & Mara, 2014), ezen kívül egy olyan közösséggé, amely önszabályozza a tagjai között megosztott tudás és beszélgetés normáit (Paladines, 2022; Boot, 2020). A platform könyves influenszerei kapcsolati és érzelmi munkával vonják be nézőiket annak érdekében, hogy előmozdítsák a közösségi érzést és a kapcsolódást közöttük. Ilyenek például mások videóihoz fűzött megjegyzések, könyvajánlások kérése, valamint akár az életükről szóló privát információk felfedése (Reddan, 2022). A booktuberek nagyobb hangsúlyt fektetnek arra, hogy olvasóként azonosítsák személyes preferenciáikat, mintsem bírálóként vagy szakértőként. Ez a booktube egyik vonzerejének kulcsfontosságú eleme, mivel a nézőket az alkotók személyisége és a könyvek iránti lelkesedése vonzza (Horton, 2021; Birke & Fehrle, 2018).

Másik fontos platform a könyvek és az olvasás népszerűsítése szempontjából az Instagram, ahol a felhasználók fényképeket és videókat is megoszthatnak. Több mint 80 millió bejegyzés tartalmazza a „#bookstagram" hashtaget (kulcsszót), amelyet gyakran használnak olyan tartalmakhoz, mint a könyvfotók (lapok, könyvgyűjtemények, könyvhalmok, színes

kijelzők, borítók, könyvespolcok, olvasó emberek). Ezekkel a vizuális adatokkal együtt olyan szövegek is megtalálhatóak, amelyek az olvasók részvételét ösztönzik, például könyvismertetések (Reddan, 2022). A könyvek tárgykultusza évek óta látható jelenség több internetes platformon, ehhez járul hozzá ez a közösségi média felület is, ahol néha nem maga a könyv tartalma, hanem az esztétikai érték, a hangulat megragadása a fontos.

A TikTok booktok nevű alműfaja könyvekkel és olvasással kapcsolatos videókat tartalmaz. Több mint 50 milliárd #booktok hashtaggel ellátott videót tekintettek meg világszerte a TikTokon, de a platform hatása messze túlmutat az alkalmazáson. Sok könyvesbolt rendelkezik #booktok könyvjelzőkkel, az online kereskedők pedig listával rendelkeznek az itt legnépszerűbb könyvekről. A könyveladásokat jelentősen befolyásolta az úgynvezett booktok-effektus. Az itt található videók a TikTok gondtalan, spontán stílusát tükrözik. Általában rövidek, zajosak és gyorsak, az alkotó közelről, fényképezve és függőleges perspektívában jelenik meg egy okostelefonon. Ellentétben a gondosan kidolgozott, ötletes, fényképes Instagram-stílussal, ezek a jellemzők hozzájárulnak a nyers, rendezetlen megjelenéshez, amely sokkal „érzékenyebb". Abidin kifejezetten azt állítja, hogy a TikTok-influenszerek térnyerése felgyorsította a közösségi média figyelmének átalakulását (Abidin, 2020).

A BookTube, a Bookstagram és a BookTok segítségével az olvasók sokféle módon kapcsolatba léphetnek a könyvekkel, és olvasóközösségeket hozhatnak létre. Azok az olvasók, akik szeretnének érzelmileg elmerülni, számukra ott a BookTok. A Bookstagram a szép könyvek és könyvekhez kapcsolódó tételek választékával rögzíti az olvasási élményt. A BookTube használatának élménye olyan, mintha egy tájékozott, irodalomtudós baráttal beszélne.

Az influenszereknek számos módon lehet segíteni az olvasóvá nevelésben és az olvasási kultúra erősítésében az előbb említett platformokon. Az alábbiakban néhány módszert foglalunk össze később említésre kerülő magyar példákkal, amellyel a szakmai véleményvezérek pozitív hatást gyakorolhatnak az olvasás népszerűsítésére:

- rendszeres könyvajánlások
- részletes könyvkritikák és értékelések, pozitív és negatív tapasztalatok, élmények
- online és/vagy személyes könyvklubok
- olvasási kihívások és célkitűzések
- könyves események és interjúk, beszélgetések
- kreatív könyves témájú tartalmak
- olvasási tippek és stratégiák, az olvasóközönség segítése
- könyvtárak és könyves rendezvények népszerűsítése
- olvasói közösségépítés

A könyves influenszerek fontos szereplők a könyves közösségben, mivel segítenek az olvasás népszerűsítésében, új könyvek felfedezésében és az olvasással kapcsolatos szenvedély megosztásában. Azok a kiadók, könyvtárak és szervezetek, amelyek együttműködnek ezekkel a tartalomgyártókkal, hatékonyan növelhetik az olvasás iránti érdeklődést és elérhetik a fiatalabb generációkat is.

Egy regionális könyvtár (KJK) a közösségi médiában

Ahogy már említésre került, a könyvtáraknak fel kell ismerniük az innováció szükségességét egy olyan társadalomban, amely egyre inkább a technológiára támaszkodik. Célunk annak megvizsgálása, hogy a könyvtárak a könyves véleményvezérek által hogyan tudnak közelebb kerülni az olvasókhoz, illetve hogyan tudnak együttműködésen keresztül innovációt teremteni és társadalmi felelősséget vállalni az olvasás népszerűsítésében. Az online olvasócsoportok hétköznapi nyelvezete és a platformok interaktivitása a könyvtárak jelenlegi gyakorlati tapasztalatai szerint fokozza az olvasással kapcsolatos magatartást. Egy olyan könyvtárban, amely az új média által kreatív cselekvésre törekszik, ezek a tényezők mind útmutatásként szolgálhatnak a cselekvési taktikákhoz. A könyvtári közösségek céljai túlmutathatnak, és túl kell mutatniuk a recenziók terjesztésén és az új könyvek népszerűsítésén, alapjául szolgálva olyan népszerűsítési lehetőségek kidolgozásához, amelyek a könyvtárak számára előnyösek.

A Katona József Könyvtár (KJK) 1955 óta viseli a nevét, a már 122 éves intézmény egyik elsődleges célja az olvasóvá nevelés. Személyes jelenlétre és találkozásra törekszik, ugyanakkor a 21. századi technológiai fejlődés és a világjárvány arra is megtanította, hogy az állandó digitális jelenlét elengedhetetlen. Több különböző csatornán keresztül próbálják elérni a felhasználóikat. A könyvtár az elmúlt években számos olyan újítást valósított meg, amelyek segítségével a hagyományos könyvtári szerepkörök mellett egy igazi közösségi tér funkcióját is betölti. A jó gyakorlatok bemutatásával célunk, hogy egyértelművé tegyük: a könyvtár ma már jóval több, mint egy kultúraközvetítő intézmény, hiszen a könyvtárat az olvasást népszerűsítő intézményként közelítjük meg jelen kutatás során. A KJK az alkalmazott újításokkal pedig hatékonyabban éri el a felhasználókat, akiket így megszólítva hív be a könyvtárba. Az alábbi közösségi média felületeken elérhető a könyvtár:

- Facebook
- Instagram
- YouTube
- TikTok
- Spotify
- moly.hu

Ezen kívül két honlappal is rendelkeznek, ugyanis nemrégiben megújították, korszerűsítették online megjelenésüket, valamint saját mobilalkalmazásról is elérhető.

A könyvtár minden korosztály számára rendszeresen szervez programokat az olvasóvá nevelés, az olvasás népszerűsítése céljából az online térben. Az egyik legnépszerűbb szolgáltatás a „Babahancurka Mondókázó” program a 0-3 éves korosztály számára. A járvány idején a mondókák a könyvtár YouTube-csatornáján is elérhetővé váltak, s az online térben ezáltal folytatódhatott a kezdeményezés. Aktív tartalmakról van szó, amelyek ma is elérhetők, illetve a könyvtárosok a foglalkozáshoz kapcsolódó hasznos linkeket, szövegeket is összegyűjtötték, amelyeket a honlapon is elérhetővé tettek, ezzel is támogatva az otthoni tevékenységet. Folyamatosan elérhetőek a honlapról a hagyományos „Mese”, „Gyerekolvasó” vagy „Táltospróba” programok is. Ezek mind olyan tesztek, feladatok gyerekeknek, ahol elengedhetetlen a könyvolvasás, az ismeretszerzés, az irodalomkutatás. Az óvodai és iskolás csoportok állandó vendégei a könyvtár Gyermek- és Tinivilág részének. A honlapon és a közösségi oldalakon is naprakész jelen vannak a nekik szánt meghívók, programlehetőségek. Folyamatosan elérhetők az évszakokhoz, ünnepekhez, jeles napokhoz, népszokásokhoz kapcsolódó játékok, amelyeket a Könyvtári Szolgáltató Rendszer könyvtáraiban dolgozó kollégák szívesen használnak saját olvasóik körében. Mindemellett a könyvtár a következő korosztályt, a tinédzsereket is megszólítja különféle online játékokkal, rejtvényekkel minden platformon. Az állandó tartalmat a tematikus könyvajánlók és az új könyveket bemutató blokkok adják. A „Digitális Világ” aloldalon számtalan adatbázist, tudásbázist, virtuális

kiállítást érhetünk el. A könyvtárban megtalálható Europe Direct havonta választ egy könyvet, ez a „Hónap könyve a Katona József Könyvtárban”, a könyvhöz kapcsolódóan két kérdést tesznek fel, amelyekre a válaszokat elektronikusan várják, többször nyeremény kíséretében. Itt is elengedhetetlen a tartalom ismerete a kérdések megválaszolásához. Különös figyelmet kapnak a Katona Józsefről, névadóról és Kodály Zoltánról szóló tudástárak is. A könyvtár vegyes korosztálynak különféle előadásokat szervez, melyek a YouTube-csatornán is megtekinthetők, ahol a BookFm nevű könyvtári rádió is működik. „Prológus” címmel beszélgetéseket rögzítenek meghívott előadókkal, amelyek a ma népszerű podcast műfajra reflektálnak. Kedvelt szolgáltatás a virtuális séta, melynek során online barangolhatunk a könyvtár köztereiben, tájékozódhatunk a szolgáltatásokról. Különös figyelmet fordítanak az információs és kommunikációs technológia bevezetésére. Ennek érdekében a könyvtár internetes felhasználói tanfolyamokat indított, amelyek segédanyagai a honlapon elérhetők.

Kvalitatív kutatás

Kutatásainkból arra következtethetünk, hogy erőteljesen nőtt az elmúlt években a magyar tartalomgyártók száma. A könyves videók nagy hagyományokkal és népszerűséggel bírnak az angolszász országokban. De Magyarországon is egyre több ilyen hazai tartalommal találkozhatunk, amelyek az éppen megvásárolt könyvekről, olvasmányokról, olvasási tervekről szólnak, de vannak olyan videók is, amelyekben elvontabban beszélnek a könyvekről, az írókról és a műfajokról. A magyar könyves influenszerek általában a serdülő és a fiatal felnőtt korosztályt fedik le.

Kutatásunkhoz a „walkthrough” módszert alkalmaztuk (Light et al., 2018), mellyel le tudtuk követni a magyar könyvesinfluenszer-tartalmakat négy közösségi média platformon, Faceook, Instagram, YouTube, TikTok. A módszer egy ciklikus folyamatból áll: regisztráció, belépés, az oldalak napi használata, tartalom keresése, felfüggesztés. A folyamatot saját felhasználói fiókról végeztük el, ezért nem független az algoritmus. A tartalmakat az „olvasás”, „könyv”, „olvasásnépszerűsítés” kulcsszavakkal kerestük, majd az eredményeket szűkítettük. Az első körös keresés során 50 találatot kaptunk a négy platformról, akikkel felvettük a kapcsolatot, s 23 interjút tudtunk készíteni online formában 2023 augusztus-október között. Fontos volt a kutatásban, hogy korosztályban és profitorientált-önkéntes oldalról is vegyes könyves influenszerekkel készítsünk interjúkat.

K1. Miként tudjuk az olvasást és az olvasóvá nevelést az információs társadalomban könyvtári együttműködésekkel elősegíteni a közösségi média és annak népszerű szereplői, az influenszerek tevékenységének bevonásával?

K2. Hogyan tudjuk a szakmai véleményvezérek módszereit, könyvnépszerűsítő hatásukat a könyvtári gyakorlatba adaptálni, az együttműködésük miként segíthet a digitális korban fenntartani és növelni az olvasás iránti érdeklődést?

1. táblázat A megkérdezett könyves influenszerek jellemzői (saját szerkesztés)

Influenszer	Foglalkozás	Kor	Platform	Követők száma
influenszer_1	drámapedagógus, doktorandusz	27	Instagram	616
influenszer_2	könyvesbolti eladó	35	YouTube, Instagram, Facebook	1400+710+117
influenszer_3	kutató-elemző	33	Instagram, saját blog, moly.hu	4309

influenszer_4	projektmenedzser és értékesítési asszisztens	27	TikTok	9619
influenszer_5	adminisztrátor	32	YouTube	6570
influenszer_6	irodalmár	42	Facebook, Instagram	46.000+12.700
influenszer_7	tanuló	15	Instagram, TikTok, moly.hu	3023+15.100
influenszer_8	HR asszisztens	33	YouTube, Instagram, Facebook, saját weboldal	1230+1821+434
influenszer_9	vállalkozó	25	Instagram, TikTok, moly.hu, Blogspot	4515+1044
influenszer_10	oktatásszervező	24	Facebook	317
influenszer_11	jegyző	35	Facebook, Instagram	357
influenszer_12	marketing szakértő, szövegíró	32	Instagram	1187
influenszer_13	egyetemista, social media menedzser	24	Instagram	1834
influenszer_14	színész	27	YouTube, Instagram, Facebook, TikTok, moly.hu	11.900+6523+2500 +3667
influenszer_15	titkárnő	20	Instagram	229
influenszer_16	nyomdász	30	Instagram	2100
influenszer_17	szakfordító	33	Instagram	3825
influenszer_18	irodai adminisztrátor	27	Instagram	4139
influenszer_19	könyvesbolti eladó	22	Instagram, TikTok, YouTube	7533+12.400+5550
influenszer_20	edző	38	Instagram	1693
influenszer_21	művészeti vezető, olvasásnépszerűsítő	34	Instagram	36.200
influenszer_22	marketing szakértő	35	Instagram, Facebook	1956+2400
influenszer_23	neurológus	35	Instagram	286

Az interjúkérdéseket tematikus csoportokba rendeztük, s ezek szerint elemeztük az influenszerek válaszait. Az első blokkba kerültek azok a kérdések, amelyek az olvasás tevékenységére fókuszáltak; olvasás szeretetének eredete, motiváció, irodalomhoz fűződő viszony, kötelező olvasmány. A második kategória az olvasásnépszerűsítő tevékenységet érintő

kérdéseket tartalmazta; hivatás, motiváció, cél, olvasás, mint divat, generációk megszólítása. S végül az utolsó klasszis a könyvtárakhoz kapcsolódó kérdéskört alkotta.

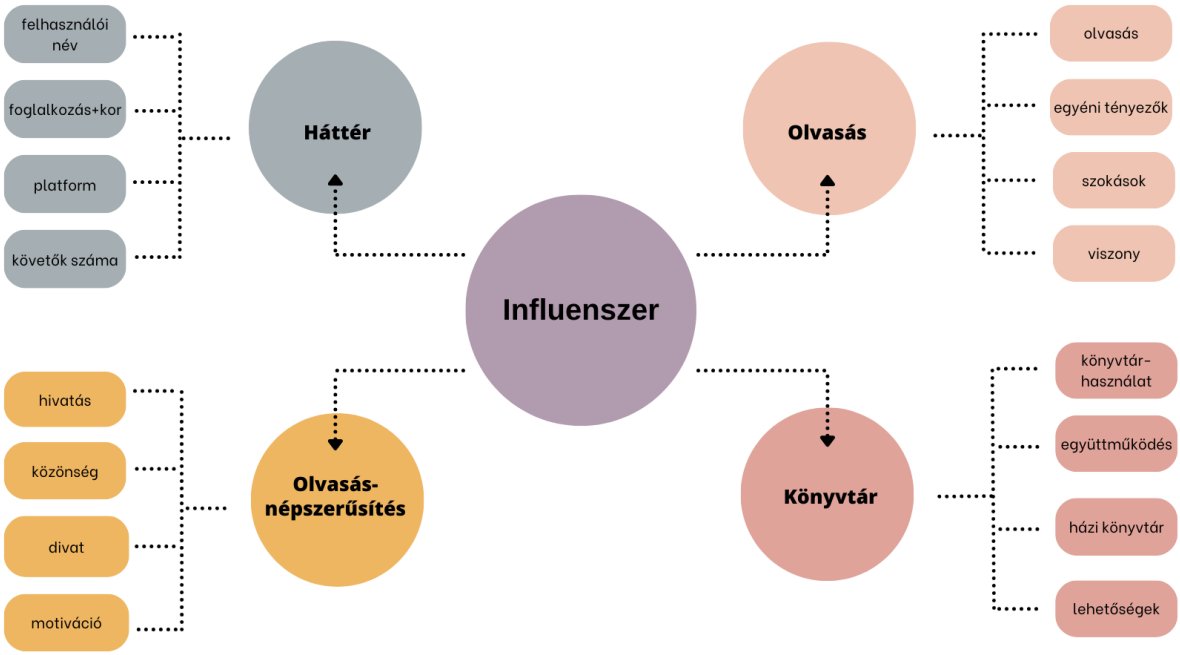

1. ábra Interjúk felépítése a könyves influenszerekkel (saját szerkesztés)

Az olvasásról

Ha valaki a húszas, harmincas éveiben az olvasással foglalkozik, ezzel tölti szabadidejének nagy részét, kíváncsiak lehetünk arra, honnan ered ennek szeretete. Az interjúalanyok többsége mindig is élvezte ezt a tevékenységet. Többen személyekhez is kapcsolták ezt, pl. a legnépszerűbbek a szülők voltak, de említést tettek az iskolai tanárok és a kötelező olvasmányok szerepeiről is (mind pozitív, mind negatív értelemben). Ennek kapcsán nagy arányban említették meg az influenszerek, hogy a kötelező olvasmányok nem megfelelő korosztályi besorolással rendelkeznek (bár szerették A Pál utcai fiúk című regényt), s inkább kortárs irodalmat, ifjúsági regényeket kellene ajánlani a diákoknak (pl. Harry Potter, Szent Johanna Gimi), vagy a diákoknak maguknak kellene megválasztaniuk az elolvasandó könyvet. Sokan emlékeztek vissza az első olyan könyvre, amely igazán elvarázsolta és bevezette őket az olvasás világába. Gyakori példa volt a Harry Potter sorozat, valamint gyermekkönyv sorozatok is.

Az olvasás fogalma számos aspektusból tevődik össze az emberek szemében, jelen esetben különös tekintettel az olvasásnépszerűsítők körében. Sokak számára az olvasás az aktív kikapcsolódást és a mentsvárat jelenti. A legtöbben kiemelték, hogy az olvasás egy olyan tevékenység, amely lehetővé teszi számukra, hogy az életükből egy kis időt önmaguknak szenteljenek. Emellett az olvasás gyakran különösen választott témák iránti érdeklődést jelent, és csak olyan könyveket választanak az influenszerek, amelyek éppen az érdeklődésüknek megfelelnek. Ennek következtében a könyves véleményvezérek ritkán fáradnak bele az olvasásba, mivel szinte csak a pozitív jellemzőit említették, s erre a tevékenységre szentelik az énidejüket.

Számos egyéni tényező befolyásolja azt, hogy az interjúalanyaink mennyi időt tudnak szánni az olvasásra és akár több könyvet is képesek párhuzamosan olvasni. Az időhiány és az ingázó életmód számos olvasásnépszerűsítőt arra kényszerít, hogy egyszerre csak egy könyvet olvasson. Mások azonban az olvasás változatossága miatt preferálják, hogy egyszerre több

műfajban is olvassanak, például szakirodalmat és szépirodalmat. Az elektronikus könyvek (e-könyvek) és zsebkönyvek (poketek) népszerűsége is nőtt, mivel kompakt méretük lehetővé teszi, hogy mindenhová magukkal vigyék őket, így az olvasási élmény folyamatosan jelen van az életükben, függetlenül attól, hogy éppen hol tartózkodnak. A kis helyigény és a könnyű hordozhatóság miatt az e-könyvek és a zsebkönyvek praktikus megoldást kínálnak azok számára, akik változatos olvasási igényeiket kívánják kielégíteni a mindennapi élet kihívásai közepette. S ez a változatos igény a következő olvasandó könyvek kiválasztásában is jelen van, többnyire műfajt vagy szerzőt választanak az influenszerek, de a hangulat és az aktuális érzelmek is befolyásolhatják ezt. Az ajánlások is fontos szerepet játszanak az influenszerek számára is, mivel hozzájárulhatnak az olvasási repertoárjuk kibővítéséhez és új könyveket, szerzőket fedezhetnek fel.

Az influenszerek olvasási szokásaihoz kapcsolódó kérdéseknél az interjúalanyokat szinte minden esetben csoportokra tudtuk bontani. Természetesen a kérdések között szerepelt, hogy bárhol-bármikor olvasnak-e. Egy jelentős csoportjuk bármilyen helyen és időpontban hajlandó olvasni. Számukra nincs szigorú helyhez vagy időponthoz kötve az olvasás, és bármikor képesek belemerülni egy könyvbe. Míg néhányan csak otthon, kényelmes környezetben olvasnak, számukra az otthon nyújtja a legideálisabb olvasási körülményeket. Egy másik alcsoport számára az olvasás helyszínét az is befolyásolhatja, hogy milyen könyvet és milyen időben olvasnak. A könyvekben jegyzetelésnél nagy arányban jelentek meg azok az olvasók, akik egyáltalán nem írnak bele, sőt elítélik ezt, de voltak, akik jegyzetfüzetet vagy jelölőket használnak, s azok, akik jegyzetelnek a könyvekbe. Abban az esetben, ha nem tetszik egy könyv számukra, többnyire inkább leteszik, de nem feltétlenül véglegesen.

A szülők és tanárok szerepe az irodalomhoz fűződő viszonyban is nagy mértékben jelent meg az interjúk során. Az olvasásnépszerűsítők esetében általában pozitív viszonyról beszélhetünk, hiszen a tanárok és a szülők gyakran támogató szerepet játszanak az olvasás ösztönzésében és az irodalom iránti érdeklődés kialakításában. Az olvasásnépszerűsítők általában pozitív példaképekké válnak az olvasás terén, és inspirálják az embereket az irodalmi művek felfedezésére. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy az irodalomtanárok szerepe nem mindig volt pozitív az influenszerek életében. De számos más tényező is befolyásolhatja ezt a viszonyt, mint például a barátok, írók vagy olyan sorozatok, melyekben erőteljesen megjelenik az olvasás (pl. Szívek szállodája) vagy akár más könyves influenszerek. Az irodalomhoz fűződő viszony az olvasásnépszerűsítők életében tehát sokféle hatás eredménye, és az egyéni élmények és kapcsolatok széles skáláját tükrözheti.

Az olvasásnépszerűsítésről

Az olvasásnépszerűsítés gyakran hivatás is lehet, és számos személy választja ezt az útvonalat, hogy másokat ösztönözzön és inspiráljon az olvasásra, ezáltal társadalmi szerepet vállalva. Az interjúalanyok mintegy fele tekint hivatásként és tudatos tevékenységként a könyvek és az olvasás népszerűsítésére, míg mások csupán egyszerű hobbiként és szabadidős elfoglaltságként élik ezt meg. Céljuk, hogy az olvasási szokásaikat és élményeiket másokkal megosszák, és olyan közösséget alakítsanak ki, amely hasonló gondolkodásmóddal rendelkező emberekből áll. Az olvasás és könyvek népszerűsítését általában szenvedélyesebben és tudatosabban élik meg azok, akik hivatásként tekintenek rá. Számukra az olvasás és az olvasási élmények megosztása kiemelt fontosságú, és egyfajta küldetést látnak abban, hogy másokat is bevonjanak ebbe a világba. Emellett arra törekszenek, hogy olyan közösséget teremtsenek, amely az olvasás szeretetén és hasonló érdeklődési területeken alapul. A másik csoport, amely egyszerű hobbiként és szabadidős elfoglaltságként tevékenykedik könyves influenszerként, inkább a személyes élvezet és az informális kapcsolatteremtés aspektusaira összpontosít. Az ő céljuk az, hogy közösséget teremtsenek és megosszák az olvasás örömét másokkal, anélkül, hogy

kötelességként éreznék azt. Az interjúalanyok különböző hozzáállása az olvasásnépszerűsítéshez tükrözi az olvasási kultúra sokféleségét és az egyéni motivációk változatosságát az olvasás és a könyvek terjesztése terén.

Mint a korábbi táblázatban is jelöltük, hogy korosztályban a 18 év feletti könyves influenszerekre fókuszáltunk (egy kivétellel), mindannyian elmondták, hogy a fiatalokat, a saját korosztályukat tudják leginkább megszólítani. Követőbázisukat arra szokták ösztönözni, hogy olyan könyvet olvassanak, ami érdekli őket, vagy olyan stratégiákat mutatnak, amellyel meg tudják választani, mit olvassanak.

Az olvasás divatos újbóli felvirágzását számos tényező befolyásolta, és az influenszerek – akiknek ebben egyre jelentősebb szerepe lesz az online térhódításnak köszönhetően – ezek közül elsősorban a média, közösségi média és reklámipar hatását emelték ki. Az interjúalanyok közül néhányan nem voltak biztosak abban, hogy az olvasás újra divattá vált-e. Mások azonban eltérő okokat is megemlítettek, amelyek hozzájárultak az olvasási divat felújításához. Ezek közé tartozik a COVID-19 járvány okozta bezártság, amely több időt szabadított fel az olvasásra, valamint a számos elérhető könyv, amelyek lehetőséget teremtettek az olvasási repertoár bővítésére. Emellett az olvasás okozta flow élmény, vagyis a mély összpontosítás és élvezet, szintén fontos tényező volt az olvasás népszerűségének növelésében.

Mielőtt rátérnénk a könyvtárak és az olvasásnépszerűsítők kapcsolatára, az olvasás iránti motivációkat is összegyűjtöttük. Jellemzően az olvasás szeretete az egyik fő motiváló erő, amely embereket ösztönöz arra, hogy széleskörű olvasási szokásokat alakítsanak ki. Az olvasás személyes örömforrást jelent sokak számára, és az élvezet, amit a jó könyvek kínálnak, erőteljes motivációt jelent. Az olvasás iránti motivációt erősíti továbbá a minőségi könyvek ajánlása minél több embernek. Az olvasók gyakran inspirálódnak mások ajánlásaiból, és az új könyvek felfedezése iránti kíváncsiság vezérli őket. Az ajánlásoknak kiemelt fontossága van az olvasás terén, mivel segítenek az olvasóknak abban, hogy szabadosabb olvasási döntéseket hozzanak, és olyan könyvekhez jussanak, amelyek valóban érdeklik őket. Az elolvasott könyvek számának növelése is motiváló tényezőként merült fel néhány influenszerben. Az olvasók gyakran kitűzik maguk elé a célt, hogy egy adott időszak alatt (például egy évben) bizonyos számú könyvet olvasnak el. Ez a kihívás és az elért eredmények elismerése ösztönző hatást gyakorol az olvasásra. Az olvasás motiváltságát és az olvasási élményt erősen befolyásolja az olvasott könyvek minősége és az olvasási élmény élvezete. Az olvasás szeretete és az olvasási élmény élvezete erőteljesen ösztönzi az embereket arra, hogy folytassák az olvasást, és megosszák olvasási élményeiket másokkal. Az olvasás iránti motivációt tehát számos tényező táplálja, és az olvasási kultúra gazdagításához és az olvasói közösségek megerősítéséhez vezet.

A könyvtárakról

Mivel egyik kutatási célunk a könyvtárak és a könyves influenszerek együttműködésére fókuszál, nem mehettünk el amellett, hogy megkérdezzük az interjúalanyokat a könyvtárlátogatásról. Ebben az esetben is három csoportba tudtuk bontani a véleményvezéreket; rendszeres könyvtárhasználó, kerüli a könyvtárakat, könyvvásárló. Néhányan kizárólag tanulási céllal látogatják a könyvtárakat, mivel itt hozzáférhetnek szükséges szakirodalomhoz vagy információkhoz. A könyvtárak hatalmas választéka és a tanulásra való kiváló környezet motiválja őket. Mások kifejezetten szakmai könyvek miatt keresik fel a könyvtárakat, amelyeket nem kívánnak megvásárolni. Az egyetemi hallgatók, vagy egyetemi tanulmányokra visszagondolva gyakran látogatnak/látogattak könyvtárakat tanulmányaik során, mivel itt megtalálják/megtalálták azokat a forrásokat, amelyek szükségesek a kutatáshoz és az tanuláshoz. Valamint néhány influenszer azért jár könyvtárba, mert a könyvek árai magasak, és nem tudják vagy nem akarják megvenni őket. Ugyanakkor akadtak olyan olvasásnépszerűsítők, akik nem járnak könyvtárakba, mert úgy érzik, hogy kevés

idejük van, vagy egyszerűen nem élvezik a régi könyvek állapotát. Mások korábban szerették a könyvtárakat, de már nem járnak oda, s inkább saját könyvtárat alakítanak ki otthonukban a könyvek megvásárlásával. A házi könyvtárak széles skálán helyezkednek el, és az emberek egyéni preferenciáitól és lehetőségeitől függően változnak. Általánosságban elmondható, hogy az influenszerek házi könyvtárak méretei nagyban különböznek egymástól, de egyes közös jellemzők is megfigyelhetők. A skálán a legnagyobb körülbelül 3000 könyvet tartalmaz, de a legtöbben inkább 300-500 könyv tulajdonosai. Ezek alapján is láthatjuk, hogy a könyvtárak látogatása és az olvasási szokások kialakítása számos tényezőtől függ, és az emberek egyéni preferenciái, elérhetőségük és élethelyzetük alapján alakulnak ki.

A könyvtári együttműködés kérdése sokféle választ hozott a megkérdezett emberek körében. Az interjúalanyok közül 17-en igennel válaszoltak a kérdésre, kifejezve azon szándékukat, hogy szívesen részt vesznek a könyvtári együttműködésben. Ezen személyek nyitottak azon lehetőségek iránt, hogy közösen dolgozzanak másokkal, más intézményekkel vagy közösségekkel a könyvtárak céljainak eléréséért. Az egyik interjúalany azonban nemmel válaszolt a kérdésre, amely azt jelzi, hogy nem érzi szükségét vagy érdeklődését a könyvtári együttműködés iránt. Valószínűleg az ő esetében más prioritások vagy preferenciák játszanak szerepet. Az "esetlegesen" válaszoló két interjúalany esetében kétség lehet a könyvtári együttműködés iránti elkötelezettségükben vagy képesítéseikben. Ezen személyek további információk vagy konkrét lehetőségek alapján dönthetik el, hogy részt vesznek-e a könyvtári együttműködésben. A könyvtári együttműködés fontos tényező a könyvtárak és az olvasóközösségek számára, mivel segíthet az erőforrások hatékonyabb kihasználásában és az olvasásnépszerűsítés közösségi céljainak elérésében. Az emberek eltérő véleményei és hozzáállásai a könyvtári együttműködéshez tükrözik az egyéni preferenciákat és a könyvtárak tevékenységének helyi kontextusát.

Lehetőségek

A könyvtárak és könyves influenszerek közötti kapcsolat egyre növekvő jelentőséggel bír az olvasásnépszerűsítés és az irodalmi közösségek fejlesztése terén. Mindkét fél hozzájárul a könyvek és az olvasás iránti érdeklődés növeléséhez, de különböző módon és eszközökkel. Az influenszerek bevonása a könyvtárak munkájába egy olyan stratégia, amely segíthet az olvasás és a könyvtárak népszerűsítésében, különösen a fiatalabb generációk körében. Az influenszerek olyan személyek, akiknek jelentős követői bázisuk van a közösségi média platformokon, és képesek befolyásolni követőik véleményét és viselkedését. Néhány példa, ahogyan az influenszerek segíthetnek a könyvtáraknak:

- könyvajánlások és könyvkritikák a könyvtárak platformjain vagy könyvtári könyvek által
- könyvtári események népszerűsítése, részvétel
- könyvtári szolgáltatások bemutatása a saját felületeiken
- könyvtári kihívások és versenyek szervezése, népszerűsítése
- könyvtári közösség építése
- könyvtári programok támogatása a saját felületeiken.

Azonban szükséges megjegyezni, hogy az influenszerek kiválasztásakor fontos figyelembe venni az általuk képviselt értékeket és üzeneteket, hogy összhangban legyenek a könyvtárak missziójával és értékeivel. A könyves influenszerekkel való együttműködésnek hosszú távú és kölcsönös előnyöket kell nyújtania mind a könyvtáraknak, mind az olvasásnépszerűsítőknek, valamint a közönségnek is. Az együttműködés kétirányú előnyökkel jár: a könyvtárak támogathatják a könyves influenszerek munkáját és segíthetik az olvasói közösségeket, miközben a könyves influenszerek megoszthatják az olvasási szenvedélyüket és élményeiket a

szélesebb közönséggel. Ezen kapcsolatok erősítik az olvasás népszerűsítését és az irodalmi kultúra terjesztését, ami mindenki számára előnyös lehet.

Összegzés

Kutatásunkkal célunk az volt, hogy megvizsgáljuk, hogyan járulhatnak hozzá a közösségi média platformok és az influenszerek a könyvtárak olvasóvá nevelési stratégiáihoz, valamint feltérképezzük milyen társadalmi felelősséget vállalnak a könyves szakmai véleményvezérek. A kutatás azt mutatta, hogy a digitális korban a könyvtáraknak egyre inkább ki kell terjeszteniük online jelenlétüket és megfelelően kell reagálniuk az olvasási szokások és preferenciák változásaira.

Következtetésként elmondhatjuk, hogy a könyves influenszerek az olvasás élményére helyezik a hangsúlyt, ezzel is divatossá téve a könyvolvasást a fiatalabb korosztály számára is. A közösségi média felületein hangsúlyos a közösségi jelleg, az élménybeszámolók pedig arról tanúskodnak, hogy a könyves véleményvezér-tevékenység a maga szakértelem-ellenességével vagy egyszerűen a szenvedélyes laikus olvasó olvasási szokásainak és beszédének láthatóvá tételével a gyökeresen változó véleménykultúra tipikus termékévé váltak. Az olvasás egyfajta tanulási, tapasztalatszerzési folyamatként jelenik meg, amely szemben áll az iskolai kötelezővel. Ennek a szemléletnek az átvételével és saját platformjaikon való megerősítésével a könyvtárosok is profitálhatnak ebből, és új olvasókat nyerhetnek. Az influenszerek, akik nagy követői bázissal rendelkeznek a közösségi médiában, kiemelt szereplőkké váltak az olvasásnépszerűsítés terén. Ők képesek hatást gyakorolni az olvasók döntéseire, és ajánlásaikkal új könyveket hoznak a figyelem középpontjába. A dolgozat bemutatta, hogy a könyvtáraknak érdemes együttműködni ezekkel az influenszerekkel, hogy megcélozhassák az online közönséget és népszerűsíthessék az olvasást.

A fiatalabb olvasók számára előnyös, ha az olvasás közös és megosztott tevékenységgé válik, amint azt az olvasásnépszerűsítő tevékenység, egy kialakulóban lévő műveltségi stratégia is mutatja. Elméletileg az olvasásnak ez a társadalmi vonatkozása szilárdan alátámasztott, mint az irodalomoktatás újjáélesztésének egyik módszere. A BookTube/Bookstagram/BookTok vagy bármely, a könyvkultúrához kapcsolódó közösségi média platform az olvasók világát – olvasási élményeiket, nézőpontjaikat, kapcsolataikat stb. – hangsúlyozzák, ellentétben a formális oktatásban elterjedt irodalmi kultúrával, amely inkább szövegközpontú. - irodalmi szöveg megfogalmazása kollektív elkötelezettséggel, amely alkalmazkodik az olvasók sajátos világképéhez, sajátosságaihoz és tapasztalataihoz (Paladines, 2022).

Kijelenthető, hogy a könyvtárak szemszögéből a könyves influenszerek jelentős társadalmi innovátoroknak tekinthetők, mivel tevékenységük számos ponton kiegészíti és megújítja a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat. A könyves szakmai véleményvezérek olyan platformokon népszerűsítik az olvasást, amelyek korábban kívül estek a könyvtárak látókörén, ezáltal új, főként fiatal közönséget vonzva az irodalomhoz. Az általuk létrehozott online olvasóközösségek kiterjesztik a könyvtárak fizikai tereit a virtuális világba, lehetőséget teremtve a felhasználói bázis bővítésére. Ezen kívül innovatív tartalomgyártási módszereik és kreatív megközelítéseik inspirálhatják a könyvtárakat saját digitális jelenlétük fejlesztésében, miközben az olvasási szokások alakításával új perspektívákat nyitnak az olvasásnépszerűsítésben, olvasóvá nevelésben. Az influenszerekkel való együttműködés lehetősége új partnerségi modelleket kínál a könyvtáraknak, ami ösztönözheti a technológiai innovációk bevezetését, például interaktív online felületek vagy mobilalkalmazások formájában. Emellett az influenszerek által generált trendek elemzése segítheti a könyvtárakat a modern olvasói igények és preferenciák jobb megértésében, ami hozzájárulhat szolgáltatásaik célzottabb fejlesztéséhez.

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a közösségi média és az influenszerek hozzájárulhatnak a könyvtárak olvasóvá nevelési stratégiáihoz, és segíthetik az olvasási kultúra fejlesztését, hiszen a könyvtárak ugyanazt az olvasásnépszerűsítő tevékenységet végzik, mint a könyvekkel és olvasással foglalkozó véleményvezérek. A könyves influenszerek olyan friss szemléletet és módszereket hoznak az olvasásnépszerűsítés területére, amelyek nem csak kiegészítik a könyvtárak hagyományos megközelítéseit, de segíthetik is őket a digitális korhoz való alkalmazkodásban és új olvasói rétegek megszólításában, ezáltal innovatív módon támogatva a könyvtárak társadalmi szerepének megújulását. Ahogy már többször utaltunk rá, az együttműködés ezekkel az online szereplőkkel előnyös lehet mind a könyvtárak, mind az olvasók számára, és a digitális kor követelményeinek megfelelően segíthet az olvasás népszerűsítésében és az olvasói közösségek építésében. Miért ne működhetnének együtt ezek az emberek a könyvtárakkal, sőt, a követőiket is könyvtárhasználóvá nevelnék?

Felhasznált irodalom

Abidin, C. (2020). Mapping Internet Celebrity on TikTok: Exploring Attention Economies and Visibility Labours. *Cultural Science Journal* 12(1): 77-103. DOI: 10.5334/csci.140.

Albrecht, K. (2017). *Positioning BookTube in the publishing world: An examination of online book reviewing through the field theory*. Leiden University.

Babbie, E. (2005). The Basics of Social Research

Barton, D. & Hamilton, M. (1998). *Local literacies: Reading and writing in one community*. London and New York: Routledge.

Baym, N.K. (2018). *Playing to the Crowd: Musicians, Audiences, and the Intimate Work of Connection*. New York University Press.

Birke, D. & Fehrle, J. (2018). #booklove: How reading culture is adapted on the internet. *Komparatistik Online. Adaptation as Cultural Translation*: 60–86.

Boot, P. (2020) The voice of the reader: the landscape of online book discussion in the Netherlands, 1997–2016'. In: J. Rose (eds) *The Edinburgh History of Reading. Common Readers*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Collins, J. (2021). *Bring on the Books for Everybody*. Duke University Press.

Dubroc, A.M. (2021). *To Be Read: The Educational Opportunities of BookTube*. PhD Thesis, Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College, US.

Evans, C. (2018). *Analysing Semi-Structured Interviews Using Thematic Analysis*. London: SAGE. DOI:10.4135/9781526439284

Fay, S. (2012). Could the Internet save book reviews? The Atlantic. Available at: https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2012/05/could-the-internet-savebook-reviews/256802/ (accessed 12 December 2022).

Gee, J.P. & Hayes, E. (2012). Nurturing affinity spaces and game-based learning. In: Steinkuehler CK, Squire SB (eds) *Games, Learning, and Society: Learning and Meaning in the Digital Age*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 129–153.

Horton, K. (2021). *BookTube and the Publishing Industry: A Study of the Commercial Relationship between YouTube Content Creators and Publicists*. Curtin University.

Imre, A. (2018). Digitális mindennapok egy könyvtár életében – innovatív módszerek a fiatalok olvasóvá nevelése, valamint az élethosszig tartó tanulás területén. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 65(3): 159–175.

Khamis, S., Ang, L. & Welling, R. (2017). Self-branding, 'micro-celebrity' and the rise of Social Media Influencers. *Celebrity Studies* 8(2): 191–208. DOI: 10.1080/19392397.2016.1218292.

Light, B., Burgess, J., & Duguay, S. (2018). The walkthrough method: An approach to the study of apps. *New Media & Society*, *20*(3), 881–900. https://doi.org/10.1177/1461444816675438

Lo, E.Y. (2020). How social media, movies, and TV shows interact with young adult literature from 2015 to 2019. *Publishing Research Quarterly* 36: 611-618, DOI: 10/1007/s12109-020-09756-8.

Marwick, A.E. (2017). Microcelebrity, Self-Branding, and the Internet. *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* 1–3. DOI: 10.1002/9781405165518.wbeos1000.

Norrick-Rühl, C. (2019). *Book clubs and book commerce*. Cambridge University Press.

Oliveira, H.C.C., Sundstörm, A.S., Santos, C.D., & Prado, M. (2021). Booktubers e bibliotecas: uma proposta de atuação inovadora de mediação de leitura. *Revista Ibero-Americana de Ciência da Informação* 14: 8-25. DOI: 10.26512/rici.v14.n1.2021.29078.

Paladines, L. & Aliagas, C. (2022). Literacy and literary learning on BookTube through the lenses of Latina BookTubers. *Literacy* 57(1): 17-27. DOI: 10.1111/lit.12310.
Papacharissi, Z. (2015). *Affective Publics: Sentiment, Technology and Politics*. Oxford University Press.
Perkins, K. (2017). The Boundaries of BookTube, *The Serials Librarian* 73(3-4): 352-356. DOI: 10.1080/0361526X.2017.1364317.
Piorecký, K. & Malínek, V. (2020). Czech literary culture in the post-digital era. *Porównania* 2(27): 267-288. DOI: 10.14746/por.2020.2.
Reddan, B. (2022). Social reading cultures on BookTube, Bookstagram, and BookTok. *Synergy*, 20(1).
Sorensen, K. & Mara, A. (2014). BookTubers as a Networked Knowledge Community. In: Limbu M and Gurung B (eds) *Emerging Pedagogies in the networked knowledge.* Hershey, PA: IGI Global, pp 87-99.
Szabó, D. & Dani, E. (2023). A könyvtárak médiatudatossága és az olvasóvá nevelés stratégiái a közösségi média segítségével. *Közösségi Kapcsolódások - tanulmányok kultúráról és oktatásró*l, *3*(1), 91–100. https://doi.org/10.14232/kapocs.2023.1.91-100
Szilágyi, K. (2018). Robban az influencerpiac. *Marketing & Média* 23(8): 48-49.
Thomas, B. & Round, J. (2016). Moderating readers and reading online. *Language and Literature* 25(3): 239-253.
Ünlü, S. & Yaşar, L. (2022). Literature Gathering as a Cultural Event: Booktube Participation. *Folklor/Edebiyat* 28(111), 637-660. DOI: 10.22559/folklor.2162.
Vizcaíno-Verdú, A., Contreras-Pulido, P. & Guzmán-Franco, M.D. (2019). Reading and informal learning trends on YouTube: The booktuber. *Comunicar*, 27(9): 95-104.
Waldinger, D. (2020). Könyves influenszerek módszereinek adaptálása könyvtári környezetben. *Könyvtári Intézet.* 3.

DOI: 10.13140/RG.2.2.25760.29447

Szirtes-Tankó Tünde

SZOCIÁLIS SÍRKERT – EGY TÚLÉLŐ INNOVÁCIÓ

Abstract

Since 2005, a small civil initiative has been operating in Hungary. Over the past 20 years, it has provided an opportunity for a few marginalized individuals living in difficult circumstances to be remembered with dignity by the community with whom they spent the final period of their lives.

This case study examines a cemetery situated within the premises of a transitional shelter for the homeless and a temporary residence for families in a provincial town. The presence of such a cemetery within a social institution of this kind is highly unusual, and no comparable examples are known. Therefore, it was deemed valuable to investigate its establishment, the underlying motivations, its function, and its innovative characteristics. The analysis is conducted within the theoretical framework of social innovation and community learning (Kozma, 2018; Kozma, 2022). The creation of the cemetery was influenced by fundamental values and principles, including Christian charity, human dignity, solidarity, and a sense of community. However, its inception was not primarily driven by these ideals but rather by an urgent and specific life circumstance that necessitated an immediate response. As such, it is closely linked to the history and self-conception of the innovative social institution that hosts it. Despite facing significant challenges that destabilized and ultimately reshaped the institution itself, the cemetery has persisted. Beyond mere survival, it has facilitated the convergence of the enduring human needs that justified its establishment with the evolving organizational structures of the institution, as part of the process of community learning.

This case study seeks to contribute a Hungarian example to the limited number of international civil initiatives that have emerged in recent years and decades, aiming to ensure the dignified burial and commemoration of homeless individuals.

Keywords
cemetery, social service, social innovation, community learning, case study

Absztrakt

2005 óta hazánkban is van egy apró civil kezdeményezés, amely az elmúlt 20 évben lehetőséget biztosított néhány, nehéz körülmények között élő, marginalizálódott személynek, hogy halála után méltó módon emlékezzen rá az a közösség, akivel életük utolsó időszakát töltötték.

Az esettanulmány egy olyan sírkertre fókuszál, ami egy vidéki város hajléktalanok átmeneti szállásán, illetve családok átmeneti otthona területén áll. Ez semmiképp sem szokványos elem egy hasonló profilú szociális intézménynél, és nincs is tudomásom hasonlóról. Ezért érdemesnek tartottam megismerni a létrejöttét, a mögöttes motivációkat, a funkcióját és innovatív jellegét. Az eset feldolgozását a társadalmi innováció és a közösségi tanulás értelmezési keretébe illesztve végeztem (Kozma, 2018; Kozma, 2022). A sírkert – aminek megszületésében szerepet játszottak ugyan értékek és alapelvek (keresztényi szeretet, méltóság, szolidaritás, közösségi hangsúly), de nem ezek ösztönözték elsősorban, hanem egy konkrét, azonnali megoldást igénylő élethelyzet, probléma – szervesen kapcsolódik az őt befogadó, szintén innovatív szociális intézmény történetéhez és önértelmezéséhez. Képes volt túlélni a nehéz időket, ami magát az intézményt alaposan megingatta és végül átalakította, sőt, nemcsak túlélte ezeket az éveket, hanem a közösségi tanulás folyamatában össze tudtak találkozni a

létének alapjául szolgáló, továbbra is meglévő emberi igények az újfajta szervezeti adottságokkal.

Az esettanulmány szándéka szerint egy magyarországi példát szeretne hozzátenni ahhoz a kevés számú nemzetközi civil kezdeményezéshez, amely a hajléktalanok méltó temetése és a rájuk való emlékezés érdekében született az elmúlt néhány évben, évtizedben.

Kulcsszavak
sírkert, szociális intézmény, társadalmi innováció, közösségi tanulás, esettanulmány

Bevezetés

A szociális területhez kötődő munkám kapcsán ’felfedeztem’ egy sírkertet egy vidéki város hajléktalanok átmeneti szállása, illetve családok átmeneti otthona területén. Az intézmény eredetileg egy keresztény hátterű alapítvány kezdeményezéseként jött létre az 1990-es évek végén, a sírkert alapjait pedig 2005 környékén rakták le. Ez semmiképp sem szokványos elem egy hasonló profilú szociális intézménynél, és nincs is tudomásom hasonló kezdeményezésről. Ezért érdemesnek tartottam megismerni a létrejöttét, a mögöttes motivációkat, a funkcióját és innovatív jellegét. Az esettanulmány három intézményvezetővel és a sírkert önkéntesével készített interjún, szervezeti dokumentumok, kiadványok áttekintésén és egy megemlékezésen való résztvevő megfigyelésen alapul.

Az eset feldolgozását a társadalmi innováció és a közösségi tanulás értelmezési keretébe illesztve végeztem (Kozma, 2018; Kozma, 2022). A társadalmi innovációnak a szakirodalomban nincs széles körben elfogadott definíciója (Veresné Somosi, & Balaton 2021), de közös elemként tartalmazza a társadalmi, közösségi kihívásokra, problémákra adott újszerű közösségi válaszokat – magát a válaszkeresés folyamatát és az eredményt is beleértve –, amelyek új értékekkel, attitűdökkel, társadalmi kapcsolatokkal járnak együtt, és szélesebb körben is terjeszthetők (Kozma, 2022; Veresné Somosi, & Balaton 2021; Nemes & Varga, 2015). A társadalmi innováció fogalma tehát szorosan kapcsolódik egyrészt a társadalmi változáshoz, ami megjelenhet akár a kiváltó okok, események (problémák, krízisek), akár az eredmények, kimenetek összefüggésében. Az innovációk emiatt arra is alkalmasak, hogy rajtuk keresztül vizsgáljuk akár a nagyobb társadalmi változásokat is, mint ezek kisebb, rövidebb, empirikusan is kutatható mozzanatait (Kozma, 2022). Másrészt a társadalmi innováció, ami egy új válasz, megoldás keresése, egy közösségi tanulási folyamat is, és a szakirodalom mind a közösségiséget, mind a (nem formális, spontán) tanulási folyamatot egyaránt hangsúlyozza. Harmadrészt a társadalmi innováció szervezeti változásokat is indukál, hatással van a közösségre: például összehozza, erősíti vagy gyengíti, szereplőket, szerepeket, kapcsolódásokat, kapcsolathálózatokat teremt vagy átalakít, vagyis mindenképpen alakítja az érintett csoportot. A társadalmi innovációk tehát olyan, konkrét, időhöz és térhez kötődő társas kísérletek, amelyek megmutatják egy adott, kisebb-nagyobb közösség rugalmas adaptivitását, újító kapacitásait. Önmagukért és önmagukon túlmutató jellegük miatt is, kifejezetten törekednünk kell arra, hogy keressük, megismerjük, elemezzük ezeket, és narratívát alkossunk róluk. Különösen is fontos ez, ha az esetek civil kezdeményezésekhez kapcsolódnak, hiszen a láthatóság fontos szerepet játszik a civil szféra megerősödésében és az innovációk terjedésében, különösen egy olyan időszakban, amikor a civil mozgalmak mozgásterének szűkülése tapasztalható nemzetközi szinten (Narsee et al., 2023), és hazánkban talán még inkább.

A sírkert egy átfogóbb innovatív kísérlet – nevezzük ’keresztény szociális kibuc’-nak – kisebb része, csupán egyik innovatív eleme. Bár, ahogy látható, M. intézményre szintén társadalmi innovációként, innovációs kísérletként gondolunk, amit szintén érdemes részletesen is megvizsgálni, jelen esettanulmány nem vállalkozik erre, csupán a sírkert létrejöttének és működésének megértéséhez minimálisan szükséges mértékben mutatja be történetét.

M. – új közösség és intézmény

A kiindulópont a rendszerváltás utáni társadalmi átalakulás időszaka, az ezredfordulót megelőző és követő évek, ahol az átalakuló össztársadalmi és jogszabályi környezet, valamint az újfajta szociális kihívások rugalmas kísérletezési terepet, újfajta válaszok keresését, új válaszadási lehetőségeket biztosítottak a közösségek és a (civil és nemcsak szociális) szervezetek számára. „A diktatúrák szétesése és az államok újraszerveződése közötti 'résben' társadalmi innovációk sokasága bukkant föl" (Kozma, 2022:26), köztük a szóban forgó alapítvány intézménye is, aminek a koncepciójában és működésében több, addig kipróbálatlan, nem szokványos elem, újítás is felfedezhető. Az alapítvány – ami az 1980-as évek közepétől már működött, az első alapítványok egyikeként – szociális problémákra, itt konkrétan a hajléktalanságra keresett megoldásokat, speciális (keresztény) nézőpontból. M. intézmény ötlete az egyik nagyszabású vállalkozásuk volt, és közvetlenül a rendszerváltás után megfogalmazódott. A kora '90-es években az elhagyott szovjet laktanyák szociális célú hasznosításának ötlete is felmerült a szakmában. Az alapítvány 1991-ben beadott egy pályázatot egy laktanya ilyen irányú hasznosítására, amire meg is kapta az elvi engedélyt a minisztériumtól, azzal a feltétellel, hogy az adott helyi önkormányzat támogatását is elnyerik. Az alapítvány tervében az újszerűség az volt, hogy a szociális fókuszú intézmény kialakításában és működtetésében, a társadalmi integráció folyamatában a közösségiség egy speciális típusára helyezi a hangsúlyt és a hétköznapokat a kibucok mintájára alakítja ki, szoros napirenddel, valamint élet- és vagyonközösséggel. A megfelelő hely keresése és a tárgyalások az önkormányzatokkal évekig tartottak, így a konkrét megvalósulás egészen 1997-ig váratott magára. K. város, amelyik a 31. meglátogatott helyszín volt, polgármestere nyitott volt a tervre, és a szükséges bemutatkozások, tárgyalások után, a helyi vezető testület végül szűk többséggel bizalmat szavazott a kezdeményezésnek. Tudomásunk szerint ez volt az egyetlen megvalósult terv, ha volt egyáltalán másik próbálkozás, ami szociális intézményt hozott létre laktanyában, és ma is működik.

Az alapítvány a városhoz közel, de a városhatáron kívül, egy 20 hektáros területen, három, egymás melletti lépcsőházban 60 lakást és műhelyeket kapott, erősen leromlott állapotban. Eleinte az olyan alapvető életfeltételek is hiányoztak, mint a víz, csatorna, fűtés. Az első lakók, perifériára sodródott személyek, kb. 20 fő, 1997 őszén már beköltöztek, de a jobb körülmények kialakításához még évek kellettek. Ehhez az alapítvány, saját forrása mellett, pályázati támogatást is igénybe vett, számtalan adományt gyűjtött és rengeteg önkéntes munkát végeztek mind az ott lakók, mind a hazai és külföldi külső támogatók. A munkatársak (5 'alapító' és a hozzájuk később csatlakozók) és a fokozatosan gyarapodó létszámú szenvedélybetegek, hajléktalanok, egyedülállók és nehéz sorsú családok együtt éltek, sűrű, sokrétű kapcsolathálózatban, laza hierarchiában, tegeződtek egymással, az évek folyamán nem egy lakó ott talált párt, kötött házasságot, és a közösségben gyermekek is születtek. Az ott élők tanfolyami képzés keretében tanultak és mindenki közösen dolgozott az épületek felújításán. A megélhetés érdekében főleg állattartással, növénytermesztéssel foglalkoztak, valamint alkalmi munkákat vállaltak a környéken. A szoros közösségi élet alapja a keresztény hit volt. Rendszeres volt az áhitat, később istentiszteleteket tartottak, és a környékbeli protestáns kisközösségekkel is ápolták a kapcsolatot. M. indulása után nem sokkal, 1998-ban saját gyülekezet alakult. A társadalmi integráció mellett ugyanolyan hangsúlyt kapott a teljes életváltozás és a megtérés.

M. vezetősége számára a közösségépítés mellett kezdettől fontos volt a társadalmi beágyazottság és az intézményesített működés is. Egyfelől igyekezett a széleskörű és jó formális és informális kapcsolatok kialakítására. Ez a cél az intézmény fennállása alatt hol jobban, hol rosszabbul sikerült: a környezet két szélsőséges véleménye az elzárkózó szekta és a város hasznos és fontos intézménye között ingadozott, és akár egyidejűleg is fennállt. A jó kapcsolatok több szempontból is megkönnyítették az életet: például segítség lehetett a

mindennapi megélhetésben a munkalehetőségek és az adományok révén, de oszlatni tudta a civil és helyi vezetők bizalmatlanságát a célközönséget, a klienskört illetően, akik aggódtak, hogy a városban növekedni fog a bűnözés, a deviancia és az egész élet M-ben káoszba fullad. Ez egy reális veszély volt, amit jól illusztrál egy véletlen 'kísérleti kontrollhelyzet' is. Az egyik interjúalany felidézte, hogy a város maga is megpróbálkozott azzal, hogy a laktanya más épületrészeiben – közelebbről nem azonosított – szociális gondokkal küzdők részére lakóhelyeket alakítson ki. Néhány év után azonban, a kaotikussá és a veszélyessé váló helyzet miatt kénytelen volt felhagyni ezzel a kísérlettel. Másfelől, M. megalakulásától fogva törekedett arra, hogy működését az aktuális szociális szabályozásnak megfelelően alakítsa ki, és működési engedélyt szerezzen. Első körben hajléktalan intézményként gondolt magára, de a kezdettől jelen levő és a növekvő létszámú rászoruló család miatt hamarosan családok átmeneti otthonának az engedélyeztetése is bekerült a célok közé. 1999 őszén ez meg is valósult: a hajléktalanok átmeneti otthona 50, a családok átmeneti otthona 40 fős kapacitással indult el, amivel a környék legnagyobb szociális intézménye lettek. Ezek után az alapítvány rendszeres normatív támogatást is kapott, ami bevételeiben egy fontos és kiszámítható elemnek számított.

Bár M. kitalálása és létrehozása nem egyszemélyes történet, hanem egy vezetői csoport döntései alapozták meg, erre az esetre is helytálló az a megfigyelés, hogy a társadalmi innovációk döntő többségében van egy olyan személy – „kulcsember" vagy „helyi hős" (Kozma, 2022:26) –, aki a közösségi tanulási folyamatok és változások motorja. Ez a személy 'viszi vásárra a bőrét', döntően rajta múlik az innováció sikeressége. M. első vezetője elkötelezettségével, új ötleteivel, viselkedésével, értékorientációjával, a rengeteg befektetett energiával messzemenően meghatározta a korabeli közösség életét. A 2000-es évek első évtizedének végén az intézmény formális irányítását mások vették át, ám hatása, azok az alapok, amelyeket kezdetben, a vezetésével a döntéshozók lefektettek, máig felfedezhetők a szervezet arculatában és szervezeti kultúrájában.

M. történetének első éveit tehát olyan innovatív kísérletnek tekinthetjük, amely ötvözni próbálta a mindennapi élet számos komoly kihívásával, gyakran a létéért (kreatívan) küzdő, önállóságra és önfenntartásra törekvő, keresztény etikai alapokon álló kibuc-közösséget és a jogszabályi keretek között működő, azoknak megfelelő szociális intézményi működést, amelyhez kiszámítható anyagi források kapcsolódnak. Az évek folyamán azonban, a külső, társadalmi környezet változásával, az általános jogi szabályozás és a helyi szociális igazgatási tapasztalatok bővülésével, az intézmény működését egyre több külső kritika érte. A 2000-es évek közepétől gyakoribbá váltak az olyan hatósági ellenőrzések, amelyek konfliktusokat generáltak, és amelyek közül nem mind oldódott meg mindkét fél megelégedésére. Ebben a folyamatban általában nagy szerepe szokott lenni a felek közötti személyes kapcsolatoknak is: M. akkori vezetősége és a hivatali emberek közötti személyes viszony azonban egyre feszültebbé vált. Bár a megkérdezett vezetők arról számoltak be, hogy a 2000-es évek második felében igyekeztek alkalmazkodni a külső elvárásokhoz, az alapítvány (eredeti) elképzelései, illetve a hivatal szociális intézménnyel kapcsolatos elvárásai nem tudtak eléggé fedésbe kerülni. Ennek csúcspontja az volt, amikor a megyei hivatal, 2008 és 2010 között, megvonta a hajléktalan intézmény működési engedélyét és a családok átmeneti otthonáét pedig ideiglenesre változtatta. Ez a súlyos külső nyomás, a kapcsolódó pénzügyi bizonytalansággal karöltve az alapítványon belül komoly feszültségeket generált és választás elé állította a vezetőket: szeretnének-e és ha igen, milyen mértékben, megfelelni a hivatalos elvárásoknak. 2010 után, amikor mindkét szolgáltatás visszanyerte határozatlan idejű működési engedélyét, amelyet azóta is mindvégig megtartott, az intézmény működése átalakult: a 'keresztény szociális kibuc' fő vonásaiban hasonlatossá vált egy szokványos szociális intézményhez. Határozottan átalakult a szervezet, a munkatárs-kliens kapcsolatok, a pénzügyek, a mindennapi élet és kisebb mértékben a hitélet is.

Kozma Tamás a helyi kezdeményezésű közösségi főiskolák kapcsán a társadalmi innovációk „véres komolyságára” (2022:27) hívja fel a figyelmet. M. története is azt igazolja, hogy bár megálmodói valós problémákra, az érintettek szélesebb köre számára is elfogadható alternatív választ találtak ki, komolyan fennállt a veszélye annak, hogy a kedvező indulás után néhány évvel ez a társadalmi innováció is eltűnik a folyamatos külső-belső nehézségek és konfliktusok nyomán. Ezt a krízist el tudta úgy kerülni, hogy átalakult, intézményesült és fenntartotta a kiszámítható finanszírozási hátteret. Ehhez több tervét, ötletét, gyakorlatát fel kellett adnia, néhányat azonban meg tudott tartani. Ezek közé tartozik többek között a közösségre alapozott szociális munka vagy a vállaltan keresztény orientáció is, és ilyen elem az általam vizsgált sírkert.

A sírkert

A sírkert, mint a ’keresztény szociális kibuc’ innovációja

Az esettanulmány középpontjában álló sírkert 2005-ben létesült, és jelenleg 6 személy hamvai vannak itt eltemetve. A temetések kronologikus sorrendje a következő:

1. 2005 – 66 éves asszony. Régebb óta tartózkodott M-ben. Hirtelen, súlyos betegség miatt halt meg. Halála előtt néhány hónappal a gyülekezet tagja lett. Felnőtt gyermeke nem vállalta a temetést, de közreműködött, hogy oda temessék. A költségeket az intézmény fedezte.
2. 2006 – 37 éves asszony. Egy gyermekével került oda. Nagyon gyorsan beilleszkedett, az akkori szoros közösség aktív és hívő tagja lett. Képezte magát és gondozottból munkatárs lett. Betegség miatt halt meg. A férj, akivel külön éltek, nem tudta és akarta anyagilag állni a temetést, de közreműködött, hogy oda temessék, amit a közösség is természetesnek tartott. A költségeket az intézmény fedezte.
3. 2013 – 38 éves asszony, négy gyermekes anyuka, aki bántalmazó kapcsolat miatt került M-be, ahova gyorsan beilleszkedett, azonban nem sokkal utána súlyos beteg lett. A közösség tagjai ápolták, és saját kérésére temették ide. A költségeket maga tudta fedezni. ÁNTSZ engedélyt kértek és kaptak.
4. 2020 – 70 éves asszony, a kérésére lett oda eltemetve. Felnőtt gyermeke külföldön él, de közreműködött az intézménnyel és fedezte a hamvasztás költségeit. A helyi köztemető igazolást adott.
5. 2020 – 83 éves férfi, a kérésére temették oda. Nyugdíjasként, egyik felnőtt gyermekével került az intézménybe, majd annak távozása után egyedül élt ott az egyik „félutas” házban. Halálakor három gyermeke külföldön lakott, nem érdeklődtek az apjuk iránt. A hamvasztás költségeit az erre félretett pénzéből fedezték. A helyi köztemető igazolást adott.
6. 2022 – 72 éves férfi. Nyugdíjas korában került az intézménybe, megoldatlan lakáshelyzete miatt, ahol több mint 10 évig élt. Hozzátartozója nem volt. Saját kérésére temették el itt, a hamvasztás költségeire saját maga tett félre pénzt. A helyi köztemető igazolást adott.

A temetések időpontjára figyelve két dolog azonnal feltűnik: egyrészt, hogy a sírkert a vizsgált időszakban mindvégig működött, másrészt, hogy az első két temetés az intézmény működésének viszonylag korai időszakában volt. Azokban az években, amikor értelmezésünk szerint a szervezet az „intézmény vs. karizma” (Tomka, 1997) dilemmával küzdött. A sírkert létrejötte egy hirtelen bekövetkező halálesethez kötődik, és bár felfedezhetünk mögötte értékeket, elveket (keresztényi, emberi kötelesség, „ez így természetes”), elsősorban nem elméleti, morális megfontolások alapján jött létre, hanem a mindennapi élet kihívásainak hatására, bizonyos értelemben kényszerűségből. A szoros életközösségként működő intézmény az első két személyt nyilvánvalóan saját halottjának tekintette. Egyrészt mindketten az M-ben működő gyülekezet tagjai voltak, másrészt az intézmény működésmódjából is az a hozzáállás következett, hogy az elhunytak az „ő halottaik”. Ezzel párhuzamosan a családtagoknak nem

volt határozott elképzelésük, hogy hozzátartozóik miképpen legyenek eltemetve, nem volt pénzük a költségekre, és örültek, ha valaki megoldja helyettük ezt a kérdést. M. állandó pénzügyi gondokkal küzdött, de az intézmény területére, elhelyezkedésére erőforrásként lehetett tekinteni. A vezető a kreatív megoldások embereként jött elő a helyi temetéssel, mint méltányos, humánus és anyagilag kevéssé megterhelő alternatív ötlettel, és meg is valósította úgy, hogy ebbe csupán a feltétlenül szükséges külső személyeket vonta be (temető, katolikus egyház), akik nem kifogásolták ezt a megoldást. Az önkormányzatot nem kérdezték, mivel nem volt szó köztemetésről.

A jogszabályok 1983 óta engedélyezik Magyarországon, hogy a hozzátartozók hazavigyék halottjaik hamvait urnában. Ezzel a lehetőséggel az 1990-es években nagyon kevesen éltek. Az első M-i temetés idején hatályban levő 1999. évi XLIII. törvény a temetőkről és a temetkezésről 21. § (2) szerint a hamvakat tartalmazó urnát az eltemetésre köteles személynek – kérésére – ki kell adni. Ugyanehhez a törvényhez kapcsolódó 145/199. (X.1.) kormányrendelet 33. § (3) bekezdése szerint a kiadott urna bármely olyan ingatlanon vagy temetkezési emlékhelyen elhelyezhető vagy eltemethető, ahol a tulajdonos (kezelő), továbbá az ingatlan jogszerű használója ehhez hozzájárult és a kegyeleti igények biztosíthatók. M. tehát egyszerűen, a hozzátartozó bevonásával, szabályszerűen tudott élni ezzel a lehetőséggel. Az akkori vezető elbeszéléséből nem derült ki pontosan, hogy az első vagy a második temetés után volt-e a hivatali ellenőrzés, mindenesetre 2005-ben vagy 2006-ban az intézmény területén levő egy vagy két sír fennakadást okozott a hatóságoknak, már csak az egyedisége, szokatlansága miatt is. A hivatal mellett járványügyi szempontból az ÁNTSZ is megvizsgálta a kérdést, és nem emelt ellene kifogást. Így végül minden maradhatott úgy, ahogy volt.

Az innováció alakulása

A 2013 és 2022 között létesült négy sírhely M. történetének újabb időszakához kötődik, amikor végbement a fent említett szervezeti átalakulás, és mindez kívülről, hivatalosan is megerősítést nyert. Ilyen keretek között semmiképp sem számít kötelező feladatnak vagy szolgáltatásnak, hogy egy hajléktalanok, illetve egy családok átmeneti otthonát működtető intézmény, kvázi „szolgáltatási elemként" (a szokásosnál olcsóbb) temetkezési lehetőséget biztosítson a saját területén. Mivel tehát egyedülálló jelenségről van szó, érdemes legalább két kérdést feltenni: 1. miért maradt, maradhatott fenn a sírkert és 2. a szervezeti változások vajon hatottak-e, és ha igen, hogyan, az intézmény temetési gyakorlatára.

Az első választ keresve, ha abból indulunk ki, hogy a társadalmi innováció mindig egy problémából születik, és a sírkertet innovációként fogjuk fel, akkor meg kell vizsgálni közelebbről, hogy milyen probléma állt a háttérben. Véleményem szerint a sírkert tulajdonképpen egy perifériális és láthatatlan, ám stabil és globális társadalmi problémára kínál egy kisléptékű, a szakmában és a helyi tágabb környezetben jelenleg is alig ismert megoldást. Lehetővé tette és teszi azt, hogy a közösség, ahova az elhunytak tartoztak, méltó módon vehessen végső búcsút tőlük és emlékezzen rájuk. Újabban pedig abban is segít, hogy a náluk élők közül néhányan rendelkezni tudjanak saját halálukkal kapcsolatban.

A csavargó, hajléktalan halálának és eltemetésének a problémája alig bukkan fel a szakirodalomban és a közbeszédben. Bregman (2021) szerint elsősorban a városi életmódhoz kötődik, annak elszemélytelenítő jellegéhez. A szegények, hajléktalanok, bűnösök, menekültek nemcsak életükben, de gyakran haláluk után is ugyanilyen személytelenek, névtelenek maradnak, néha ténylegesen is, mivel nem lehet őket azonosítani. Nehéz róluk megemlékezni – vagy a fizikai körülmények miatt, mivel nehezen fellelhető, megközelíthető, névtelen sírokban nyugszanak, de körülményes az emléküket ápolni akkor is, ha vannak olyanok, akik ezt szeretnék megtenni (Vural, 2019). Az elenyésző erre vonatkozó forrás alapján annyi azért biztosan tudható, hogy egyrészt világszerte vannak olyan városok, ahol léteznek

hajléktalantemetők: Koppenhágában (Kirk, 2015), New York–Hart Islanden (Vural, 2019), Törökországban pedig Isztambulban, Ankarában, Izmirben (Zengin, 2020). Másrészt, hogy ezek olyan helyek, ahol a sírokon nincs feltüntetve az elhunytak neve, vagy közös sírban vannak elhantolva, szintén név nélkül. A temetkezési szokások erősen kultúrafüggők, és pl. a dán példában a névtelen sírok nemcsak a társadalom peremére szorultaknál fordulnak elő, hanem szélesebb körben jellemző a népességre. Tehát, kontextustól függően, a hajléktalantemetők léte egyszerre jelentheti a számkivetettséget (Törökország, New York-Hart Island) és a hajléktalanok érdekérvényesítő erejének megnyilvánulását (Koppenhága), ezért az általánosítással, értelmezéssel – vagy akár az ítélkezéssel – óvatosnak kell lenni. Ezzel együtt mindegyik forrás hangsúlyozza, hogy a méltó temetés és megemlékezés érdekében még sok a tennivaló a nyugati társadalmakban. A probléma felszínre hozásának kísérletei, amelyek lényegében alulról jövő civil kezdeményezések, elszórtak, ám változatosak. Például egy civil lobbinak sikerült a koppenhágai hajléktalanparcellát kialakítania a város legismertebb temetőjében, vagy szintén civilek küzdenek egy zárt hajléktalantemető (New York-Hart Island) látogathatóságáért és láthatóságáért. Keresztény háttérrel működik egy hajléktalanok temetési terveinek artikulálását segítő projekt (Down to Earth, é. n.), és az USÁ-ban, szintén civilek, életre hívtak egy emléknapot hajléktalan elhunytak számára. Ez utóbbi talán a legismertebb és legnagyobb méretű akció: a Hajléktalan Személyek Nemzeti Emléknapja (National Homeless Persons' Memorial Day) 1990-ben indult és terjedt el azóta az államok többségében, és eddig több száz megemlékezést generált az év leghosszabb napján, december 21-én (National Coalition for the Homelesses, é.n.).

Ha a statisztikák alapján próbáljuk a helyzet súlyát felmérni, akkor – bár ahogy nehéz definiálni a hajléktalanságot magát, úgy az alapvető, létszámukra, szociodemográfiai sajátosságaikra vonatkozó statisztikai adatok is csupán becslések. Az OECD 2020-as kiadványa szerint a hajléktalanok aránya 1% alatt maradt a 2010-es években, a szervezet által vizsgált 36 országban. Az arány tehát nem nagy. Numerikusan azonban ez azt jelenti, hogy ezekben az országokban több mint 2 millió hajléktalan ember él (OECD 2020). Ha ehhez még hozzávesszük azt a tényt is, hogy egészségi állapotuk és átlagéletkoruk messze alulmúlja a teljes populáció átlagait, és az életvégi gondozásukra ugyancsak kevés figyelem jut (NHS 2010), akkor talán jobban érzékelhetővé válik az a várhatóan növekvő anyagi közteher és az a morális kihívás, amivel szembesülünk, ha egyetértünk a minden embert megillető emberi méltósággal, a közösséghez tartozás fontosságával, a szociális igazságossággal vagy azzal a keresztény alapelvvel, hogy Isten előtt minden ember egyenlő (Bregman 2021). Magyarországon, ahol a Február harmadika vizsgálat révén 1999 óta éves adatfelmérés készül ebben a célcsoportban, tudható, hogy valamivel kevesebb, mint 10000 személy érintett a hajléktalansággal, és az is, hogy az életkori eloszlás egy elöregedő populációt jelez (Győri 2020). Hazánkban a hajléktalanok köztemetésével kapcsolatos jogi szabályozás és a gyakorlat a fizikai körülményekkel kapcsolatban kielégíti a minimumfeltételeket. Az elhunyt személyt az önkormányzat – nagyon egyszerű formai keretek között – az elhalálozás helye szerinti köztemetőben helyezi végső nyugalomra, ahol a síron a neve is szerepel, ha ismert. A személyes tapasztalatok azonban azt jelzik, hogy ezzel együtt is egy „végtelenül magányos" eseményről van szó (Kunszabó, 2018; Vural, 2019). M. 2005-ös kezdeményezése tehát, amellyel nem hárította el magától a kihívást, hanem felelősséget vállalt a sürgető helyzetért, ebbe a nemzetközileg is csekély számú, szinte ismeretlen civil, közösségi kezdeményezés sorába illeszthető.

Fentebb röviden utaltam arra, hogy az intézmény gyakorlata az idők folyamán módosult: a megemlékezés mellett a 2010-es évektől tulajdonképpen az önrendelkezés lehetőségét is kínálja. A közösség az idősebb lakóinak, akik várhatóan már nem lesznek képesek elhagyni ezt a lakóhelyet, és önálló életet élni, igény szerint segítséget nyújt a halálukkal, temetésükkel kapcsolatos előzetes tervezéshez. M. anyagi helyzete, a stabilabb és kiszámíthatóbb alapok

mellett sem teszi lehetővé, hogy a lakóik esetleges temetési költségeit – mint extra szolgáltatást – átvállalja. Az újabb temetéseknél (2013-2022) az anyagi fedezetet a lakó és/ vagy a családtagjai biztosították. A 2013-as halál rövid idő alatt következett be, nem lehetett előre takarékoskodni, de a szükséges összeg eleve megvolt. A későbbi eseteknél a lakók évekig spóroltak. Mindhárman huzamosabb ideig éltek M-ben, volt nyugdíjuk, így félre tudtak tenni erre a célra. Az intézmény nyíltan kommunikált erről a kérdésről, elmondta a lehetőségeket, és az egész folyamatot tanácsadással segítette: árajánlatokat kértek a temetkezési vállalatoktól, megbeszélték az igényeket, és azt, hogy melyek az adott személy anyagi helyzetének megfelelő opciók. Megkeresték az olcsóbb megoldásokat, hogy a költségeket az adottságokhoz lehessen igazítani. Ehhez a feladathoz a jelenlegi intézményvezető keresett egy külsős szakembert, egy temetőgondnokot, aki önkéntes munkában azóta is folyamatosan támogatja ennek a 'szolgáltatásnak' a működtetését: segít a praktikus kérdésekben, pl. a hamvak szállításában, a sírkert gondozásában, szépítésében, egységesítésében. Míg az első két esetben lényeges szempont volt, hogy az elhunytak a helyi gyülekezethez tartoztak, ma már ez nem kikötés. Mindenkit a saját felekezetének szertartása szerint temetnek el, vagy úgy, ahogy szeretné. A vezető elmondása szerint, ha nem lennének ilyen anyagi kötöttségek, kikötések, a sírkertben legalább dupla annyi sír lenne, lehetne, ami jól jelzi, hogy ezeknek az embereknek is pont ugyanolyan fontos kérdés, hogy haláluk után hol és milyen körülmények között temetik el őket. M. vezetője szerint az elöregedő társadalom, a vidéki idős népességet is érintő láthatatlan szegénység – van házuk, lakásuk, de nyomorognak benne – miatt az intézménynek a probléma tartós kezelésére kell készülnie.

A sírkert fennmaradását nehezíthette volna a változó jogszabályi környezet, ugyanis 2013-ban a temetkezéssel kapcsolatos törvényt módosították, ám ezek a változások érdemben nem érintették a kialakult gyakorlatot. A törvény vonatkozó paragrafusai inkább csak pontosítottak két fontos kérdést: a nyilvántartási kötelezettséget és a kegyeleti jog biztosítását. A nyilvántartás – amelynek meglétéről a nyilvántartást vezető, önkormányzat által kijelölt köztemető igazolást ad ki, és amely tartalmazza a temetésre kötelezett személy alapvető adatait, valamint a tervezett temetkezési hely címét –, lehetővé teszi a hamvak nyomon követését. Ezen kívül a temetésre kötelezett személy nyilatkozatban vállalja azt is, hogy az urnát a kegyeleti igényeknek megfelelően tárolja és a hozzátartozóknak biztosítja a kegyeleti jog gyakorlását. Ezek a feltételek nem róttak sokkal több adminisztrációs terhet M-re, illetve a kegyeleti jog gyakorlására, a sírkert látogatására, az egyéni megemlékezésre addig is volt mód. Éppen 2013-tól egy új közösségi hagyomány, megemlékezési forma is kapcsolódik a sírkerthez, amit szintén egy konkrét esemény és a kollektív gyászfeldolgozás igénye hívott életre. 2013 végén egy tragikus közlekedési baleset történt a családok átmeneti otthonában lakó egyik gyermekkel, ami nagyon megrázta az egész közösséget. A temetése más településen volt, a hamvai nem kerültek oda, ám az intézmény vezetése szükségesnek látta, hogy a lakókat, és különösen a gyerekeket ért sokk feldolgozását egy közös megemlékezéssel segítse. Ekkor alakult ki az a hagyomány, hogy minden évben, október 30-án délután, közös és nyitott megemlékezést tartanak a sírkertnél, ahova meghívják a régi és a jelenlegi lakókat is, hogy együtt gondoljanak halottaikra.

Az intézmény újabb időszakának idejére eső változásokról összefoglalóan elmondható, hogy az egész koncepció, megtartva az elvi alapokat, szociális szolgáltatási jelleget öltött, új elemekkel bővült (önkéntes temetőgondnok, éves szintű kollektív megemlékezés), vagyis összességében komplexebbé vált. Emellett több részlete, például a célcsoporttal való nyílt kommunikáció a témáról, a tanácsadás vagy a közös megemlékezés mint közösségi erőforrás használata, hasonló, ugyanabba az irányba mutató elem, mint a néhány, írásban is rögzített, ezért megismerhető nemzetközi kezdeményezés.

Összefoglalás

2005 óta hazánkban is van egy apró civil kezdeményezés, amely az elmúlt 20 évben lehetőséget biztosított néhány, nehéz körülmények között élő, marginalizálódott személynek, hogy halála után méltó módon emlékezzen rá az a közösség, akivel életük utolsó időszakát töltötték. Ez a lehetőség – aminek megszületésében szerepet játszottak ugyan értékek és alapelvek (keresztényi szeretet, méltóság, szolidaritás, közösségi hangsúly), de nem ezek ösztönözték elsősorban, hanem egy konkrét, azonnali megoldást igénylő élethelyzet, probléma – szervesen kapcsolódik az intézmény történetéhez és önértelmezéséhez. Véleményünk szerint elválaszthatatlan attól, hogy egy kibuc-szerűen működő, pénzszűkével küzdő, önmagát elsősorban közösségként definiáló közegben született meg, kreatív, elkötelezett, keresztény vezető ötlete alapján. Ez az innováció képes volt túlélni a nehéz időket, ami magát M-t, mint újítást alaposan megingatta és végül átalakította, sőt, nemcsak túlélte, hanem a közösségi tanulás folyamatában össze tudtak találkozni a továbbra is meglévő igények az újfajta adottságokkal: ezáltal a sírkert jelenleg stabil innovatív eleme az intézménynek. Egyik látható és megkülönböztető része az arculatának, annak a központi értéknek, amire az intézmény alapoz (keresztény közösség), és ha nem is tömeges méretekben, és csak bizonyos feltételekkel, de megoldást tud kínálni a közvetlen környezetében felmerülő, és a közeljövőben várhatóan tovább erősödő igényre, hogy a marginalizálódó (idős) személyek olcsóbb és méltó nyughelyet találjanak, olyat, amiről még életükben maguk tudtak dönteni.

Végül, nem kevésbé izgalmas az a kérdés, hogy lehetséges-e, hogy ez az újnak egyáltalán nem mondható kezdeményezés szélesebb körben is elterjedjen, ami a társadalmi innovációkkal kapcsolatban az egyik elvárás szokott lenni (Bogdány et al., 2021). A sírkert részben egy adott szakmai megközelítésmódhoz (közösségiség) valamint a sajátos helyi fizikai és humán adottságokhoz igazodva jött létre. Egyrészt van egy saját tulajdonú terület a városon kívül, ahol senkit sem zavar a sírkert látványa. Másrészt az intézményben jelen van egy idősebb korosztály, akiket a ’félutas ház’ bérlésének lehetősége helyben tart. Ezek miatt a sajátosságok miatt nem lehet határozottan kijelenteni, hogy a sírkert, mint fizikai entitás, más helyeken is könnyen adaptálható. Ugyanakkor az olyan újabb elemekben, mint a temetéssel kapcsolatos elképzelések és igények előhívása a hajléktalan populációban, a segítségnyújtás a tervezésben, vagy a kollektív emlékezés fontosságának a hangsúlya, az intézmény messze megelőzi a hasonló profilú intézményeket, és a nemzetközi kezdeményezésekkel állítható párhuzamba. Mindezek más helyen is könnyen adaptálhatónak tűnnek. Ezeknek a jó gyakorlatoknak az ismeretlenségét legalább két dolog befolyásolja. Egyfelől, hogy maga az intézmény valószínűleg nincs tisztában munkája jó gyakorlat jellegével, példaértékével, másfelől, ehhez szorosan kapcsolódva, hogy eddig nem foglalkozott az információk áramoltatásával helyi vagy szakmai kapcsolathálózataiban, ami szükséges előfeltétele a társadalmi innovációk terjedésének (Kozma 2018), a témával kapcsolatos társadalmi edukációnak és a társadalmi érzékenyítésnek is. Az, hogy ez az esettanulmány megszülethetett, akár első lépése is lehet a láthatóvá válásnak és egy efféle változásnak.

Felhasznált irodalom

Bogdány, E., Varga K. & Veresné Somosi, M. (szerk) (2021). *Társadalmi innovációs fehér könyv*. Miskolci Egyetem.

Boros, J., & Bucher, E. (2023). Társadalmi innováció, közösségi tanulás hátrányos helyzetben egy társadalmi vállalkozás példáján. In R. Kattein-Pornói, P. Tóth, & K. Kanczné Nagy (Eds.), *Oktatás egy változó világban: Kutatás, innováció, fejlesztés* (pp. 97–104). Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), Debreceni Egyetemi Kiadó.

Bregman, L. (2021). Funeral for a Homeless Vagrant? Religious and Social Margins. *Religions*, 12(1), 30. https://doi.org/10.3390/rel12010030

Down to Earth (é. n.). Funeral planning wishes. *Quaker Social Action*. https://www.homelesspalliativecare.com/wp-content/uploads/2018/09/201612-DTE-Funeral-Wishes-leaflet.pdf

Győri, P. (2020). Idősorok a hazai hajléktalanságról. In T. Kolosi, I. Szelényi & I. Gy. Tóth (szerk.), *Társadalmi Riport 2020*. (pp. 332-357). TÁRKI.

Kirk, M. (Dec. 2015). A Place for the Homeless to Honor Their Dead. *Bloomberg*. https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-12-29/why-a-cemetery-means-so-much-to-copenhagen-s-homeless-community?utm_source=website&utm_medium=share&utm_campaign=copy

Kozma, T. (2018). Tanuló közösségek és társadalmi innovációk. *Educatio 27* (2), 237–246. DOI: 10.1556/2063.27.2018.2.6

Kozma, T. (2022). *Innováció és tanulás*. Gondolat Kiadó.

Kunszabó, E. (2018 január). Hát ilyen egy hajléktalan temetése. *777blog*. https://777blog.hu/2018/01/02/hat-ilyen-egy-hajlektalan-temetese/

Narsee, A. et al. (2023). *Fighting for democratic empowerment and resilience. Civic Space Report 2023*. European Civic Forum. https://civic-forum.eu/civic-space-report-2023-fighting-for-democratic-empowerment-and-resilience

National Coalition for the Homeless. (n.d.). *Homeless Persons' Memorial Day.* https://nationalhomeless.org/homeless-persons-memorial-day/

Nemes, G. & Varga, Á. (2015). Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben – sikerek, problémák, dilemmák. In Lipták, K. (szerk.). „*Mérleg és Kihívások". IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Konferenciakiadvány a Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából*. (pp. 434–444). Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar.

NHS. (2010). *End of life care: Achieving quality in hostels and for homeless people – A route to success.* National End of Life Care Programme. https://search.issuelab.org/resource/end-of-life-care-achieving-quality-in-hostels-and-for-homeless-people-a-route-to-success.html

OECD. (2020). *HC3.1 Homeless population.* OECD Social Policy Division, Directorate of Employment, Labour and Social Affairs. OECD Affordable Housing Database. https://www.oecd.org/els/family/HC3-1-Homeless-population.pdf

Tomka, F. (1997). *Intézmény és karizma az egyházban. Vázlatok a katolikus egyház szociológiájához*. Márton Áron Kiadó.

Veresné Somosi, M. & Balaton, K. (2021). A társadalmi innováció fogalma. In Sikos T., T. (szerk). *Társadalmi innováció – társadalmi jólét*. (pp. 11-26) Ludovika Egyetemi Kiadó.

Vural, L. (2019). Potter's field as heterotopia: death and mourning at New York City's edge. *Oral History, 47*(2), 106–116. http://www.jstor.org/stable/45214476

Zengin, A. (May 2020). Turkish Cemeteries for the "Unknown". *Allegra Lab*. https://allegralaboratory.net/turkish-cemeteries-for-the-unknown-afterlives/

Jogszabályok

1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300003.tv

1999. évi XLIII. törvény a temetőkről és a temetkezésről. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900043.tv

DOI:10.13140/RG.2.2.31594.63681

Zsidek Barbara

EDULARP

Élménypedagógia és kollaboráció egy nyári táborban

Abstract

The aim of the Hungarian Tolkien Society (hereafter MTT) is to maintain the organically evolving community that has developed over twenty years, in addition to the promotion of Tolkien scholarship. Its most important event is the summer camp (Magyar Tolkien Társaság, 2013). The initial methodology of the MTT camps was to frame the activities within a story. A "frame plot" is a story that provides a basis and a framework for all activities and programmes, a motivational environment. The most well-known camps using the storytelling approach are the Indian camps and the ring camps. With experiencing the flow, these camps provide the opportunity for a lifetime of memories and experiences. (Mandák, 2010). Over the more than two decades of its operation, the organisers have tried out various ideas, but the interactivity of story and game has become increasingly distant from the participants, and the motivational environment of the story has not provided a suitable framework for the desired goals. This led to a systematic conceptual change in 2016, where for the first time it was stated that both the story and community building are important, and the integration of both areas began. In the early 2020s, there was a need for further improvements, due to evolving consumer habits. The participants want to use services and the possibility of a higher level of cooperation is an important consideration (Nagy, 2018). With the 2023 camp, therefore, basic paradigms have been challenged. There were two main elements of the concept, increasing intensity and integrating experiences. Experiences should all serve a commonly decided objective. (Füzessy, 2023) In the 2023 concept, the previous story and game methodology was discontinued. The story play experience-based methodology developed here is now consistent with modern educational role play (EduLarp). EduLarp is an educational role-playing game that does not primarily focus on recreation, it is a method to achieve educational goals, and it does not position the participants solely as "players". EduLarp, as used in MTT, seeks to strengthen the community through the development of the affective area, as well as providing opportunities to learn new creative skills. Therefore, the narratively available choices must remain within an appropriate range to achieve the stated goal (Collins et al., 2023). (Khan & Sheikh, 2021) Innovations and collaborative problem-solving have strengthened the community and created community renewal. If innovations can be kept at a high level and accepted by the community, a high level of stabilisation can be achieved in the future. (Kozma, 2022)

Keywords
EduLarp, collaboration, community building, experiential education, non-profit

Absztrakt

A Magyar Tolkien Társaság (továbbiakban MTT) nonprofit civil szervezet célja a tudományos ismeretterjesztés mellett a húsz év alatt kialakult organikusan változó közösség fenntartása, legfontosabb rendezvénye a nyári tábor. (Magyar Tolkien Társaság, 2006) Az MTT táborok kezdeti módszertana a tevékenységek keretjátékra fűzése volt. A keretjáték egy olyan történet, ami minden tevékenységnek, programnak alapot és keretet ad, motivációs környezetet képez. A történetet alkalmazó táborok legismertebb változatai az indián táborok, illetve a gyűrűtáborok. Ezek a táborok a flow-élménnyel olyan életre szóló emlék és tapasztalat lehetőségét adják.

(Mandák, 2010) A több, mint két évtizedes működés során többféle ötletet kipróbáltak a szervezők, azonban a résztvevőktől egyre távolabb került a keretjáték interaktivitása, a történet motivációs környezete nem adott megfelelő keretet az elérendő céloknak. Ennek hatására egy rendszerező koncepció-váltás történt 2016-ban, ahol először lett kimondva, hogy a keretjáték és a közösségépítés egyaránt fontos,az alapszintű integrálása a két területnek elkezdődött. A 2020-as években újabb fejlesztésre szükségségessége jelent meg, a megváltozott fogyasztó szokások miatt. A résztvevők szolgáltatásokat szeretnének igénybe venni és fontos szempont az együttműködés magasabb szintjének lehetősége. (Nagy, 2018) A 2023-as táborral ezért alap paradigmák lettek megdöntve. Két fő eleme volt a koncepciónak, az intenzitás növelése és az élmények integrálása. Az élmények mindegyike egy közösen eldöntött célt kell, hogy szolgáljanak. (Füzessy, 2023) A 2023-as koncepcióban megszűnt a keretjáték módszertana. Az itt kidolgozott történeti játék élményen alapuló módszertan már megfelel a modern oktatási szerepjátéknak. Az EduLarp olyan oktatási szerepjáték, aminek nem elsődleges célja a kikapcsolódás, egy módszer a nevelési célok elérésében, a résztvevőket nem kizárólag „játékosként" pozícionálja. Az MTT-ben használt EduLarp az affektív terület fejlesztésén keresztül próbálja megerősíteni a közösséget, valamint emellett lehetőséget biztosítani új kreatív készségek elsajátítására. Ezért a kitűzött cél eléréséhez a narratívan rendelkezésre álló választási lehetőségeknek megfelelő tartományon belül kell maradniuk. (Collins et al., 2023)(Khan & Sheikh, 2021) Az újítások, a közös problémamegoldás megerősítették a közösséget, közösségi megújulást hoztak létre. Ha az újításokat sikerül szinten tartani, azok a közösség által elfogadottak lesznek, akkor magas szintű stabilizálódás érhető el. (Kozma, 2022)

Kulcsszavak
EduLarp, kollaboráció, közösségfejlesztés, élménypedagógia, nonprofit

Bevezetés

A Magyar Tolkien Társaság (továbbiakban MTT) nonprofit civil szervezet 2003 óta J.R.R. Tolkien munkássága körül építi fel programjait. Az MTT Tolkien professzor által fontosnak tartott értékeket — „a természet szépsége, a művészetek és a régi korok emlékének tisztelete, az alkotó, teremtő szellemiség, az emberek bajtársiassága és környezetük iránt érzett felelőssége" – tartja fontosnak és ezek megőrzését tűzte ki célul. (Magyar Tolkien Társaság, 2006)

A szervezet célja a tudományos ismeretterjesztés mellett a húsz év alatt kialakult organikusan változó közösség fenntartása. Programjai között szerepelnek konferenciák, szabadegyetemek, táborok, egyéb kisebb közösségi és kreatív programok, valamint egy egyetemi kurzus is. (Magyar Tolkien Társaság, 2013)

A szervezet legnagyobb rendezvénye a nyári tábor, ami 2020 kivételével 2003 óta minden évben megrendezésre kerül, 2017 óta átlagosan 144 résztvevővel. A tábor 10-11 napon keresztül tart.

A tanulmány a Társaság táborának változása során mutatja be az elsődlegesen közösségfejlesztési célt szolgáló oktatási szerepjáték fejlődését, a 2023-as komplex módszertan kialakulását és annak buktatóit.

A Társaság fenntartása, működtetése teljesen önkéntes munkán alapszik, azonban a koncepcionálisan nagy újításokat hozó önkéntesek száma még egy teljesen lelkesedésen alapuló többgenerációs társaságban is alacsony. Az innovátorok szerepe a gazdaságban is kiemelt, ők azok, akik a világhelyzetekből új lehetőségeket teremtenek. (Patterson et al., 2009) A Társaságban is a válsághelyzetekben érkeztek a legnagyobb újítások, a 2023-as tábor komplex módszertana megoldást keresett az elöregedő résztvevői átlagéletkorra, a motiválatlan szervezői körre, a megváltozott fogyasztási szokásokra. A helyi hősök túlmutatnak az egyéni

kreativitáson, az innováció olyan folyamat, amely szükségszerűen másokra is hatással van. (Patterson, 2004) A változás és problémamegoldás eredendően motiválja őket, ahogy az új tapasztalatszerzésre való nyitottság. (Patterson et al., 2009)
F.T. a Társaság önkéntese, aki számos koncepciót dolgozott ki a társaság legnagyobb rendezvénye, a tábor kapcsán. F.T. a kezdetektől az MTT aktív önkéntese, a táborokban számos alkalommal volt táborvezető, rendszeresen tart tudományos előadásokat, egyetemi kurzusokat Tolkien munkásságáról.

A tanulmány során kvalitatív módszer került alkalmazásra, dokumentum-elemzéssel, mélyinterjúval és megfigyeléssel készült. A koncepció elméleti alapjának kidolgozásában, mint önkéntes én is részt vettem.

Az oktatási szerepjáték és egy komplex módszertan kezdetei

A táborok egy külön világot hoznak létre, ahol a résztvevők próbára tehetik a saját világukról alkotott elképzelésüket, egy sajátos időben és térben elhatárolt mini társadalmat hoznak létre, ezzel pedig az egész személyiségre kihatnak. Az együtt töltött idő nem csak jellemformáló és kompetencia fejlesztő hatással rendelkezik, de a közösségfejlesztésben is kiemelt szerepet kap. (Jánosi, 1985), (Kádár, 1967), (Nagy, 2018).

Az MTT már 22 éve szervez táborokat, az MTT-s recept létrejöttéről, amiben az oktatási szerepjáték, az együttműködés, az egyéni kompetenciafejlesztés, a tudatos közösségfejlesztés aspektusai megjelennek F.T. mesél egy interjú keretén belül. F.T. az MTT előtt egy másik ifjúsági szervezetben önkénteskedett, ahol kipróbálták az ötletét, hogy egy olyan nyári tábort szervezzenek, ahol a tevékenységeket a keretjátékra fűzik.

A keretjáték egy olyan történet, ami minden tevékenységnek, programnak alapot és keretet ad, motivációs környezetet képez, ebben a történetben elsődlegesen egy történeti csoport tagjaként jelenik meg az egyén. Ez a módszertan közelíti az oktatási szerepjátékot[47], amelyben egy elképzelt vagy történelmi világban játszódva az előre kijelölt oktatási céloknak megfelelően kerül kidolgozásra a tevékenységháló, illetve a tanulók/résztvevők történetben elfoglalt szerepe. A keretjátékot alkalmazó tábornak a 1990-as években az Új Pedagógia Szemlében megjelent a történelmi játék tábori alkalmazásának módszertanát bemutató tanulmány[48] volt az inspirációja, aminek az volt a lényege, hogy a gimnazistákat úgy lehet legjobban megismertetni a történelmi korszakokkal, hogy azt eljátsszák. Minden diáknak vannak egyéni- és csoportos szerepei, és ezen keresztül tapasztalati úton szerzik meg az adott korszakról az ismereteket.

A történetet alkalmazó táborok legismertebb változatai az indián táborok, illetve az úgynevezett gyűrűtáborok. Ezek a táborok a flow-élménnyel olyan életre szóló emlék és tapasztalat lehetőségét adják, ahol a történetben eljátszott karakter neve akár egész életen át elkísérő becenév lehet. (Mandák, 2010)
Az MTT második évében merült fel egy komolyabb tábor megszervezésének lehetősége, ami a tolkieni világot is jobban felidézi. A Társaság megismerkedett az F.T. által kipróbált koncepcióval – a keretjáték módszertanával-, és ezt adaptálták a J.R.R. Tolkien által megírt világnak megfelelően. Az első táborban (2003) csak csapatok voltak, a másodikban (2004) már rendek is. Ez alatt a két tábor alatt alakult ki a klasszikus MTT tábor koncepciója: a keretjáték, 5-7 csapat és szabadabban választható rendek.

[47] „A szerepjáték (pedig) olyan játék, amelyben a résztvevők karakterek bőrébe bújnak, és közösen alkotnak történetet, a játék szabályain belül szabadon improvizálhatnak; döntéseik alakítják a játék irányát és kimenetelét." („Role-playing", 2025)

[48] A történelmi dramaturgia módszertanában való belső bevonódás először csoportban, utána egyénileg történik, előbb mozgásos, csak utána verbális bevonódással. (Váradi, 1995).

A csapatok lényegében kis altáborok, amikre a tábor összlétszáma miatt van szükség, hiszen 150 fő nem képes nagyobb csoportként funkcionálni. (Nagy, 2018). A csapatok formális kis csoportok, 15-20 fősek, ahol a résztvevők nem választott tevékenység alapján rendeződnek, hanem változatos tevékenységek során elsődlegesen a közösség- és szociális kompetenciák fejlesztését segítik elő. A rendekben választott kreatív tevékenységeken keresztül tapasztalhatják meg a résztvevők a képzőművészet, kézművesség, táncművészet, kreatív írás, valamint a mozgásos tevékenységek területeit.

A klasszikus koncepció és a táborszervezés fellendítette a Társaság közösségi és kreatív életét, az év legfontosabb eseményévé vált, mindent ez határozott meg.

Az új módszertan megjelenése vitákat indított, hogy mi segíti a közösségfejlesztést: ha a tábor komolyabb, történet-vezérelt vagy ha könnyedebb „nyaralás", szabadidő jellegű tábor. A harmadik évben ezért két táborral tesztelték a két egymásnak ellentmondó hipotézist, egy úgy nevezett relax tábort és egy klasszikus, alap tábort szerveztek. A nyaraláson alapuló relax tábor, mint koncepció nem volt sikeres, kiderült, hogy önmagában nem elengedő egy összetett közösség működtetéshez, ahhoz tudatosan kialakított tevékenységháló szükséges és azóta se szerveződött ilyen.

A következő években többféle ötletet kipróbáltak a szervezők, ezek a kísérletezés évei voltak: voltak nagyon bonyolult keretjátékok, voltak a rendeknek is összetett formái, volt, amikor 10 csapat szerveződött nagyon kis létszámú csoportokkal. Sok próbálkozás volt, és ezek hatására a tábor koncepció elvesztette a célját, a fókusz megváltozott.

Emiatt egy komolyabb felülvizsgálatra volt szükség, ami 2008 őszén kezdődött, kéthetenkénti workshopokkal. A workshopokon nem azt keresték, hogy mit kéne nagyon másképp csinálni — ekkor még a klasszikus tábor flow élmény szintje megfelelő volt, de át kellett gondolni a tábor módszertanának alkotóelemeit, mert sok egymásnak ellentmondó gondolat és kezdemény alakult ki. A workshopokon végiggondoltak mindent: hogyan működjenek a csapatok, milyen az ideális csapatvezetés, milyen módszerekkel lehet motiválni a résztvevőket, miként épüljön fel a keretjáték. A workshopok során kialakult egy induló koncepció, ami alapján 2009 tavaszán megszületett a részletesen kidolgozott forgatókönyv. A 2009-es tábor jól sikerült, a résztvevők élvezték, azonban a szervezők nem, hiszen egyetlen év alatt kellett a megemelkedett, bonyolultabb módszertanból fakadó igényekhez alkalmazkodni, ami lényegesen több önkéntes munkával járt.

A 2010-es tábor szervezése így a 2009-es tábor koncepcióját finomította, kicsit más is lett a közösségfejlesztési modell, nagyobb 25 fős csapatok lettek, amiket nem két, hanem három csapatvezető vezetett. Ennek oka, hogy a kisebb létszámú csapatok kisebb kreatív-közösségi erővel rendelkeztek, illetve kisebb játékélményt adtak. Ebben az évben a nagyobb létszámú csapatot néhány foglalkozásra ketté osztották alcsoportokra, így kisebb és nagyobb közösséghez is kapcsolódhattak. A 2010-es tábor nagyon sikeres lett, mind szervezői, mind résztvevői oldalról. Ez a koncepció futott tovább azok által, akik ebben a két évben szerveztek.

2012-ben is történt egy koncepcióváltás, ami teljesen új szempontok alapján, nem elsődlegesen a résztvevők szempontjából gondolta át a táborok szervezési módszertanát. Az önkéntes, aki ezt a változást hozta, a táborok szervezését túl bonyolultnak, túlságosan megterhelőnek gondolta. — Ez minden koncepcióváltásnál egy komolyabb vita, hogy mennyire szükséges komolyabb önkéntes munkát belefektetni a Társaság megújításába, hiszen a meglévő közösség tagjainak nem feltétlen szempontja, hogy a közösségbe új emberek csatlakozzanak, illetve a saját megváltozott igényszintjét nem méri fel.— Ennek a tábor koncepciónak voltak erősségei, összevonták az elsődlegesen közösségi élményen alapuló csapatokat a választott kreatív foglalkozásokkal. Ezzel a résztvevők a választott kreativitáson keresztül élték meg a közösségi kapcsolódást, amely biztosabb flow élményt okozhatott. A problémát az jelentette, hogy a csoportok között nem volt létszám kiegyenlítés, amire eddig törekedtek a csapatok

kialakításánál – így voltak 45 fős és 16 fős csapatok is. Ennek az eredménye az lett, hogy a következő években a szervezők visszatértek a 2009-2010-ben kidolgozott koncepcióhoz.

Közösségépítést segítő keretjáték — Újítások és a történeti múlt kapcsolata

A következő években a résztvevőktől egyre távolabb került a keretjáték interaktivitása, döntési lehetőségei, a történet motivációs környezete nem adott megfelelő keretet az elérendő céloknak, így egy néző, passzív szerepet kezdtek felvenni a csapatok és az egyének. Ennek hatására született egy rendszerező „kisebb" koncepció-váltás 2016-ban, aminek az volt a terve, hogy 2016-2017 — tehát ismét két év — fogja kidolgozni az új tábori koncepciót. Ehhez az évhez készült több előzetes felmérés az elmúlt évek táboraiból, valamint különböző résztvevői attitűdöket is felmértek.

Itt lett kimondva először, hogy a keretjáték és a közösségépítés egyaránt fontos — mindaddig a keretjáték maximum laza motivációs környezetet adott, nem kapcsolódott szorosan a közösségfejlesztéshez vagy az egyéni kompetencia fejlesztéshez. A passzív szerep elsődlegesen reaktivitásra adott lehetőséget.

Azt a célt fogalmazták meg, hogy a játékélmény elsődlegesen a meghatározott közösségi célok és az egyéni attitűdváltások eléréséhez alkalmazandó. Az integrált résztvevői élmény miatt a szervezésben is elkezdődött egy integráció a különböző területek szervezői között.

A két év (2016-2017) után ismét elindult egy kísérletezési fázis, amik az integráció kezdeti lépéseit elvetették — az önmagáért való játékélmény erősödött. Nagy újításokat ritkán vagy nem vezettek be, olyan dolgokhoz kezdtek ragaszkodni a szervezések során, amiknek egyre kisebb lett a célközönsége. Így mind a résztvevőkben, mind a szervezőkben egy motiválatlansági tendencia indult el, új résztvevőket egyre nehezebben lehetett megszólítani.
Az MTT-ben, mint egy húsz éve létező közösségben a közös történeti múlt az együttműködés fontos alappillére. A kialakult rítusok, rituálék olyan közösségi kultúrát hoznak létre, amik az adott közösségre jellemző szabályokat, módszereket, eszközöket tartalmaz. Emiatt a legnagyobb módszertani, tudományos megalapozottsággal is rendelkező újításokat először 2023-ban dolgoztak ki. 2023-ban egy innovatív, holisztikus módszertan került kidolgozásra az előző évek tapasztalatai alapján, amiben kiemelt szerepe van a tevékenységek tudatos tervezésének, a célkitűzésnek, valamint a célkitűzésnek megfelelő módszerek kiválasztásának és alkalmazásának. A tudatosan tervezett tevékenység-hálózat, a kis- és nagy közösségek fejlődési íve, az ezeket megtámogató EduLarp és élménypedagógia, elősegítik a kollaboráció és ezzel az affektív terület legmagasabb szintjének elsajátítását is.

A történeti múlthoz való ragaszkodása miatt nehezen lehet az MTT-be -, ahogy más közösségekbe is — nagy változásokat behozni, mert a történeti kultúra adaptálódása lassan vagy nehezen tud végbemenni.

Az oktatási szerepjáték a közösségfejlesztés szolgálatában

A 2023-as táborral alap paradigmák lettek megdöntve[49]. Két fő eleme volt a koncepciónak, az intenzitás növelése és az élmények integrálása. Az élmények mindegyike egy közösen eldöntött célt kell, hogy szolgáljanak. (Füzessy, 2023) Kiemelten fontos, hogy a szervezők az élményadás keretei biztosításával teret adjanak a közösségfejlődésnek, valamint a fejlesztési célok deklaráltak legyenek. Ugyanakkor számos fejlesztési cél- és hatásrendszer rejtett, akárcsak a nem deklarált pedagógiai célok. (Nagy, 2018)

[49] Ebben évben is készült reprezentatív attitűd felmérés, amik eredményeit a tábor koncepció váltásánál felhasználtak.

Az újítás szükségszerűségének az oka, hogy megváltoztak a fogyasztói szokások, az MTT táborai számos más interaktív élménnyel versenyeznek, így ennek megfelelően kellett a koncepciót kialakítani. A modern táborozásnál a résztvevők szolgáltatásokat szeretnének igénybe venni, emellett fontos szempont az együttműködés magasabb szintjének elérhetősége. (Nagy, 2018) A fogyasztási szokások változásával a táborok átlagéletkora emelkedni kezdett, egyfajta „öregedés" indult el. Az új résztvevők hiányával egyre kevesebb új önkéntessel számolhatott a Társaság.

A 2023-as koncepcióban megszűnt a keretjáték mind fogalmilag, mind módszertanilag, helyette egyszerűen a játék kifejezést kezdték el alkalmazni. A keretjáték, kerettörténet egy „külső nézőpont" mögöttes jelentéssel kezdett bírni. Az itt kidolgozott módszertan már megfelel a modern oktatási szerepjátéknak. Az EduLarp olyan oktatási szerepjáték, ami az általános kompetenciák fejlesztése mellett elősegíti szociális kompetenciák fejlesztését is. A szerepjáték improvizatív, drámapedagógiai jellemzőivel az empatikus megértést támogatja. Az empatikus megértés fejlesztése a többgenerációs közösségben kiemelt szerepet kap. A szerepjáték az új készségekhez, attitűdökhöz szükséges kognitív folyamatokban is segíthet. (Khan & Sheikh, 2021) Az oktatásban (és az MTT-ben) használt szerepjáték és az általános értelemben vett szerepjáték közötti különbség az, hogy míg a nem oktatási célra fejlesztett szerepjáték elsődleges célja a kikapcsolódás, ezzel szemben az oktatásban használt szerepjáték egy módszer a nevelési célok elérésében. Az EduLarp a résztvevőket nem kizárólag „játékosként" pozícionálja. Az MTT-ben használt EduLarp az affektív terület fejlesztésén keresztül próbálja megerősíteni a közösséget, valamint emellett lehetőséget biztosítani új kreatív készségek elsajátítására. Ezért a kitűzött cél eléréséhez a narratívan rendelkezésre álló választási lehetőségeknek megfelelő tartományon belül kell maradniuk. (Collins et al., 2023)

Itt is, ahogy eddig minden koncepció finomító vagy -váltó első évben a megnövekedett résztvevői elvárások magasabb szervezői munkát követeltek. A fentebb ismertetett komplex módszertan elsajátítása és átadása bonyolult és megterhelő folyamat, emiatt nehéz volt a szervezet tagjaiból önkénteseket toborozni a tábor megszervezésére. Az önkéntesek gyakran inkább kikapcsolódásra vágynak — tábori résztvevőként, mint az előzetes szervezésben 6 hónap, a helyszínen pedig 9-11 nap önkéntes munkára.

Az ifjúsági táborok sajátossága, így a többgenerációs MTT táboroké is, hogy kétszintű szocializáció zajlik, a résztvevőké, illetve a szervezőké. Utóbbiak is részt vesznek egy közösségfejlődésben, valamint egyéni kompetenciák fejlesztésében. (Nagy, 2018)

Egy többgenerációs, történeti múlttal rendelkező közösségben kiemelt szerepe van a tudatos közösségfejlesztési elveknek és módszereknek. Bruce Tuckman csoportfejlődési modelljét[50] - forming–storming–norming–performing - alkalmazva történik meg a táborok programjainak megtervezése. A csoportfejlődési modell alkalmazása a játékélmény — vagyis a játék, EduLarp — motivációs környezetének alapját adja. A programoknak, tevékenységeknek, kreatív problémamegoldásoknak az aktuális csoportfejlődési modell fázisának megfelelő történeti kerettel, kihívással, jutalommal kell rendelkeznie, amihez interaktívan férnek hozzá a résztvevők.

A csoportok kialakításához is szociometriát alkalmaztak a táborokban. A szociometriával felmérhető lett a Társaságon belüli társas kapcsolatok mennyiségi és strukturális szerkezete. F.T. arról mesélt, hogy voltak már az előző években is előképei a szociometriának és a tudatos közösségfejlesztésnek, de ezek a bonyolultságuk miatt kikoptak a

[50] Tuckman a csoportfejlődést négy szakaszra bontja. 1. kialakulás szakasza (Vagyis ismerkedési szakasz, a csoportban elfoglalt hely, a másokkal való kapcsolódási pontok keresése ellentétek és konfliktusok kialakulása nélkül) 2. viharzás szakasza (a csoporton belül megszületnek az első konfliktusok). 3. szabályozás szakasza (a csoporton belüli szerepek megszilárdulnak, mélyebb kapcsolódási pontok alakulnak ki, indul a valódi együttműködés), 4. teljesítés szakasza (a csoport tisztában van a közös céllal, eredményes tevékenységeken keresztül az akadályokat, konfliktusokat kezelni tudják.) (West Chester University, 2025)

táborok szervezési módszertanából. A 2023-ban többrétű szociometria és képességfelmérés került kidolgozásra, a szociometria alap módszertana kiegészült kreatív, játékosi, szociális, kollaborációs kompetenciákat is felmérő önbevallásos kérdéssorral. Ezen a mérőeszközön alapult a csoportképzési mechanizmus.

A 2024-es évben egy játékosi motivációkat és attitűdöket felmérő kérdőívet[51] fejlesztettem, hogy az EduLarp széleskörűen alkalmazható legyen és finomítható legyen esetlegesen a játék motivációs környezete. A mérőeszköz első körös pilot vizsgálatára 2024. áprilisában tizenöt fővel, a második körben hetven fővel került sor. Az itemek megbízhatóságát, értelmezhetőségét megvizsgáltam, ami megfelelő lett (Crombach's alpha=8,3). A mérőeszköz várhatóan alkalmas lesz a játékosi motivációk felmérésére. (Zsidek, 2024)

Együttműködés és élménypedagógia egy többgenerációs közösségben

A nyári tábor 2023-ban bevezetett módszertanának másik erőssége az élménypedagógia alkalmazása. Az élménypedagógia aktív tevékenységközpontú élményeken keresztül aktivizálja a résztvevőket, valamint megteremti a belső motiváció megjelenésének lehetőségét és fejleszti a szociális kompetenciákat.

Amikor F.T. kutatta, hogy milyen meglévő módszertan alkalmas a narratív játékélmény és a tudatos közösségfejlesztés integrálására, akkor az élménypedagógia módszertana lett az egyértelmű válasz. Az MTT elsődlegesen közösségfejlesztésre használja az élménypedagógia módszertanát, azonban az élménypedagógia nem csak kifejezetten közösségfejlesztésre alkalmazható, hanem bármilyen nevelési-oktatási célra. Bár a közösségalkotásban való részvétel ugyanakkor egyéni fejlesztést is magával hoz, szociális kompetenciákat fejleszt és az attitűd váltásban is jelentős szerepe van. Az élménypedagógia módszertana megfelelő választ ad az EduLarp és a kollaboratív kreatív tevékenység integrálásának elvárására, valamint kiegészíti az eszközeiket és módszereiket.

A táborban elsődlegesen kis csoportokon — csapatokon — keresztül zajlik a fejlesztés, a játékélmény, narratíva is így épül fel, a tevékenységek is — kivéve a választott kreatív tevékenységeket, rendeket — együttműködésre építenek. Az együttműködés egy olyan kompetencia, ami a 21. században kulcskompetenciának számít, ennek fejlesztése egy időben a szociális kompetenciákat is fejleszti. A sikeres együttműködésben a résztvevők közösen céltételeznek és elkötelezettek a közös célokért, egymás ötleteire építenek, ön- és társreflexióval közösen végzik el az értékelést és kiértékelést.

Az MTT programjaiban kiemelt szerepe van az együttműködésen alapuló közösségfejlesztésnek és kreatív tevékenységeknek. A kreatív értékek megőrzéséhez alkotáson alapuló közösséget kell formálni, aminek megerősítéséhez közös tevékenységi hálót kell fejleszteni. A kreatív közösségfejlesztés alapja a közösen végzett kreativitást igénylő tevékenység. (Füzessy, 2023) Az együttműködés feltétele, hogy bizalommal viseltetnek a többi

[51] A játékosi attitűdök csoportjainál a Quantic Foundry Játékosi profiljai voltak alapul véve, amik a következők:

- Akció aspektus (ezen belül kétféle zóna: Pusztítás – status quo felborítása, vagy Izgalom– folyamatos akció, izgalom),
- Társas aspektus (ezen belül Verseny – más résztvevőkkel versenyhelyzet, vagy Együttműködés),
- Kiválóság aspektus (ezen belül Stratégia – körültekintő döntéshozatal- vagy Kihívás – nehéz kihívások a történetben),
- Eredményesség aspektus (ezen belül Erő – hatékony karakter, erőt adó tárgyak, ereklyék megszerzése vagy Teljesítmény – akadályok legyőzése vagy minden titok, rejtély felfedezése, tárgyak összegyűjtése),
- Elmélyülés aspektus (ezen belül Fantázia- a történetében vagy saját karakter motivációjában elmerülés, vagy Történet – más háttértörténetek, összefüggések megismerése),
- valamint Kreativitás aspektus (Felfedezés – nem szokványos, rendhagyó játékmódok, a történet és játék határainak felfedezése, vagy Alkotás zóna – a saját karakter történetének, szociális kapcsolatainak, megjelenésének megtervezése). (Quantic Foundry, 2025)

résztvevő iránt, megfelelő mértékben legyen jelen egymás támogatása, valamint fontos a nyitott légkör. Emiatt a szociális környezet — tudatos csoportkezelés— fontos szerepet játszik, befolyásolja, hogy a kreativitás miként jelenik meg. (Eteläpelto & Lahti, 2008)

Az MTT egy többgenerációs közösség. A többgenerációs közösségek fontos szerepet játszanak a különböző generációk közötti társadalmi interakciók megkönnyítésében és a lehetséges konfliktusok csökkentésében. Az inkluzív gondolkodásmódot fejlesztik, valamint az idősebb generáció jólétét is elősegítik, az autentikus interakciók segíthetnek csökkenteni a társadalmi izolációt, az életkori diszkriminációt, valamint az ezekkel kapcsolatba hozható demenciát, elhízást, dohányzást, szívbetegségeket, depressziót. (Donovan & Blazer, 2020)

A táborban több résztvevő már családdal, gyerekkel vesz részt. Vannak olyan gyerekek, akik születésük óta járnak táborozni. Többen az idősebb generációból frissen csatlakoznak a közösséghez, bár kisebb mértékben, mint a 18-25 éves korosztály. Ennek kezelésére 2016-tól 2022-ig olyan szeparált megoldást alkalmaztak, ahol a gyerekkel érkezők, a régóta Társaság tagjai egy külön csapatban vehettek részt. Ennek eltörlése szintén a 2023-as táborban történt. A 2023-as koncepció kifejezetten támogatja a többgenerációs közösségfejlesztést, inkluzív program- és infrastrukturális kínálattal. A programokban a különböző generációk keverten, közösen vesznek részt, nincsenek szeparálva, így organikusan és autentikusan érintkezhetnek a különböző korcsoportok.

A komplex módszertan

A 2023-as koncepció alapján a táboroknak több célja van, a meglévő közösség megtartása mellett nyitás új résztvevők felé, ismeretterjesztés a tolkieni világról játékosított formában, a kreatív tevékenységek során szerzett készségek és képességek elősegítése, Bloom taxonómiájának affektív területének különböző szintjeinek (befogadás, válaszadás, értékek kialakulása, értékrendszer formálódása, kialakult világnézet) korcsoportra és egyénre szabott fejlesztése, az ezzel járó új attitűdök, magatartásmódok kipróbálása, valamint a kollaboráció erősítése. A tábor délelőtti, délutáni és esti sávra bontható, mindegyik sávnak külön funkciója, elérendő célkitűzése és módszerei vannak. (Füzessy, 2023)

A táborokban délelőttönként a résztvevők választott kreatív tevékenységeken vesznek részt. A délutáni sávokban kisebb 5 darab 15-25 fős csoportokban az élménypedagógiai és EduLarp módszereit alkalmazva közösségi-kreatív tevékenységeken keresztül a 21. századi képességek, készségek, attitűdök (21st century skills) listáján szereplő kreativitás, kollaboráció (együttműködés), kritikai gondolkodás, kommunikáció, kezdeményezőkészség, vezetői képességek, rugalmasság fejlesztése az MTT nyári táborainak kiemelt része. Az esti sávokban a délelőtti és délutáni sávok kreatív közösségi és kreatív eredményeit prezentálhatják, valamint tudatos közösségépítés tevékenységein keresztül megismerhetik egymást, hogy résztvevői legyenek a közös tábori rituáléknak.

A tábor egyediségét az adja, hogy nem csak alkotói tábor és/vagy szerepjáték tábor, hanem ezek a programelemek csak eszközei a tábor komplex módszertanának.

Következtetések

A Társaság több, mint két évtizedes működése során az exponenciálisan változó világ, a digitalizáció során folyamatosan változó fogyasztói szokások miatt felmerülő problémákra és kihívásokra a koncepcióváltások és újítások adták a választ. Az újításoknak lehetőleg olyannak kell lenniük, amikbe a közösség legtöbb tagja képes kapcsolódni. Az újításokkal a teljes Társaság megújulása is elérhető, ami a közösség fenntartása szempontjából kiemelten fontos. (Kozma, 2022)

A 2023-as tábor során egy komplex módszertan került kidolgozásra, amely alkalmas az élménypedagógiai és EduLarp módszereit alkalmazva közösségi-kreatív tevékenységeken keresztül a 21. századi képességek, készségek, attitűdök (21st century skills) listáján szereplő kreativitás, kollaboráció (együttműködés), kritikai gondolkodás, kommunikáció, kezdeményezőkészség, vezetői képességek, rugalmasság fejlesztésére. A módszertan valószínűleg adaptálható rövidebb időtartamra, illetve különböző korcsoportokra, fejlesztési területekre. Elkészült egy önbevallásos survey is, ami két pilot teszten is átesett, a mérőeszköz várhatóan alkalmas lesz az EduLarp során a játékosi motivációk felmérésére. A módszertan során a közösség mindkét szintjén - a résztvevői és szervezői szinteken - közösségi tanulás folyamatában vettek részt. (Kozma, 2022) A tábor során új készségeket szereztek, illetve számos kompetencia fejlődött.

Az MTT folyamatos problémáira adott újító válaszok társadalmi innovációk. A problémák megoldása során elsődlegesen a hagyományokra építő hangok - az újítások ellenzői - mindig megjelennek, a közösségi tanulás kétféle megoldásának egyikeként az eddigi tapasztalatokra építve. Ők azok, akik az újítások fenntarthatóságát megkérdőjelezik. Eddig a problémákra az újító megoldásokat fogadta el a közösség, amelyek során együttműködve vesznek részt az önkéntesek, amelyben a múlton és jelenen túlmutatóan a jövő perspektívája jelenik meg. (Kozma, 2022)

A 2023-2024-es év a Társaság közösségi fennmaradása szempontjából sikeres volt. Az újítások, a közös problémamegoldás megerősítették a közösséget, közösségi megújulást hoztak létre, ahogy azt a társadalmi innovációk teszik. Ha az újításokat sikerül szinten tartani, azok a közösség által elfogadottak lesznek, akkor magas szintű stabilizálódás érhető el. (Kozma, 2022)

A jövő táborainak az új kihívásokra adott válasza a tábor világát kitágítva (elő- és utótalálkozók alkalmazásával), valamint az MTT-re jellemző oktatási szerepjáték pontos megfogalmazása lehet. A jövőben felmerülő új problémákra remélhetőleg új hősök adnak majd újító válaszokat.

Felhasznált irodalom

Collins, G., Winardy, B., & Septiana, E. (2023). Role, play, and games: Comparison between role-playing games and role-play in education. *Social Sciences & Humanities Open, 8*(1). https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100527

Donovan, N. J., & Blazer, D. (2020). Social isolation and loneliness in older adults: Review and commentary of a National Academies report. *The American Journal of Geriatric Psychiatry, 28*(12), 1233–1244. https://doi.org/10.1016/j.jagp.2020.08.005

Eteläpelto, A., & Lahti, J. (2008). The resources and obstacles of creative collaboration in a long-term learning community. *Thinking Skills and Creativity, 3*(3), 226–240. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2008.09.003

Kádár, J. (1967): Gyermeküdültetési tapasztalatok pszichológiai elemzése. *Pedagógiai Szemle, 17*(7-8).

Greenleaf Brown, L., & Chidume, T. (2023). Don't forget about role play: An enduring active teaching strategy. *Teaching and Learning in Nursing, 18*(1), 238–241. https://doi.org/10.1016/j.teln.2022.09.002

Nagy, Á. (2018). A táborozás pedagógia és helye a pedagógiai rendszertanban – a hidden extracurriculum körvonalai. *Új Pedagógiai Szemle, 68*(4–6).

Váradi, I. (1995). A történelmi játékokról. *Új Pedagógiai Szemle, 45*(12).

Winardy, G. C. B., & Septiana, E. (2023). Role, play, and games: Comparison between role-playing games and role-play in education. *Social Sciences & Humanities Open, 8*(1). https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100527

Zsidek, B. (2024). *EduLarp, élménypedagógia és kollaborációs technikák egy többgenerációs nonprofit szervezet nyári táborában.* In E. Juhász & I. Gyányi (Eds.), *Az oktatás időszerű narratívumai: Absztraktkötet* (p. 467-468). Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete.

Jánosi, S. (1985). 10 tanács a táborozó úttörők vidám műsoraihoz. In L. Jani (Ed.), *600 tanács a kulturális, művészeti neveléshez*. ILK.

Mandák, C. (2010). Táborok – intézményesült ifjúságsegítői szolgáltatás formák. In L. Földi & Á. Nagy (Eds.), *Ifjúságügy, ifjúsági szakma, ifjúsági munka módszertani kézikönyv*. Mobilitás, Új Mandátum, Excenter.

Patterson, F. (2004). Personal initiative and innovation at work. In *Encyclopedia of Applied Psychology* (Vol. 2, pp. 843–855). Academic Press.
Kozma, T. (2022). *Innováció és tanulás.* (18-34). Gondolat Kiadó.
Khan, H., & Sheikh, N. (2021). Role-play: A simulated teaching technique in physiology. *Pakistan Journal of Physiology, 17*(4), 46–50. https://doi.org/10.69656/pjp.v17i4.1288
Magyar Tolkien Társaság (2006). *A Magyar Tolkien Társaság Manifesztuma.* https://tolkien.hu/index.php/kozosseg/dokumentumok/manifesztum/download (2025.02.05.)
Füzessy Tamás (2023). *MTT Tábor tartalmi koncepció.* https://tolkienhu.sharepoint.com/:w:/s/tabor2023/EQaNCtzpVlNDosGf-vBa7LQBGyAFalzfLMzNY_FJNT8Gvg?e=yBbiSf (2025.02.07.)
Magyar Tolkien Társaság (2013). *A Magyar Tolkien Társaság programjai.* https://tolkien.hu/mtt/item/2771-a-magyar-tolkien-tarsasag-programjai (2025.02.07.)
Patterson, F., Kerrin, M., & Gatto-Roissard, G. (2009). *Characteristics and behaviours of innovative people in organisations.* https://media.nesta.org.uk/documents/characteristics_behaviours_of_innovative_people.pdf (2025.02.07.)
Quantic Foundry. (n.d.) *Gamer motivation profile.* https://quanticfoundry.com/wp-content/uploads/2019/04/Gamer-Motivation-Model-Reference.pdf (2025.02.07.)
Role-playing. (n.d.) *Wikipedia.* https://en.wikipedia.org/wiki/Role-playing (2025.02.07.)
West Chester University**.** (n.d.). *Collaborative on-line research and learning: Tuckman's stages of group development.* https://www.wcupa.edu/coral/tuckmanStagesGroupDelvelopment.aspx (2025.02.07.)

HARMADIK RÉSZ

INNOVÁTOROK / INNOVATORS

DOI: 10.13140/RG.2.2.21990.33603

Kozma Tamás

KIKBŐL LESZNEK INNOVÁTOROK?

Absztrakt

Társadalmi innovációról akkor beszélünk, ha valamely közösséget kihívás ér, és arra a közösség tagjai újszerű módon válaszolnak. A szerző ilyen kihívásként mutatja be az Alföld (Magyarország) elsivatagosodását. A hagyományos kormányzati vízügyi politika célja az ár- és belvíz mentesítése volt; az alternatív vízügyi politika célja viszont a víz megtartása. Hat alulról jövő kezdeményezést mutatunk be a vizek megtartására, összehasonlítva azokat, akik helyileg kezdeményezik a szükséges víz megtartását. Bár ezek a társadalmi innovátorok igen sokfélék, közös tulajdonságuk az innováció (Vízmegtartás) iránti elkötelezettségük, a bátor kezdeményezés ("civil kurázsi"), valamint az, hogy kezdeményezésük mögé oda tudják állítani közösségüket. A szerző ezeket a magatartásokat az innovátorok ("helyi hősök") közös ismertetőjének tekinti.

Kulcsszavak
társadalmi innováció, helyi hős, vízügyi politika, Alföld

Abstract

According to the relevant literature, social innovation occurs when a community faces a challenge, and the members of that community respond to it in a novel way. The author presents the desertification of the Great Hungarian Plain (Alföld) as such a challenge. Traditional water management policy aims to eliminate floods and excess water; alternative water management policy, on the other hand, is to retain water. The author presents six bottom-up initiatives for water retention, comparing those locally initiating the necessary water retention. Although these social innovators are very diverse, their standard features are: the commitment to innovate (water retention), the courage to initiate ('civic courage'), and the ability to build a supporting community. The author considers these behaviours to be the common characteristics of innovators ('local heroes').

Keywords
social innovation, local hero, water management policy, Great Hungarian Plain ('Alföld')

Bevezetés

Az innováció, amelyről az alábbiakban írunk, az Alföld elsivatagosodásával szembeni védekezés, a vízvisszatartás kérdése, és a körülötte kialakult feszültségek, kezdeményezések, kudarcok és eredmények. Ma (2025) a közvélemény előtt a kérdés már meglehetősen ismert, és összefüggésbe hozzák a klímaváltozással. Alább az Alföld elsivatagosodását és az ellene kibontakozó küzdelmet, mint társadalmi innovációt fogjuk leírni.

A kihívás

Árvizek és ármentesítések

Az Alföld vízgazdálkodásának története a 19. század közepén kezdődött a folyamszabályozással és a lecsapolásokkal. A folyamszabályozás előtt az Alföld nagy része a Tisza árterületéhez tartozott, így a mocsarak lecsapolása volt a cél. Az intenzív gátépítéssel és a kanyarok átvágásával a Tiszát és mellékfolyóit gyorsabb lefolyásúvá tették, a mocsarakat pedig lecsapolták. Az árvízmentesítés kiegészítéseként csatornarendszert építettek ki. Az építkezés a 20. század közepéig tartott, és meghatározta Magyarország vízi infrastruktúráját

Az 1970-es évektől kezdődően azonban a fokozódó felmelegedés hatására az Alföld éghajlata kezdett megváltozni. Ez a változás a 2000-es évek elején már egyértelműen érzékelhetővé vált a mezőgazdaságban. A 2010-es évek óta egyre több szakértői értékelés látott napvilágot az Alföld lassú, ám egyre gyorsuló sivatagosodásáról. Nemzetközi szervezetek a magyarországi Alföld bizonyos részeit a félsivatagos térségek közé sorolták (pl. EEA, 2017). Két térségben jelent meg különösen a sivatagosodás: a Felső-Tiszavidéken és a Duna-Tisza közén elterülő Homokhátságon. Félsivatagi jellegüket nem csak a vízhiány okozza, hanem a klímaváltozás is: az egyre melegebb és hosszabb, egyre korábban kezdődő nyarak és az egyre melegebb, csapadékmentesebb és rövidebb telek (Bartholy et al., 2015). A felmelegedés az egyetemes klímaváltozás része, de a csapadékmentesség összefügg a szárazsággal is. A ritka, de intenzív esőzésekből eredő víz gyorsan lefolyik a belvízi ármentesítő csatornáknak is köszönhetően, ami nem csökkenti, hanem növeli a szárazságot és a sivatagosodást (Mika et al., 2011) európai mércével mérve is kiemelkedővé tette.

A hagyományos vízügyi politika

A hagyományos vízügyi politika még mindig a 19. századi ármentesítésre épül, melynek óriásberuházásai gazdasági és társadalmi nyomokat hagytak. E politika képviselői a kormányzati intézmények (vízügyi igazgatóságok, vízgazdálkodási társaságok), melyeket 2014-ben a kormány központosított az Országos Vízügyi Főigazgatóság alá. Az önkormányzatok kezelésében maradt harmadrendű belvízi csatornák kezelése is szigorúbb felügyelet alá került. A kialakult intézményrendszer nehezen változik, mert alkalmazottai egy korábbi szemléletben nőttek fel. Eszerint a csatornázás a gyorsan jövő víz gyors elvezetésére, a talajvizek megszüntetésére és a föld művelhetővé tételére szolgál.

Ezt az intézményesült szemléletet a vízügyi jogrendszer is alátámasztja. A vízügyi jog alapjai az 1890-es években alakultak ki a kornak megfelelő szellemiségben, és fejlődése is ebben a szemléletben (árvízmentesítés) történt. Ez az a jogrendszer, amelyre a vízügyi politika intézményrendszere támaszkodik.

A körülmények (klímaváltozás, vízhiány) változásával azonban a vízgazdálkodás gyakorlata folyamatosan és egyre sürgetőbben változik. Ez a változás mind a jogrendszert, mind a kormányzati vízügyi politikát feszegeti. A kialakuló helyzet az Alföld több térségében új, alternatív megoldásokat igényel a vízgazdálkodásban.

Alternatív politikák és innovatív gyakorlatok

Ezért az alternatív vízgazdálkodást követelők másik csoportja új kezdeményezésekre kényszerül, amelyeket el is kezd. Ezek a kezdeményezések tipikusan olyanok, amelyeket korábban már "társadalmi innovációknak" neveztünk el (Kozma 2022:18-26). A víz nélküliséget helyi problémaként fogják fel és élik meg, és helyileg keresnek megoldást rá. Ez az innovatív megoldás egyszerűen a belvízi csatornahálózat elzárása, elrekesztése a víz felfogására és megtartására, elsősorban a helyben hozzáférhető (harmadfokú) belvízi csatornák

állandó vagy időleges elrekesztésével. Ezek a csatornák helyileg hozzáférhetők, igazgatásuk az önkormányzatokra tartozik, amelyek kénytelen-kelletlen szemet hunynak a jogilag szabálytalan, de a gyakorlatban nyilvánvalóan szükséges akció felett.

Az így kialakuló feszültség a kormányzati vízügyi politika és a helyben érzékelhető szükségletek között már az 1950-60-as évek fordulóján társadalmi feszültségeket okozhatott (lásd pl. Makk Károly Megszállottak c. filmjét); de akkor a kormányzat pusztán gazdasági ügyként fogta fel, ekként is kezelte, társadalmi következményeit pedig erőszakkal el tudta nyomni. A 2000-es évek első évtizedeiben azonban ilyen kormányzati magatartásra természetesen már nem volt lehetőség. A vízhiány intenzívebbé vált, egyre nagyobb területeket sújtott, és egyre többen érzékelték a saját bőrükön. Ennek következtében a rendszerváltozás utáni kormányzatok nem tehettek mást: a növekvő társadalmi nyomásra lassan módosítani kényszerültek vízügyi politikájukat.

Itt tartunk most. A helyi önkormányzatok elnézik a jogi szabálytalanságokat, hiszen tudják, hogy a vízhiányt helyben másként orvosolni nem lehet. A kormányzati intézményekben pedig (kellő lassúsággal) folyik az adminisztráció személyi változása, eredményei fel-feltűnnek a vízügyi politika országos fórumain is. Remélhető tehát, hogy a feszültségek növekedése és a kormányzati - civil szembenállás helyett kiformálódik egy partnerség az állami szervezetek és a helyi (civil, önkormányzati) mozgalmak között az Alföld elsivatagosodásának megállítására.

Innovációk

Ebben a helyzetben találtunk rá hat olyan kezdeményezésre, amelyek részben lokálisan kezdődtek, részben a kormányzati intézmények belülről. A kezdeményezéseket megismerve közelebb juthatunk a helyi innovációk természetrajzának megismeréséhez, valamint a kezdeményezők társadalmi beágyazottságához és az őket hajtó erőkhöz. (Vizsgálódásunk módszerét lásd alább.)

Az Újhartyán és Kakucs közti belvízelvezető csatorna (egy szakaszának) betemetése

A Zöld Gerilla Mozgalom egyik társadalmi innovációja az Újhartyán és Kakucs közötti belvízi csatorna "vízmegtartó gátjának" építése, ami gyakorlatilag a csatorna betemetését jelentette. Ezt az akciót A., Zöld Gerilla Mozgalom alapítója és vezetője kezdeményezte. A Zöld Gerilla Mozgalom a 2010-es években indult; mögötte feltehetően az Ökotáj Alapítvány áll. A nyilvánosságra hozott történet szerint a "gerillamozgalom" egy budapesti éjszakai kertészkedéssel kezdte tevékenységét, és számos további demonstratív megjelenéssel igyekezett felhívni magára a figyelmet ((Magyar Hang, Facebook, Nexus Tv, Noizz.hu, Telex, Pesti Srácok, Zöld Hang). A mozgalom ideológiájában "ősmagyar", turáni, illetve modern tájgazdálkodási elemek keverednek. A. egy középkori mongol hadvezér, Szubotaj Bagatur nevét is felhasználja, hangsúlyozva mozgalmának turáni gyökereit, amelyek a mát kötik össze az ősiséggel.

A Dongér és Kelőér csatornák vízvisszatartása

A Dongér belvízelvezető csatorna 1956-ban épült, közel száz km hosszú, Kiskunhalast köti össze Mindszenttel, ahol a Tiszába torkollik. Eredetileg mintegy 2200 négyzetkilométer területet mentesített az ár- és belvizektől, mostanra azonban ugyanezen terület kiszáradásáért felelős.

B. gazdálkodó Jászszentlászlón, a Homokhátság közepén, a Kiskunság és Dél-Bácska között. A Homokhátság legmagasabb része kb. 50 méterre van a Duna vízszintjétől. Az 1950-es években nagy csatornaépítési projekt zajlott itt, amelyet a Megszállottak című magyar film

is bemutatott (Makk Károly, 1963), alternatív megoldásokat sugallva a csatornaépítésre (helyi kutak fúrása a volt Duna-meder kavicságya fölött). A Homokhátság sivatagosodását régóta észlelte a hazai vízgazdálkodás, 2020-ban a térséget félsivatagos környezetté sorolta az EU illetékes bizottsága. A sivatagosodás látszólag csak az ott gazdálkodókat - meg az állatállományt, az erdőt, az erdei vadállományt - érinti. Valójában mindenki megszenvedi: az élelmiszerek áremelkedése, az általa szított infláció csakúgy, mint a rövidesen kényszerű termékváltás, sőt maga a klímaváltozás is (amelyet gyorsít a párásodás hiánya és a helyben keletkező esők kimaradása, vö. Stumpf 2020).

B. a kezdeményezője, illetve jelenleg az elnöke a Dongér-Kelőér Vize Egyesületnek. Az egyesület három település (Jászszentgyörgy, Móriczgát és Szend) gazdálkodóit egyesíti abból a célból, hogy helyi kezdeményezésből indítsák meg a vízvisszatartás projektjét a térségben. Gazdálkodó létére magabiztosan tárgyal három magyarországi egyetemmel (Szegedi Tudományegyetem, Gödöllői Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem), valamint kutatóintézetekkel és vízgazdálkodási társulatokkal arról, hogy az általuk kitalált vízvisszatartó megoldások mennyire eredményesek, milyen hatékonyak és mennyire hatékonyak anyagilag. Középkorú, szerény, de magabiztos férfi. Interjújában, amelyet a kiskunmajsai televíziónak 2021-ben adott, érződik némi elfogódottság, de a sokszor végiggondolt terv és annak eredményeivel való elégedettség is. Cikket is írt, valamint projektjét felvetette a Belügyminisztérium önkormányzati oldalára (https://vizmegtartomegoldasok.bm.hu/hu/aktualitasok/ezek_a_gazdak_nem_vartak_senkire_maguk_szalltak_szembe_a_szarazsaggal) és az OPPLA-ra, az EU természetes megoldásokat gyűjtő és közreadó civil kezdeményezések oldalára (https://oppla.eu/casestudy/29096). Az egyesület nem csak a foglalkozása, hanem szinte az élete.

Az alföldi "Balaton" helyreállítása

Ez a kezdeményezés az Alföld egykori "Balatonjának" helyreállítására jött létre (vagyis egy közel 140 holdas terület kiszáradásának megállítására, amely még a XIX. század végi térképeken is Balaton vagy Balatán néven szerepelt). C. egy interjúban (Borbás 2024c) mint gazdálkodó mutatkozik be, aki ebben a különös nevű térségben dolgozik. Hetven fölötti, és az interjúban megmutatja a saját maga által tervezett és kivitelezett esőgyűjtő hatalmas tárolókat (valamint rendszámtábla gyűjteményét). Valójában azonban sokkal több. Nagylakon többször is fellépett helyi képviselőjelöltként, volt képviselő, alpolgármester, valamint polgármesterjelölt. Bár ellenfelei rendszerint függetlenek voltak, C. mindig a Fidesz-KDNP színeiben pályázott, és ilyen pártkötődése volt akkor is, amikor Nagylak önkormányzatában részt vett. Nemcsak önkormányzati színtéren tevékeny. Nevéhez óvodai pályázat fűződik, valamint az a civil kezdeményezés, amely az országos úthálózat részeként Nagylakot elkerülő főút nyomvonalát jelölné ki. Ezekben a kezdeményezésekben C. közérdeket képvisel vagy próbál érvényre juttatni.

A családnév szerteágazó, fiatal és középkorú vidéki értelmiségiek viselik, egyesek származásukat vélt lengyel ősökre vezetik vissza. C., ebből is kifolyólag öntudatos, magát sikeresnek tartó, elkötelezett és politikusi alkat. Amikor "gazdálkodót" mond a vele folytatott interjúban, olyan társadalmi állást jelez vele, mint aki száz hektárján gazdálkodva közösségének vezetői közé tartozik.

A "szürke víz" helyben tartása

A "szürke víz" az ún. dekantált, azaz arzén-mentesített víz. Ez abból az arzén-mentesítésből marad vissza, amely az Európai Uniós csatlakozás után indult az Alföldön, ahol az artézi kutak vizéről kiderült, hogy a kelleténél több arzént tartalmaznak. Az arzén-mentesítés utáni vizet

inni már nem szabad, de mint "szürke víz" mezőgazdasági hasznosításra még megfelel. A dekantált víz helyben tartására a WWF (World Wide Fund, Nemzetközi Természetvédelmi Alap) országos projektet kezdeményezett, amelyben öt település vett részt. Az egyik Ruzsa.

Ruzsa községet a 18. századtól említik hivatalosan; előbb mint pusztát, később mint községet. A sivatagosodó Homokhátság délkeleti peremén fekszik, néhány kilométerre a járási székhelytől, ahová azonban csak körülményesen lehet eljutni közúton (1975-ben megszűnt a vasúti szárnyvonal). Ruzsa nemcsak arról nevezetes, hogy itt fogták el Rózsa Sándort egykor, hanem még inkább arról, hogy 2020 óta részt vesz az ún. vízmegtartási projektben.

D. Ruzsa község polgármestere; függetlenként 2006 óta ötödször választották meg (2024). Facebook oldalán magabiztos, kellemes megjelenésű, tartózkodóan, mégis korszerűen öltözködő hölgy látható, képei gazdag közéleti tevékenységet tükröznek: parkokat nyit meg, ünnepeken lép fel, láthatóan valamennyi Ruzsát érintő fontos eseményen ott van. Karácsonyi forgatagot rendez, újévi nyilvános köszöntőt mond, igyekszik minden mainstream mozgalomba bekapcsolódni (pl. Családbarát Magyarország). Bár függetlenként választják meg újra és újra polgármesternek, jók a kapcsolatai mindazokkal, akiktől Ruzsa függ, vagy akik Ruzsát emelni tudják (tegeződik az országgyűlési képviselővel, villanyautó töltőt épít ki községben). A megkeresett források (Facebook, Youtube, Mediaklikk, Móra-Net Tv) szerint energikus képviselője községének. Nem tudhatjuk, egyedülálló-e, és hogy milyen végzettsége van, milyen funkciót töltött be, mielőtt polgármesternek választották; a község lakói azonban feltehetően számontartják.

"Vizet a tájba" program

A "Vizet a tájba" program egy mintegy 500 milliárd Ft méretű országos kezdeményezés, amelynek B. a vezetője. Ez nem helyi kezdeményezés - ilyen méretű nem is tudna lenni -, hanem kormányzati kezdeményezés. (E.-nek azonban van helyi kezdeményezése is, ilyen például a kisteleki tározó, amelyet kisteleki kezdeményezésre a TIMA VT tervezett és épített meg, Lásd: https://timavgt.hu/135-ezer-kobmeteres-viztarozot-epitenek/).

E. vízmérnök, a Tisza-Marosszögi Vízgazdálkodási Társulat igazgatója, aki élen jár a térségében lehetséges víztározók létesítésében, és ezt lehetőségei szerint mindenütt hirdeti is (lásd az említett interhelyet). Feltehetően ez is közrejátszik szakmai-politikai sikereiben: 2024 novemberében a Vízgazdálkodási Társaság Országos Szövetsége elnökének választották. Mint vízmérnök tervezési feladatokat is vállal olyan esetekben, amikor a felkérés nemcsak szakértői kompetenciájába, hanem meggyőződésébe is vág: a vízvisszatartás szükségességébe. A fényképről joviális, idősebb férfi néz ránk kissé eldolgozott öltözékben. Az interjúk (Borbás 2024b, Borbás 2024c) tanúsága szerint közlékeny, segítőkész és nyitott interjú alany, aki készséggel működik együtt azokkal, akik nagy elgondolásában - az Alföld vízmegtartó képességének helyreállítása - egyetértenek vele. Pályája csúcsára ért, amit elégedetten regisztrál. Elérte, amit el akart érni, és ami mellett elkötelezte magát.

A Homokhátság rehabilitálása

A Homokhátság vízzel való ellátásának nagyszabású programja szintén nem helyi kezdeményezés. Mégis idevesszük, mert mutatja a változás lassú folyamatát, amely az állami intézmények vízügyi politikájában is megindul. A Homokhátság sivatagosodásának megállítására nem elég és nem lehetséges víztározó(k) létesítése. Többről van itt szó: a hátság kiemelkedő pontjaira feljuttatni a Tisza és a Duna vizét, majd innen a létező és létesítendő belvízi levezető csatornahálózattal szétosztani a hátság kiszáradó vidékeire. A nagyberuházást jelenleg F., a Vízügyi Főigazgatóság műszaki főigazgató-helyettese tartja kézben.

F. szakmai pályafutása közismert (Borbás 2024a). Kultúrmérnök, vízrendezésre szakosodott. Eredetileg a Felső-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság alkalmazottja; 2024-ben került az Országos Vízügyi Főigazgatóságra. Fölmenői, mint sejthető, a történeti Szatmár vármegye egyik neves családjába tartoztak, amely számos vármegyei tisztségviselőt, több ízben alispánt is adott. (Az Országos Vízügyi Főigazgatóság kormányhivatal Budapesten, amelyet 2014-ben hozott létre a kormányzat. Eredete az ún. folyammérnökségekig nyúlik vissza, vö. László 2019).

Az új főigazgató-helyettes magabiztos, negyven és ötven közötti férfi. Szakmailag jól megalapozott, nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező szakember; főként pedig olyan, aki a félsivatagosodás egyik központjából érkezett a főigazgatóságra. Elgondolásai világosak. Míg korábban, mint kirendeltségvezető merészebben fogalmazott, most, mint országos vezető körültekintőbb és talán visszahúzódóbb. A vele folytatott interjúkban (pl Borbás 2024a) azt világítja meg, hogy az országos vízügyi politikának változnia kell a vízelvezetés szemlélete helyett a vízmegtartás politikájára. Korábbi tudása most érzékelhetően országos áttekintéssel gazdagodott.

Innovátorok

Innovátornak nevezhetjük-e egyaránt a társadalmi mozgalmárt, a középgazdát, az önkormányzati vezetőt és az országos kompetenciájú szakértőt? És ha igen, miért lettek innovátorok? Annyira különböznek egymástól - társadalmi helyzetükben, funkciójukban, szaktudásukban, kompetenciájukban -, hogy nehéz összehasonlítani őket. Mégis megkíséreljük.

Különbségek

A sokféle innovátornak sokféle motívuma van. A. kifejezetten mozgalmár; talán nem is annyira a vízügy érdekli, mint inkább a megjelenés és az ismertség Honlapja szerint minden olyan zöld jellegű mozgalomban benne van, ami közfigyelemre tarthat számot. Most a vízügy ilyen, ebbe állt bele. B. és C. azonban kifejezetten a saját gazdaságuk érdekeiből indulnak ki. (C. egyúttal közösségének vízügyeit is képviseli). D. más: önkormányzati vezető, vagyis a kormányzatnak is része. Ha ő kezdeményez valamit, az nem teljesen “alulról” jön. Szembekerülni a kormányzattal - ilyen pozícióban - nem kis bátorságra vall. F. és E. tulajdonképpen nem is számít innovátornak, hiszen nem “alulról” kezdeményeznek, hanem a kormányzaton belülről. Ők ketten egy másik csoportba tartoznak: a kormányzaton belülről igyekeznek újítani, civil mozgalmakkal összhangban.

Társadalmi hátterüket és hovatartozásukat a tevékenységük alapján alig ismerjük. Valamit azért következtethetünk abból, amit kezdeményeznek, és ahogy e kezdeményezéseket képviselik. Ebből a szempontból F. meglepetés, akiről valószínűsíthetjük, hogy történelmi családból érkezett (bár erről csak közvetett ismereteink vannak). Gyanítható, hogy C. háttere is történeti, vagy legalább is nemzedékek óta közösségének egyik köztiszteletben álló családjából érkezik (pártpolitikai kötődése is ezt valószínűsíti).

Innovátoraink társadalmi-foglalkozási csoportjuk átlagához képest valószínűleg iskolázottabbak. Ez különösen E.-re és F.-re vonatkozik, és magyarázhatja nyitottságukat mind a vízügyi igények megváltozása, mind a társadalmi kezdeményezések iránt. D.-t nem tudjuk. Csak gyanítjuk, hogy ő önkormányzati funkciója miatt többet tekint át és jobban érzékeli a lokális irányváltozásokat. “Mintánkban” kirajzolható tehát egy iskolázottsági csoport, amely - jórészt amiatt, hogy képzettebb - másoknál jobban érzékeli a megváltozott vízgazdálkodási igényeket.

Hasonlóságok

Ha ennyire különböző háttérrel, társadalmi beágyazottsággal és felkészültséggel kezdeményeznek, meg tudunk-e állapítani hasonlóságokat közöttük? Az egyik az elkötelezettségük. Mozgalmár módra (A.), egy közösségért kormányzati jellegű felelősséget vállalva (S.), hivatali funkcióból eredő belátással (E. és F.), vagy saját gazdasági érdeküket követve - ezek az emberek mind elkötelezettek a jelenlegi vízügyi politika megváltoztatásában. Nem biztos, hogy szakpolitikára gondolnak, vagy szakpolitikáról beszélnek. Az sem biztos, hogy felismerik a szakpolitikákban rejlő különbségeket. De az biztos, hogy egy új vízügyben gondolkodnak: a vízelvezetés és az ármentesítés helyett a vízmegtartás és a kiszáradás elleni védelemben. Ez az egyik általánosítható vonás: különbségeik ellenére az egységes elkötelezettség.

A másik hasonlóság innovátoraink között a kezdeményezés. Lehet, hogy elkötelezettségük szaktudományos belátásból fakad, lehet, hogy mindennapi tapasztalatból, vagy épp a közügyre való ráérzésből. De annyi biztos, hogy ők az elsők, akik közösségükben, szakmai köreikben egy új vízügyi kormányzat mellett érvelnek, amely szembemegy a hivatalossággal. Lehet, hogy felelősségből teszik, lehet, hogy tudományos belátásból, az is lehet, hogy a nyilvánosság iránti vágyból. Annyi azonban nyilvánvaló, hogy van bátorságuk szakítani a hagyományos kormányzati szakpolitikával. Különösen beszédes, ahogy az egykori belvízvédelmi csatornahálózatot "vízkezelési hálózattá" nevezik át, és ahogyan az illegális csatorna lezárások fölött hatóságilag is szemet hunynak. A kezdeményezés bátorsága - ez valamennyi innovátorunkra illik.

A harmadik hasonlóság innovátoraink között, hogy képesek közösséget építeni az elképzeléseik mögé (Menger, 2011). Ez a képesség leginkább az önkormányzati vezetőknél mutatkozik meg, akiknek a pozíciójukból adódóan könnyebb dolguk van ezen a téren. Egy konkrét példa is akadt (D.), ahol ez a vezető sikeresen maga mögé állította a lakosságot. A többiek is megtalálták a módját, hogy támogatókat szerezzenek: egyesületet hoztak létre (B.), felhívták a figyelmet a kezdeményezésükre (pl. A., vö: Castells, 2005), vagy éppen a szakmai elismertségüket használták fel (F. és E., vö: László & Kiss, 2018).

Kikből lesznek innovátorok?

Kikből lesznek tehát innovátorok? A fentiekben láttuk, hogy az innovátorok a megvizsgált esetben (az Alföld sivatagosodása) egységesen elkötelezettek egy új vízügyi politika iránt; elég bátrak ahhoz, hogy kezdeményezzenek; és képesek arra, hogy kezdeményezésük mögé közösséget építsenek. Úgy láttuk, hogy ez a három képesség - elkötelezettség az ügy iránt, bátorság a kezdeményezésre és a közösségszervezés képessége - közös jellemzője azoknak, akik innovátorként lépnek fel egy új vízügyi politika mellett.

Mondhatjuk-e vajon általánosságban, hogy ez a három - az ügy iránti elkötelezettség, a kezdeményezés bátorsága és a közösségalkotás képessége - a társadalmi innovátor tevékenységének jellemzője? Itt még nem tartunk ebben a vizsgálódásban. Számos társadalmi innovációt kell még tanulmányozni ahhoz, hogy az innovátorok jellemzői képességei kirajzolódjanak. Az ügy iránti elköteleződés, a kezdeményezés bátorsága és a közösségteremtés képessége azonban szerepelni fog köztük.

Néhány szó a vizsgálódásról

Az innovációk egy-egy társadalmi “drámára” (feszültségre, problémára, kihívásra) adott válaszok, a drámák pedig feszültségekből, versengésekből, küzdelmekből robbannak ki (ezért is nevezi a politológiai szakirodalom “aktoroknak” a szereplőket és “arénának” a drámák

színhelyét). A drámákat nem tudjuk a társadalomkutatásban megszokott leíró módszerekkel "kutatni". Az innovációk "kutatását" nem is nevezhetjük "tudományosnak" a szó társadalomtudományi értelmében. Inkább a politológiában, történetírásban, irodalomkritikában használt eljárásokat alkalmazunk. Kevésbé használjuk a "kutatás" kifejezést. Inkább "vizsgálódást", "tanulmányozást" (study) mondunk. Ez jobban kifejezi, amit az innováció megismerője csinál: az eseményekben való részvételt, a közreműködőkkel való azonosulást, a szerepekbe való beleélést.

Történetmondás *(story-telling)*, részvétel az eseményekben *(participatory research)*, közösségi odafigyelés *(social listening*, "nyitott fülek"-nek is mondhatnánk) - ezek az innovációk feltárásának jellegzetes módszerei. A "nyitott szem és nyitott fül" módszerén a helyi közösséggel való együttélést, a közszájon forgó hírek, álhírek (magyarán pletykák) és vélekedések - valamint ezek közmédiába bejegyzett változatainak - követését és ütköztetését értjük. Ezek együttesen érzékenyítik a vizsgálódót azokra a "drámákra", amelyek a közösségben lejátszódnak; segítik intuicióját, lehetővé téve a ráérzést olyasmikre is, amikről konkrétan nem tud, csak megsejt a drámából.

A hat innováció és innovátor esetét korábban mások által elkészített és közzétett interjúkból választottuk ki, kiegészítve őket beszélgetésekkel (social listening), valamint a közösségi média tanulmányozásával. Forrásainkra mindig hivatkoztunk; csak ott nem, ahol a szereplők személye nyilvánvaló lett volna. Az innovátorokat betűkkel jeleztük, hogy magatartásukat könnyebb legyen tipizálni és általánosítani. (A személyek kilétét közvetlen megkeresésre közöljük.) Társadalmi pozíciójukat, az innovációban való részvételüket, valamint közösségi magatartásukat a sivatagodás drámájában betöltött szerepük és tevékenységük alapján mutattuk be. Hat esetből nem lehet általánosítani. De mert egybevág számos más megfigyeléssel - amelyek egy részét korábban közöltük, más részét pedig a jelen kötet tartalmazza -, ezek az esetek talán alkalmasak arra, hogy az innovátor alakját körvonalazhassuk.

Felhasznált irodalom

Bartholy, J., Pongrácz, R., & Torma, C. (2015). A Kárpát-medence éghajlatának változása az elmúlt évszázadban és a jövőben. In: Tanulmányok a globális klímaváltozásról (pp. 123-156). Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

Borbás, B. (2024a). Megmenekül az Alföld? Válasz Online https://www.valaszonline.hu/2024/10/29/gacsalyi-jozsef-homokhatsag-duna-tisza-vizet-a-tajba-interju/ (Leolvasva: 2025.01.28)

Borbás, B. (2024b). Vizet a semmiből. Válasz Online. https://www.valaszonline.hu/2024/12/10/homokhatsag-vizpotlas-ruzsa-riport/ (Leolvasva: 2025.01.28)

Borbás, B. (2024c). Lehetne újra Balaton az Alföldön. Válasz Online. https://www.valaszonline.hu/2024/12/20/termofold-csatorna-vizmegtartas-nagylak-riport/ (Leolvasva: 2025.01.28)

Borbás, B. (2025). Talán még nem késő. Válasz Online. https://www.valaszonline.hu/2025/01/27/alfold-sivatagosodas-zold-gerilla-vizvalaszto-belviz-csatornak-megoldas/ (Leolvasva: 2025.01.28)

Brodie, M. J., & Devinney, T. M. (2012). Localism: A review of the literature. Journal of Economic Geography, 12(4), 783-814.

Castells, M. (2005). A hálózati társadalom. Budapest: Gondolat Kiadó.

EEA (European Environment Agency). (2017). Climate change impacts and vulnerability in Europe 2016: An indicator-based report. Brussels: Publications Office. https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/climate-change-impacts-and-vulnerability-2016 (Leolvasva: (2025.01.30)

Falleti, T. G. (2010). Decentralization and Subnational Politics in Latin-America. Cambridge, USA: Cambridge University Press.

Feischmidt, B. (2010). Helyi hősök és mindennapi áldozatok: A szocialista múlt reprezentációi egy észak-magyarországi bányásztelepülésen. Ethnographia, 121(1), 69-98.

Gacsályi család. (n.d.). In: Wikipedia. https://hu.wikipedia.org/wiki/Gacs%C3%A1lyi_csal%C3%A1d (Leolvasva: 2025.01.29)

Kozma, T. (2022). Innováció és tanulás. Budapest: Gondolat Kiadó.

László, E. (2019). Magyarország vízügyi igazgatásának fejlődéstörténeti áttekintése a kiegyezéstől napjainkig. Magyar Közigazgatás, 2019/4, 80–105.
László, Zs. & Kiss, Á. (Eds.). (2018). A közösségi innováció. Budapest: Akadémiai Kiadó.
Menger, P.-M. (2011). Az innováció szociológiája. Budapest: Napvilág Kiadó.
Mika, J., Bellay, I., & Szentimrey, T. (2011). Recent changes in temperature and precipitation in Hungary. Időjárás, 115(1-2), 1-26.
Murray, R., Caulier-Grice, J., & Mulgan, G. (2010). The open book of social innovation. London: Nesta.
Nemes, G. (2017). Esettanulmány: Bevonás, közösségépítés, közösségi tervezés, helyi koordináció. Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok, 2(2), 70–91.
Nexus TV. (2022). A helyes gazdálkodás a vízgazdálkodás! https://nexustv.hu/video/h-arckepek-karpat-eden-vagy-karpat-sivatag-zold-gerilla-mozgalom/ (Megtekintve: 2025.01.19)
Newton, K. (1973). Links between leaders and citizens in a local political system. Policy and Politics, 1(4), 287-305.
Oliner, S. P., & Oliner, P. M. (1988). The Altruistic Personality. New York: Free Press.
Örsi, J. (Ed.). (2002). Kulcsemberek. Túrkeve: Túrkevei Kulturális Egyesület.
Ostrom, E. (1990). Governing the commons. Cambridge, USA: Cambridge University Press.
Polgárné, S. E. (2021). Ezek a gazdák nem vártak senkire. Agroinform. https://www.agroinform.hu/szantofold/gazdak-szalltak-szembe-a-szarazsaggal-kepek-47349-001 (Leolvasva: 2025.01.28)
Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. New York: Simon and Schuster.
Sánta, G. (n.d.). Sánta Gizella hivatalos Facebook oldala. https://www.facebook.com/santagizellapolgarmester/?locale=hu_HU (Megtekintve: 2025.01.29)
Stoner-Weiss, K. (2021). Local heroes: The political economy of Russian regional governance. Princeton, USA: Princeton University Press.
Stumpf, A. (2020). Sivatag lesz az Alföld helyén, ha nem lépünk. Válasz Online. https://www.valaszonline.hu/2020/06/08/magyarorszag-sivatagosodas-szarazsag-lukacs-balazs-andras-riport/ (Leolvasva: 2025.01.29)
Toldi, Cs. (2021). Hivatalos: Félsivatag az ország tizedét kitevő Homokhátság. Válasz Online. https://www.valaszonline.hu/2021/02/11/homokhatsag-magyarorszag-elsivatagosodas/ (Leolvasva: 2025.01.29)
Tóth, T., & Káposzta, J. (2021). Successful management of settlements to boost rural development. European Countryside, 13(4), 819-833.
VanScriver, J. H. (1998). Informed courage in local leadership. ERIC: ED421772.
Vercseg, I. (2004). A közösségi munka folyamata és módszerei. Budapest: Szociotéka.
Veress, K. (2015). Az önkormányzati innováció. Budapest: Complex Kiadó.
White, J. (2011). Moral Courage in Organizations. London, New York: Routledge.
Wiseman, J. (2006). Local heroes? Australian Journal of Public Administration, 62(2), 95-107.
Zöld Gerilla Mozgalom. (n.d.). https://zoldgerilla.hu/ (Leolvasva: 2025.01.29)

DOI: 10.13140/RG.2.2.17701.82406

Bucher Eszter

NÉMET NEMZETISÉGI CIVIL SZERVEZETEK INNOVATÍV SZEREPE EGY TELEPÜLÉS PÉLDÁJÁN

Abstract

When we examine the socio-economic role of a minority in a settlement, we should not forget about the local communities, the NGOs and their activities. Non-profit organisations are active in a wide range of fields: tradition, culture, religion, leisure, environmental protection, advocacy, education, social services, community development, economic development. Their most important capacity is to integrate people into the form of a community. In the case of multi-ethnic municipalities, minorities increase the number of non-profit organisations and are strong community-building and innovative factors. Social innovation is a necessary step for development and improving competitiveness, where the role of innovators is emphasized. Innovators are members of the local community, or society at large, who, based on their knowledge of needs, satisfy the needs determined by societal challenges with new or novel solutions (Varga, 2019). Most often, local political leaders, mayors, active NGOs, economic businessmen, etc., appear as innovators. Communities organised on a national basis are more cohesive, with roots dating back to the period of dualism. The German nationality-based civil society defends the rights and interests of minorities, preserves their traditions, culture and the distinctive 'Swabian language' for younger generations. In addition to this, foreign partner organisations also provide considerable economic assistance in the form of donations and in-kind contributions. It is worth highlighting the funding activities of German NGOs in Germany and in their home countries, which provide them with the necessary resources to maintain their institutions and services.

A number of semi-structured interviews were conducted for the municipality, which form the basis of this publication. Our interviewees are the innovators of the municipality: active members of the organisation, the mayor of the municipality, the head of the minority municipality, local residents.

Keywords
NGOs, innovation, local society, German nationality

Absztrakt

Amikor egy kisebbség társadalmi-gazdasági szerepét vizsgáljuk egy településen akkor a helyi társadalom közösségeiről, a civil szervezetekről, tevékenységükről sem szabad elfeledkeznünk. A nonprofit szervezetek tevékenysége széles körű: hagyományőrzés, kultúraápolás, vallás, szabadidő, környezetvédelem érdekvédelem, oktatás, szociális ellátás, településfejlesztés, gazdaságfejlesztés. Legfontosabb képességük, hogy az embereket közösség formájába integrálják. A soknemzetiségű települések esetében a kisebbségek növelik a nonprofit szervezetek számát, és erős közösségalkotó, innovatív tényezők. A társadalmi innováció szükséges lépés a fejlődéshez és a versenyképesség javításához, ahol az innovátorok szerepe hangsúlyos. Az innovátorok a helyi közösség, vagy tágabb értelemben a társadalom tagjai, akik szükségleteik ismeretében új vagy újszerű megoldásokkal elégítik ki a társadalmi kihívások determinálta igényeket (Varga, 2019). Legtöbbször a helyi politikai vezető, polgármester, aktív civil szervezet, gazdasági üzletember stb. jelenik meg innovátorként. A nemzetiségi alapon szerveződött közösségek összetartóbbak, gyökereik a dualizmus időszakára nyúlnak vissza. A

német nemzetiségi alapon szerveződő civil közösségek a kisebbségek jogait, érdekeit védik, hagyományaikat, kultúrájukat, és a jellegzetes „sváb nyelvet" ápolják és őrzik meg a fiatalabb nemzedékek számára. A külföldi társszervezetek e mellett még jelentős gazdasági segítségnyújtást is adnak, adományok, természetbeni juttatások formájában. Kiemelendő a hazai német civil szervezetek pályázati tevékenysége hazánkban és az anyaországukban, mely révén intézményeik és szolgáltatásaik fenntartásához, szükséges forrásokhoz jutnak hozzá.

A település esetében számos félig struktúrált interjú készült, amelyek a publikáció alapját képezik. Interjú alanyaink a település innovátorai: az aktív szervezeti tagok, a település polgármestere, a kisebbségi önkormányzat vezetője, helyi lakosok.[52]

Kulcsszavak
civil szervezetek, innováció, helyi társadalom, német nemzetiség

A magyarországi németek hazánk második legnagyobb nemzetisége, számuk mintegy 200 000–220 000 főre tehető, ami az ország összlakosságának 2,5%-a. (KSH 2022) A ma itt élő német kisebbség ősei különböző helyekről és időpontokban érkeztek hazánkba: a magyarországi németek zömét alkotó lakósság a 18. század második felében telepedett le a Monarchia különböző régióiban. A dunai svábok többsége Bajorország és Württemberg tartományokból érkezett a török hódoltság után elnéptelenedett magyar területekre. (Seewann 2000). A németek magyarországi betelepítése kapcsán fontos szempontként jelent meg a fejlettebb termelési kultúra, a magasabb szakképzettség, a szorgalom és a fegyelmezettség (Bucher, Pirisi, Reményi 2004). A németség már betelepítésével is jelentős innovációk közvetítője volt az agrárszektorban, és a későbbiekben is fontos közvetítő szerepet töltött be, hiszen nyelvi-kulturális kötődésével összekapcsolta Magyarországot azzal a centrumtérséggel, amely a társadalmi-gazdasági fejlődést megalapozó újítások és szellemi termékek legfontosabb forrása volt. A dunai svábok jelentős része a 19–20. század során beolvadt a magyar társadalomba, egy részük azonban máig megőrizte anyanyelvét és kultúráját. A második világháború alatti és utáni események (kényszersorozás, elhurcolás, kitelepítés, áttelepítés, vagyonelkobzás) a németség életében nagy törést jelentettek, amit csak tetézett az 1950-es években a földtulajdon elvesztése és a termelőszövetkezetek megszervezése. A 20. században lezajlott politikai, társadalmi folyamatok a magyarországi németségből egy összetartó társadalmi csoportot kovácsolt, amely során a jórész falusi környezethez kötődő egzisztenciájuknak addigi elkülönültségéből kilépett és öntudatára ébredt, cselekvő résztvevőként lépett fel.(Seewann 1990) A rendszerváltást követően a német kisebbség előtt is megnyílt a formális közösségekbe való tömörülés lehetősége, amely új távlatokat nyitott a hagyományőrzés, a kulturális sokszínűség megőrzésének tekintetében. Napjainkban a magyarországi németek (svábok) ma legnagyobb számban Baranyában, Tolnában és Bács-Kiskun vármegyében élnek. Baranyában még többségében németek által lakott falvak is találhatók (KSH 2014).

A vizsgált település a Dél-Dunántúl régiójában, Baranya megyében található. Egy olyan térségben, amely Magyarország egyik elöregedő, negatív migrációs trendekkel sújtott rurális régiója. A vidékre aprófalvas települési struktúra jellemző, a települések jelentős része 500 fő alatti népességgel rendelkezik. A vizsgált település fő közlekedési út mellett fekszik, így földrajzi helyzete kedvező. A lakosság számát tekintve kiemelkedik a környező települések közül, lakóinak száma közel 1500 fő. A népességfogyás a településen a 80-as évektől folyamatos volt, azonban az elmúlt évtizedek során a csökkenés mérsékeltebb tendenciát mutat a régiós, megyei és járási átlagnál is. A jelenség hátterében a már említett kedvező közlekedési

[52] [1] A kutatás a PTE 008 2023 PTE RK/13 Tudományos pályázat támogatta. A kutatásban a PTE BTK Szociológia szakos hallgatói és PTE BTK oktatói vettek részt: Hammer Erka, Bucher Eszter, Márkus Beáta, Tomay Kyra, Ragadics Tamás.

fekvés, illetve a település által biztosított intézmények, szolgáltatások, rendezvények, az aktív helyi közösség és a működő helyi vállalkozások komplexitásából (falusi turizmus, borászat) következő jobb népességmegtartó erő áll. A települést a rendszerváltást követően az 1990-es évek elején egy társadalmi élénkülés és gazdasági prosperitás jellemezte: a határok megnyílásával a már korábban is élénk kapcsolatok Németországgal, az oda kitelepített rokonokkal megerősödtek, sokan elmentek a faluból külföldre dolgozni, vállalkozások indultak. Az utóbbi években sok kisgyermekes család és fiatal házaspár, német és holland állampolgár választja ezen települést lakhelyéül, a szép természeti környezet, a városok közelsége, a kedvező közlekedési kapcsolatok és a helyi közszolgáltatások (óvoda, bölcsőde, iskola, egészségügyi szolgáltatások), vállalkozások kínálata miatt. (HEP 2023: 9-11). A település – az asszimilációs trendek és identitásváltás ellenére – a magyarországi németek egyik hagyományos térségi kisközpontja maradt: nemzetiségi óvodája és általános iskolája, német nemzetiségi szervezetei és programjai regionális szinten is jelentőssé teszik.

A település sváb kisebbsége által már több évtizede létrehozott civil szervezetek az állami, a piaci szektor és a társadalom tagjai között összekötő és artikuláló szerepet töltenek be, emellett a civil szervezetek olyan helyismereti és kapcsolati tőkével rendelkeznek, amely pótolhatatlanná teszi őket a helyi ügyek szervezésében, fejlesztésekben. Ez a nagymértékű alulról történő szerveződés, a decentralizáció, a létrejövő szubszidiaritás segítik/segíthetik a kialakult problémák, igények, elképzelések létrehozását/ megoldását. A nonprofit szervezetek kutatói folyamatosan hangsúlyozzák az alulról szerveződő lokális szervezetek helyi gazdaságfejlesztésben meghatározó szerepét, ezek között kiemelendő a kapcsolatteremtést az állami, önkormányzati, piaci és gazdasági szektor szereplői között. Ez a fajta összefogás a vizsgált településen teljes mértékben megvalósul. A vidéki térségek fejlesztése szempontjából nagy jelentőséggel bír a helyi társadalom szervezettsége, illetve a rendelkezésre álló lokális erőforrások felhasználásának képessége és hatékonysága. A civil szervezetek társadalmi–gazdasági ereje nem választható el egymástól, hiszen általában a két változó generálja és meghatározza meg egymást, kölcsönösen hatnak egymásra. A kistérség fejlődését német nemzetiségek oldaláról vizsgálható hatás egyike, melyre jelen munkában nem térek ki, a németséget, mint közösséget jellemző tulajdonságok. Ilyenek a szorgalom, a takarékosság a pontosság, melyek a németség legfőbb erénye (Barakonyiné W. K. 1993). Ezen tulajdonságok társadalmi-gazdasági szerepe tagadhatatlan. A civil szervezeteknek abban van küldetésszerű feladata, hogy ezeket a pozitív értékeket megőrizze és ápolja.

Kiemelt szerepet kapnak a szolidaritás, a kapcsolatok, a kölcsönös segítségnyújtás és a közösségi együttműködés értékei, melyeknek hiányában a fejlesztési források jelentős koncentrációja esetén is csak mérsékelt eredményeket érhetünk el. Ezt erősíti meg Kopp és Skrabski (2008) is, mely szerint a helyi társadalom hatékony működésének, az ott élő emberek együttműködésének, mondhatni boldogságának, boldogulásának alapja az olyan közösségek, amelyek közös célokkal rendelkeznek, képesek támogatni, segíteni és magukénak érezni a közösség problémáit.

A kutatás során feltérképeztük a település civil szervezeteit és vezetőikkel, tagjaikkal, illetve helyi lakosokkal félig stuktúrált interjúkat készítettünk. Az 1990. évi egyesülési törvény, az 1993. évi nemzetiségi jogokról szóló törvényben a kormány biztosította a nemzetiségek számára az érdekképviselet jogi formáját. A soknemzetiségű települések esetében a kisebbségek növelik a nonprofit szervezetek számát, és erős közösségalkotó tényezők.

A vizsgált településen napjainkban 15 civil szervezet tevékenykedik. A település lakosság számát nézve magas az alulról szerveződő szervezetek száma. A település civil szervezeteinek több mint 90%-a kisebbségi alapon szerveződő közösségek teszik ki. (A kivételt egy sportegyesület jelenti) Tevékenység csoport szerinti eloszlásuk is eltér az országostól, mivel magas a kulturális, a turisztikai, gazdaságfejlesztő szervezetek és szakmai szerveződések száma. A településen egy szervezetet kivételével mindegyik a német kultúra és

hagyományápolást jelöli meg a meghatározó tevékenységei között, a szervezetek alapító okirataiban, célkitűzéseikben is ez szerepel. A településen hagyományosan is élő német kisebbség erős közösségtudattal rendelkezik.

„Nálam is úgy volt, hogy nem feltétlenül mondták, hogy te sváb vagy, sváb vagy, hanem egyszer csak rájössz. Azzal, hogy te németül beszélsz, azért, mert mit főzünk, hogy ünneplünk, milyen zenét hallgatunk, kik az ősök, meg van, hogy honnan származunk, ettől mások vagyunk és tudatosabban éljük meg azt a gyökeret, amit szerintem az átlagember a 9 millió másik nem foglalkozik vele. Azt sem tudja, hogy hívták a nagyszüleit, nem azt, hogy 300 évvel ezelőtt honnan jöttek, meg semmi ilyennel a nagy részük nem foglalkozik."

„*én azt mondom, hogy ilyen összetartó közösség vagyunk igazából. Bármi probléma van, vagy akármi, bárkivel bármit meg lehet beszélni igazából, meg igazából mindenki úgy nagyjából egyet akart, hogy a falu úgymond együtt fejlődjön, és mivel nálunk nagyon sok civil egyesület van, ez azért is jó, mert így ezek összetartják a falu közösségét igazából, és együtt… Most bármelyik egyesület bármit kérhet a másiktól, vagy akárkitől is, együtt közösen meg tudjuk valósítani ezeket a programokat, és az sokkal sikeresebb, mintha egyedül kéne küzdeni az egész programmal igazából."*

A településfejlesztés tekintetében a német kisebbség a meghatározó szervezetei révén minden szinten jelen van, erős az állampolgári részvétel, amely a sikeres fejlesztés alapja. A helyi német közösség a közösségfejlesztés magas fokán áll. Számos nagy múltú szervezetet működtet. A szervezetek révén a tagok és családjaik erős motivációt éreznek a településük fejlődéséért, megfogalmazódott bennük az érdekképviselet igénye, az egy közösséghez tartozás érzése. A nemzetiségi alapon szerveződött közösségek összetartóbbak, gyökereik a betelepítésig nyúlnak vissza, a történelemben megélt viszontagságaik csak erősítettek ezen, az államszocializmus évei sem tudták megkérdőjelezni szerepüket.

„Most volt a tánccsoportba 70 éves jubileuma, akkor ott minden generáció az óvodásoktól kezdve egészen az idősekig azért mindenki viselt népviseletet rendezvényeken és a nyelv mindenkinek a legfontosabb."

A közösséghez való tartozás érzése-amit a civil szervezetek testesítenek meg- olyan erősen van meg az itt születettek, felnőttek számára, hogy tanulmányaik, gazdasági megerősödésük után többen visszajönnek/költöznek a településre.

„amikor terhes lettem, akkor hazaköltöztünk, mert megbeszéltük a férjemmel, hogy a gyerekeket csak itt fogjuk tudni fölnevelni. Mind a ketten itt születtünk, meg hát a tánc is hazahúzott minket, mert táncolunk a néptánccsoportban is, meg a barátok is, meg minden. Úgyhogy mi úgy dolgoztunk Budapesten, hogy vasárnap késő este fölmentünk, és pénteken kettőkor vége volt a munkaidőnek, és abban a pillanatban mi beültünk az autóba és jöttünk haza"

A nonprofit szervezetek nagy előnye, hogy ismeretségen, barátságon alapulnak, homogén, hasonló értékeket valló emberekből épülnek fel és mindennapi személyes kapcsolatot, nyújtanak a tagjaiknak. Ezeknek a közösségeknek legnagyobb hozadékuk a kapcsolati tőkéjük, melynek szerepe a település életében kiemelkedő szerepet kap.
A helyi svábság kapcsolatai közül a legmeghatározóbb az anyaországhoz kötődő szoros szálak ápolása. A vizsgált nonprofit szervezetek mindegyike rendelkezik német társszervezettel. Nagyon fontosnak tartják ezeket az alulról szerveződő spontán baráti, családi kapcsolatokból elinduló és egyre szorosabbá váló kezdeményezéseket. A település esetében a testvérvárosi

kapcsolatok kialakítása alulról jövő kezdeményezés formájában indult és erre a szervezetek nagyon büszkék. Az interjúk során többször kiemelték a németországi testvérvárosok támogató szerepét. Ennél is több támogatásról van szó egy német település esetén, ahonnan a vizsgált település mai német lakói származnak.

„a település lakóinak 90 százaléka a testvértelepülésünkből származik, és igazából… az is jó, hogy ugyanazt a nyelvjárást beszélik a mai napig, mint mi itt, 300 év után is és ez olyan borzongós, olyan libabőrös. (nevet) „

„a testvérvárosi kapcsolat kialakítása ilyen alulról jövő kezdeményezés volt, és addig nem írták alá azt az oklevelet, míg annyira megerősödött ez a kapcsolat, hogy körülbelül egy gondolataink vannak igazából. Hiába van 1200 kilométer távolság, meg hogy 300 éve jöttek be ide, egyként gondolkodunk igazából, és ez annyira, nem azt mondom, hogy hátborzongató (nevet), de olyan libabőrös, hogy tényleg ugyanaz a kiejtés van igazából, ugyanúgy gondolkodunk, ugyanúgy bulizunk, ugyanúgy van… Jó, őnáluk nincs bor, de van sör, de akkor is megvan minden igazából." „És ez így jó igazából szerintem, és ez ilyen civil kezdeményezés volt teljesen, hogy az önkormányzatnak nem volt köze hozzá."

A településen működő nyugdíjasok, a tűzoltók és a néptánc egyesület ezer szállal kötődik a testvérvárosok lakóihoz, szervezetihez. Közös programokat szerveznek, magyarországi és németországi kirándulásokat, rendezvényeket. A külföldi társszervezetek e mellett még jelentős gazdasági segítségnyújtást adnak, adományok, természetbeni juttatások formájában. Rendszeres a hazai szervezetekből a kiutazás a német civil szervezetek szakmai tudásának megismerése és tapasztalatcsere céljából. Kapcsolataik révén a települések intézményei, dolgozói, oktatói, diákjai csereoktatásban, nyelvi képzésben, szakmai továbbképzésben vesznek részt. A külföldi társszerveztek e mellett még jelentős gazdasági segítségnyújtást, adnak, adományok, természetbeni juttatások formájában. Többek között számítástechnikai eszközökkel, tanműhely működtetésével, kisebbségi, szociális intézmények fenntartásához szükséges anyagi hozzájárulással, német nyelvoktatással, tűzoltóautó adományozásával, egészségügyi eszközökkel, oktatási segédanyagokkal, gyerekjátékokkal

„A tűzoltóság esetében is meg van, hogy ezer éve Németországtól kapnak tűzoltóautót, német nemzetiségi a tűzoltózenekar nevében, meg hangzásban, tehát mind meg van ez a… sok fiatalt összefognak ők, nekik nagyon erős ez a segítő összefogás. Tavaly májusban, mikor jégeső volt és mindenhol beszakadtak a tetők ilyen, akkor így összefogtak, ez manapság már ritka.
Meg ugye az önkéntes tűzoltóság meg a tánccsoportnak vannak partner kapcsolatai és akkor nagyon jó volt. Mindig az, hogy amikor voltak ezek a programok, vagy ezek az összejövetelek, akkor azáltal mi is megint újból gyakoroltuk a nyelvet."

A civil szervezetek és az önkormányzat közötti kapcsolat zökkenőmentes. A település meghatározó szereplői egymással egyeztetve, megosztva rendezvényeket, programokat, foglalkozásokat tartanak.

„Meg hát a legtöbb rendezvény az szét van osztva, hogy igazából nem egyvalaki csinálja az összes rendezvényt, hanem el van osztva, hogy vagy egyesület vagy önkormányzat, vagy német önkormányzat, vagy valaki csinálja. Igazából nem az van, hogy mit tudom én, öt rendezvényt egyvalaki csinál. És akkor így, jó, több helyen mindenki benne van, de azért akkor el van osztva a munka is igazából."

A civil szervezetek az önkormányzat és a kisebbségi önkormányzat közötti összetartás és a közös munka sok esetben oda vezetett, hogy tagjaik megegyeznek. Nagy múlttal rendelkező szervezetek tagjai válnak képviselőkké, polgármesterré.

„hogy mindig olyan polgármester volt, aki táncolt is. Tehát a X.Y. is, meg utána is, mindig olyanok voltak, akik maguk is évtizedekig táncoltak. Úgy hogy ez is a támogatásban is, meg ha nem is anyagi, de erkölcsi támogatásban mindenképpen fontos volt".

„a tánccsoportokkal kapcsolatban akartam mondani, hogy ők ilyen király-csinálók is, a X. Y-ból is ők csináltak polgármestert, és a mostani polgármester is onnan jött ki, tehát, hogy ő… miután nincs a faluban olyan ház, de minden második biztos, ahol van valaki, aki táncol, vagy táncolt, vagy zenél vagy valamit csinál, tehát hogy kapcsolata van, tehát, hogy ha itt valamit meg kell szervezni, vagy valami akarunk, vagy nem akarunk, akkor azokat az egyesületeken keresztül csináljuk."

A településeken működő német közösségek nem egyszerűen összefogják tagjaikat, hanem szolgáltatásokat nyújtanak, melyek mindenki előtt nyitottak. Az öntevékeny szervezetek előnye, hogy olyan szükségletekre képesek reagálni, amelyek nem a többség, hanem a speciális helyzetben lévő társadalmi csoportok szükségletei. Ezek a szolgáltatások mindig emberibbek, innovatívabbak, mint az állami tucatszolgáltatások. E mellet az államtól, helyi önkormányzattól is vesznek át feladatokat. Ilyen szolgáltatások melyeket a vizsgált szervezetek látnak el: az idősek gondozása, segítése, foglalkoztatása, karitatív tevékenységek, intézmények fenntartása, kulturális programok szervezése.

Az itt élők boldogulásában kiemelt szerepe van a német nyelv ismeretének, melynek ápolásában a civil szervezetek fontos szerepet játszanak. A nyelvtudás az, ami ide vonzza a külföldi vállalkozásokat, a falusi turizmust működteti, vonva a beköltözőket. A nyelvismeretnek köszönhetően többen Ausztriában, Németországban vállalnak munkát, majd hazatérve a helyi közösséget, vállalkozásaikkal, fogyasztásukkal a helyi gazdaságot erősítik. A német nyelv ápolásában komoly szerepe van a német kisebbségi önkormányzat által működtetett óvodának, ahol a nevelők és dadák kizárólag német nyelven kommunikálnak a kisgyerekekkel. Az iskola német nyelvű osztályt indít minden évben.

Hasonló gazdaság élénkítő hatása van a falusi turizmusnak, akik erős érdekvédelemmel rendelkeznek. A tovább elő hagyományok jelenthetik a falusi turizmus fejlesztésének alapjait, mely számos követelményt támaszt a résztvevő községek elé, mint rendezett településkép, minőségi alapszintű ellátások megléte. Ezek önmagukban is hozzájárulnak az életkörülmények fejlődéséhez. A falusi turizmusnak és a német nyelvnek köszönhetően már a rendszerváltást megelőzően családi alapon történt a szobák kiadása, mely falusi turizmus formájában jelentős gazdasági gyarapodást adott az itt élő családoknak. Ma már érdekvédő civil szervezetbe tömörültek a helyi falusi turizmust űzők.

Összegzésként kiemelhetjük, hogy a település civil szervezetei innovatív tevékenységének köszönhetően egy tudatos, tevékeny célokért dolgozó, érdekeivel tisztában lévő és azt képviselni tudó helyi társadalmat alkotott. Ahol a civil és az önkormányzati szereplők a helyi vállalkozásokkal együttműködve, a helyi német közösségekben rejlő erőforrásaikat kihasználva egy hátrányos helyzetű térségben társadalmi-gazdasági fejlődést ér el, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok jönnek létre.

Felhasznált irodalom

Barakonyiné, W. É. (1993). Szorgalom, takarékosság, felhalmozás. *Comitatus, Önkormányzati Szemle*, *1993*(9).

Bucher, E., Pirisi, G., & Reményi, P. (2004). A dél-dunántúli németség hatása a regionális fejlődésre. In L. Kupa & J. Gyurok (Szerk.), *Határmenti régiók és kisebbségek a 19-20. században. Konferencia-kötet*. Pécs.

HEP – Local Equal Opportunity Programmes. Letöltve innen: https://hep.tef.gov.hu/

KSH. (2014). *2011. évi népszámlálás - 9. Nemzetiségi adatok*. KSH.

Seewann, G. (1990). A nyelv és a hagyomány megőrzésének lehetőségei. *Régió, Kisebbségtudományi Szemle*, *1*(2).

Seewann, G. (2000). Siebenbürger Sachse, Ungarndeutscher, Donauschwabe? Überlegungen zur Identitätsproblematik des Deutschtums in Südosteuropa. In G. Seewann, *Ungarndeutsche und Ethnopolitik* (pp. 95–106). Osiris.

TEIR - National Regional Development and Spatial Planning Information System. Letöltve innen: https://www.oeny.hu/oeny/teir/#/

Varga, K. (2019). Társadalmi innovációs törekvések megvalósítási lehetőségei az Abaúji térségben. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, *XVI*(2). Letöltve innen: https://www.strategiaifuzetek.hu/files/252/SF-2019-2_073.pdf

DOI: 10.13140/RG.2.2.22792.94722

Boros Julianna

ROMA INNOVÁTOROK, PÉLDAKÉPEK, HELYI HŐSÖK AZ ORMÁNSÁGBAN

Absztrakt

A társadalmi innováció fogalma szorosan kapcsolódik a társadalmi problémákhoz, melyekkel a közösségek, társadalmi csoportok és szervezetek küzdenek. A társadalmi innováció valamilyen tágan értelmezhető problémára, kihívásra adott válaszként értelmezhető. Kozma (2019) A társadalmi innovációt tehát tekinthetjük egyfajta modern-kori, nem megfelelő társadalmi berendezkedésekre adott válaszként is, ami felhívja a figyelmet a strukturális hiányosságokra és a marginalizálódott társadalmi csoportok problémáira. (Paczári, 2024) A társadalmi innovátorok és a helyi hősök olyan egyének vagy közösségi szereplők, akik aktívan dolgoznak társadalmi problémák megoldásán és pozitív változások előidézésén helyi szinten. A társadalmi innovátorok új ötletekkel, módszerekkel vagy megközelítésekkel járulnak hozzá a közösségi kihívások kezeléséhez – legyen szó oktatásról, környezetvédelemről vagy szociális ellátásról. Ezzel szemben a helyi hősök gyakran nem formális újítások révén, hanem személyes elkötelezettségükkel, példamutató magatartásukkal és közösségépítő tevékenységükkel válnak inspiráló alakokká. Mindkét szereplőt közös cél vezérli a társadalom jobbá tétele. A kutatás keretében a célterület, az Ormánság kiemelten fontos, hiszen a korábbi kutatásokkal ellentétben, nem kizárólag a reziliens személyek életútja áll az elemzés középpontjában, hanem közvetetten az a földrajzi terület, ahol a roma tanulók lemorzsolódási aránya, a munkanélküliséggel párhuzamosan növekedik és ezáltal a hátrányos helyzetű fiatalok alacsony iskolai végzettségével együttesen felnőttkori életesélyei csökkennek. E folyamat megértése, a reziliencia tényezőinek vizsgálata, komplex módon segíthet egy hátrányos helyzetű térség, gazdasági-társadalmi problémáinak megértésében és a kutatási eredmények közvetetten hozzájárulhatnak a fiatalok jövőképének megváltozásához. Jelen tanulmányban a helyi hősökről, akiket példaképnek vagy társadalmi innovátoroknak is nevezhetünk készült kutatás részletét közöljük, azzal a céllal, hogy a társadalmi innováció témakörét a közösségi tanulás szemszögéből és az alulról jövő egyéni cselekvések értelmezését, az innovációk létrejöttét nevelésszociológiai vizsgálat eredményeivel bővítsük.

Kulcsszavak
innováció, innovátorok, reziliencia, roma, példakép

Abstract

The concept of social innovation is closely linked to social issues faced by communities, social groups, and organizations. Social innovation can be understood as a response to broadly defined problems or challenges (Kozma, 2019). Thus, social innovation can be seen as a modern-day reaction to inadequate social structures, drawing attention to structural deficiencies and the challenges of marginalized social groups (Paczári, 2024). Social innovators and local heroes are individuals or community actors who actively work on solving social problems and driving positive change at the local level. Social innovators contribute to addressing community challenges—whether in education, environmental protection, or social care—through new ideas, methods, or approaches. In contrast, local heroes often become inspiring figures not through formal innovations but through personal commitment, exemplary behavior, and community-building activities. Both are driven by a shared goal of improving society. In the context of this research, the Ormánság region is particularly significant. Unlike previous studies that primarily focused on the life paths of resilient individuals, this research indirectly examines the geographical area where the dropout rate among Roma students increases alongside unemployment.

This dynamic results in reduced life opportunities for disadvantaged youth due to their low educational attainment. Understanding this process and examining the factors of resilience in a comprehensive manner can aid in understanding the economic and social issues of disadvantaged regions. Moreover, the research findings may indirectly contribute to changing young people's outlook on their future. This study presents a segment of research focused on local heroes—individuals who can also be referred to as role models or social innovators—with the aim of expanding the discourse on social innovation from the perspective of community learning and interpreting bottom-up individual actions. The study integrates findings from sociological research on education to explore how innovations emerge.

Keywords
innovation, innovators, resilience, Roma, role model

A társadalmi innováció

A társadalmi innováció fogalma szorosan kapcsolódik a társadalmi problémákhoz, melyekkel a közösségek, társadalmi csoportok és szervezetek küzdenek. A társadalmi innováció valamilyen tágan értelmezhető problémára, kihívásra adott válaszként értelmezhető. Kozma (2019) szerint a probléma a társadalmi innováció nexusában nem valamilyen bénító, blokkoló tényező, inkább olyan esemény, helyzet, amit csak új ismeretekkel, tanulással, fejlődéssel, változással (innovációval) lehet megoldani, melyek következménye szervezeti megújulás. Ez az átszerveződés nagyobb, társadalmi átrendeződések mikroszinten megjelenő, vizsgálható része lesz. A társadalmi innováció folyamata ezek alapján (1.) a közösséget érintő probléma felismerése, (2.) a problémáról való közös tanulás, (3.) majd ennek kapcsán fejlődés, ami egy (4.) nagyobb rendszer része lesz. (Kozma, 2019) Kozma a társadalmi innováció négy „megközelítését" vázolja (2019). Egyrészt problémamegoldó folyamat, ami során a közösséget érő külső hatásokat, "katasztrófákat" új eljárásokkal kezelik. Másrészt a közösségi tanulás, amikor új problémamegoldásokat fedez fel és tanul meg az adott közösség és a közösségi vezetők, ami az innovációk "társadalmi szöveteként" is értelmezhető. Harmadrészt a közösséget stabilizáló és progresszív erők összekapcsolása szervezeti szempontból. Végül a helyi hősök vezető szerepe során megnyilvánuló tevékenységet jelenti.(Kozma, 2019) Jelen kötetben Paczári (2024) tanulmányában bővebben leírásra kerül a társadalmi innováció elméleti megközelítése, mely az innovátorok társadalmi környezetét vizsgálja. *„Az innováció legújabb modelljének Caraça (et al. 2009) többcsatornás interaktív tanulási modelljét tekinthetjük, ami a Klein és Rosenberg megközelítésének továbbfejlesztett változataként értelmezhető, és az innovációs ökoszisztémában megjelenő szereplők együttműködésének, egymásra való reflektálásának, kapcsolódásának és sokszínűségének fontosságát hangsúlyozza. Nem különböztet meg innovációs szakaszokat, ehelyett az innovációs tevékenység típusára, tevékenységeire, az innováció forrására, valamint a szereplőire fókuszál. Egy-egy ötlet kidolgozásához annyira sokféle tudásra van szükség, hogy ez a halmaz ritkán eredeztethető csupán egy mikroközösség tudásbankjából. (Havas 2014) Az innovációs evolúciós megközelítése szerint tehát alapvető fontosságú az, hogy az adott közösség hogyan tudja felhasználni a rendelkezésre álló tudást, milyenek a tanulási képességei. A szereplők közötti együttműködések által a tudás multiplikálódik, így hozzásegítheti a közösséget az innovációk kidolgozásához. (Havas 2014) Havas (2020) az innováció ezen megközelítése alapján dolgozta ki a társadalmi innováció megértéséhez és elemzéséhez alkalmazható modelljét a CrESSI kutatási projekt keretein belül. A modell szerint a társadalmi innováció létrehozásának lehetőségét három társadalmi erő – a szabályokat diktáló intézményrendszer; a hálózatok; valamint a kognitív képességek – alapján vizsgáljuk."*(Paczári, 2024, p.13.) A társadalmi innovációt tehát tekinthetjük egyfajta modern-kori, nem megfelelő társadalmi berendezkedésekre adott válaszként is, ami felhívja a figyelmet a strukturális hiányosságokra és a marginalizálódott társadalmi csoportok problémáira. (Paczári, 2024)

A társadalmi újítások, vagy más néven társadalmi innovációk nem csupán probléma megoldások. Újításról akkor beszélünk, amikor a problémát eddig szokatlan módon, újszerűen próbáljuk megoldani. Társadalmi innovációk akkor jönnek létre, amikor a közösséget kihívás éri, és azt újszerűen (innovatív módon) oldják meg. (Kozma, 2024)

Társadalmi innovátorok és helyi hősök, példaképek

A társadalmi innovátorok és a helyi hősök olyan egyének vagy közösségi szereplők, akik aktívan dolgoznak társadalmi problémák megoldásán és pozitív változások előidézésén helyi szinten. A társadalmi innovátorok új ötletekkel, módszerekkel vagy megközelítésekkel járulnak hozzá a közösségi kihívások kezeléséhez – legyen szó oktatásról, környezetvédelemről vagy szociális ellátásról. Ezzel szemben a helyi hősök gyakran nem formális újítások révén, hanem személyes elkötelezettségükkel, példamutató magatartásukkal és közösségépítő tevékenységükkel válnak inspiráló alakokká. Mindkét szereplőt közös cél vezérli a társadalom jobbá tétele.

A közösségi átalakulások vizsgálatánál – a helyi innovációkat elemezve – újra meg újra szembe találkozunk azokkal, akik a változást okozzák, hordozzák, menedzselik. Korábbi kutatásainkban (lásd: Kozma 2004, p. 78-90) őket neveztük „változásmenedzsereknek", mások, más kontextusban „kulcsembereknek" szokták nevezni őket. Újabban szívesen mondunk „helyi hősöket". Szerepükről, sorsukról a problémamegoldás kapcsán már szóltunk, de csak általánosságban. A helyi hősök fölemelkedését, kockázatvállalását, sikereit vagy bukásait azonban narratívumaik (történeteik, sztoriaik) alapján lehet jól tanulmányozni. A sikeres helyi hősök reprezentálnak egy-egy innovációt és annak sorsát: az innováció sikerét, elfogadását, elterjedését, végül pedig helyi hagyománnyá válását. (Kozma, 2019, p. 10)

Jelen tanulmányban a helyi hősökről, akiket példaképnek vagy társadalmi innovátoroknak is nevezhetünk készült kutatás részletét közöljük, azzal a céllal, hogy a társadalmi innováció témakörét a közösségi tanulás szemszögéből és az alulról jövő egyéni cselekvések értelmezését, az innovációk létrejöttét nevelésszociológiai vizsgálat eredményeivel bővítsük.

Értelmezési keret

Az oktatáskutatás és a nevelésszociológia egyik legfontosabb kérdésének tekinthető *a hátrányos helyzetű köztük a cigány, roma tanulók iskolai sikerességének elősegítése és lemorzsolódásuk csökkentése*. Az elmúlt évtizedekben számos kutatás (Orsós & Pálmai, 2010, Ceglédi, 2012, Forray, 2009, Pusztai, 2009; Rayman & Varga, 2015, Híves, 2015, Máté, 2015, Fekete Deák, 2015, Varga, 2015) foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy milyen módszer segíthet a gazdasági és társadalmi szempontból hátrányos helyzetű családokból érkező gyermekek társadalmi és életesélyeinek növelésére az oktatási rendszer keresztül. A kutatási eredmények (Adler 1975; Wilkinson, 1996; Ceglédi, Orsós,1997; Raymann és Varga, 2015, Fekete Deák, 2015, Pénzes et al., 2014; Óhidy 2016) megerősítik azon feltételezést, hogy *a hátrányos helyzetű főként cigány, roma tanuló esélyei az iskola és a társadalmi környezet hatásai mellett a családi szocializáción (bikulturális szocializáció) keresztül változhatnak.* (Forray & Hegedűs, 2003) A szülők és a társadalmi környezetben élő felnőttek viszonya a tanuláshoz, tudáshoz, az iskola intézményes világához kapcsolódó társadalmi értékei nagymértékben befolyással vannak a gyermek iskolai sikerességére. A szülők tanulással kapcsolatos tapasztalataikat – melyet gyerekként, később felnőttként szereztek – adják át gyermekeiknek. A hátrányos helyzetű, főként alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülők kevés vagy többnyire negatív élményekkel és tapasztalatokkal rendelkeznek az iskola világáról, így a szocializáción keresztül történő ismeret, tudás átadása generációkon átívelő problémakört mutat. A társadalmi-

gazdasági szempontból hátrányos helyzetű népesség tagjainak alacsony iskolai végzettsége mutatja, hogy egykor tanulóként a lemorzsolódottak között voltak az oktatási rendszerben, s napjainkban a lemaradó társadalmi csoport tagjai. A reziliencia, mint értelmezési keret és elméleti fókusz azért is fontos, hogy láthatóvá váljanak azok a tényezők, melyek az ország egyik leghátrányosabb helyzetű térségében (Ormánság) élő, főként cigány, rom a népesség néhány tagjának – a többséghez képest – megváltozott életútját magyarázzák. A kutatás keretében a célterület, az Ormánság kiemelten fontos, hiszen a korábbi kutatásokkal ellentétben, nem kizárólag a reziliens személyek életútja áll az elemzés középpontjában, hanem közvetetten az a földrajzi terület, ahol a roma tanulók lemorzsolódási aránya, a munkanélküliséggel párhuzamosan növekedik és ezáltal a hátrányos helyzetű fiatalok alacsony iskolai végzettségével együttesen felnőttkori életesélyei csökkennek. E folyamat megértése, a reziliencia tényezőinek vizsgálata, komplex módon segíthet egy hátrányos helyzetű térség, gazdasági-társadalmi problémáinak megértésében és a kutatási eredmények közvetetten hozzájárulhatnak a fiatalok jövőképének megváltozásához.

Reziliencia

A reziliencia fogalma a neveléstudomány terültén az elmúlt évtizedben jelent meg, leginkább a hátrányos helyzetű, alacsony szocio-ökonómiai státuszú gyermekek és fiatalok iskolai sikerességének és életesélyeinek elemzése tükrében, használják a fogalmat. Egyre több hazai empirikus kutatás (Kaplan, 1999; Marsh & Kleitman, 2002; Masten, 2003, Székelyi-Örkény-Csepeli-Barna 2005; Varga 2015; Ceglédi 2012; Rayman-Varga 2015, Máté 2015, Híves, 2015, Mitrovics 2018, Cseh et al. 2022) foglalkozik a definíció pszichológiai aspektusa mellett az oktatási-szociális dimenzióival. Középpontban a hátrányok halmozódása melletti „sikeres" életút, magas iskolai végzettség és szüleikhez képest a fiatalok magasabb társadalmi-gazdasági státusza került.

A reziliencia fogalom megjelenése előtt, a hátrányos helyzet ellenére magasabb iskolai végzettséget, munkaerő-piaci státuszt, jobb társadalmi pozíciót betöltő személyek vagy csoportok felé a kérdés leginkább „megküzdési stratégiájára" irányult, vagyis milyen tényezők, helyzetek járultak ahhoz, hogy elérje célját és mennyire voltak előretervezettek a megvalósított tevékenységek. Mindent összevetve valóban tudatos stratégia állt-e az egyéni mobilizáció mögött. Kutatásom szempontjából ezért a megküzdési stratégia - reziliencia fogalma, mint támogató vagy hátráltató tényezők jelennek meg, úgy gondolom, hogy a „siker" nehezen definiálható kollektív szinten a kutatásban résztvevő személyeknél, hiszen életútjuk különbözősége egyértelmű. Békés tanulmányában részletezi a reziliencia mint fogalom fejlődés modelljét, kiemelve a korábbi nemzetközi empirikus kutatásokat, s röviden Gordon (1995) definíció értelmezését idézi: „A reziliencia nemcsak magából az egyénből fakad. A környezeti erőforrások legalább olyan fontosak. A reziliencia a viszontagságos körülményekkel szemben megnyilvánuló képesség a boldogulásra, érlelődésre s a kompetencia növelésére. A viszontagságos körülmények továbbá lehetne krónikusak és sűrűek vagy súlyos és nem gyakori válságok, ahhoz, hogy az egyén boldoguljon, gyarapodjon, érlelődjön, kompetenciáját növelje, mozgósítania kell minden erőforrását, legyen az biológiai, pszichológiai vagy környezeti." (Békés 2002, p. 221)

A neveléstudományban a rezilienca szót alapvetően rugalmas ellenálló képességnek fordítják, s leginkább ebben a terminusban alkalmazzák. Érdekesség, hogy a hazai kutatók (Rayman-Varga 2015) között az inklúzió és a reziliencia közötti elméleti összefüggéseket és eltéréseket vizsgálták, ezzel alternatívát nyújtva a neveléstudomány és pszichológia tudomány közötti értelmezési keretek rendszerezésére, szintetizálására.

A hazai kutatók közül Ceglédi (2012) foglalkozott a hátrányos helyzet és a magas (felsőfokú) iskolai végzettség összefüggéseinek elemzésével, vizsgálatában (2005-2006) a

társadalmi hovatartozás hatását elemezte életutakban, a különböző rizikótényezők mennyiségét, minőségét. Arra következtetett, hogy a kompenzáló tényezők mennyisége és felhasználhatósága szintén a társadalmi hierarchiában elfoglalt helytől függ. Fő kérdésként fogalmazta meg, hogy ha ez valóban a társadalmi pozíciótól függ, akkor: mi okozza mégis, hogy a társadalmi ranglétra alsóbb csoportjaiból származó gyerekek között is vannak néhányan, akik sikeresen megtalálják a társadalomban fellelhető háttérerőket, hatékonyan sajátítják el az azok használatához szükséges megküzdési stratégiákat és válnak kivételes egyetemi/főiskolai sikereket elkönyvelhető felnőttekké? A kérdésre kapott válaszai közül korábbi kutatásaimhoz köthetően a legfontosabb eredmény, hogy a külső kompenzáló hatások (atipikus családi attitűdök) és környezeti tényezők (társadalmi és kulturális tőke középiskolai osztályban) az egyén életében meghatározóvá válnak, méghozzá oly mértékben, hogy képesek a felsőoktatási tanulmányok kapujáig segíteni a fiatalt. Ceglédi eredményei arra is rámutattak, hogy a kedvezőtlenebb társadalmi háttérrel rendelkező fiatalok atipikus módon választottak középiskolai osztályt (főként gimnáziumba jártak), a beilleszkedés nem minden esetben indult problémamentesen, azt követően az osztályközösség, klíma pozitív hatásait igazolták az interjúk. (Ceglédi 2012) A hátrányos helyzetből, alacsony társadalmi-gazdasági státuszú gyermekek, főként a kisebbségi csoporthoz tartozók nagyobb valószínűséggel találkoznak a többségi társadalom részéről érkező sztereotípiákkal, előítéletekkel, továbbá a különböző értékek (többségi társadalomtól eltérő családi értékrend) miatt, kettős értékrendhez igazodnak, melyek erős hatással vannak a pozitív énkép kialakulására, annak folyamatára. (Phinney 1990; Kende-Illés 2011) „A saját környezetükhöz képest is hátrányos helyzetben lévő családok számára tovább nehezíti a pozitív énkép és pozitív jövőkép kialakítását a relatív depriváció, amely arra utal, hogy nem a tényleges depriváltság, hanem a másik, hozzánk viszonyított relatív előnye okozza a megfosztottság érzését, és akadályozza a pozitív énérzés kialakulását. Mindezek folyamatok fokozottan fenyegetik azon csoportok tagjait, ahol a csoport-hovatartozás látható jegyekkel párosul, így az etnicitás, a nem, de a külső megjelenést befolyásoló szociális helyzet is kiválthatja ezeket a folyamatokat.” (Kende-Illés 2011, p.74; Festinger 1998, Young 2001) A negatív folyamatok, a hátrányos helyzettel járó fenyegetettség érzése ellen az egyén megküzdési stratégiák kialakítására, rezilienciára törekszik. Kisebbségi-etnikai csoport tagjai a társadalmi-, kulturális, - szocializációs minták különbözősége miatt identitásuk védelme szempontjából megküzdési stratégiákat alkotnak.

Breakwell a kisebbséghez tartozók pszichológiai szempontú védekezésének céljait alapvetően három csoportra sorolja: egyrészt a külső fenyegetést generáló társas kontextus megváltoztatására, másrészt az egyén új társas pozícióba helyezésére, harmadrészt az identitásstruktúrák revíziójára. Megállapítása szerint a megküzdési stratégiák nagyon különböznek egymástól az identitás tagadástól kezdve az asszimiláción át, az izoláció, az identitás tartalmának átértékelésén keresztül egészen a csoportos mozgalmi tevékenységben kifejtett aktivitásig. (Breakwell 1986, Albert 2002)

A kutatás

A kutatás előzményei

2017-2018-ban a sellyei járásban végzett kutatásom (Kitörési pont az iskola c.) eredményei is megerősítették a feltételezést, hogy a leghátrányosabb helyzetű településeken élő cigány, roma családok kevés információval és elképzeléssel rendelkeznek az iskolai továbbtanulási lehetőségekről. Napjainkban az egyik legnagyobb probléma, hogy a jövőkép tekintetében a fiatalok és szüleik számára a közfoglalkoztatás, mint lehetséges „szakma”, munkavégzési alternatíva jelenik meg, melynek nem feltétele az alapfoknál magasabb végzettség. A szülők jövőképében elsősorban a megélhetés biztosítása áll a fókuszban, melyhez közvetlenül nem

kapcsolódik a tanulás, tudás megszerzése. A családok tájékozatlanok az iskolába járással kapcsolatos feladatokban, a gyermekek információhiánnyal, hátránnyal kezdik meg iskolai életüket, s gyakran mindehhez a tanuláshoz szükséges tárgyi, anyagi feltételek sem biztosítottak. A térség iskoláiban dolgozó pedagógusok, a társadalmi környezetükben élő szociális és egészségügyi szakemberek véleménye, hogy a hátrányos helyzetű tanulók lemorzsolódásának csökkentésében nagy szerepet játszhatnának a példaképek, mintaadók, akik a helyi közösség (népesség) aktív tagjai, jelen kutatásomban reziliens személyek, példaképek.

A kutatás célja a reziliencia és a bikulturális szocializáció (mediátorok, transzlétorok) elméletét követve, „példaképek", felkutatása a sellyei járásban, akik a tudás-tanulás útját járva, értéket közvetítenek. A kutatás célja, a sellyei járásban született, az Ormánságban élő vagy elszármazott, de a helyiekkel kapcsolatban lévő hátrányos helyzetű főként cigány, roma származású elsősorban oktatási-nevelési területen dolgozók (pedagógusok, tanítók, óvodapedagógusok, dajkák, stb) felkutatása, megismerése, akik mediátorként és transzlétorként vannak jelen a térség és a közösség életében. A kutatás része, hogy az életutakban megvizsgáljuk a reziliencia tényezőit, mennyiben tekinthetők a mintába került személyek reziliensnek. A kutatás közvetett célja, hogy felhívja a figyelmet a tanulásra, tudásra mint értékekre, hogy a jövőkép szempontjából nem távoli, lehetetlen vagy egyedi cél az érettségi vagy a diploma megszerzése a térség fiataljainak, hiszen vannak – igaz kevesen – akik előttük járnak.

Korábbi kutatásom alapján látható, hogy „mintaadók, példaképek" vannak a térségben, de társadalmi környezetük számára egyedi életutakként jelennek meg, eredményeiket egyfajta „elérhetetlen, kivételes" esetnek könyvelik el, ahelyett, hogy követendő példaként említenék. Felmerül a kérdés, hogy ezen értékek között mennyiben jelenik meg a tudás, tanulás, az iskola pozitív szerepe? Milyen tényezők határozzák meg a reziliens személyek életútját? Milyen esélynövelő faktorokat lehet azonosítani az életutakban? Milyen szerepe van a lakóhelynek (hátrányos helyzetű térség) a reziliens személyek életében? Mennyiben töltenek be mediátor illetve transzlétor szerepeket az interjúalanyok? Milyen összefüggés látható az iskolai végzettség és a különböző nehézségekkel való megküzdés között? Milyen módon közvetítik az interjúalanyok életútjukkal a tudást, vagy tanulást, mint értéket?

A kutatás módszerei

Kvalitatív technikával (életút interjúk és oral history interjúk készítésén keresztül) változóközpontú módszerrel történő elemzése, melynek keretében a kockázati tényezők és a meglévő védőfaktorok hatásai közötti összefüggések vizsgálata történik azzal a céllal, hogy az eredménymutatókat megerősítsük vagy cáfoljuk. A reziliens személyek által elért eredményeket alapvetően három (egyéni jellemzők, családi körülmények, tágabb közösség) ismert kategória alapján rendszerezzük.

A kutatás célcsoportja

Jelen kutatásom fókuszában azok a személyek állnak, akik a fent megjelölt hátrányok, a kedvezőtlen feltételek mellett „sikereket" értek el, példaként, mediátorként, transzlétorként, élnek a térségben, tudásukkal, életútjukkal, tapasztalataikkal értéket közvetítenek. A kutatás terve alapján minimum 10 fővel készül narratív élettörténeti interjú, a kiválasztás módszertanát tekintve, a korábbi, a sellyei járásban zajló kutatási tapasztalatokra hagyatkozva a szülői fókuszcsoportos interjúk, a pedagógusokkal és szakemberekkel készült interjúk alapján megismert személyek (4-5 fő) és további személyek bevonására hólabda módszerrel kerül sor. A vizsgálat keretében fenntartom a lehetőséget, hogy 10 főnél több interjúalany bevonására kerül sor, az elérhetőségük, felkutatásuktól függően. A kutatás újdonságát adja, a korábbi

reziliens személyek vizsgálatához képest, hogy nem kizárólag az iskolai végzettség vagy oktatási intézményhez köthető a kiválasztás. Ezen szempontok mellett hangsúlyosan megjelenik a társadalmi környezet (korábbi kutatási eredmények) megítélése alapján „sikeresnek" vélt tagjait tekintjük a célcsoportnak. Figyelembe véve a térség adottságait, a szegénység, a hátrányos helyzet, az alacsony iskolai végzettség és az alacsony foglalkoztatottsági mutatók mellett, a roma népesség aránya kiemelkedően magas bizonyos településeken ennek okán, indokolt a hátrányos helyzet mellett a kisebbségi hovatartozás kérdését is vizsgálni, ezért főként cigány, roma származású személyek kerülnek a mintába.

Kutatási eredmények

A kutatás során megvizsgáltam az életutakban a reziliencia tényezőit, mennyiben tekinthetők a mintába került személyek reziliensnek, s a fentiekben jelzett definíció alapján társadalmi innovátorok. Úgy tűnik, hogy a megkérdezett személyek között többségében vannak a reziliens személyek, de vannak, akik inkább reziliens ígéretek (Ceglédi, 2012). Vagyis minden hátráltató főként szociokulturális körülményeik ellenére sikeres iskolai utat jártak be, s napjainkban a nyílt munkaerőpiacon vállalnak munkát. A munkanélküliség vagy a megélhetési problémák mindegyik interjúalanyt érintették, de a megküzdési képességük és a különböző háttértényezők (pl. családtagok, pedagógusok, segítő szakemberek, társadalmi környezet különböző tagjai) segítették az adott krízisek és nehézségek megoldását. Érdekesség, hogy az interjúalanyok között érettségivel és felsőfokú végzettséggel rendelkezőket is találunk, foglalkozási státuszuk szerint vezetők és alkalmazottak is vannak egyaránt, mégis az életútjukban nagyon hasonló kríziseket éltek meg. S 2 fő kivételével a térségben élnek napjainkban, voltak próbálkozások, költözések, főként az oktatási intézmények és a munkahelyek keresése található az indokok miatt. Ritkább esetben házassági mobilitás miatt történt a földrajzi mobilitás. A megkérdezettek kivétel nélkül büszkék arra, hogy az Ormánságban születtek. A tanulást, a tudás megszerzését mindenki fontosnak tartotta, de a motivációk eltérőek voltak, egyesek a gyermekkori szegénységből való kiemelkedés útjának tekintettek, mások bizonyítani szerettek volna környezetük és önmaguk számára, hogy cigányként is képesek magasabb iskolai végzettség megszerzésére, míg voltak akik a kortársak hatására folytatták tanulmányaikat.

A kutatás egyik legérdekesebb eredménye, hogy a megkérdezett cigány emberek leginkább közvetlen környezetükre vannak hatással, családtagokra, testvérekre, unokatestvérekre, de példájukat így is kevesen követik. Ennek okai nagyon nehezen bizonyíthatóak, leginkább azért, mert több tényező együtt járása határozza meg, de korábbi hipotézis megerősíteni tudjuk, mely szerint a korábban magasabb iskolai végzettséget szerzett cigány emberek, „egyedi példaként" jelennek meg a települések életében, kevés a középfokon továbbtanuló gyermek, ha mégis elkezdik a középiskolát az első félév végére lemorzsolódnak. A másik fontos megfigyelése a kutatásnak, hogy a „példaképek" életéről, egyéni küzdelmeiről a közvetlen környezet is keveset tud. Nincsenek beszélgetések, kommunikáció arról, hogy ki-hogyan jutott el az adott végzettség, vagy munka megszerzéséhez. Hiányoznak a közösségi beszélgetések a családokban és a településeken élők között egyaránt. Több esetben előfordult, hogy az interjú közben derült ki a válaszadó számára is, hogy bizonyos történésekről soha nem beszélt még a családjában sem, például, hogyan zajlott a felvételi vagy hogyan keresett munkát, amikor a tanulmányai folytatására pénzre volt szüksége. Más esetben pedig az interjú végére megérkezett a testvér, unokatestvér vagy férj és bekapcsolódva a beszélgetésbe, szinte átvették a kutató kérdező szerepét, s dialógus alakult ki a testvérek között. A válaszadók jelentős része „magányos utasként" járja az útját, napjainkban is, mely az első generációs értelmiség egyik jellemző vonása. A kutatás egyik fontos észrevétele, hogy nagyon kevés a kommunikáció a tanulásról, a továbbtanulási lehetőségekről, azok hasznosságáról és fontosságáról. A megkérdezett magasabb iskolai végzettséggel rendelkező személyek is keveset beszélnek

magukról, a nehézségekről, vagy akár a sikerekről. Nem büszkék az elért eredményeikre, természetesnek tekintik, pedig nem az, hiszen a sellyei járásban lévő 35 településen csak kevés cigány származású érettségivel rendelkező személy él. Saját kutatói becslésem alapján, településenként egy-egy főről beszélhetünk, akik között találunk nem cigány identitással rendelkező, de származás alapján (mindkét szülő vagy egyik szülő cigány) mégis oda sorolható embereket.

A kutatási eredmények közvetett célja, hogy felhívja a figyelmet a tanulásra, tudásra mint értékekre, hogy a jövőkép szempontjából nem távoli, lehetetlen vagy egyedi cél az érettségi vagy a diploma megszerzése a térség fiataljainak, hiszen vannak – igaz kevesen – akik előttük járnak. Az interjúalanyok száma 10 fő volt, néhány változó, mely jellemzi a válaszadókat a társadalmi innovátorokat.

5. táblázat: Az adatközlők/interjúalanyok jellemző adatai (Forrás: saját adatfelvétel)

	Életkor	Nem	Testvérek száma	Iskolai végzettség	Foglalkozás	Családi állapot	Lakóhely
Adatközlő1	55	férfi	5	középfok	polgármester	házas	Ózdfalu (jelenleg:Besence)
Adatközlő2	40	nő	2	középfok	ápoló	élettársi kapcsolat	Páprád
Adatközlő3	40	nő	1	felsőfok	kisebbségi referens (rendőrség)	házas	Markóc (jelenleg: Kaposvár)
Adatközlő4	36	nő	2	középfok	ügyintéző, önkormányzat	házas	Drávafok
Adatközlő5	35	nő	2	középfok	szociális ügyintéző, jegyzői hivatal	házas	Besence
Adatközlő6				felsőfok	óvodapedagógus	házas	Gilvánfa
Adatközlő7	35	nő	2	felsőfok	óvodapedagógus, óvodavezető	házas	Magyarmecske (jelenleg: Magyartelek)
Adatközlő8	33	nő	2	felsőfok	oktatási szakértő, asszisztens, Oktatási Minsiztérium	házas	Kisasszonyfa (jelenleg: Székesfehérvár)
Adatközlő9	25	nő	1	felsőfok	szociális munkás	élettársi kapcsolatban	Csányoszró
Adatközlő10	34	nő	2	felsőfok	szociális munkás	egyedülálló	Vajszló

Forrás: Saját szerkesztés, 2019

A család

A szülők iskolai végzettsége tekintetében többségük általános vagy az alatti végzettséggel rendelkezett. A 10 válaszadó közül 4 esetben volt szakiskolai végzettségű valamelyik szülő. Magasabb iskolai végzettséggel leginkább az apák rendelkeztek, az édesanyák közül egy fő rendelkezett varrónői végzettséggel, a közelben lévő város varrodájában dolgozott. A szülők foglalkozását tekintve többségük betanított munkát, segédmunkát, főként mezőgazdasági munkát végeztek a rendszerváltás időszakáig, utána idény jellegű munkákban vettek részt, de jelentős részük munkanélkülivé, rokkant nyugdíjassá, közfoglalkoztatottá vált. Napjainkban is főként közfoglalkoztatottként dolgoznak, idényjellegű munkát (napszám) végeznek és gyűjtögetnek (pl. bodzavirág, csiga, gomba, dió-makk, stb.). Magas a szülők mortalitási mutatója, hirtelen egészségromlás, betegség található a halálozási okok között. 2 interjúalany esetében a szülők háztáji gazdálkodással, növénytermesztéssel, állattenyésztéssel is foglalkoztak, s ennek következtében elismert tagjaivá váltak a település társadalmának, a „befogadás", a társadalmi integráció egyik útjának tekinthető, a szülők munkája általi elismerés utáni elfogadás.

„Apám ilyen gazdálkodó ember volt, bikákat nevelt, tehenei voltak, disznóink. És akkor a háztáji gazdálkodás úgy erőteljesen működött és apám azért ebben nagyon szépen részt is vett, benn is volt a család. Anyám csinálta a háztáji dolgokat, apám meg dolgozott hol tsz-be, később, amikor idejöttünk, az erdészetbe dolgozott. De voltak lovaink, szamaraink. Amikor ideköltöztünk akkor szamaraink voltak és akkor mi lettünk itt a faluba a szamarasok. Engem még most is így hívnak, hogy szamaras Jóska."(férfi, 55 éves)

A szülők esetében érdekes tény, hogy a 10 válaszadó közül 6 esetben a szülők elváltak és újraházasodás történt, többnyire az anyával maradtak a gyerekek, vagy a nagyszülők nevelték őket. Többségük kamaszkorában már mozaik családban élt, ahol fogadott testvérekkel, nevelőapákkal/anyákkal alkottak egy háztartást. A szülőkkel való kapcsolat leginkább az újraházasodással változott meg, illetve amikor továbbtanulás céljából kollégiumba költöztek.

A válaszadók születésük idején szüleikkel, nagyszüleikkel, testvéreikkel éltek egy háztartásban, majd később a szülők saját ingatlant vásároltak vagy albérletbe költöztek, vagy már a születés előtt ingatlan tulajdonosai voltak. A testvérek számát illetően mindenki nagycsaládból származik legalább hárman vagy többen voltak gyermekek a háztartásban. Nincs összefüggés a továbbtanulás tekintetében abban, hogy a legidősebb vagy a legfiatalabb gyermek a válaszadó a testvérek között, voltak akik elsőszülött gyermekként tanultak tovább, de akadt olyan is, aki a legkisebb vagy középső volt. Általában a szülők anyagi helyzete és a gyermek motivációja határozta meg, hogy továbbtanul vagy sem a gyermek. Akadt példa olyan életútra, hogy a 3 lánytestvér közül a legkisebbiknek sikerült érettségit adó intézménybe továbbtanulni, az első két testvér próbálkozott, de az egyikük szakiskolai végzettséget szerzett a másik nővér pedig lemorzsolódott a szakiskola első évében, így alapfokú (8 általános) iskolai végzettséggel rendelkezik. Míg akadt példa arra is, hogy a családban az egyetlen fiú tanult tovább a lányok az általános iskola befejezése után családot alapítottak vagy dolgozni mentek.

A testvérek iskolai végzettségére vonatkozóan többféle tendencia látható. Egyrészt – mivel az idősebb testvér továbbtanult középiskolában – nem volt kérdés, hogy a kisebbik testvér is tovább fog tanulni, s a szülők ezekben az esetekben 8 általános vagy szakmunkás végzettségűek voltak. A másik tipikus eset az, melyben a testvérek nem tanultak tovább, családot alapítottak, többnyire munkanélküliséggel küzdöttek vagy később különböző munkaügyi központ által szervezett képzés keretében befejezték az általános iskolai tanulmányaikat és szereztek OKJ képzettséget.

Az interjúalanyok többsége elsőként tanult tovább a testvérek, vagy akár az unokatestvérek, a helyi iskolába járó cigány gyerekek közül. A fiatalabb testvérek továbbtanulása érdekes kérdés, hiszen feltételezhetjük, hogy az interjúalanyok példaképként, mintaadóként szolgálnak családjukban, mégis kevesen követték példájukat, a legtöbb esetben a testvérek nem érettségiztek. Akik továbbtanultak, többnyire szakiskolában folytatták tanulmányaikat, nem mindannyian szereztek végzettséget.

Lakóhely

1 fő kivételével, akik a járás egyik legnagyobb településéről származik, mindenki a térség aprófalvaiban élt a családjával. Gyerekkorukban gyakoriak voltak a költözések, melynek egyik oka, hogy először a nagyszülőkkel, többgenerációs családban éltek, majd később a szülők lehetőségeik alapján próbáltak saját ingatlant vásárolni hitelből vagy saját tőkéből. A költözések általában a válaszadók óvodás és kisiskolás kora körül került sor, többnyire jobb minőségű ingatlanba. A szülők többsége a térség valamelyik cigánytelepéről származik, jellemzően a településeken kívül elhelyezkedő, vagy települések között található szegregált területekről. Ezek felszámolása az 1960-as években kezdődött, de a válaszadók családjai között találhatunk olyan személyeket, akik szüleikkel még valamelyik cigány telepen éltek (1980-as években), nagyszülőkkel, közeli rokonokkal.

„Anyám Hirics környékéről származott, az ottani nagy hídról. ott volt egy cigány telep, amit nagy hídnak hívtak és apám az pedig Ózdfalu és Bogádmindszent között volt egy cigány telep, amit hatvannak hívtak. Ott azért, mert a ott 60 család lakott vagy 60-an laktak és ezért hívták a telepet hatvannak. És akkor, amikor anyámék összeházasodtak akkor ők a hatvani cigány telepen laktak még a 3 idősebb testvérem az, ők még a cigánytelepen születtek és akkor, amikor már én születtem akkor már Ózdfalun laktunk. Bejött a család a faluba.” (férfi, 55 éves)

Másrészt a válaszadók születéskori lakóhelyére jellemző, hogy aprófalvakban éltek és többnyire a település többnyire romák által lakott részén. Egy-egy esetben tesznek említést arról, hogy nem cigány szomszédaik is voltak, de jellemzően a cigánytelepről a faluba költözve közvetlen szomszédaik cigányok voltak. Harmadrészt, a válaszadók között találhatunk olyan személyeket, akik Gilvánfáról származnak, mely településen a romák aránya meghaladja a 90 százalékot.

A lakóhelyváltások okai között jól nyomon követhető, hogy a válaszadók szülei törekedtek a jobb minőségű lakásokra, ezáltal magasabb életminőség elérésére. A társadalmi integrációra való törekvésük nemcsak a lakóhelyváltásban, hanem a munkavégzésben is megnyilvánult. A válaszadók többsége számára internalizálódott értékként az integrációra való törekvés, hogy a helyi „többség” elfogadja, befogadja a család tagjait.

A lakhatási körülmények tekintetében még a költözések által sem sikerült valóban megfelelő életminőséget teremteni, gyakran a megvásárolt ingatlanok nagyon rossz infrastrukturális állapotban voltak, az épületek felújításra, folyamatos karbantartásra szorultak, melyet nem minden család tudott finanszírozni vagy megvalósítani. Gyakorlatilag a családtagok próbálták javítani, szakemberekre nem volt forrásuk, ennek következtében az épületek állapota inkább romló, mint javuló tendenciát mutatott. A legtöbb ingatlanban vezetékes víz nem volt, általában konyhából és 1-2 szobából állt, fürdőszoba hiányzott. Az udvarban, a „ház mögött” kis kertek és állattartáshoz alkalmas melléképület volt. A válaszadók közül mindenki végzett gyermekkorában házkörüli munkát, természetes volt a kert ill. az állatok gondozása. Az iskola mellett a családi munkamegosztásban minden gyermek feladatot kapott.

A lakóhelyen élő népesség (cigány-nem cigány) tekintetében nagyon különböző visszaemlékezésekről számoltak be a válaszadók. Néhányan úgy gondolták, nem volt cigány és

nem cigány családok között különbség, dolgozó és nem dolgozó emberek voltak, mások szerint a cigányok csak bizonyos segédmunkákat, betanított munkákat végezhettek, illetve olyan feladatot láttak el a faluban, amit senki más nem volt hajlandó megcsinálni, nem volt presztízse. Azon válaszadók, akiket a nagyszülők neveltek, többször említették, hogy „cselédként szolgáltak", ház körüli munkákat végezték el a faluban, cserébe maradék ételt, ruhát, a munkaadónak feleslegessé vált tárgyakat kaptak. De leginkább ételért cserébe dolgoztak.

A válaszadók szinte mindegyike kiemelte, hogy gyerekkorában úgy érezte egy közösség tagja, ahol figyelnek egymásra, ahol segítik egymást, a gyerekek függetlenül attól, hogy cigány-nem cigány származású együtt játszottak, a konfliktusokat helyben megbeszélték. Napjainkban, akik még mindig a településen élnek arról számoltak be, hogy féltik a gyerekeiket az utcára kiengedni, nem érzik biztonságban magukat, nincs közösség, a lakosságcsere egy része olyan családok beköltözését is jelentette, akik más szokásokat követnek, így a közösség élete fokozatosan megváltozott. Ezek a félelmek azon válaszadók esetében is jelentősek, akik ún. egy utcás faluban élnek, s mindenkit ismernek. A bizalmatlanság és bezárkózás egyre erőteljesebb a térség falvaiban.

Iskola, továbbtanulás

„A kudarc éri a gyerekeket az iskolában és az iskola nem azt erősíti bennük, hogy miben jók, hanem hogy miben rosszak, miért nem jók. Már az óvodában alapvetően ezek a tendenciák láthatóak. Tehát az oktatás problémája az úgy analóg a cigányság problémájával. A cigányság hibáiról mindig beszélünk. A megoldást pedig rendszer nem engedi. Tehát, ugye, a cigányok problémáit már elemezzük 50-60 éve és mindig. Ha én egy cigány szervezetekkel, értelmiségiekkel leülünk és bármilyen problémáról, foglalkozatás, oktatás beszélünk akkor ugyanazokat hallom, amit 30 éve, amikor én elkezdtem ebbe dologba gondolkodni."(férfi, 55 éves)

Korábbi kutatások (Kemény, Janky & Lengyel, 2004; Havas & Liskó, 2006) eredményei szerint a cigány gyerekek iskolai karrierjét meghatározza az óvodában eltöltött évek száma. Az elmúlt években megjelent kutatások, köztük Óhidy (2016) a cigány nők iskolai sikerességére vonatkozó eredményei arra mutattak rá, hogy az óvodába járás nem tekinthető meghatározó tényezőnek. Kutatásom során arra a következtetésre jutottam, hogy az óvoda szerepe fontos a sikeres iskolai karrierben, a megkérdezettek többsége életkoránál fogva többnyire járt óvodába, viszont az óvodában eltöltött évek száma eltérő volt. Az általános iskola tekintetében a lakóhelyükön, illetve ha nem volt helyben akkor a legközelebb lévő (körzeti) iskolába jártak a válaszadók. Általában azt az intézményt választották a szülők, ahová a település többi gyermeke járt függetlenül attól, hogy cigány származásúak voltak vagy sem.

„A szüleimnek volt egy, attól hogy analfabéták voltak, de az volt egy veleszületett intelligencia bennük, mert hetedikes voltam, amikor ideköltöztünk Besencére, és a nővérem Bogádmindszentre ment férjhez és én jó tanuló voltam és akkor azt mondták, hogy ott lehetséges, hogy megtörne az én tanulmányi előmenetelem ha iskolát váltanánk. ezért úgy döntöttek, hogy nem változtatunk iskolát, mert Besencéről Csányoszróra jártak a gyerek iskolába. Ugye megszokott tanárok meg mi egymás és, hogy ne legyen törés és ne legyen környezetváltás, mert az hátha rossz hatással van és ezért aztán ott laktam a nővéreméknél és minden szombaton jöttem csak haza."(férfi, 55 éves)

A kutatás egyik kérdése, hogy miért éppen azok a személyek tanultak tovább az adott térségből és milyen iskolai utat jártak be? A válasz nem egyszerű, mert ahány ember annyi féle szociokulturális jellemző és más tényező játszik közre. De jelen kutatás egy bizonyos térséget

vizsgál, ahol a kutatásban résztvevők között vannak, akik ugyanabba az iskolába jártak, s vannak akik más intézményt választottak, eltérő módszerekkel tanultak, különböző szülői támogatással vagy hátráltatással teltek iskolai éveik, mégis legalább érettségit szereztek. Az okok között elsősorban a személyes motiváció áll, minden válaszadó esetében már gyermekkorukban megfogalmazódott a vágy arra, hogy továbbtanuljon, de a motiváció okai között számos különböző tényező áll. Egyrészt a szegénységből való kikerülés, felemelkedés lehetősége, szerettek volna jobb életkörülményeket önmaguknak felnőttként, mint amit gyermekként megéltek a családjukban. Másrészt gyakran a szülők (függetlenül attól, hogy alacsony iskolai végzettségűek vagy analfabéták voltak) közvetítették azt a szemléletet, hogy a szegénységből egyetlen kivezető út a tanulás lehet, de több információval nemigazán rendelkeztek, hogy miért is jó, ha valaki tanul.

„Anyu azt mondta, hogy az a te dolgod, hogy tanuljál, azt old meg, mert azzal ő nem foglalkozott, hát mit tudott nekem segíteni, na mond meg. Tanuljál, de ha végeztél akkor menjél ki, mert ki kell ganézni a disznók alól, meg megkell őket etetni, aztán szedjél nekik csalánt. De megyünk a kenderföldre kukoricát szedni, aztán meg ki kéne gazolni elől a kertet, majd menjünk együtt. Szóval rengeteg házkörüli munka volt amellett, hogy tanuljál. Mai gyerekemnek, mai fiataloknak meg azért sok minden nincs már, csak a tanulás, aztán így is úgy kell megvárni."(nő, 40 éves)

Harmadrészt az általános iskolában szerzett pozitív élmények „szerettem olvasni", „jó tanuló voltam" hatására döntöttek a továbbtanulás mellett. Negyedrészt a közvetlen környezetükben lévő mintaadók mediátorok és transzlétorok szerepe meghatározó volt, a pedagógusok, rokonok, a faluban élő jobb módú emberek (pl. boltos, óvónő) szolgáltak példával „a tanító mindig kedves volt velem", „tanulmányi versenyekre vittek". Viszont a pályaválasztás nem volt egyértelmű, a többség bolti eladónak, vagy óvónőnek készült, s később változtak a tervek attól függően, hogy elsőre sikerült a felvételi a középiskolába, vagy a család tudta-e finanszírozni a továbbtanulást, esetleg a kortársak hatása miatt választott egy adott oktatási intézményt.

Ha a válaszadókat kérdeztem támogató közegükről elsősorban mediátorokat, nem cigány segítőiket nevezték meg, akiktől az információkat kapták a továbbtanulási lehetőségeikről. Többnyire tanáraik voltak azok a személyek, akik nem cigány, nem a közösségből származó támogatóként jelentek meg. Segítőikkel, mintaadóikkal szoros személyes kapcsolatba kerültek, napjainkig kapcsolatban állnak, esetleges kríziseikben is a segítségüket kérik.

„De végig kísérte az életem, eddig, hogy cigány vagyok. A továbbtanulásnál, is előkerült ez, 8.-ban volt egy nagy válaszút, hogy hogyan tovább, én magam egészségügyi pályára gondolta, aztán édesanyám, aki akkor már csak egyedül nevelt minket, 9 éves voltam, amikor elváltak, talán jobb is így. Ő irányított az ő kimondta, hogy nem való nekem az egészségügy. Úgyhogy mondtam, hogy van benne valami, gondolta ő, hogy nekem óvónőnek kellene lenem, és nem Pécsre kéne mennem tanulni, mert mindenki oda megy ezért én ne. Ezért találtunk közösem egy iskolát Csurgón. Pedagógia szakközépiskola, ahol még volt óvónőképző, és azt gondolta az én édesanyám, hogy én az óvónőképzőbe jelentkeztem, pedig nem. Csurgóra, a pedagógia szakközépbe, mentünk felvételizni. Néztük a kiírásokat, névsorokat az ajtón, hogy hova kell bemennem, olvassuk, hogy óvoda pedagógiai szak, anyu fürkészte a nevemet, hogy ott van-e, nem volt ott. Mi lesz lányom, akkor most mi lesz veled, nem is vagy itt, valamit eltoltunk, mondom, anyukám menjünk egy kicsit hátrébb. Egyébként én tudtam, hogy pedagógiára, úgyhogy ott véletlenül megtaláltuk a nevet és bementem felvételezni. Igazi fantasztikus élményként maradt meg a felvételiztető tanárom lett később az osztályfőnököm Hoprár Sándor, aki aztán később apám helyett apám volt, nagyon kedveltük egymást talán így is mondhatom.

Felvételt nyertem. Hárman voltunk akkor cigányok az osztályban, egyedül maradtam a végére."(nő, 40 éves)

Foglalkozás, munka

A válaszadók végzettségtől függetlenül az érettségi megszerzése után keresték a munkavállalási lehetőségeket, ha kellett, ezért lakóhelyet váltottak, akár az ország másik felébe elmentek, hogy dolgozhassanak. Elsősorban helyben szerettek volna munkát vállalni, a lakóhelyükön, többnyire sikerült is, de jelentős részük még a középfokú végzettség megszerzése után is kizárólag a közfoglalkoztatási munkába tudott bekapcsolódni. A településeken és a térségben jellemzően kevés a munkahely, vagy többnyire betanított, idény jellegű munkavégzésre, szakvégzettségre van szükség. Ezért a megszerezett érettségi után többen elvégeztek valamilyen szakképzettséget nyújtó képzést (pl. boltvezető, segédápoló, irodai asszisztens, stb.) A képzések során a munkaügyi központ által felajánlott lehetőségekkel is éltek, de gyakorta olyan végzettséget szereztek, mellyel a térségben nem tudtak elhelyezkedni. A munkanélküliség hasonlóan érintette a válaszadókat, leginkább az érettségi megszerzése után. Későbbi szakképesítés megszerzésével viszonylag gyorsan sikerült munkát találniuk. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők életútja nagyban különbözött, volt akit ismertek, nyomon követték iskolai pályafutását és a mellettük álló mediátorok (segítők) támogatásával, kapcsolati tőkéjével szinte meghívásos alapon jutottak egy-egy munkahelyre, ahol szubjektív megítélésük szerint folyamatosan bizonyítaniuk kellett rátermettségüket. Voltak esetek ahol a cigánysággal szembeni diszkrimináció is felmerült, mely leginkább a munkahely keresés során vált nyilvánvalóvá. Az állásinterjúkon szerzett tapasztalatok iskolai végzettségtől függően meghatározták a válaszadók szemléletét a nyílt munkaerőpiacon való elhelyezkedés tekintetében. Többen az első kudarcok után stratégiát váltottak, próbáltak önkéntes munkát vállalni, tapasztalatot szerezni, míg mások ismerősökhöz, mediátoraikhoz fordultak segítséget kérni. Az állásinterjún azok a válaszadók, akik rasszjegyekkel rendelkeznek nyílt diszkriminációról beszéltek, míg a fehér bőrű cigány származású interjúalany pozitívan nyilatkozott a munkaadókkal kapcsolatos tapasztalatairól. Elismerve, ha tudták volna, hogy cigány lehetséges nem veszik fel, hiszen a későbbiekben erről többször is beszélgettek a kollégákkal, munkaadóval**.**

„Én mindenféleképpen tanítani szerettem volna úgyhogy elkészítettem egy jó kis önéletrajzot, és a fejembe vettem –nem volt kocsim meg ilyen fináncságok, hogy én elmegyek és elviszem az iskolákba az önéletrajzomat. 52 db iskolát kerestem fel, személyesen, vonattal, busszal, gyalog ugye Kaposváron. Hihetetlen tapasztalat szerzés volt az a nyár, hihetetlen. Volt olyan igazgató, aki nem fogadta a kéznyújtásomat, elfordult, még meg se hallgatta, érted, hogy mit akarok. Mindenhova egy ilyen, totál átlagos, sablon szöveggel mentem, hogy „Jó napot Kívánok! XY, angol szakos tanító vagyok, munkát keresek." Körülbelül ennyi, és ez már elég volt arra, hogy elforduljon vagy kezet nyújtson vagy leültessen és hát az eredménye az volt, hogy hét helyen, hét helyről hívtak volna vissza, de ebbe benne van Siófok, Siófok Kilti, ami messze van. Tehát gondolkodni kellett hogy, abba, hogyan is oldjam meg. Volt benne Barcs, mondom ez egy egész megyét lefedő 53 iskola volt, egyébként. 102 van talán összesen az általános iskola, valahogy így…" (nő, 40 éves)

A válaszadók mindegyike arról számolt be, hogy szereti a munkáját, úgy érzi megbecsülik, elismerik eredményeit. A kollégákkal való viszony nagyon eltérően alakul, de jellemzően inkább formális kapcsolatokat ápolnak a munkahelyeken, a munkaközösségnek formálisan tagjai, baráti kapcsolatok nem jöttek létre a munkatársakkal. Egy-egy kivétel akadt, ahol a

faluban nevelkedett válaszadó, továbbra is adott településen él családjával és dolgozik, a munkatársak jelentős része gyermekkori barátja, ismerőse.

További tapasztalat, hogy szinte kivétel nélkül mindegyik válaszadó a munka mellett szerezte meg további képesítéseit, egyes esetekben a munkaadó javaslatára, máskor önszorgalomból. A továbbképzésen való részvételükkel a munkahelyi közösségben betöltött pozíciójukban változások indultak el. A kollégák hozzáállása megváltozott, a hétköznapokban megtapasztalt együttműködésekben, közvetlen kapcsolatokban egyre inkább formálissá vált, másrészt negatív megjegyzések, egyfajta kirekesztő viselkedést folytattak a kollégák, a válaszadó törekvéseit nem fogadták el. A válaszadók közül 4 fő esetében már lezárult ez a folyamat, befejezte tanulmányait, kinevezték másik státuszba, de a kollégákkal való viszony nem javult, a munkájukban sikeresek, de a munkahelyi közvetlen környezetükben magányosak. Viszont családi kapcsolataik szorosak, jó az együttműködés a családtagok között, nem mindenkivel, de ápolják kapcsolataikat, segítik egymást a helyben élő rokonokkal.

Házasság, gyermek

A párválasztás esetében alapvetően két tendencia látható, egyrészt a lakóhelyről (adott település, szomszéd falu, rokonok ismerőse, kortárs, stb.), másrészt az iskolában, középiskolásként ismerkedtek meg párjukkal. A párválasztásnál nem volt szempont a cigány származás, a válaszadók közül 4 fő esetében cigány a párja, míg 4 fő esetében nem cigány és 2 fő esetében cigány-magyar identitású a házastárs. Az első kapcsolatok is a középiskola időszakára tehetőek, többnyire 20 éves korukig megismerkedtek és élettársi kapcsolatban éltek a válaszadók. A válaszadók egyharmada elvált, újraházasodott, a válás okai között a különböző szenvedélybetegségek, függőségek és a családba született beteg gyermek is megtalálható, mint olyan krízisek, melyeket nem tudtak megoldani. Az újraházasodás során mindenkinek fontos volt, hogy elfogadja már meglévő gyermekét választottja.

A családban betöltött szerepekről nem mondható, hogy kizárólag a hagyományos férfi-női szerepek szerint élnének. Általában kétkeresős nukleáris családmodellben élnek, ahol a feladatokat megosztják, nem ritka, hogy a férfi látja el a háztartás körüli teendőket, ha a nő akadályoztatva van. De a válaszadók között 3 fő kifejezetten a hagyományos családmodell szerint él, ahol a férfi és a női szerepek egyértelműek, ezekben a házasságokban mindkét fél cigány származású. A cigány-nem cigány származású felek közötti házasságok esetében leginkább a házastárs családjának elfogadása merült fel problémaként, konfliktus forrásként jelent meg.

„A megismerkedésemkor még közvetlenül fel se merült benne, hogy én cigány vagyok egyébként. Annyira nem volt kapcsolata a cigányokkal, hogy nem ismerte meg bennem, hogy én az vagyok. Pedig aztán külső jegyek vannak, egyszer anyu kórházban volt és mondta, hogy hát elvisz ő, menjünk el anyuhoz a kórházba Szigetvárra Csúrgóról ugye. Jött értem kocsival és rákeresett a nevemre az interneten és ugye rajta volt, hogy Óvári Heléna, roma ösztöndíj pályázatban részesült. Azt mondja nekem, hozta a papírt, azt mondta ő ne haragudj, elolvasnád ezt a mondatot itt? Mondom el, középiskolai roma ösztöndíj pályázatban részesültek névsora, fel volt sorolva. Azt mondja, és ez mit jelent? Mondom melyiket nem érted? Azt mondja, hát ő mi az, hogy roma?Így. Arra akart rákérdezni, hogy te cigány vagy? De még ezt sem merte kimondani? Addig nem is beszéltünk erről. Ugye ez az ismerkedési fázis körülbelül a mit tudom én nyolcadik-tizedik alkalommal jött elő ezzel a papírral. Mondtam, hogy cigány vagyok. –Te? Hát te nem. – Hát de, mondom, de. Most ha elviszel Szigetvárig meglátod anyám is az. – Tényleg? – Tényleg. Mondom most mi van, kiszálljak? –Nem, de te nem vagy az. –Nem beszélt velem Szigetvárig.” (nő, 40 éves)

Identitás

A válaszadók közül mindenki cigány származásúnak vallja magát, leginkább azért, mert a szüleik is cigányok voltak, s a születés jogán gondolják, hogy cigány az aki annak születik. Mégis azoknál az interjúalanyoknál, akik külső rasszjegyekkel nem rendelkeznek, a külső környezet megítélése szerint nem cigányok, a cigány származás felvállalása dilemmaként jelent meg. Az interjú során a válaszadó önmagának megfogalmazta, hogy fehér bőrű cigány származásúként jobb esélyei vannak a munkaerőpiacon mint testvéreinek, rokonainak.

„Világos barna a hajam, kék a szemem, rólam soha nem gondolták, hogy cigány vagyok. Pedig a testvéreim barna bőrűek, de amíg nem mondtam, hogy cigány vagyok nem tudták. Csodálkoztak is, hogy a testvérem xy…"(nő, 35 éves)

A válaszadók mindegyike büszkén vállalja cigány származását, természetesnek tartja, szint kivétel nélkül volt tapasztalatuk hátrányos megkülönböztetésben életük során, leginkább a munkahelyen és az iskolában. Többen pozitív élményként fogalmazzák meg, hogy a munkahelyükön egyetlen cigány származásúként elismerik munkájukat, közvetítőként „transzlétorként" tekintenek önmagukra, akik képesek a cigány népességgel kapcsolatos sztereotípiákon változtatni, javítani.

„De ez nem asszimiláció én ezt nevezem integrációnak, mert befogadta a közösség. Tehát azt soha nem akarták, hogy mi ne legyünk cigányok. Azt mondták, hogy ez egy rendes cigány család. Soha nem akarták, hogy mi ne legyünk cigányok, nem akartak minket. Annyira nem akartak befogadni minket, hogy majd akkor keveredjenek, majd akkor az ő lányába szerelmes vagyok és összeházasodunk. Ott még nem tartunk. De ott tartunk, hogy befogadták. Érted? Az első lépés…"(férfi, 55 éves)

A gyermekvállalás minden válaszadó számára fontos volt, de egy esetben egészségügyi okok miatt éveket vártak a gyermekáldásra, egy személynél még nem született gyermek, két éve szeretnének. Három esetben valamilyen betegséggel, fejlődési rendellenességgel született a gyermek, mely megviselte a családot, krízisként élték meg, egy esetben a családi kapcsolat megromlott és elváltak a szülők. A gyermekek betegségei több odafigyelést igényelnek, nagyobb energiákat a családtagok részéről, s nem utolsósorban elfogadást. Egy válaszadó esetében tapasztalható, hogy a családban, rokonságban nem mindenki tudta elfogadni a gyermek betegségét, sértő megjegyzéseket tettek a gyermekre, így a kapcsolatot megszakította a válaszadó rokonaival. De többnyire támogató közeg veszi körbe a családokat, viszont a helyzettel való megküzdés a szűk családtagokra hárul. A három válaszadóból két esetben született a beteg gyermek után további gyermek, aki egészséges. Egy válaszadó kivételével mindenkinek két vagy három gyermeke van, a többség két gyermeket tervezett, függetlenül attól, hogy nagycsaládban nevelkedett vagy sem. A női interjú alanyok többsége arról számolt be, hogy az anyai szerep megváltoztatta az életét.

„Az biztos, hogy egy ilyen átalakult időszak után vagyok. Tehát az, hogy én most itthon töltöttem ezt a GYED –es, GYES –es időszakomat élem, ez azért most kiszakított a mindennapokból, tehát most anya vagyok, ez tuti. Anya és feleség és család összetartó, kohéziós erő vagyok most, de azért úgy gondolom, hogy volt is meg van is ezen túl. Nem akarok kevesebbet se, meg többet se gondolni arról aki vagyok, én csak bízom abban, hogy mások azt gondolják, hogy valami hasonlót rólam, mint amit én magamról. Valaki olyat akit meg lehet kérdezni esetleg romás témában és esetleg adok hozzá valami ő.. kinek mit, kinek segítséget, kinek támogatást, kinek információt, kinek mit tudom én mit."(nő, 40 éves)

Jövőkép

A munkában és a magánéletben további pozitívumokat várnak. Minden válaszadó szeretné, ha a gyermek továbbtanulna, legalább szakmát szerezne, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között szinte mindenki kiemelte, hogy örülne, ha a gyermeke is diplomás lenne. Köztük volt olyan válaszadó, akinek a gyermeke már egyetemen tanul külföldön, több nyelvet beszél. A szülői vágyak jelentek meg a jövőkép tekintetében. A munkában néhányan szeretnék tovább képezni magukat, fejlődni, szakmájukban előbbre lépni, vagy új területen kipróbálni magukat, ehhez végzettséget szerezni. A gyerekeik számára elképzelhetőnek tartják, hogy a településen éljenek, de úgy gondolják, hogy ha akarják vinni valamire az életben, akkor tanulnak, dolgoznak és világot látnak.

„Óhatatlan, hogy aki nem tud gyökeret… Aki elmegy, dolgozik, és nem tud gyökeret verni, családalapítás, egyéb miatt ők vissza fognak jönni. Ehhez idő kell, és akkor visszajönnek. Most akik visszajönnek, és itt maradnak az már egy más mentalitás. Az lenne a jó, ha többen lennének ilyenek, akik visszajönnek. Hát a kevesebb jön vissza. Ez van ez a fejlődés mozgató rugója. Aztán az is benne van a pakliban, hogy egyszer csak felértékelődik a település. Mert most ugye, mindig vannak ilyen periódusok, amikor az urbanizáció miatt megyünk a városba, aztán majd egyszer felértékelődik és akkor majd…. Megfordul a tendencia. Vannak már erre utaló jelek, azokon azokban a térségekben, amik úgy egyébként nem annyira elmaradottak. Az ilyen elmaradott térségekben, itt inkább az lesz, hogy ezek lezsárványosodnak, lezárulnak ezek a községek. Soha nem fog kiürülni, mert mindig lesz olyan réteg aki nem tud elmenni. De viszont ezek ilyen zárványok lesznek.” (férfi, 55 éves)

A válaszadók közül a gyerekkori emlékeket felidézve elmondták, hogy amikor elkezdtek tanulni mire vágytak, mit akartak elérni, többségük elérte a céljait, s most már a gyerekeik jövőjét szeretnék látni, hogy boldogok, egészségesek és munkájukban sikeresek legyenek, vagyis olyan munkát végezzenek, amit szeretnek.

„A tanár úr középiskolában egyszer leíratta velünk, egy pszichológus volt egyébként és akkor írd le egy napodat tíz év múlva. Leírtam, hogy majd disznókat fogok etetni, tudom mert az volt az addigi tapasztalat. Persze, hogy tíz év múlva is azt fogom csinálni. Most kellene ilyet írnom akkor azt mondanám, hogy tíz év múlva a lányom huszonkettő lesz, a fiam tizenkettő, igen. Én remélhetőleg ötven évesen még dolgozom, mert még egészséges szeretnék lenni. Akkor reformkonyhás reggelivel kezdeném a reggelt. Egy reformkonyhás reggeli után elindítanám szépen a családot.”(nő, 40 éves)

Összegzés

A társadalmi innovátorok rendszerint strukturáltabb, gyakran szervezeti vagy projektalapú módon dolgoznak, addig a helyi hősök sokszor spontán módon, a közösség igényeire reagálva cselekszenek. Együttműködésük, egymás erősítése kulcsfontosságú lehet a fenntartható és hosszú távú társadalmi fejlődés szempontjából. Jelen tanulmányomban mégis olyan helyi hősök bemutatására törekszem, akik egyben társadalmi innovátorok is, akik példamutató megtartásukkal, elkötelezettségükkel, a közösségükben új utakat (oktatási mobilitás, munkaerőpiaci integráció) járva újítóknak számítanak. A helyi hősökben közös jellemző, hogy kreatívak, problémamegoldásuk újfajta szemléletet tükröz a közösségen belül. Többnyire társadalmilag érzékenyek, és választott szakmájukban ezért kiemelten keresik (tudatosan vagy anélkül) az emberekhez való kapcsolódást a segítést vagy a közösség érdekeinek képviseletét. Jelenlétük egyfajta „híd” szerepet jelent a közösség és az újítás vagyis a közösségi tanulás

módszerei között mind egyéni, mind kollektív szinten. A társadalmi innovátorok tevékenysége fontos szerepet játszik abban, hogy a változás alulról induljon, és a közösségek is részesei legyenek saját jövőjük alakításának. Kozma (2024) szerint „helyi hősök" ott születnek, ahol baj van, és olyanok, akiket a baj nem bénít meg, hanem küzdelemre késztet.

Felhasznált irodalom

Adler, P. S. (1975). Beyond cultural identity: Reflections on cultural and multicultural man. In L. Samovar & R. Porter (Eds.), *Intercultural communication: A reader* (2nd ed., pp. 327-378). Wadsworth.

Babusik, F. (2004). *A szegénység csapdájában. Cigányok Magyarországon szociális-gazdasági helyzet, egészségügyi állapot, és egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés*. Delphoi Consulting.

Békés, V. (2002). A rezilienciajelenség, avagy az ökologizálódó tudományok tanulságai egy ökologizált episztemológia számára. In G. Forrai & T. Margitay (szerk.), *Tudomány és történet: Fehér Mártának tisztelői és tanítványai*. Typotex. Letöltve innen: http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/Bekes_fehermarta.pdf

Boros, J. (2011). A települési szegregáció feltételezett okai és következményei. *Acta Sociologica*, *4*(1), 97-111.

Ceglédi, T. (2012). Reziliens életutak, avagy a hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier. *Szociológiai Szemle*, *2*(x), xxx-xxx.

Cseh, J., Egervári, D., Horváth, J. B., Pankász, B., Szebenyi, E., Szellő, J., Zádori, I., & Nemeskéri, Z. (Eds.). (2017). *Digitális kompetenciák és a pályaorientáció munkaerő-piaci összefüggései a 21. században: Kutatási zárótanulmány* (Készült a "Közösen a jövő munkahelyeiért" Alapítvány támogatásával). PTE.

Fekete Deák, I. (2015). A családi környezet szerepe az egyén reziliens alkalmazkodásának kialakulásában. *Erdélyi Társadalom*, *13*, 163-171.

Forray, R. K. (2009). Hátrányos helyzet – a cigányság az iskolában. *Educatio*, *18*(4), 436-446.

Forray, R. K. & Pálmainé Orsós, A. (2010). Hátrányos helyzetű vagy kulturális kisebbség – cigány programok. *Educatio*, [1] *1*(x), 75-87. 1. eera-ecer.de, eera-ecer.de

Forray, R. Katalin & Hegedűs, T. András (2003). Cigányok, Iskola, Oktatáspolitika. *Oktatás és Társadalom*, *23*(x), 7-287. Oktatáskutató Intézet-Új Mandátum.

Havas, G. & Kemény, I. & Liskó, I. (2002). *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatáskutató Intézet, Új Mandátum Kiadó.

Havas, G. & Liskó, I. (2006). *Óvodától a szakmáig*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Új Mandátum Kiadó.

Híves, T. (2015). A hátrányos helyzet területi aspektusai. In A. Fehérvári & G. Tomasz (szerk.), *Kudarcok és megoldások – Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés*. Okatáskutatós és Fejlesztő Intézet. Letöltve innen: http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/1502940_kudarcok_es_megoldasok_beliv.pdf

Kaplan, H. B. (1999). Toward an Understanding of Resilience. A Critical Review of Definitions and Models. In M. D. Glantz & J. L. Johnson (Eds), *Resilience and development: Positive life adaptations* (pp. 17–83). Kluwer Academic/Plenum Publishers.

Kemény, I., Janky, B., & Lengyel, G. (2004). *A magyarországi cigányság 1971-2003*. Gondolat Kiadó-MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Kende, A. & Illés, A. (2011). Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. *Esély*, *4*, 72-92.

Kozma, T. (1975). *Hátrányos helyzet. Egy oktatásügyi probléma társadalmi vetületei*. Tankönyvkiadó.

Kozma, T. (2019). A társadalmi innováció értelmezései. *Kultúra és Közösség*, *10*(1), 5–11. https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.1

Kozma, T. (2022). *Innováció és tanulás*. Gondolat Kiadó.

Kozma, T. (2024). Kikből lesznek innovátorok? In E. Márkus, J. Boros, E. Bucher, & T. Kozma (szerk.), *Innováció és innovátorok* (Régió és Oktatás XVI. sz. Debrecen Egyetem Kiadó – CHERD.

Marsh, H. W. & Kleitman, S. (2002). Extracurricular School Activities: The Good, the Bad, and the Nonlinear. *Harvard Educational Review*, *72*(4), 464-514.

Masten, A. S. & Powell, J. L. (2003). Resilience framework for research, policy and practice. In S. S. Luthar (Ed.), *Resilience and Vulnerability* (pp. 1–25). Cambridge University Press.

Máté, D. (2015). Romák identitáskonstrukciói. *Erdélyi Társadalom*, *13*(1)

Messing, V. & Molnár, E. (2008). „A roma gyerekek iskolai sikerességének korlátairól". *Esély*, *4*, 77-93.

Mitrovics, Z. (2018). Mediáció az iskolában. In J. Boros (Ed.), *Az iskolai szociális munka alapjai: Oktatási segédanyag iskolai szociális munkások, óvodai és iskolai szociális segítők, pedagógus és szociális képzésekben résztvevők és dolgozó szakemberek számára* (pp. 104–110). Pécsi Tudományegyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszék.

Óhidy, A. (2016). *A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig. Tíz roma és cigány nő sikertörténete a magyar oktatási rendszerben*. PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.

Orsós, A. (1997). A magyarországi cigányok nyelvi csoportjai. In Zs. Bódi (szerk.), *Cigány Néprajzi Tanulmányok 6* (pp. 194-197). Budapest.

Paczári, V. (2024). A társadalmi innováció fogalma és kialakulása. In E. Márkus, J. Boros, E. Bucher, & T. Kozma (szerk.), *Innováció és innovátorok* (Régió és Oktatás XVI. sz. Debrecen Egyetem Kiadó – CHERD.
Pénzes, J., Tátrai, P., & Pásztor, I. Z. (2018). A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Területi Statisztika*, *58*(1), 3-26.
Pusztai, G. (2009). *A társadalmi tőke és az iskola*. Új Mandátum.
Rayman, J. & Varga, A. (2015). Reziliencia és inklúzió. *Romológia*, *10*
Varga, A. (2015). Lemorzsolódás vagy inklúzió. In A. Fehérvári & G. Tomasz (szerk.), *Kudarcok és megoldások. Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés* (pp. 73-88). Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.
Wilkinson, R. G. (1996). *Unhealthy Societies: The Afflictions of Inequality*. Routledge.

DOI: 10.13140/RG.2.2.16128.96003

Pető Lilla

HELYI HŐS - A TELEPÜLÉS KOVÁSZA

Abstract

In our current study, we would like to present an interview with an innovator who works as a community culture specialist in the small town of Acsa, which has a population of 1,528. In our opinion, a community culture specialist living in a small settlement can truly be considered an innovator, as they often have to adapt creatively and flexibly to the needs and opportunities of the local community. Innovation is not only about technological advancements but also about enriching community life and utilizing existing resources in new ways. In a village, acommunity culture specialist often has fewer resources than a cultural institution in a larger city—where there may be a team of four or five people—yet they maintain a closer relationship with the community. This provides more room for innovations that prioritize community cooperation, local traditions, and new approaches to community development. For example, if a specialist organizes programs that actively involve local residents or incorporates digital tools, it can already be considered an innovative approach, especially if such initiatives were not common before.

Bíróné Sári Brigitta initially worked in the settlement as a librarian and as a mentor in the Digital Well-being Program (DJP). Later, thanks to the community culture employment and training program, she obtained a qualification as a community culture specialist. Since 2019, she has been an active driving force in Acsa's community life, with numerous initiatives and innovations linked to her name.

Overall, such a specialist can undoubtedly be regarded as an innovator, as they have a direct impact on the life of the community and can introduce solutions that specifically address the needs of the small town. Their work helps transform the settlement from merely a collection of residents into a true community. Thus, a public culture specialist is not just an innovator but can also be described as the ***local hero*** *of the settlement, helping it grow and thrive.*

Keywords
innovation, innovator, local hero

Absztrakt

Jelen tanulmányunkban egy olyan innovátorral készült interjút szeretnénk bemutatni, aki egy 1528 lelkes településen, Acsán dolgozik közművelődési szakemberként. Véleményünk szerint egy kis településen élő közművelődési szakember valóban tekinthető innovátornak, hiszen gyakran kell kreatívan és rugalmasan alkalmazkodnia a helyi közösség szükségleteihez és lehetőségeihez. Az innováció nemcsak technológiai újításokról szól, hanem a közösségi élet gazdagításáról és a meglévő források új módszerekkel történő felhasználásáról is.

Egy faluban a közművelődési szakember sokszor kevesebb erőforrással rendelkezik, mint egy nagyobb város közművelődési intézménye -ahol akár 4-5 fő is dolgozik-, ám közvetlenebb kapcsolatban van a közösséggel. Emiatt nagyobb teret kapnak az olyan innovációk, amelyek a közösségi összefogást, helyi hagyományokat és a közösségfejlesztés új megközelítéseit helyezik előtérbe. Például, ha egy szakember olyan programokat szervez, amelyek bevonják a helyi lakosokat, vagy akár a digitális eszközöket is beveti, az már önmagában újító jellegű lehet, különösen, ha eddig nem volt jellemző az ilyen kezdeményezés.

Bíróné Sári Brigitta először könyvtárosként és DJP (Digitális Jólét Program) mentorként tevékenykedett a településen, majd a Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Programnak köszönhetően közművelődési szakember végzettséget szerzett. 2019 óta aktív mozgatója Acsa közösségi életének, számtalan kezdeményezés és újítás kapcsolódik a nevéhez.

Összességében tehát egy ilyen szakember abszolút innovátornak tekinthető, mivel közvetlen hatása van a közösség életére, és képes olyan megoldásokkal előállni, amelyek kifejezetten az adott kis település szükségleteire válaszolnak vagy olyan hatásokat tudnak elérni, amivel a település nem csupán a lakosok összessége, hanem egy közösség. A közművelődési szakember így nem csak innovátor hanem mondhatnánk úgy is ő a település kovásza.

Kulcsszavak
innováció, innovátor, helyi hős

Bevezetés

Az életútinterjú célja az interjúalany élettörténetének feltárása volt, a személyes tapasztalatok, emlékek és narratívák mélyebb megértése érdekében. Ez a módszer különösen hasznos volt az egyéni perspektívák és az adott társadalmi, kulturális kontextus közötti kapcsolatok megértésében. A kutatás elsődleges célja volt, hogy feltárásra kerüljön milyen tulajdonságok jellemzőek az innovatív emberekre, illetve, hogy milyen hatással van egy kistelepülés közösségi életére egy ilyen szakember. Félig strukturált interjút vettünk fel 2024. 12. 06-án Budapesten. A beszélgetésről hangfelvétel készült, amelyet utána Word dokumentumban rögzítettük.

Az interjú főszereplője egy olyan személy, akinek élettörténete az állandó keresésről, tanulásról és alkalmazkodásról szól. Gyermekként Százhalombattán nőtt fel, egy kisvárosi környezetben, amely meghatározta világképét és életcéljait. A családja nem volt tehetős, de ez nem gátolta meg abban, hogy különféle területeken próbálja megtalálni önmagát. Az interjúalany az általános iskolai évek alatt nem tűnt ki a tanulmányi eredményeivel, de ez nem akadályozta meg abban, hogy később szorgalmával és kitartásával számos képesítést szerezzen. Az első igazán jelentős lépést az jelentette, amikor a nővére ösztönzésére közös vállalkozásba kezdtek: ő fotózott, míg az interjúalany a videókészítés technikáját tanulta ki. Ez a tapasztalat később egy filmes céghez vezette, ahol komoly szakmai tapasztalatokat szerzett, bár az ottani munkakörülmények nagyon megterhelőek voltak. Az interjúalanyban már ekkor megfogalmazódott a vágy, hogy egy stabilabb és családiasabb életet alakítson ki. A családalapítás jelentős fordulópontot hozott az életében. A férje révén költözött Acsára, egy kis faluba, amely korábban elképzelhetetlen környezetnek tűnt számára. Bár eleinte nehezen szokta meg a vidéki életmódot, a helyi közösségbe való beilleszkedés fokozatosan átalakította hozzáállását.

A család házat vásárolt és újított fel, ami stabil alapot adott számukra, de az új környezet kezdetben elszigeteltséget és nehézségeket is hozott. Az interjúalany számára különösen nehéz időszak volt, amikor munkahely nélkül maradt, és depressziós állapotba került. Az első gyermek születése és az óvodai közösségbe való belépés azonban fordulópontot jelentett. Az anyaság és a közösségi aktivitás összefonódása révén kezdte megtalálni önmagát és helyét a faluban.

Közösségépítés és innovációk, innovátori szerep

Az interjúalany igazi erőssége az innovatív és közösségépítő szemléletmódjában rejlik: *„Hát, biztos, hogy egy vezetőtípusnak kell, hogy legyen, aki, ha valamit kitalál, azt végig tudja vinni. Hát, meg kreatívnak is.”*

Számos projektet indított, amelyek célja a helyi közösség életének fellendítése volt és amelyek komoly hatást gyakorolt a település közösségére.

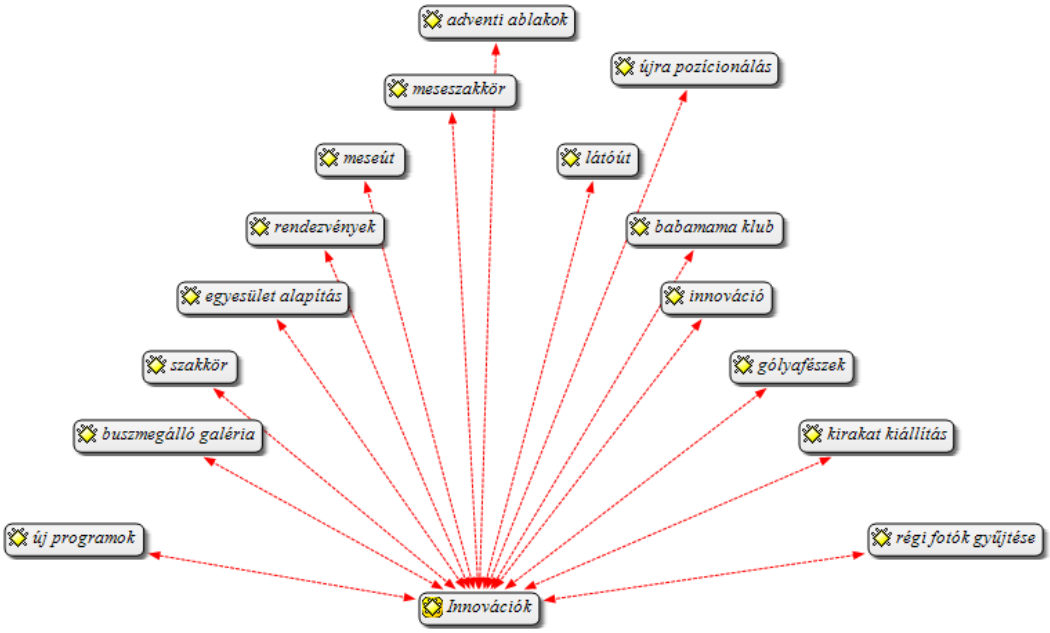

1. ábra: Interjúban megjelenő innovációk; Forrás: saját adatfelvétel alapján

Innováció megnevezése	Leírás	Társadalmi hatás
Óvodai és iskolai fejlesztések	Az óvodában gumiszőnyeget és játszóteret alakított ki, hogy biztonságosabb és élvezetesebb környezetet teremtsen a gyermekek számára. Az iskolában pedig az SZMK tagjaként aktívan részt vett közösségi események szervezésében.	- közösségi kapcsolatok erősítése - helyi identitás erősödése - társadalmi tőke növekedése közösségi hálózat szélesedése - önkéntesség és társadalmi felelősségvállalás erősítése
Kórházi dekoráció	Gyermeke betegségének okán sok időt töltött a váci kórházban, ahol észrevette az ottani környezet lehangoló állapotát. Adománygyűjtést szervezett, és mesefigurás dekorációkkal újította meg a kórházi szobákat, ezzel színesebbé és barátságosabbá téve a környezetet.	- közösségi támogatás és együttműködés - társadalmi érzékenység növelése - pozitív példakép a közösség számára - önkéntesség és társadalmi felelősségvállalás erősítése
Kirakat galéria	Kirakatkiállításokat hozott létre a könyvtár ablakában, ahol a helyi gyerekek és közösségi tagok alkotásai rendszeresen megjelentek.	- közösségi kapcsolatok megerősödése - helyi identitástudat megerősödése - lakosság aktivizálása - családok bevonása - kulturális hozzáférés bővítése
Régi fotók gyűjtése	Acsa történetének megőrzése érdekében gyűjtötte a régi fotókat, amelyeket buszmegállókban helyezett el, hogy mindenki megismerhesse a település múltját. A projekt nemcsak nosztalgiát keltett, hanem erősítette a közösség identitását is.	- közösségi identitás erősítése - nyilvános tér újra értelmezése - hagyományok és értékek továbbadás
Gólyafészek projekt	Egy üres gólyafészket újított meg, amelyhez madártani engedélyeket szerzett. Bár a gólyák végül nem maradtak, a kezdeményezés helyi szinten nagy figyelmet kapott.	- környezetvédelmi és közösségi tudatosság erősítése - közösségi figyelem és összefogás

2. ábra Innovációk és hatásaik, Forrás: saját adatfelvétel alapján

3.

Az interjúalany igazi erőssége az innovatív és közösségépítő szemléletmódjában rejlik. Az ő megközelítése szorosan kapcsolódik a helyi közösség sajátosságaihoz: felismeri és reagál azokra a hiányosságokra és igényekre, amelyek a kis település mindennapi életében jelentkeznek. Például az óvodai fejlesztések során nemcsak az alapvető biztonságot és élvezetet helyezte előtérbe, hanem a helyi családok gyermekeinek fejlődése szempontjából jelentkező hiányterületeket is figyelembe vette. Ezáltal az önkéntesség és társadalmi felelősségvállalás szemléletét honosította meg a településen. Emellett számos innovatív kezdeményezése tovább

fejlődött az évek során. Például a kirakat galériát a koronavírus járvány idején adaptálta, mint jó gyakorlat, amelyet azutána is folytatott és megújított. Helyi alkotók munkáit mutatta be és ismertette meg a település lakosságával, a helyi szakkör munkáit mutatta be, amely által többen is csatlakoztak az alkotó közösséghez. Ez a tudatos figyelem és a helyi adottságokhoz való alkalmazkodás az, ami valóban kiemeli az ő munkásságát:
„Azt gondolom, nyitott szemmel kell járni. És ugye nemcsak magán a településen, hanem máshol is. Akár nagyvárosba is. Hogyha éppen egy olyan dolgot látsz, amit át tudsz vinni a saját településedre, akkor miért ne próbáld meg? És nem is pénz kérdése."

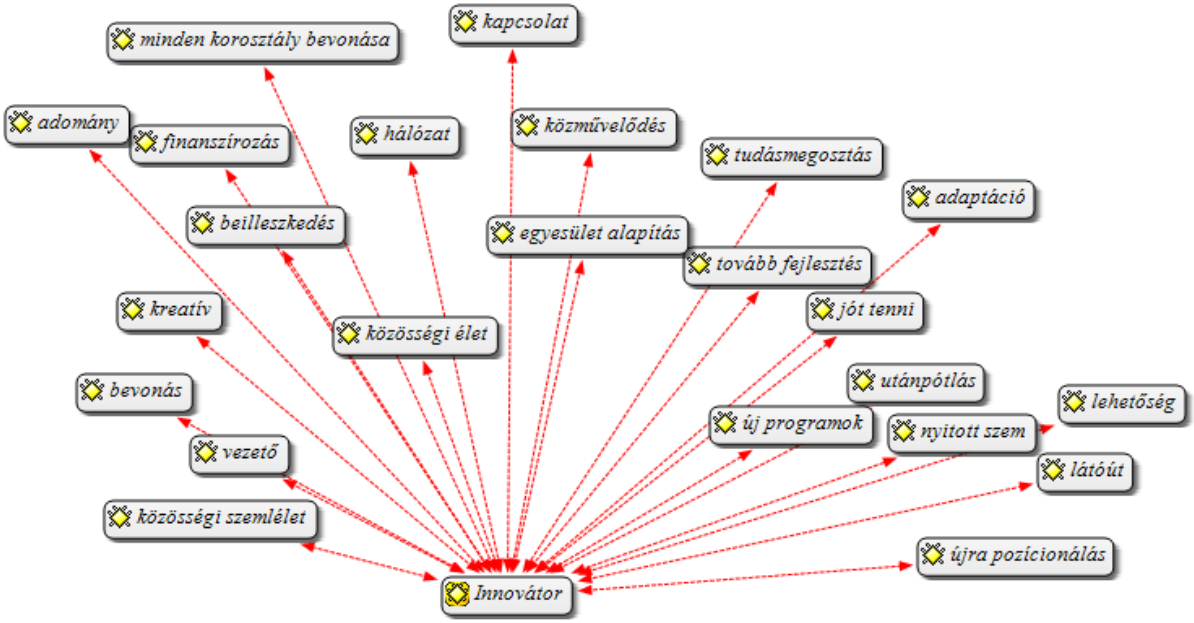

4. ábra: Innovátori szerepkörhöz kapcsolódó hívó szavak; Forrás: saját adatfelvétel alapján

Az innovátor olyan személy, aki képes az új lehetőségeket felismerni és azokat cselekvéseken keresztül megvalósítani a közösség bevonásával. Az ábrában megjelenő elemek kiemelik, hogy az innovátor nem csupán kreatív, hanem közösségi szemléletű vezető is, aki a helyi közösség életének javítására és fejlesztésére törekszik. Az innovátor felismeri a közösségi élet fontosságát, és aktívan igyekszik bevonni minden korosztályt a folyamatokba. Az ilyen típusú vezető számára a kapcsolatok, a hálózatépítés és a közösségfejlesztés elsődleges fontosságú. Az innovátor kreatív megoldásokat alkalmaz, miközben képes alkalmazkodni a változó körülményekhez és igényekhez. Az adaptáció és az új lehetőségek iránti nyitottság segíti abban, hogy új programokat és projekteket valósítson meg. Az innovátor célja, hogy olyan változásokat hozzon létre, amelyek tartós hatást gyakorolnak a közösségre. Ez magában foglalja a közösségi értékek újragondolását és az adott terület, település vagy csoport fejlődési irányának újrapozícionálását. Az innovátor nyitott szemmel jár, lehetőségeket lát mindenütt, és képes ezeket megosztani másokkal. A vezetői készségei nemcsak abban mutatkoznak meg, hogy kezdeményezéseket indít, hanem abban is, hogy másokat motivál és bevon a közös célok megvalósításába. Az innovátor hosszú távon gondolkodik, ezért a projektek és programok kialakításakor a fenntarthatóságot is figyelembe veszi. Az adománygyűjtés, a finanszírozási lehetőségek megteremtése és a közösségi erőforrások bevonása mind ezt a célt szolgálja.

Az innovátor tehát nemcsak egy újító gondolkodású személy, hanem olyan közösségi „vezető" is, aki a változás és a fejlődés motorja, miközben összekapcsolja a kreativitást a gyakorlati megvalósítással.

Kihívások és konfliktusok

Bár az interjúalany számos sikert ért el, munkája során komoly akadályokkal és konfliktusokkal is szembe kellett néznie:

Önkormányzati támogatás hiánya: Gyakran saját forrásokból vagy pályázatokból valósította meg projektjeit, mivel az önkormányzat nem mindig biztosított anyagi támogatást. Együttműködési nehézségek: A helyi közösségben néha megosztó személyiségekkel és eltérő érdekekkel találkozott, amelyek akadályozták a közös munkát. Például a helyi hagyományőrző csoporttal való konfliktusa megnehezítette egyes rendezvények lebonyolítását.

Kritikus hangok: A közösség egy része nem mindig értékelte munkáját, és voltak, akik úgy vélték, hogy a településen „semmi sem történik". Ezek a visszajelzések néha demotiválóak voltak számára, de kitartása és elkötelezettsége mindig átlendítette a nehézségeken.

„Olyan, hogy mindenkinek megfeleljél, olyan nincs. Ezt én el is engedtem. Tehát az, hogy mindenki száz százalékig elégedett legyen, olyan nincs."

Jövőkép és ambíciók

Az interjúalany hosszú távú céljai között szerepel a közösség további fejlesztése és a diploma megszerzése. Bár négy órás könyvtárosi és négy órás közművelődési pozícióban dolgozik, munkája jóval több időt vesz igénybe, hiszen folyamatosan szervezi a rendezvényeket, plakátokat készít, és pályázatokat ír.

Egy másik fontos célkitűzése az Acsa Kulturális Egyesület fejlesztése. Az egyesület létrehozása lehetőséget ad számára, hogy a főállásától függetlenül is valósítson meg közösségi projekteket, és olyan önálló forrásokkal rendelkezzen, amelyekkel még több eseményt és fejlesztést indíthat el.

Közösségi hatás és örökség

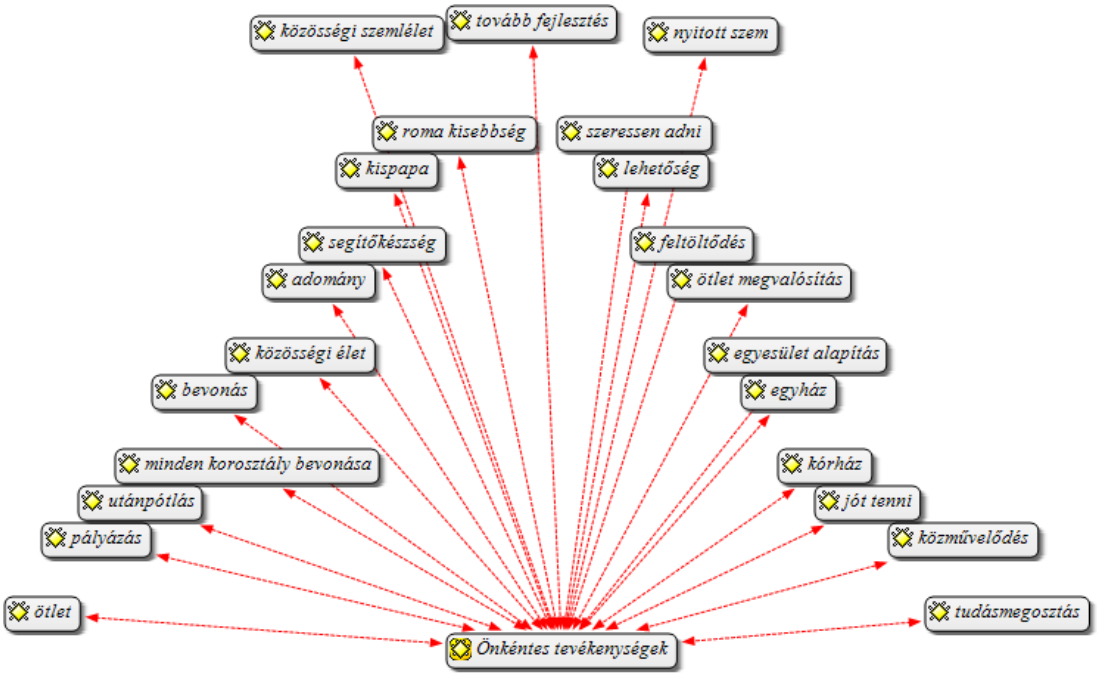

5. ábra Önkéntes tevékenység; Forrás: saját adatfelvétel alapján

Az interjúalany tevékenysége nemcsak a közösségi életet gazdagítja, hanem hosszú távú hatással van Acsa településének fejlődésére is. Az óvodai, iskolai és könyvtári fejlesztései,

valamint a helyi identitást erősítő projektek mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a település vonzóbbá váljon a helyiek és az új betelepülők számára.

A helyi innovációk társadalmi hatása különösen jelentős a kis közösségek életében, ahol az egyes kezdeményezések nemcsak a környezetre, hanem az emberek közötti kapcsolatokra és a közösség identitására is mélyreható befolyást gyakorolnak. Ezek a megmozdulások fokozzák a közösségi hálózatok bővülését és a társadalmi tőke növekedését, miközben az önkéntesség és a felelősségvállalás szerepét is hangsúlyozzák. A kirakat galéria és a régi fotók gyűjtése révén a helyi közösség tagjai újra értelmezhették közös múltjukat és értékeiket. Az ilyen kezdeményezések elősegítik a helyi identitás erősödését és a lakosság aktivizálását, hiszen a közös emlékek bemutatása és megőrzése büszkeséget és összetartozást generál. Ezek a projektek nemcsak a kulturális hozzáférést bővítik, hanem teret adnak a generációk közötti párbeszédnek és az értékek továbbadásának is. Összességében ezek a helyi innovációk erősítik a közösségi kapcsolatokat, növelik a helyi identitástudatot, és elősegítik az önkéntesség és felelősségvállalás értékeinek továbbadását. Ezek az akciók példaként szolgálnak arra, hogy egy közösség hogyan képes aktív részvétellel és együttműködéssel fenntartható és hosszú távú fejlődést elérni.

Megállapítások

Az innováció fogalma szélesebb értelemben magában foglalja a társadalmi és közösségi újításokat is, amelyek nem feltétlenül technológiai jellegűek, hanem az emberek életminőségének javítására és a társadalmi kohézió erősítésére irányulnak (Kozma 2022). Joseph Schumpeter innovációelmélete, amely a kreatív destrukció fogalmára épül, releváns lehet az interjúalany munkásságának értelmezésében. Az interjúban bemutatott projektek - például az óvodai fejlesztések vagy a régi fotók gyűjtése - azt mutatják, hogy az innováció a meglévő források új módszerekkel történő hasznosítását is jelenti. A közösségi innováció területén az OECD meghatározása szerint az ilyen típusú újítások olyan új ötletek, amelyek társadalmi kihívásokra reagálnak, és növelik a közösségek kapacitását a változásokhoz való alkalmazkodásban. E definíció jól illik a tanulmány főszereplőjének tevékenységeihez, amelyek a helyi közösség igényeire alapozva születnek (OECD 2018). Az interjúalany közösségépítő tevékenységeire különösen igaz, hogy helyi szinten reagál a társadalmi kihívásokra, miközben újító megközelítéseket alkalmaz. A közösségi programok és projektek kidolgozása például egy olyan terület, ahol a társadalmi innováció valódi eredményeket hozhat (Vercseg2013).

A kistelepüléseken dolgozó közművelődési szakemberek szerepe kiemelkedő, hiszen gyakran egyszerre töltenek be szervező, közvetítő és vezetői funkciókat. Az interjú főszereplője, aki aktív közművelődési szakemberként dolgozik Acsán, jól példázza, hogy egy kis településen miként lehet összekapcsolni a helyi hagyományokat az új kezdeményezésekkel. Kulturális szempontból a helyi közösségek hagyományainak és identitásának megőrzése hozzájárul a társadalmi kohézió fenntartásához. Az interjúalany által indított projekteket, például a gólyafészek felújítását vagy a kórházi dekorációt, ebben a kontextusban érdemes értelmezni, mivel ezek hozzájárulnak a helyi identitás erősítéséhez. A közösségfejlesztés elmélete szerint az olyan kezdeményezések, amelyek bevonják a helyieket a döntéshozatali folyamatokba vagy az események szervezésébe, fenntarthatóbbak és nagyobb hatást gyakorolnak a társadalmi kohézióra. Ez megfigyelhető az SZMK tagjaként végzett munkájában is, amely aktívan bevonta a helyi szülőket az iskola életébe. Robert Putnam *Bowling Alone* című műve is hangsúlyozza, hogy a társadalmi tőke, vagyis a kapcsolatok, normák és bizalom hálózata, alapvető fontosságú a közösségek jóléte szempontjából. Az interjúalany tevékenységei, mint például a kirakat galéria vagy az óvodai fejlesztések, erősítik a közösségi kapcsolatokat és növelik a helyi lakosok bevonódását. A helyi erőforrások fenntartható

használatára vonatkozóan Ostrom Elinor *Governing the Commons* című műve fontos keretet nyújthat. Az interjúalany által vezetett projektek, mint például a régi fotók gyűjtése és bemutatása, jó példák arra, hogyan lehet a helyi értékeket fenntartható módon megőrizni és bemutatni.

A fenntartható közösségek kialakítása szempontjából a helyi igényekre alapozott fejlesztések kulcsfontosságúak. Az interjúalany példája azt mutatja, hogy még korlátozott erőforrások mellett is megvalósíthatók olyan projektek, amelyek hosszú távú hatással bírnak a közösség életére.

Összegzés

Az interjúalany élettörténete és tevékenységei példaértékűek. Kreativitása, kitartása és közösség iránti elkötelezettsége nemcsak saját életét formálta, hanem jelentősen hozzájárult Acsa közösségi életének fejlődéséhez is. Bár munkája során számos kihívással szembesül, sosem adja fel, és mindig újabb ötletekkel és projektekkel áll elő. Ő valóban innovátornak tekinthető, aki a helyi közösség életminőségét javítja, és példát mutat az önzetlen szolgálatról és közösségépítésről.

Felhasznált irodalom

OECD: Oslo Manual 2018. Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation.
https://www.oecd.org/en/publications/oslo-manual-2018_9789264304604-en.html
Ostrom Elinor (1990) Governing the Commons
https://www.actu-environnement.com/media/pdf/ostrom_1990.pdf
Kozma Tamás: Innováció és tanulás (2022)
Robert D. Putnam (2001): Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community
Schumpeter, Joseph A. (1994): Capitalism, Socialism and Democracy. London, Routledge,
Vercseg Ilona (2013): Közösségfejlesztés, közművelődés és közösségi művelődés. In: Parola 1.sz.

DOI: 10.13140/RG.2.2.18114.70086

Heiter Kitti

HELYI HŐS AZ INNOVÁCIÓBAN

Egy pályaorientációs rendszer esete

Abstract

The literature highlights the role of "local heroes" in innovation as a key factor for the success of social innovations (Kozma, 2019; Nemes & Varga, 2015). The aim of this study is to explore and present the main elements of the Pályára Fel! career orientation model, as well as to investigate the process that facilitated the institutionalization of an individual initiative and the role of the "local hero" in this process. The research employs a semi-structured interview conducted with István Fűrész, the visionary and developer of the career orientation system, and the examination of the model's specific components. This case study showcases the creation and developmental milestones of an exemplary career orientation system, which is unique in its ability to evolve from a grassroots initiative into an institutionalized framework. Today, beyond its diverse set of tools, the model aims to foster inter-organizational collaborations at the local level, paving the way for new opportunities within learning communities.

Keywords
social innovation, local hero, career orientation

Absztrakt

A szakirodalom a társadalmi innovációk sikerességének egyik zálogaként említi a „helyi hősök” szerepét az innovációban (Kozma, 2019, Nemes & Varga, 2015). A tanulmány célja, hogy megismerjük és bemutassuk a Pályára Fel! pályaorientációs modell főbb elemeit, valamint feltárjuk azt a folyamatot, mely lehetővé tette az egyéni kezdeményezés intézményesülését és a „helyi hős” szerepét ebben a folyamatban. A kutatás során használt vizsgálati módszerek félig strukturált interjú, mely a Fűrész Istvánnal, a pályaorientációs rendszer megálmodójával és fejlesztőjével készült, valamint a pályaorientációs rendszer egyes elemeinek vizsgálata. Az esettanulmány egy példaértékű pályaorientációs rendszer keletkezését és fejlődésének mérföldköveit mutatja be, mely különlegessége, hogy alulról induló kezdeményezésként képes volt megvetni a lábát intézményes rendszerben. Mára a változatos eszközrendszeren túlmutatva, olyan helyi, szervezetek közötti együttműködés létrehozását célozza meg, mely új teret nyithat a tanulóközösség irányába.

Kulcsszavak
társadalmi innováció, helyi hős, pályaorientáció

A társadalmi innováció

A társadalmi innovációk olyan új megoldások, stratégiák vagy gyakorlatok, amelyek a közösségek és társadalmak számára jelentős előnyöket hoznak, különösen a szociális, gazdasági vagy környezeti kihívások kezelésében. Ezek az innovációk gyakran a helyi problémákra adott kreatív válaszokból születnek, és céljuk a társadalmi jólét javítása, az egyenlőtlenségek csökkentése vagy a fenntarthatóság előmozdítása.

A 2000-es években a nemzetközi szakirodalom által újra felfedezett fogalmat ekkor egyre több tartalommal töltötték meg. Pol és Ville (2009) úgy vélte, hogy a társadalmi

innováció fogalmának lehatárolása kulcsfontosságú, s mindenképpen elkülönítendő a gazdasági innovációktól, így a kifejezést társadalmi és történeti paradigmaváltó újításokra javasolják használni, melyet a hazai szakirodalomban Kozma (2018) is megfogalmaz. Kozma (2018) a társadalmi innováció megfogalmazásainak közös elemeiből, az újdonság, az együttműködés, amely megváltoztatja az egyént, valamint a társadalmi hasznosságon felül kiemeli a hálózatosodás és a tanulás fontosságát. Benke (2016) az innováció értelmezésének különbségeit írja le a tanuló régiók, tanuló közösségek koncepcióinak vizsgálata során. Írásában ő is kiemeli a hálózatosodás és a partnerség jelentőségét.

A társadalmi innovációk sikeressége gyakran a közösségek aktív részvételén, az együttműködésen és a fenntarthatóság szem előtt tartásán múlik, így hozzájárulnak a hosszú távú társadalmi fejlődéshez. Kozma (2019) A társadalmi innovációk meghatározó elemeként említi, az úgynevezett „helyi hősöket", akik nem csak magáért az innovációért felelősek, de annak sorsáért is. A „helyi hősök", innovátorok vagy kulcsemberek szerepének jelentőségére további szakirodalom is rámutat, mind a gazdasági, mind pedig a társadalmi innovációk tekintetében. Illés (2014) a helyi gazdasági fejlesztés modelljének egyik sarokkövének tarja a helyi hősöket, innovátorokat. Nemes és Varga (2014, 2015) pedig leírja, hogy az általuk megfigyelt sikeres példák egyik típusa egy kulcsemberhez köthető, aki pozíciójából, valamint egyéni képességeiből fakadóan képes a helyi értékekből fejlesztési források előteremtésére valamilyen probléma megoldásának érdekében.

Jelen tanulmány egy ilyen kulcsember példáját írja le, aki hosszú évtizedek munkájával egy ma is működő, s bővülő pályaorientációs rendszert hozott létre, s komoly erőfeszítésekkel elindított egy olyan helyi együttműködési folyamatot, mely példaértékű lehet.
A tanulmány célja, hogy feltárjuk azt a folyamatot, mely lehetővé tette az egyéni kezdeményezés, mai intézményes formájának létrejöttét.

A „helyi hős"

A fent röviden ismertetett modell megálmodója Fűrész István, akinek a pályaorientáció iránt több évtizedes, töretlen elkötelezettsége talán személyes tapasztalatokból is fakadt. István 1950-ben született, egy Fejér Vármegyeit faluban, ahol a korabeli politikai és gazdasági törekvések nagyban meghatározták a fiatal gyerekek iskolai, később természetesen munkahelyi előmenetelét is. Fűrész István szülei nagygazdák voltak, így családjuk életét a termelőszövetkezetek megalakulása komolyan befolyásolta. A pályaorientáció fogalma ekkor még természetesen teljesen ismeretlen volt, és persze nem is volt cél, helyette létezett pályairányítás, s mindenki előtt egy kijelölt út, mely a helyi politikai, gazdasági érdekeket szolgálta. Dunaújváros - akkor még Sztálinváros - közelsége miatt sokaknak az iparba kellett menni, Istvánnak azonban „kulák" gyerekként a mezőgazdaságot jelölték ki. Bár ezek a törekvések kimondatlanok voltak, mégis egyértelműnek tűnt a kijelölt út, miszerint mezőgazdasági technikumba kell járni, s később a termelőszövetkezetben kell dolgozni, szülei azonban más utat szántak neki. A cél, elmenni a faluból, s beosztott mérnökként dolgozni, mert így bár értelmiségi munkát végez, de beosztottként távol tud maradni a politikai befolyástól. Így került egy műszaki technikumba, ahol már akkor is megfigyelte, hogy a legtöbben nem maguktól választották a szakmát, nem is szeretik és nem is remekelnek benne. Persze az még mindig nem derült ki, hogy valójában ő maga mi szeretett volna lenni. Ő a korai, általános iskolai pozitív tanári minták hatására tanár szeretett volna lenni, ami persze a szülők részéről teljességgel kizárt volt, hiszen ideológiailag felügyelt területnek számított. Végül a köztes megoldásként műszaki tanár lett, s diplomaszerzés után hamar visszakerült korábbi középiskolájába tanárként. Ekkor fedezte fel, hogy még mindig túl sokan vannak olyanok, akik nem megfelelő választás következtében voltak az iskolában, s ekkor kezdte el foglalkoztatni, hogy mit lehetne kezdeni ezekkel a fiatalokkal. A nyolcvanas évek végén, a rendszerváltás

környékén a magyar oktatási rendszerben előtérbe került a pályaorientáció fogalma és a rendszerváltás után reménysugárként felsejlett annak a lehetősége is, hogy önálló tantárgyként fog megjelenni az oktatásban, mely 1997-re kiderült, hogy nem fog megvalósulni. A kezdeti lendülettel elindultak a kapcsolódó továbbképzések szervezése, azonban a nyolcvanas évek végi felismeréstől még tíz évbe telt, hogy létrejöjjön Magyarországon a ma úgynevezett pályaorientáció szakterületen pedagógus-szakvizsgára felkészítő szakirányú továbbképzés. István az első évfolyamon végezte el a képzést és valójában innentől kezdődött a helyi pályaorientációs lehetőségek megteremtéséért vívott harca és a saját modell kiépítése.

A pályaorientáció döcögős indulása

A szakképzés fejlesztését célzó világbanki program és az informatika nagy léptékű fejlődése folyamán, a magyar állam megvásárolta Németországból a kanadai eredetű pályaválasztást támogató programot, a CHOICES Career and Education Advice csomagot, melyet le is fordítottak magyarra. A programot 60-65 iskola kapta meg kísérleti jelleggel, valamint a Munkaügyi Hivatalok is kaptak belőle példányt. István iskolája is a kiválasztott intézmények között volt, s elsőként ezzel a programmal kezdett dolgozni. István egy technikai probléma révén jött rá arra, miután más intézmény(ek)től kért segítséget, hogy nagyjából sehol nem használják a programot és valójában az ő intézménye sem volt kifejezetten lelkes az ügyben. Úgy sikerült eredményt elérnie, hogy oktatói szerepén kívül ő akkorra már a Székesfehérvári Önkormányzat Oktatási Bizottságának a tagja is volt, így gyakorlatilag külső nyomásgyakorlásra is szükség volt ahhoz, hogy elkezdődhessen az iskolában a munka. Költségvetés és órakeret hiányában végül szabad órakeret terhére, heti 6-8 órában foglalkozhattak a diákokkal egyéni tanácsadás keretében kollégájával, akivel egyszerre végezték el a pályaorientációs képzést. A diákok elkezdtek megjelenni a tanácsadáson, azonban csak a 80-90%-uk érkezett önszántából, miután az intézmény vezetője fegyelmezés céljából küldte oda a problémás diákokat. Ennek ellenére jó híre terjedt a tanácsadásnak a diákok körében és egyre többen jelentkeztek maguktól is, 2-3 év után pedig egyre többen érkeztek iskolán kívülről. Nagy lendületet vett a dolog 2000 után, amikor az egyik alpolgármesternek sikerült elérnie, hogy is iskolák igenis hirdessék ki, hogy van ilyen lehetőség, és bátorítsák a diákokat a tanácsadáson való részvételre. Ezután óriási számban jelentek meg diákok a legkülönbözőbb intézményekből. A kezdeti fellendülés természetes folyamatként is lecsendesedett, stabilizálódott, azonban közrejátszott benne a felsőoktatásba való bejutás átalakítása is. Eközben István a program használat során megismerte annak előnyeit és hátrányait, a magyarországi oktatási rendszerhez viszonyított kompatibilitási problémáit és a használatához szükséges képzések hiányát egyaránt érezte. Ezeket felismerve folyamatosan kiegészítette elemekkel, megelőző előszűrő és tisztázó tesztekkel a fő szoftvert.

A szakképzési rendszer átszervezésének sorozata kezdődött meg, mely valamelyest átrendezte a pályaorientációhoz való viszonyt is. Létrejöttek a TISZK-ek, s ekkora már a kamarák és a Kormányhivatal is több akciót szervezett a pályaorientáció köré, melyek főként információs célú látvány eseményekben csúcsosodtak. Az ilyen fajta események kétség kívüli fontosságát megjegyezve István azt tapasztalta, hogy háttérbe szorult a pályaorientáció folyamatszemlélete, mely egyben azt is eredményezte, hogy az egyéni tanácsadás nyugvópontra jutott. Pozitív fejlemény volt, hogy 2010-ben sikerült önálló feladatként és költségvetési tételként elfogadtatni a pályaorientációs tevékenységet, így tehát egy stabil szinten lehetett tartani a még mindig a CHOICES alapú tanácsadási rendszert, azonban egyre inkább érződött, hogy fejlesztésre van szükség. István úgy véli, hogy a fejlesztés elsősorban nem feltétlenül a pénzen múlik, hanem tanári kreativitáson, azonban ebben az esteben a fejlesztett eszközök jelentős része informatikai hátteret igényelt. Miután az időszakot hatalmi harcok jellemezték, így nem talált olyan személyt, aki a háttér szervezésében, vagy esetleg

költségvetés biztosítása területén segítség lehetett volna. A KLIK rövid ideig töltött be fenntartói szerepet a szakképzésben, ahol ez idő alatt nem volt lehetőség a pályaorientációval komolyabban foglalkozni, azonban István itt is próbálta gerjeszteni a hullámokat és nem állt meg a lehetőségek felkutatásával. Hamar jött azonban a váltás, s megjelentek a szakképzési centrumok, amely alapjában változtatta meg a helyi pályaorientációs törekvések helyzetét. Rendkívül kedvező helyzet keletkezett azáltal, hogy az új főigazgató, (jelenleg kancellár) Kulcsár Szilvia a pályaorientációs törekvéseket, potenciális fejlesztéseket megismerve azonnali anyagi forrást és szakmai szabadkezet biztosított. Így kezdődött meg az eszközök fejlesztése és a pályaorientációs csapat bővítése is.

A „Pályára Fel!" tanácsadó, támogató rendszer és fejlesztése

A teljesség igénye nélkül az alábbiakban röviden megismerhetjük a „Pályára Fel!" tanácsadó és támogató rendszer hangsúlyosabb csomópontjait. Azért is kissé felszínesen, mert a rendszer olyan sokrétű, szerteágazó és tartalmas, hogy annak teljes bemutatása és elemzése egy külön tanulmány terjedelmét igényelné.

A pályaorientációs eszközrendszer központi eleme a számítógéppel támogatott egyéni tanácsadáshoz rendelkezésre álló két szoftvercsomag, a Feltáró és Pályakereső Programok csomagja. Az előbbi a 7-8. évfolyamosokat célzó tájékozó program, melynek feladata a tanuló érdeklődésének megfelelő pályakör, szakterület feltárása. Az utóbbi programcsomag az idősebbeket segíti, 16 éves kortól használható, s célja, hogy objektíven összehangolja a személyiségjegyeket és a pályajellemzőket, segítve ezzel a legmegfelelőbb foglalkozás kiválasztását, valamint a döntéselőkészítést a rövid indoklással és egy pályaajánlat készítésével. Ezt egészíti ki és színesítik a további elemek, mint a „A Pályára Fel!" társasjáték, mely önálló eszközként is működik, azonban a játék eredményeként kialakult rövid portfóliót a szoftvercsomag használata során, az egyéni tanácsadáson lehet hitelesíteni, ezzel ösztönözve a játékosokat a számítógéppel támogatott egyéni tanácsadás igénybevételére (Heiter, 2023).
A szakemberek és családok segítségére létrejött egy folyamatosan bővülő pályaorientációs kiskönyvtár, mely jelenleg négy kötetből áll. Az első kötet, a Pályára Fel! 1 - Útmutató pedagógusoknak és családoknak alapvető információkat, ismereteket, tanácsokat tartalmaz az érdeklődők számára. A második kötet egy módszertani útmutató, mely a pályaorientáció lehetőségeinek kiterjesztésének lehetőségét kínálja és a számítógéppel támogatott egyéni tanácsadáshoz kapcsolódó programcsomag részét képezi. A harmadik kötet egy pályaismereti verseskötet, melyet általános iskolás diákok illusztráltak, s mely a legfiatalabbak érdeklődésének felkeltése céljából jött létre. A negyedik kötet a pályaboldogság fogalmát célozza meg és számos tanulmányt, összefoglalót tartalmaz a pályaorientáció és a szakképzés helyzetéről (Heiter, 2023).

Ezen felül létrejött egy továbbképzés, mely főként azon pedagógusokat célozza meg, akik elhivatottak a pályaorientáció fontossága irányába. A továbbképzés alkalmassá teszi őket a Pályára Fel! rendszer alkalmazására, s egyben bekapcsolja őket egy támogatói hálózatba.
Az érdeklődők számára létrejött egy honlap „Pályaorientáció mindenkinek - mi elkísérünk az óvodától az egyetemig", ahol rengeteg információ és segédanyag található, illetve egy saját épületet is létrehoztak (Digitális Közösségi Alkotóműhelyet) a pályaorientációs tevékenység számára, mely a GINOP-6.2.3 Szakképzési Intézményrendszer átfogó fejlesztése című projekt keretében valósulhatott meg, itt tudják személyesen is fogadni a tanácsadásra érkező diákokat egyénileg vagy csoportosan.

A fent röviden ismertetett rendszert egészíti ki egy viszonylag új és nagyon fontos elem, a Pályaorientációs Kerekasztal, melynek célja a város pályaorientációban érdekelt, feladatot ellátó intézményeinek együttműködésének megalapozása, előremozdítása. A kerekasztal jelenlegi tagjai a Székesfehérvári Szakképzési Centrum, a Fejér Vármegyei Kereskedelmi és

Iparkamara, a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara Fejér Vármegyei Szervezete, a Magyar Egészségügyi Szakdolgozói Kamara Fejér Vármegyei Területi Szervezete, a Fejér Vármegyei Pedagógiai Szakszolgálat, a Fejér Vármegyei Kormányhivatal, illetve a Székesfehérvári Tankerületi Központ, aki első sorban a Pedagógiai Szakszolgálat fenntartójaként van jelen, azonban mindenképpen önálló tagként szeretnék kezelni, és a munkatársuk megfigyelő résztvevőként jelen van az egyeztetéseket.

Az együttműködés megszervezésének ötlete István kollégájától, Halász Tímeától származik, aki szintén Gödöllőn végezte el a pályaorientációs szakvizsgát. Az ő egyik feladata volt a partneri kapcsolattartás, azonban folyamatosan falakba ütközött, mondván, hogy az adott intézményben már járt valamelyik kamara vagy a Pedagógiai Szakszolgálat és náluk már „megtörtént a pályaorientáció", több dologra nincs idő. A jogszabályok értelmében több szervezetnek is van pályaorientációs feladata, vagy megemlíti a pályaorientáció folyamatában közreműködőként. Így aztán úgy látszott, hogy a „*sok bába között elvész a gyerek"* és itt gyerek alatt nem csak a diákokat, de magát a pályaorientációt is érthetjük. Istvánék elkezdték megszervezni a pályaorientációs tevékenységet végző helyi szervezetek egyeztető beszélgetését, ami nagyon nehezen indult. Négy hónap alatt négy találkozót sikerült szervezni, és akkor úgy tűnt, hogy nem fog létrejönni együttműködés. Mindenki viszonylag mereven ragaszkodott a saját eszközeikhez, módszereikhez, és reményei szerint monopol helyzetéhez a helyi pályaorientáció területén, tehát versenytársat láttak egymásban. Istvánék létrehoztak egy mátrixot, melyben mindenki láthatta a különböző szolgáltatásokat, melyeket nyújtani tud a szervezete, akár teljesen különböző célcsoportoknak és azt remélték, hogy ebből létrehozhatnak egy feladatrendszert, melyben minden szervezet elfoglalhatja a maga helyét egymás munkáját kiegészítve, a helyi pályaorientációs lehetőségeket horizontálisan tágítva. Végül egy másik megközelítés segítségével jutottak közelebb a célhoz. A szolgáltatások helyett a szolgáltatást igénybevevők státusza alapján kezdtek tovább gondolkodni és a SZFSZC főigazgatója Horváth Lajos Zoltán segítségével létrehoztak egy demo online platformot. Ezen a platformont a belépőt státusza szerint (pl. általános iskolás tanuló, pedagógus, duális képzőhely, szülő stb.) irányítja tovább az érdeklődőt a számára pályaorientációs szolgáltatást nyújtani tudó szervezetekhez, és válogathat a szolgáltatásokból. Ezzel kicsit letisztázódott az is, hogy melyik szervezet milyen feladatokat tud valójában vállalni, mire van jogszabályi kötöttsége vagy eszköze. A próbaverzió után 2-3 hónappal elkészült az informatikai rendszer és egyben az az új igény is felmerült, hogy közös naptárban lehessen időpontot foglalni a szolgáltatásokra, láthassák egymás foglalásait, ezzel optimalizálva a közös munkát. Sajnos a közös foglalási naptár hátrányaként megjelent a foglalások számának presztízskérdése is.

A Pályaorientációs Kerekasztal együttműködésének csiszolása továbbra is zajlik. Ahogy Fűrész István fogalmazott: *„Én úgy fogalmaztam, hogy a lánc kezdett összeállni, de a cél nem az, hogy egy masszív láncunk legyen, mert a legerősebb láncnak is van leggyengébb láncszeme és ha az elszakad, akkor szétesik. A lánctól el kell jutni a kötélig, ahol összecsavarodnak a szálak és ha egy szál elpattan, akkor sincs semmi, mert a többi összetartja. Én úgy gondolom, hogy most már látjuk a kötelet, hogy hogy nézhetne ki, de messze még a cél, szerencsések vagyunk, ha láncról beszélhetünk."*

A jövőbeli célok között most elsődleges feladatnak tekintik a Pályaorientációs Kerekasztal folyatását, megerősítését, melynek fontosságát más szervezetek is érzik. A közös munkához csatlakozni szeretnének a dunaújvárosi területhez tartozó kamarák, valamint az Innovatív Képzéstámogató Központ is. A két éve elindított pályaorientációs konferencia sorozat következő alkalmát februárban szervezik, melynek kulcsfogalma és témája a rejtett tanterv lesz és az, hogy azt a bizonyos folyamatos pályaorientációs kötelezettséget, melyet a jogszabály előír, hogy tudja teljesíteni az a pedagógus, akinek nincs pályaorientációs képzettsége. Ezen felül folytatni szeretnék a már megkezdett tudományos munkát, mely eddig a lemorzsolódás

pályaorientáció központú megközelítésére (Kenderfi & Fűrész, 2021), valamint a duális szakképzésen belüli pályaszocializációra (Kenderfi, Kulcsár & Fűrész, 2022) koncentráltak.

Összegzés

A tanulmány célja volt végigkísérni egy sikeresnek mondható társadalmi innováció keletkezését és fejlődését. A Pályára Fel!" tanácsadó és támogató rendszer Fűrész István és a Székesfehérvári Szakképzési Centrum által 2018-ban létrehozott és azóta is dinamikusan fejlődő, iskolafüggetlen pályaorientációs komplex eszköz- és eljárásrendszer mely létrejöttéhez hosszú út vezetett. A létrehozók egyik legfontosabb megfogalmazott törekvése, hogy a pályaorientáció helyes értelmezést kapjon. Ezt támogatják egy bővülő eszközrendszerrel, mely számos elemből áll, a játéktól a szakszerű pályatanácsadást segítő szoftvereken át, a pedagógus továbbképzésig terjed. A pályaorientációs rendszer azonban mára ezeken az eszközökön is túlmutat, miután életre hívta a Pályaorientációs Kerekasztalt, melynek célja a város pályaorientációban érdekelt, feladatot ellátó intézményeinek együttműködésének megalapozása. Esetünkből mindenképpen leszűrhetjük, hogy egy nagyon hosszú folyamat kibontakozását figyelhettük, mely folyamat eredménye figyelemreméltó, ugyanakkor világos, hogy nagymértékben függ a helyi hős személyétől.

Felhasznált irodalom

Benke, M. (2016). A tanuló közösségek és a szakképzés. *Educatio*, *25*(2), 184-197.

Heiter, K. (2023): Mi elkísérünk az óvodától az egyetemig In. Szépvölgyi E. (szerk.): *Pályára fel!4, Úton a szakmaboldogság felé*, Privil Kft, Székesfehérvár, 143-153.

Illés, S. (2014). A helyi gazdaságfejlesztés egy modellje. *Munkaügyi Szemle*, *4*. 20-28.

Kenderfi, M., & Fűrész, I. (2021). Szemléletváltás a szakképzésben: a lemorzsolódás megelőzésének pályaorientáció központú megközelítése. *Új Munkaügyi Szemle*, *2*(4), 18-30.

Kenderfi, M., Kulcsár, S., & Fűrész, I. (2022). Régi kihívások, új válaszok–a duális szakképzés pályaszocializációt előtérbe helyező, új típusú megközelítése. *Studia Mundi–Economica*, *9*(2), 24-36.

Kozma, T. (2018). Tanulóközösségek és társadalmi innovációk. *Educatio*, *27*(2), 237-246.

Kozma, T. (2019). A társadalmi innováció értelmezései. *Kultúra és Közösség*, *10*(1), 5-11.

Nemes, G., & Varga, Á. (2015) *Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben - sikerek, problémák, dilemmák.* In: „Mérleg és Kihívások" IX. Nemzetközi Tudományos KonferenciaA Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc, 434-444.

Nemes, G., & Varga, Á. (2014). Gondolatok a vidékfejlesztésről–alrendszerek találkozása, társadalmi tanulás és innováció. *Educatio*, *23*(3), 384-393.

Pol, E., & Ville, S. (2009). Social innovation: Buzz Word or enduring term? *The Journal of Socio-Economics*, 38(6): 878-885.

DOI: 10.13140/RG.2.2.19169.83045

Zimmermann Ildikó

ÚJRAGONDOLT ÉRTÉKEK

A Retextil mint társadalmi innovátor

Abstract

The study presents the Pécs-based Retextil Foundation, a social innovator that combines sustainability, art, and social inclusion. The organization's primary activity is textile waste recycling, carried out with the involvement of disadvantaged and disabled individuals. In the community workshop, participants not only gain employment but also regain their self-esteem while contributing to waste reduction and the promotion of environmental awareness. The study provides insight into the social and economic impacts of Retextil's operations, with a particular focus on community learning and rehabilitation processes. Additionally, it highlights the challenges the foundation faces, including regulatory constraints and issues related to sustainable funding. Retextil's long-term goal is to expand its impact and serve as a model for social innovation in other communities.

Absztrakt

A tanulmány a pécsi székhelyű Retextil Alapítványt mutatja be, amely a fenntarthatóságot, a művészetet és a társadalmi befogadást ötvöző társadalmi innovátor. A szervezet fő tevékenysége a textilhulladék újrahasznosítása, amelyet hátrányos helyzetű és fogyatékkal élő személyek bevonásával végez. A közösségi műhelyben a résztvevők nemcsak munkát kapnak, hanem önbecsülésüket is visszanyerik, miközben hozzájárulnak a hulladékcsökkentéshez és a környezettudatosság előmozdításához. A tanulmány betekintést nyújt a Retextil tevékenységének társadalmi és gazdasági hatásaiba, különös tekintettel a közösségi tanulási és rehabilitációs folyamatokra. Emellett rávilágít az alapítvány előtt álló kihívásokra, többek között a szabályozási korlátokra és a fenntartható finanszírozással kapcsolatos kérdésekre. A Retextil hosszú távú célja, hogy kiterjessze hatását, és modellként szolgáljon a szociális innováció számára más közösségekben.

Bevezetés

A társadalmi innováció fogalma az utóbbi évtizedekben került a közgondolkodás és kutatás középpontjába. Interdiszciplináris jellege és megjelenési formáinak sokfélesége miatt számos tudományterület foglalkozik vele. Célja, hogy kreatív módon segítsen a legkülönfélébb társadalmi problémák megoldásában és hozzájáruljon egy jobb, igazságosabb és fenntarthatóbb társadalom kialakításához. Működését vizsgálhatjuk a különböző társadalom- és mérnöki tudományok szempontjai szerint. Így például közgazdaságtani nézőpontból a társadalmi innovációk által létrejött értékek olyan gazdasági vonatkozásai kerülnek reflektorfénybe, mint a munkahelyteremtés, a költséghatékonyság és a fenntarthatóság. Amennyiben a szociológia nézőpontjait tartjuk szem előtt, azt kell megnéznünk, milyen hatással vannak a társadalmi kapcsolatokra, rendszerekre és normákra, hogyan alakítják a társadalmi hálózatokat. Sok esetben ahhoz, hogy valamely innováció megvalósulhasson, a mérnöki tudományok által biztosított új technológiai megoldások kulcsfontosságúak, ahol rendszerszintű megközelítésben kapcsolják össze az emberi, technológiai és természeti erőforrásokat. Bármely szempontrendszert is részesítsük előnyben, a társadalmi innovációk közös elemei, hogy közösségi összefogás révén, újszerű módon keresik a megoldást adott közösséget érintő

valamely problémára, ahol lényeges elem az érintettek aktív részvétele és a kidolgozott, új megoldások széles körű bevezetése. A társadalmi innovációban a közösségi tanulás a folyamatok elengedhetetlen részét képezi, alapja az új problémamegoldási módszerek felfedezése, kialakítása és alkalmazása, amely a közösségek válasza a természeti vagy társadalmi kihívásokra.

A társadalmi innováció sikerét az újdonságértékű gondolatok, a hálózatok kiépítése, valamint a problémaorientált tanulási folyamatok biztosítják. Ezek az elemek központi szerepet játszanak a Retextil Alapítvány esetében is, amely egy kreatív, fenntartható kezdeményezésként, újító módszerekkel kísérli meg alapítójának lakóhelyén tapasztalható környezeti és társadalmi kihívások kezelését.

A Retextil Alapítvány egy Pécsett működő társadalmi vállalkozás, amely a fenntarthatóság, a társadalmi integráció és a művészet hármas pillérére épít. Az alapítvány fő tevékenysége a textilhulladékok újrahasznosítása, miközben munkahelyeket biztosít hátrányos helyzetű emberek számára, különös tekintettel a megváltozott munkaképességű csoportokra, vagy akár a fogyatékkal élőkre. A közösségi műhelyben ezek a csoportok lehetőséget kapnak arra, hogy részt vegyenek a Pécsett és környékén keletkező textilhulladékok új, funkcionális tárgyakká – ruhákká, ruházati kiegészítőkké, bútorokká, lakberendezési kiegészítőkké – alakításában, így csökkentve a hulladék mennyiségét és egyesítve a környezeti fenntarthatóság, valamint a társadalmi felelősségvállalás szempontjait.

Jelen tanulmány azt mutatja be, hogy a Retextil hogyan járul hozzá a társadalmi és környezeti problémák megoldásához lokális szinten, ismertetve az innováció módszereit, hatásait és a működéssel kapcsolatos kihívásokat. A tanulmány arra is kitér, hogyan alakította ki a Retextil saját közösségi hálózatát, és hogyan illeszkedik a helyi gazdaságba. Megismerkedhetünk a Retextil, mint társadalmi innovátor működési modelljével, különös figyelmet fordítva arra, miképp integrálja a fenntarthatóságot és a társadalmi befogadást. A Retextil nemcsak munkalehetőséget kínál marginalizált csoportok számára, hanem jelentős szerepet játszik a környezettudatos szemléletformálásban is. Az újrahasznosítás révén nemcsak a hulladék mennyiségét csökkentik, hanem innovatív termékeket is létrehoznak, amelyek iránt a formálódó szemlélet hatására egyre nagyobb az érdeklődés mind a helyi, mind a nemzetközi piacokon.

A tanulmány alapja, az alapítvány vezetőjével és a módszer megálmodójával készített interjú, melyet volt szerencsém a helyszínen elkészíteni, így a személyesen beszélgetésen túl alkalmam volt betekintést nyerni a műhelyben zajló munkafolyamatokba és megérezni azt a tenni akarással és reménnyel teli hangulatot, mely oly sok, a társadalom perifériájára szorult ember életét teszi szebbé már több, mint két évtizede.

Ahogy a Retextil ötlete megszületett

Thiesz Angéla motivációját a Retextil elindítására mélyen áthatja a személyes tapasztalatokból és a társadalmi problémák iránti érzékenységből fakadó elkötelezettség. Édesapja, aki 100%-os rokkantsága ellenére teljes életet élt, inspirációként szolgált számára. Példája már korán megmutatta, hogy a fogyatékkal élők is képesek teljes, értékteremtő életet élni, kiváltképp, ha támogató közeg veszi őket körül; három gyermeke és tizenegy unokája született.

Angéla húsz évesen Németországba ment, ahol halmozottan fogyatékos emberek otthonában dolgozott. Ott végzett munkája rávilágított arra, hogy a fogyatékkal élő, vagy épp a megváltozott munkaképességű emberek életét gyakran a „buborék” hatás jellemzi. A jó financiális helyzet és ellátás ellenére egyfajta hiábavalóságot tapasztalt. Az otthonban lakók elkülönítve éltek és hiányzott az igazi társas kapcsolódás. Ugyanez volt igaz a munkahelyeken a megváltozott munkaképességűek helyzetére, ahol a különböző hátrányokkal küzdő emberek egyes csoportjai elkülönítve dolgoztak, megnehezítve a rehabilitációs folyamatokat. Személyes

tapasztalata és hite szerint azonban a valódi érték a kapcsolódásokban rejlik; a társadalomhoz való szorosabb kötődésben és abban, hogy ezek az emberek egymást is képesek támogatni.

Németországból hazatérve -ahogy ő mondja-, világmegváltó civilként alapító tagja lett a Pécsett működő Istenkúti Közösségért Egyesületnek. Az egyesület, mely a nevét adó városrész lakóközösségének ügyeivel foglalkozott, az ottani általános iskola megvédése érdekben alakult meg és a helyi művelődési házban működött. Angéla ebben az időben már öt gyermeket nevelt és ennek okán egy olyan problémával szembesült, melyre egykönnyen nem talált megoldást; ott találta magát az egyre növekvő gyerekruhák hatalmas kupacai közepette. Ezek többségében használt ruhák voltak és nagyrészük régóta körbejárt a közösség tagjai között, akiknek ez ugyanúgy gondot jelentett. Miközben a felhalmozódott mennyiség egyre csak nőtt, Angéla érezte, hogy valamit kezdeni kell a problémával. Az Istenkúti Közösségért Egyesületen belül rendszeresen szerveztek ruhabörzét, azonban ez sem jelentett hatékony megoldást a felhalmozódott ruhamennyiség felszámolására. Megelégelve a kialakult helyzetet, Angéla egy olyan kreatív megoldáshoz nyúlt, melyről akkor még nem sejtette, hogy évtizedekre meghatározza nemcsak az ő személyes életét, de túllépve az egyesület kereteit, nagyban hozzájárul a Pécsett és környékén élő, megváltozott munkaképességű és fogyatékkal élő csoportok életminőségének javulásához.

1997 környékén Angéla a fejébe vette, hogy a rendelkezésre álló hatalmas mennyiségű használt ruhából ismét teljesértékű textilt fog előállítani, így különböző textilmegmunkálási technikákat alkalmazva kísérletezni kezdett. Szétvágta a régi, elhasznált rongyokat és azokat újra kombinálva és sokszor új funkcióval látva el szőtte, horgolta egyre másra a szebbnél szebb, színpompás darabokat. Ugyan az új darabok készítése során tapasztalt érzések és gondolatok és az előállított gyönyörű darabok felett érzett öröm arra inspirálták, hogy másnak is megmutassa ezt a lehetőséget, akkor még nem sejtette, hogy ebből „művészet lesz”, sem azt, hogy rehabilitációs eszköz. Folyamatában ismerte fel, hogy ez nem pusztán újrahasznosítási program, hanem a művészet nyelve által megvalósuló közösségi tevékenység, terápia is lehet. Nemsokkal azután, hogy 1997-ben az első újrahasznosított ruhát elkészítette, az egyesület berkeiben elkezdődött egy foglakoztatási program, mely megalapozta a Retextil létrejöttét.

A Retextil egy kísérleti foglalkoztatási programmal indult. Ebben 15-20 megváltozott munkaképességű, tartós munkanélküli, elsősorban nő vett részt. Kiderült róluk, hogy nem egészségügyi problémák miatt kerültek perifériára, hanem mindössze azért, mert bár szerettek volna, de hosszú időn keresztül nem tudtak elhelyezkedni. Az őket körülvevő rendszer nem adott erre lehetőséget, ehelyett az orvosok inkább nyugtatókat és antipszichotikumokat írtak fel nekik, munkanélküliségük következményeit „kezelendő”. Ahogy a program elindult, és a közösség együtt dolgozott, egyértelművé vált, hogy a munka, az alkotás és a közösség gyógyító ereje óriási hatással van életükre. A résztvevők nemcsak munkát kaptak, hanem visszanyerték önbecsülésüket, és új értelmet találtak életükben. A Retextil működése az idő előrehaladtával világosan megmutatta, hogy a közösségi alapú munkahelyek és az újrahasznosításban való alkotás nemcsak gazdasági, hanem társadalmi szempontból is óriási lehetőséget jelentenek a megváltozott munkaképességűek számára.

A projekt egyesítette a környezeti fenntarthatóságot és a művészeti alkotást egy közösségi alapú, inkluzív kezdeményezésben. A művészet, mint terápiás lehetőség alkalmazásában az is szerepet játszott, hogy Angéla egy ideig művészeti koordinátorként dolgozott a Thalassa Ház Pszichoterápiás és Pszichiátriai Rehabilitációs Intézetben. A nagycsoportos munka, melyet a Thalassa-ban is alkalmaztak és alkalmaznak a mai napig is, a Retextil műhely működésében is kulcsszerepet játszik. Az ember és ember közötti hasonlóság, például az öröm és a fájdalom forrásai, azok megértése erősíti a közösség kohézióját, és a társas kapcsolatokon keresztül megvalósuló gyógyulás lehetőségét.

A Retextilben az újrahasznosításnak egy olyan formáját alakították ki, amely nemcsak az alapanyagok -használt ruhák, textilek- feldolgozását célozza meg, hanem ezen keresztül

közösséget is épít. Az alapítvány működésének középpontjában a közösségi kapcsolatok, a hátrányos helyzetű csoportok integrációja és a környezetvédelem áll.

A Retextil működése -Társadalmi szerepvállalás és integráció

A Retextil fő tevékenysége az elhasználódott textilek újrahasznosítása, amelyet közösségi dimenziókban valósít meg. Társadalmi innovációként kiemelt szerepet játszik a társadalmi integráció és rehabilitáció területén. Az alapító, Thiesz Angéla a kezdetekkor, a textilhulladék keletkezésének problémáján kívül azzal szembesült, hogy szűkebb és tágabb közösségében élő, megváltozott munkaképességű és fogyatékkal élő emberek számára kevés lehetőség állt rendelkezésre a társadalomba való be- és visszailleszkedéshez. Addigi élete és munkája során azt tapasztalta, hogy ugyan az egész társadalomban megfigyelhető egyfajta kapcsolati deficit, amely az emberek közötti szolidaritás és együttműködés hiányában nyilvánul meg, ez fokozottan igaz az olyanokra, akik valamilyen problémával küzdenek. Legyen ez a probléma pszichés vagy fizikai eredetű, ezek az egyének többnyire -miután elvesztették munkájukat-, még inkább kiszorulnak a társadalom peremére. Ebből fakadóan a szervezet célja az lett, hogy az újrahasznosításon keresztül ne csak munkalehetőséget biztosítson, hanem egy olyan közösségi teret hozzon létre, ahol a dolgozók a társadalmi kapcsolataikat is újraépíthetik, és megtapasztalhatják, hogy munkájukkal értéket képesek teremteni. A Retextil közösségi alapú alkotóműhelyében a különböző hátrányos helyzetű emberek, legyenek akár testi fogyatékkal élők vagy pszichés kihívásokkal küzdők, egy közösség részeként dolgoznak együtt, ami segíti őket a társadalomba való beilleszkedésben, visszatérésben.

A Retextil munkavállalóinak köre különböző csatornákon keresztül szerveződik. A Munkaügyi Központtal együttműködve segíti a megváltozott munkaképességű álláskeresők elhelyezkedését. A foglalkoztatás finanszírozását részben az évente meghirdetett Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal által biztosított munkabértámogatási pályázatból fedezik, ami egy minimálbérből számított összeg. Ezen felül a közösségi média szerepe ebben a kérdésben is meghatározó, lévén, hogy az alapítvány időnként a Facebookon is meghirdet álláslehetőségeket, így sokan innen értesülve maguk keresik fel a szervezetet. A munkavállalók határozatlan idejű munkaszerződéssel dolgoznak, ami biztosítja számukra a nyugdíjjogosultságot, a szabadságot és társadalombiztosítást, valamint a stabil és hosszú távú foglalkoztatást. Akik az alapítvány műhelyében dolgoznak, mind olyan munkahelyről kerültek oda, ahol rendkívüli módon ki voltak szolgáltatva és túlhajszolták őket alacsony bérezés ellenében, vagy épp nem is jutottak munkalehetőséghez. Másrészről, amennyiben mégis sikerült elhelyezkedniük olyan helyen, amely megváltozott munkaképességűeket vagy fogyatékosokat volt hivatva foglalkoztatni, a munkáltatók rendszerint nem tartották szem előtt a rehabilitációs jellegű munkavégzés fontosságát, így végeredményben nem töltötték be funkciójukat, amivel tovább növelték a marginalizáció problémáját.

Az alapítvány elsősorban azokat az embereket fogadja be, akik felismerik, hogy megváltozott munkaképességük miatt különleges foglalkoztatási formákra van szükségük és hajlandók tenni magukért, illetve hajlandók részt venni az alapítvány munkájában. Sokan, akik a Munkaügyi Központon keresztül jutnak a lehetőséghez, mindössze az igazolás miatt vesznek részt néhány alkalommal a munkában és rövid időn belül lemorzsolódnak. A többség azonban megbecsüli a számára nyújtott lehetőséget és van olyan munkavállaló, aki már több, mint 22 éve dolgozik a szervezetnél, ami a stabil közösségi környezet és a Retextil által nyújtott támogatás sikerét tükrözi.

A közösségi alkotótevékenységek nemcsak rehabilitációs módszert kínálnak, hanem egyfajta „közösségi terápiaként” is működnek. A Retextil által létrehozott közösségi tér lehetőséget ad a tagoknak, hogy megosszák egymással problémáikat, fájdalmaikat, és támogassák egymást a fejlődés, gyógyulás során. A mindennapi munkán túlmenően

szerdánként nagycsoportos foglalkozást tartanak. Ilyenkor az operatív, munkával kapcsolatos kérdéseket mellett, a személyes, lelki problémáikat is be tudják vinni. Megosztják egymással örömeiket ugyanúgy, mint fájdalmaikat. Ez egy nagyon bensőséges, intim viszonyokon alapuló sorsközösséget eredményez. Itt senki sem választja a másikat. Meg kell tanulniuk elfogadni egymás különbözőségeit, meg kell ismerniük, és meg kell szeretniük a másik embert. Egyik legfontosabb feladatuk gyakorolni szociális kapcsolataik működtetését. Ez a szociális integrációs modell erősíti a közösségi kötelékeket, valamint segíti az egyéneket abban, hogy ne csak munkavállalóként, hanem a közösség értékes tagjaként is értelmezni tudják magukat. A műhely hétköznapjai -Angéla szavaival élve-, olyanok, mint egy törzsi közösség élete. Mindenki ismeri a másikat, és mindenki szerepe fontos a mindennapi működésében. A körülbelül 30-35 fős csapatban a munka és az egyéni sorsok szorosan összefonódnak, és mindenki hozzájárul a közös célhoz, legyen szóalkotásról, problémamegoldásról vagy éppen egymás támogatásáról. Angéla szerint ez a közösség nemcsak egy munkahely, hanem egy olyan hely, ahol az emberek egymásért és egymásból élnek.

A közösség támogatóerejének egyik felemelő példája Laci története, aki 54 éves, egész életét állami gondozásban töltötte és 20 éve dolgozik a Retextilnél. Mozgássérültként 18 évesen egy idősek otthonába került, ahol több évtizedet élt, egészen ez év tavaszáig, amikor is támogatott lakhatást biztosító intézménybe költözhetett. A Retextil közössége nemcsak munkát adott neki, hanem lehetőséget arra, hogy sportoljon; kerekesszékesként egy kosárlabda csapatban játszik, de ami még talán ennél lényegesebb, a közösségen belül párt is talált magának. Laci története jól mutatja, hogy a megfelelő közösség és támogatás új esélyt jelenthet egy teljesebb életre. Az alábbi képek az alapítvány műhelyében készültek és annak Facebook fiókjából lettek letöltve.

1. Retextil műhelymunka

Forrás: https://www.facebook.com/retextilpecs, fotó: Tóth Zsófia

A Retextil innovatív technológiai megközelítése és terápiás jellege

Angéla olyan egyedülálló textiltechnológiai megoldásokat fejlesztett ki, ami új lehetőségeket teremtett az újrahasznosításban. A használt ruhák szétvágása során keletkezett csíkok, szálak felhasználásakor olyan technikákat használ, amelyek klasszikus textilművészeti módszerek átdolgozásából születettek, különleges eszközök, gépek használata nélkül, kézműves technikákat alkalmazva. Kísérletezni kezdett a használt textíliák szövésével, fonásával, horgolásával és kötésével, sodrásával és csomózásával. Ezek a technikák mind a hagyományos textilkészítés alapjaira építenek, ugyanakkor alkalmazkodnak a rendelkezésre álló, korlátozott mennyiségű és minőségű alapanyagokhoz, új irányokat nyitva meg az alkotásban.

Az innováció egyik lényegi eleme, hogy a tárgyak és alkotások készítése során az alapanyagokhoz igazítják a tervezést, figyelembe véve azok korlátait -így például a különböző hosszúságú és színű szálakat-, ezzel is csökkentve a hulladék mennyiségét. A klasszikus textiltechnológiák síkbeli megközelítésétől eltérően a Retextil „képes térben gondolkodni”. Ez a léptékváltás az újrafeldolgozott, sodrott szálak használatával vált lehetővé, és ez teremtette meg a lehetőségét, hogy a hagyományos technikák új értelmezése szülessen meg, melyre az alábbi képen láthatunk csodálatos példát. Mindkét fotón Thiesz Angéla Fészekraj című térhorgolását látjuk. Az első fotón eredeti rendeltetési helyén az Ozora Fesztiválon, színpadi világítástechnikai és díszítő elemként, a második fotón pedig már a Ludwig Múzeum Fordított Tárgyak kiállításán, ami 2024 szeptember 6. és november 24. között volt látogatható.

A Fészekraj Ludwig Múzeumba kerülése egy váratlan fordulat eredményént valósult meg. Angéla eredetileg az Ozorai Fesztiválra tervezte ezt a munkáját és éppen bontásra készítette elő, amikor a legnagyobb kortárs múzeum kurátora meglátta. Az alkotás annyira lenyűgözte, hogy kérte, napolják el a lebontást, és állítsák ki a Fészekrajt a Ludwig Múzeumban.

2. Fészekraj térhorgolás az Ozora fesztiválon és a Ludwig Múzeumban
Forrás: https://www.facebook.com/retextilpecs

Angéla maga sem gondolta volna, hogy egy szabadtéri fesztiválra tervezett mű ilyen hatásosan tud megjelenni egy galériában, de az installáció végül óriási sikert aratott.
Az újrahasznosított alapanyagból készült tárgyak előállítása lényegesen több időt és erőfeszítést igényel, mint az új alapanyagokból készült tárgyaké. Ennek oka, hogy a kiindulási termék eredeti állapotában nem felel meg az új funkciónak, így a feldolgozás során át kell alakítani azt. Ez az átalakítási folyamat – a „re” -dolog, vagyis az újrateremtés mozzanata – nemcsak a tárgyakban, hanem az alkotási folyamatban résztvevők belső világában is jelentős változásokat eredményezhet. Az újrahasznosítás folyamata kettős rendteremtést tesz lehetővé. A külső környezet, vagy adott esetben egy darab textil átgondolt és tudatos átalakítása során belső, lelki

átstrukturálódás is megvalósulhat. Ez a mechanizmust terápiás hatású, mivel a résztvevők számára az újrateremtés folyamata egyfajta szimbolikus megújulást képvisel. Az anyagok feldolgozása és átalakítása során az egyénnek lehetősége nyílik az elmélyült, meditatív tevékenységre, amely elősegíti az önreflexiót és a belső harmónia kialakulását, helyreállását.
Az újrahasznosítási folyamat terápiás jellegét a következő elemek nyújtják:

- Ez egy célorientált alkotási folyamat, melyben az új tárgy létrehozása strukturált feladatot jelent, melyhez szükséges a koncentrált figyelem és az így elért eredmény növeli az énhatékonyság érzetét.
- A rendteremtés szimbolikája. Az anyagok újratervezése és -hasznosítása, a régi darabok átalakítása szép metaforája az élet helyreállításának és szükségszerű újjászervezésének, mely különösen fontos azok számára, akik pszichés zavarokkal küzdenek.
- Az újrahasznosítás fenntarthatósági aspektusa mostanában az egyik leglényegesebb szempont. A klímaszorongás sokak számára jelent gondot és egy ilyesfajta tevékenység megerősítést nyújt abban, hogy az egyén szintjén is képes bárki hozzájárulni a legégetőbb globális problémák kezeléséhez. Egyidejűleg segít a szorongás oldásában és az önértékelés növelésében.
- Mivel a folyamat közösségi környezetben zajlik a társas támogatás és a sorstársakkal való együttműködés további terápiás előnyökkel jár.

Az újrahasznosítás a Retextil filozófiájában nem pusztán az adott helyzetből fakadó kényszer, hanem kreatív lehetőség, amely így az innováció katalizátoraként működik. Az alkotásban résztvevőknek a meglévő anyagok keretein belül kell új lehetőségeket találniuk, ami által a folyamat rendkívül rugalmassá és adaptívvá válik.

A Retextil által előállított termékek

A Retextil webshopjában különböző technológiákkal, maradék anyagokból készült kézműves termékek kaphatók. Az olyan apró tárgyak, mint a horgolt telefontokok, táskák, tárcák, sapkák és gombokból készült ékszerek mellett nagyobb darabokat is találunk. A ruházati kiegészítők között az egyik legkelendőbbek a színpompás poncsók, melyek stílusos és praktikus viseletként ötvözik az esztétikumot és a funkcionalitást. Lakberendezési kiegészítőik között találunk dísz- és meditációs párnákat, illetve szőnyegeket, melyek mérete, anyaga és megmunkálásuk technikája az adott funkcióhoz igazodik. Készítenek faliszőnyegeket, futószőnyegeket és egyéb kárpitokat. Egyik kiemelt termékük a Csipkehinta, mely egy 15 éves fejlesztés eredménye. Egyszerre pihenőhely, fejlesztő-eszköz és élettér, amely megtestesíti a csipkehorgolás hagyományát és az újrahasznosítás modern szemléletét. A csipkehinta néhány egyéb más termékkel az alábbi képeken látható.

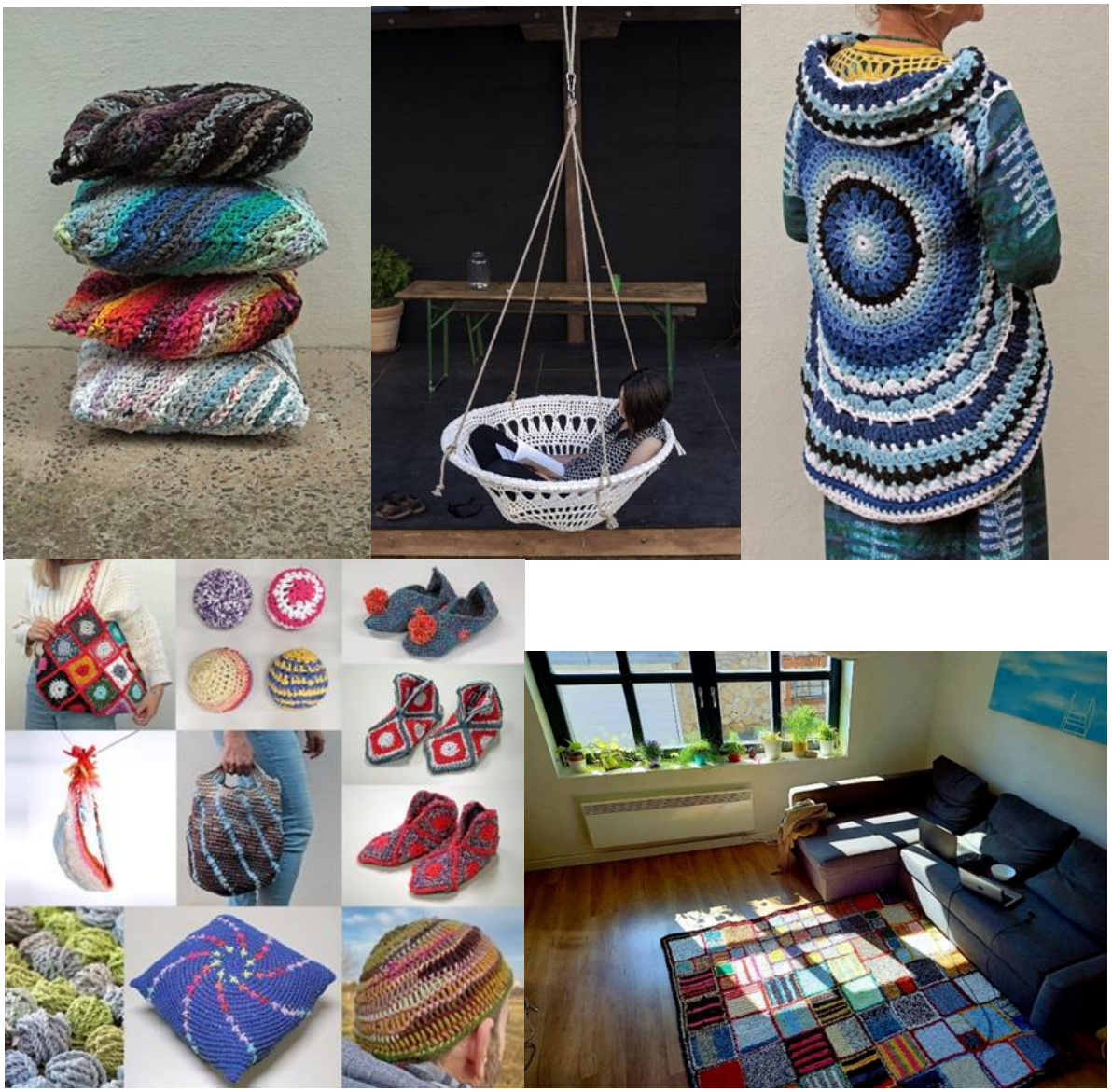

3. A Retextil kínálatában szereplő termékek
Forrás: https://www.facebook.com/retextilpecs, fotó: Kupás Péter, Szabó Dorka

Lakberendezési és ruházati darabokon kívül művészeti installációk megvalósítását is vállalják. Legnagyobb projektjük az Ozora Fesztivál nagyszínpadának és egyéb térbeli megjelenéseinek látványos kialakítása, melyet eddig hét alkalommal terveztek és valósítottak meg és amelyből származó bevétel nagyban hozzájárul a szervezet működőképességének fenntartásához. Az alábbi képek az Ozora fesztiválon készültek és jól szemléltetik a munka hatalmas volumene mellett azt a különleges hangulatot, melyet ezek az installációk képesek kialakítani.

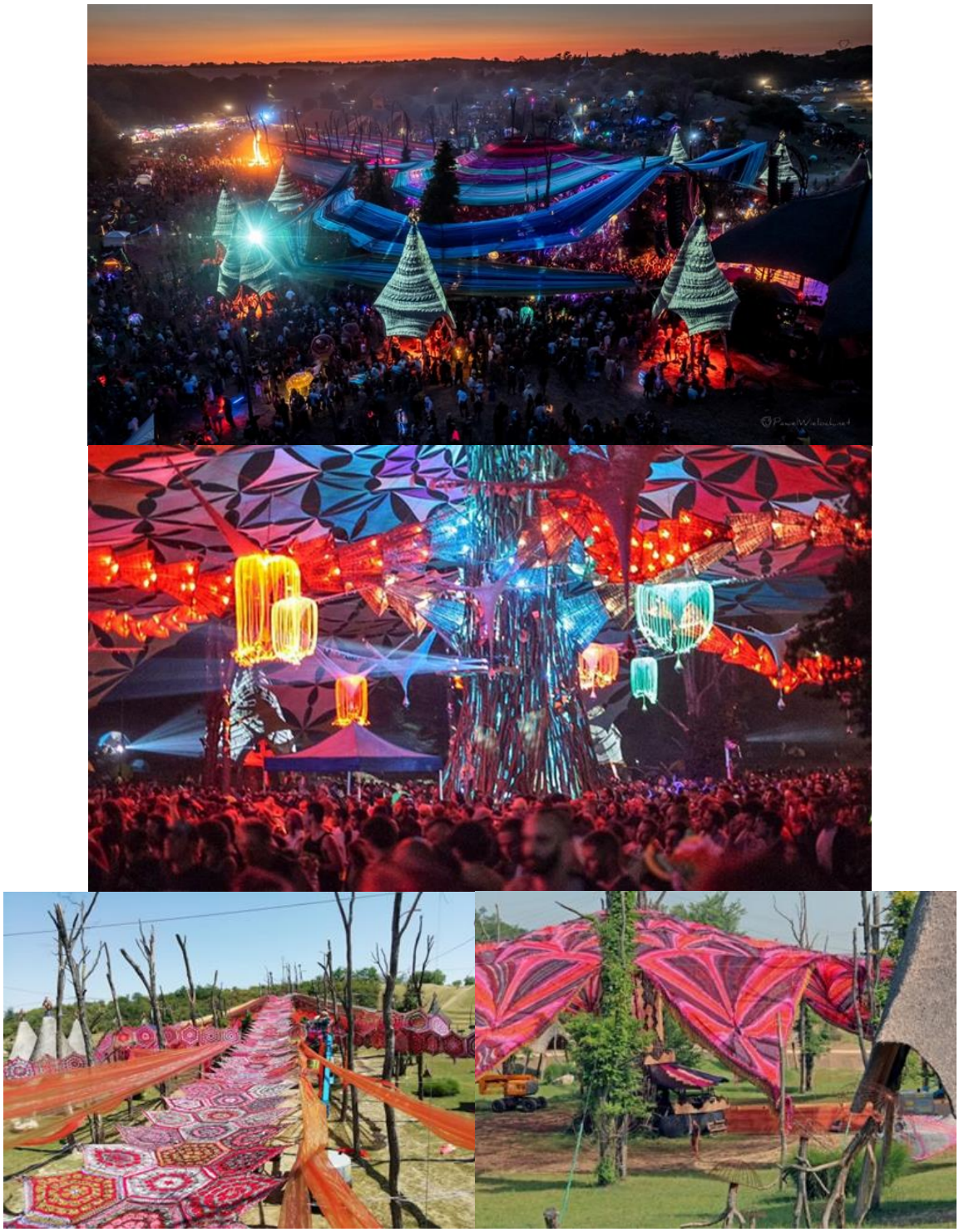

4. Retextil installációk az Ozora fesztiválon
Forrás: Ozora Festival official | Igar | Facebook, fotó: Peták Boldizsár, Kupás Péter

A fotókon szereplő darabok a Retextil műhelyéből kerültek ki és mindegyik többféle funkciót lát el a világítástechnikai eszköztől az árnyékolón keresztül a sátrakig, térelválasztókig.
Másik nagyobb volumenű munkájuk a pécsi Szabadkikötő, mint befogadó közösségi tér játszóterének kialakítása. A projekt különleges személyes vonatkozása, hogy Angéla gyermekei is aktívan részt vettek benne, így a munka egyszerre vált közösségi és családi élménnyé.

A Retextil működési környezete

A Retextil működésének sikerét nagy mértékben befolyásolják a kormányzati döntések, a helyi önkormányzat, az itt működő civil szervezetek, oktatási intézmények és vállalkozások támogatásai. Ezek biztosíthatják a fenntarthatóságot, és lehetőséget adhatnak a projekt kiterjesztésére. A hálózatosodás elve különösen hangsúlyos, hiszen az ilyen kapcsolatok teszik lehetővé a tapasztalatcserét a tudás és az erőforrások megosztását. A Retextil működési környezete egyedi, hiszen egyszerre nyújt szociális és környezeti válaszokat, ugyanakkor jelentős kihívásokkal is szembesül; a bürokratikus keretrendszer és a forráshiány komolyan korlátozzák a működést. 25 év munkájával tartanak ott, hogy vért izzadva ugyan, de képesek kitermelni a működési költségeket. Ez azért is nagy probléma, mert Baranya vármegyében hozzávetőlegesen 30.000 megváltozott munkaképességű és fogyatékkal élő ember él, akik segítségre szorulnak. A jelenleg működő ellátórendszer nem képes megbirkózni a feladattal és nincsenek jól kialakított módszerek a társadalom peremére szorult emberek visszailleszkedésének támogatására. A kilencvenes évek végén és a kétezres évek elején még létezett egy világos folyamat arra, hogy civilként hogyan lehet jobbá tenni a világot, ami mára azonban megszűnt. Angéla elmondása szerint, ha kétszer annyi embert tudna foglalkoztatni, az is elenyésző lenne ahhoz képest, mennyien keresik fel nap, mint nap.

A különböző Uniós és hazai kormányzati döntések mentén, a folyamatosan változó működési környezet a legnagyobb probléma. Amíg lehetett, Európai Uniós felnőttképzési programokban vettek részt. Dolgoztak a Grundtvig programban, amely 2000 és 2013 között az EU élethosszig tartó tanulási programjának része volt és a felnőttoktatás minőségének javítását, a szervezetek közötti nemzetközi együttműködést, valamint a szociális befogadást támogatta. Ebben az időben sok külföldi tanítványuk volt; tanárok, szociális munkások, terapeuták, akik szerették volna elsajátítani és hazavinni a Retextil egyedülálló módszereit, tudását.

Korábban rendszeresen vettek részt formális oktatási keretek között a Pécsi Tudományegyetem (PTE) több karával is együttműködve kurzusok szervezésében. A PTE Művészeti Karának textiltervező szakos hallgatóival rendkívül inspiráló volt a közös munka és számos izgalmas alkotás született, ugyanakkor a műhelyben készült darabokat az egyetem szabályai miatt nem lehetett hivatalosan bemutatni az intézmény falain belül. A Közgazdaságtudományi Karral szintén terveztek együttműködést, de a közgazdászok által meghatározott hatékonysági elvárások nem voltak összeegyeztethetők a Retextil közösségi és kézműves alapú működési modelljével. A Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszékéről is érkeztek magyar és külföldi hallgatók is, akik gyakorlati tapasztalatokat szereztek a Retextilnél, sajnos azonban ez az együttműködés sem bizonyult tartósnak. A Retextil leghosszabb együttműködése a PTE Műszaki és Informatikai Karával valósult meg, a Solar Decathlon programban való közös részvétellel. Ez egy egyetemek közötti, nemzetközi innovációs verseny, amely az energiatudatos építészetre, fenntarthatóságra és innovatív megoldásokra helyezi a hangsúlyt, így a Retextil egyedi újrahasznosítási technológiái és közösségi szemlélete szervesen illeszkedett a verseny célkitűzéseihez, megmutatva, hogyan kapcsolódhat össze a fenntarthatóság, a design és az innováció, valamint társadalmi szinten az egyetem és a civil szféra. Mára azonban PTE-val való párbeszéd és a különböző szintű együttműködések megszűntek, ami nagymértékben behatárolja a Retextil birtokában lévő tudás átadását és szélesebb körben való terjesztését.

Az egyetem által nyújtott szűkös lehetőségeken kívül, a tágabb közösségi együttműködések szintjén sem sokkal jobb a helyzet. A rehabilitációs tanúsítvány által megengedett tevékenységek köre egyre szűkül. Azelőtt az alapítványban dolgozóknak lehetősége volt együtt, szervezett formában, különböző helyszíneken tanítani. Fesztiválokra, művelődési házakba jártak workshop-ot tartani, ahova Angélát mindig elkísérte néhány ott dolgozó kolléga és együtt tanították az érdeklődőket. Ez, a módszer egyfajta kivezetését

jelentette a világba, a résztvevőknek volt alkalmuk feloldódni, majd részt tudtak venni a performansz jelleget öltő tevékenységben. Ma már ezt nem tehetik meg. Az érvényben lévő szabályozás nem engedi, hogy az alapítvány a saját területén kívül, szervezett formában lépjen fel. Másrészt, a bürokratikus beszűkülés azt is tiltja, hogy az alapítvány területén külső embereket fogadjanak.

Amint látható, a Retextil alapítvány működése során számos kihívással néz szembe. Ezek közül legjelentősebbek a különböző szabályozások és a nem piaci alapon történő működésből fakadó nehézségek. A bürokratikus keretek korlátozzák a szervezet fejlődési lehetőségeit a foglalkoztatás és az ahhoz kapcsolódó egyéb tevékenységek, például tudásátadás terén. A problémák másik forrása, hogy termékeik előállítása szinte teljes mértékben kézi munkára épül, amelyet nem lehet a piaci elvárásoknak megfelelő hatékonyságra optimalizálni. A jelenlegi működési modell leginkább a szociális támogatásokra és a fenntarthatóság jegyében készült termékek iránti elkötelezett keresletre támaszkodik, amit kiegészít legnagyobb megrendelőjük, az Ozora Fesztivál által biztosított bevétel. Termékeik ára – például a poncsóké, melyek 2-3 hónap alatt készülnek el – nem tükrözi a befektetett munkát, ami nehezíti a fenntartható üzleti modell kialakítását.

A Retextil hosszú távú fenntarthatósága érdekében szükség lenne egy stabilabb szociális támogatási rendszerre, amely lehetővé tenné, hogy a megváltozott munkaképességű és fogyatékkal élő munkavállalók rendszeres munkához és jövedelemhez jussanak. Emellett az is fontos lenne, hogy találjon olyan partnert, amely elősegíti termékei szélesebb piacokon való megjelenését, biztosítva a szükséges anyagi bázist.

A Retextil jövőképe

A Retextil hosszú távú tervei között szerepel a projekt bővítése, az innováció további finomítása és nemzetközi hálózatokhoz való csatlakozás. A projekt célja, hogy még több emberhez eljusson, miközben megőrzi fenntartható és környezettudatos alapelveit. A Retextil jövőbeli céljai között szerepel, hogy szélesebb körben ismertté váljanak mind a hazai, mind a nemzetközi színtéren. A szervezet törekszik arra, hogy termékeinek piaci értékét növelje, és hogy az alkotóműhely, mint terápiás közösségi modell más közösségek számára is átadható legyen. Az innovációs tudásanyag megosztásával a Retextil lehetőséget biztosít arra, hogy az újrahasznosítás nemcsak technikai, hanem társadalmi értékkel is bírjon, hozzájárulva a fenntartható fejlődéshez és a társadalmi vállalkozások támogatásához. Ennek eléréséhez szükséges, hogy a szervezet szorosabb kapcsolatot alakítson ki különböző oktatási intézményekkel és más civil szervezetekkel, így biztosítva a jövőbeli fejlődést és a társadalmi hatások fenntartását.

Angéla a Retextil jövőjét némi bizonytalansággal vegyes bizakodással szemléli. Úgy véli, mivel a szervezet mögött több, mint húsz év tapasztalata áll ez biztosíték a további működés sikerére és az internet és digitalizáció korában nem kell attól tartania, hogy az általa felhalmozott tudásanyag elvész. Ugyanakkor tisztában van azzal is, hogy egy olyan kulcsember, mint ő maga, aktív részvétele elengedhetetlen a célok elérése érdekében. Optimista beállítottsága révén hisz abban, hogy a közösség képes összetartani magát, de azt is látja, hogy külső a környezeti, valamint a személyes és szervezeti kapacitások korlátai által képviselt problémák még megoldásra várnak.

DOI: 10.13140/RG.2.2.15693.96485

Vidák Gábor

SÁRKERESZTÚR ONLINE - PROMOTING DIGITAL SWITCHOVER IN A DISADVANTAGED MUNICIPALITY DURING COVID-19

Absztrakt

A koronavírus világjárvány hatására egy bizonyos időre a világ számos országában, köztük Magyarországon is bezártak az iskolák és/vagy átálltak a digitális munkarendre, távoktatásra a fertőzésveszély csökkentése érdekében. A COVID-19 fertőzés által teremtett helyzet arra ösztönözhette a társadalom tagjait, hogy átértékeljék a megszokott, hagyományos társadalmi mechanizmusokat, működésmódokat és benne a saját szerepüket is. A koronavírus miatti iskolabezárások tovább növelték az oktatási egyenlőtlenségeket Magyarországon, továbbá a hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók digitális oktatása újabb kihívások elé helyezte a közoktatást a koronavírus okozta iskolabezárás idején. A szegregált élethelyzetek felszámolására a 2013-2020-as európai uniós programozási időszakban az EFOP-1.6.2. konstrukció biztosított forrásokat a kistelepülések számára. A program a településeken komplex beavatkozási rendszer által adott lehetőséget a helyi szükséglet-alapú fejlesztésekre. A programok sikerének egyik kulcsa a helyi együttműködések kialakítása és működtetése, a települési önkormányzatok és civil szervezetek összefogása és kezdeményezése volt. A vírushelyzet rávilágított arra a tényre, hogy Sárkeresztúron a szegregátumok területén élő emberek többségének alapvető eszközbeli hiányaik vannak, amik nagymértékben akadályozzák a digitális oktatás, vagy digitális munkavégzés lehetőségét, ezáltal a lemaradás és hátrányok tovább halmozódnak. Az önkormányzat, valamint segítő civil szervezetek összefogásával Sárkeresztúron kiépítésre került a település több pontján (főként a szegregátum területén) szélessávú WI-FI pont, ami úgy került kialakításra, hogy a lehető legtöbb háztartáshoz eljussanak. Az EFOP-1.6.2 projekt keretében a vírushelyzet miatti szerződésmódosítás eredményeként lehetőség volt a célcsoport számára laptopokat biztosítani, amit felajánlásokból, adományokból tovább bővítettek, ezzel csökkentve a hátrányok növekedését.

Kulcsszavak
hátrányos helyzet, COVID-19, digitális oktatás, szegregátum, civil kezdeményezés, alulról jövő kezdeményezés

Abstract

The COVID-19 pandemic led to the closure of schools and/or the transition to a digital working schedule and distance education in several countries, including Hungary, to reduce the risk of infection. The situation created by COVID-19 may have encouraged members of society to reassess traditional social mechanisms, modes of operation, and their roles within them. School closures due to the coronavirus further increased educational inequalities in Hungary. Additionally, the digital education of disadvantaged and multiply disadvantaged students posed new challenges for public education during the pandemic.

To address segregated living conditions, the EFOP-1.6.2 program provided resources for small settlements during the European Union's 2013–2020 programming period. The program offered opportunities for local needs-based development through a comprehensive

intervention system. One key to the program's success was the formation and operation of local collaborations, as well as the joint initiatives of municipal governments and civil organizations.

The pandemic highlighted that most people living in segregated areas in Sárkeresztúr lack basic tools, which significantly hinders the possibility of digital education or remote work. This, in turn, further accumulates disadvantages. Through the cooperation of the local government and civil organizations, broadband Wi-Fi points were established in several areas of Sárkeresztúr (primarily in the segregated area) in such a way that they reached as many households as possible. As a result of modifications to the EFOP-1.6.2 project contract due to the pandemic, it became possible to provide laptops to the target group, which were supplemented by donations, thereby reducing the accumulation of disadvantages.

Keywords
disadvantaged groups, COVID-19, digital education, segregation, civil initiative, grassroots initiative, social innovation

Introduction

The COVID-19 pandemic not only led to a health crisis but also resulted in a significant social and educational crisis. The pandemic-induced shift to digital education particularly highlighted the deepening of social inequalities, especially among disadvantaged students (Csurgó; Kovách, 2023). In Hungary, the availability and effectiveness of digital education were extremely low among those living in rural areas and segregated communities.

The "Elimination of Segregated Living Conditions in Sárkeresztúr" project aimed to reduce social inequalities, but the COVID-19 crisis brought new challenges and rearrangements in both the programs and the lives of the affected youth.

This study examines the educational opportunities of disadvantaged youth living in Sárkeresztúr and the effects of introducing online education. The research aims to demonstrate the extent to which digital education has intensified educational inequalities and what impact it has had on the integration of the target group. The analysis is based on an interview with the project manager, relevant academic sources, and statistical data.

The central question of the study is: What challenges did local youth and the institutions supporting them face during the COVID-19 pandemic? Special attention is given to the lack of access to technological tools, the difficulties of digital education, and the long-term consequences of these factors. The results of the research may contribute to the design of more effective future interventions, especially in improving the educational and social opportunities of segregated communities.

In this study, I also attempt to present how a grassroots initiative can assist disadvantaged youth in participating in the education system during the pandemic and work to eliminate the obstacles to their participation. The study outlines the problems affecting the settlement, describes the situation of the community and its residents, and reviews previously implemented inclusion programs. Additionally, the socio-geographical and statistical characteristics of the settlement are introduced, alongside the circumstances of interactions during the COVID-19 pandemic, the actors involved in the initiative, and the strategies implemented. Finally, the study addresses the impacts of the project implemented in the settlement. The study draws on the results of surveys related to the EFOP-1.6.2 project (Community Intervention Plan, Feasibility Study) and responses from an interview with the former project manager working on the project.

Problem Statement and Objectives

The COVID-19 pandemic deeply affected social relationships, the distribution of resources, and the basic functioning of community life, particularly in disadvantaged settlements. The pandemic disrupted traditional education in an unprecedented manner, forcing institutions to swiftly transition to remote learning while students simultaneously faced social and psychological challenges (Sir John, 2020). The global crisis revealed the importance of local-level initiatives and grassroots collaborations. The struggles of smaller settlements like Sárkeresztúr reflect the complexity of challenges brought about by the pandemic: deficiencies in social and infrastructural conditions, disruptions in information flow, and limited access to essential services became everyday problems.

This study centers on how a small settlement can respond to crisis situations generated by the pandemic. The research focuses on the tools of community collaboration and civil society mobilization, which contribute to strengthening local cohesion and establishing the foundations for social sustainability.

The primary goal is to identify the tools of community social work, particularly in the areas of crisis intervention, improving the flow of information, and promoting community collaboration. Based on the lessons of the pandemic, the application of these methods is essential to enhance the resilience of local communities. Another goal is to analyze the functioning and dynamics of local social networks, including forms of cooperation between municipal governments, civil organizations, and community actors. Such networks are crucial in crisis management and play a significant role in ensuring long-term community sustainability.

The research places special emphasis on the development of long-term solutions and their sustainability. The goal is to define strategies that are not only capable of mitigating the effects of the crisis but can also be integrated into the community's everyday practices, ensuring the preservation of social cohesion and democratic participation beyond the pandemic.

To achieve these goals, the research emphasizes the role of grassroots initiatives. Such initiatives can not only bring innovative solutions to light but also mobilize community resources and strengthen local identity. The issue of sustainability extends not only to economic dimensions but also to the long-term integrity of the social fabric, which is vital for community renewal.

The Social Relevance of the Research

This case study not only explores the situation in Sárkeresztúr but also allows for drawing general conclusions about contemporary community and societal conditions and the role of social work in the context of disadvantaged settlements. The goal of the research is to provide practical insights while contributing to the professional discourse on community-based territorial work.

Sárkeresztúr is a village located in the Sárbogárd district with a population of 2,519, where, according to 2022 data from the Hungarian Central Statistical Office (KSH), 16% of residents identified as Roma. In recent years, several inclusion programs have been implemented here, among which the EFOP-1.6.2 initiative, carried out between 2018 and 2021, stands out.[53] During the preparation of the program, the local government conducted a needs assessment among residents of the segregated area, involving qualitative data collection and questionnaire surveys. In April 2017, qualitative data collection took place, followed by a questionnaire survey in May 2017 to support the development of required programs based on

[53] The EFOP-1.6.2 project aimed at the eradication of segregated living situations through a complex intervention strategy.

the identified needs. The research revealed numerous social problems in the settlement, requiring immediate interventions to prevent further deterioration. This study utilizes the results of these investigations and illustrates the social conditions of the settlement's residents with the collected data.

The selection of the intervention area under the EFOP-1.6.2 program was influenced by the experiences of previous projects and the severity of territorial problems. Based on the situation assessment, the second segregated area was chosen as the intervention site.[54] According to the 2011 Central Statistical Office (KSH) census, the segregation index for this area (the proportion of those with at most primary education and no regular income among the working-age population) exceeded 35%, with a population of over 50 residents.

During the 2013–2020 European Union programming period, the EFOP-1.6.2 program provided resources for small settlements to address and eliminate segregated living conditions. The program offered opportunities for local, needs-based developments through a complex intervention system. A key to the success of the program was fostering local collaborations and initiatives, including cooperation between municipal governments and civil organizations (Kocsis, 2022). The project implemented in Sárkeresztúr between 2018 and 2021 primarily supported residents of the second segregated area.

The target group of the project included disadvantaged and multiply disadvantaged individuals and families aged 16–54. Individual development plans were created for the participants, who received tailored support during the project period. They also participated in health and development programs as well as training sessions.[55] Data indicate that the standard of living for families in the segregated areas—and the settlement as a whole—lags significantly behind that of the majority society.

Based on the aforementioned data, Sárkeresztúr can be classified as a disadvantaged settlement for multiple reasons. The preceding projects implemented in the settlement and its segregated areas aimed to address current problems. The EFOP-1.6.2 initiative was a complex intervention addressing not only housing conditions but also the educational and labor market situations of the target group. However, an unforeseen external factor (COVID-19) presented new challenges for the main applicant and implementers. The pandemic restricted personal meetings and community programs while forcing both project professionals and the target group, along with their families, into a digital operational mode. Addressing this situation required swift and immediate intervention, which the local government could not manage alone.

The case study highlights how locally designed programs can facilitate the social and economic integration of disadvantaged settlements while emphasizing the importance of local cooperation.

Literature Review

According to the Central Statistical Office (KSH) database, in 709 settlements in the country[56], a total of 1,384, mainly Roma settlements and backward parts of settlements embedded in the settlement fabric, in which 2.8 % of the country's population. In these places there is a combination of severe unemployment, social and health problems, access to services, and social exclusion. difficulties in accessing services, including education. Deprivation and the intergenerational transmission of deprivation from one generation to the next, both for the

[54] During the preparation of the project, there was a dilemma in the selection of the action area to be targeted by their grant application. In the previously implemented TÁMOP-5.3.6, two action areas were identified: 1. Kossuth: The area bounded and occupied by Kossuth Lajos, Rákóczi and Fő streets; 2. Béke: The area bounded and occupied by Május 1, Rózsa, Alkotmány, Damjanich, Nyárfa, Bem, Nefelejcs, Petőfi, Szent István, Béke and 490th streets.

[55] Call for proposals, EFOP-1.6.2-16 Tackling segregated living situations through complex programmes (ESF)

[56] https://www.ksh.hu/teruletiatlasz_telepulesi_szint_alatt

disadvantaged communities themselves cannot prevent this on their own, so external intervention (Ladányi, 2007).

Defining Disadvantage: Problems and Social Challenges

The issue of social disadvantage is understood in the literature as a phenomenon that amplifies inequalities in the social, educational, and economic domains. Defining and applying the concept accurately is particularly important for achieving equality and reducing discrimination (Varga, 2013). The Hungarian legal framework and international approaches highlight the multidimensional aspects that are fundamental to supporting disadvantaged groups.

According to the Hungarian Public Education Act (Act XXXI of 1997), disadvantaged children are defined as those whose parents have low educational attainment, are long-term unemployed, or live in unfavorable housing conditions. The accumulation of these factors further narrows the group classified as disadvantaged (Varga, 2014). The definition of disadvantaged children prioritizes compounded disadvantages, leading to a more precise categorization (Levitas et al., 2007).

Internationally, the multidimensional approach to social exclusion is widely recognized. Levitas and his colleagues describe social exclusion as characterized by a lack of access to material resources, rights, and services, as well as restrictions on individuals' social participation. This approach emphasizes the importance of equal access to rights and social cohesion (Levitas et al., 2007). The World Bank (2013) posits that analyses of social integration and exclusion must address the underlying causes of poverty and deprivation. These include educational deficiencies, limited labor market participation, poor health, or residential segregation, often interconnected dimensions. Furthermore, policy measures targeting only one aspect, such as improving access to education, are unlikely to overcome the effects of other social factors.

Social Challenges: Education and Digital Inequalities

Despite legal changes in recent years, several practical issues persist. Responsibilities shifted to the child protection system impose administrative burdens while local resources remain insufficient (Varga, 2013). For instance, the annual parental declaration requirement may hinder the identification of multiply disadvantaged children, exacerbating inequalities (Levitas et al., 2007).

Educational inequalities were particularly exacerbated during the COVID-19 pandemic, when the shift to digital education posed new challenges. According to Kende, Messing, and Fejes (2021), many disadvantaged students lacked the necessary digital devices or internet access, significantly limiting their participation. Hermann (2020) found that 20% of Hungarian students could not participate in online education at all.

Moreover, the quality of education for disadvantaged students further declined due to the limited resources of schools and the increased workload of teachers (Kende et al., 2021). These challenges have long-term implications for the labor market prospects of disadvantaged groups.

Reducing inequalities requires an integrated approach that aligns educational, social, and economic systems. Improving digital infrastructure and supporting teachers and parents in developing digital competencies is urgently needed (Levitas et al., 2007; Kende et al., 2021). Additionally, expanding local community programs aimed at reducing segregation and strengthening cohesion is essential (Varga, 2013).

The Pandemic and Digital Education for Disadvantaged Youth

The global impact of the COVID-19 pandemic fundamentally reshaped educational systems, particularly disadvantaging groups already facing significant social and economic challenges. The sudden introduction of digital education not only opened up opportunities for educational innovation but also deepened social inequalities, especially among disadvantaged students (Lannert, 2022). The literature extensively examines various aspects of digital inequalities, including access, usage, and effectiveness gaps. Werner (2023) highlights that the lack of ICT tools and internet connectivity posed significant barriers for communities in deep poverty, particularly in rural areas. Fekete and Porkoláb (2020) found that the lack of digital skills among teachers and students further exacerbated the effectiveness issues in education.

Hungarian experiences illustrate these challenges vividly. According to Huszti (2021), a significant proportion of multiply disadvantaged students lacked basic digital devices, fundamentally limiting their ability to participate in learning processes. Despite state and civil initiatives, the absence of essential infrastructure remained a widespread problem. Lannert (2022) found that teachers also lacked adequate preparation for digital education, which further worsened the situation for socially vulnerable students. Only a small proportion of educators felt sufficiently equipped to use digital tools, posing a major constraint to the quality of teaching.

The roles of teachers and parents also became central to the success of digital education. The lack of parental support and the difficulty of creating a conducive learning environment further increased students' educational disadvantages (Fekete and Porkoláb, 2020). The social and economic background of students significantly influenced their ability to adapt to digital learning.

However, these challenges also revealed that proper application of digital technologies could provide opportunities to increase equality. The literature suggests that successful digital education requires improved infrastructure, strengthened teacher training, and the involvement of students and parents in developing digital competencies (Werner, 2023; Lannert, 2022).

The Role of Local Resources, Civil Initiatives, and Grassroots Actions in Social Inclusion

The role of local resources and civil initiatives is increasingly vital for social inclusion, especially in disadvantaged communities. Hungarian experiences demonstrate that local initiatives contribute to improving life chances and play a crucial role in strengthening social cohesion (Boros and Bucher, 2023). Civil organizations not only provide services but also offer innovative solutions that support the sustainable development of local communities (Bucher, 2010).

Civil organizations play a key role in local development as they possess unique knowledge and social capital indispensable for solving local issues. The nonprofit sector in Southern Transdanubia serves as an example of how grassroots initiatives can contribute to regional development and activate local communities (Bucher, 2010). Decentralization and the principles of subsidiarity support the involvement of civil organizations in solving local problems, which is crucial for sustainable and inclusive development.

The Presence Program serves as a model of grassroots initiatives, focusing on improving the social and economic conditions of disadvantaged communities (Boros and Bucher, 2023). Presence Points within the program provide integrated services and rely on active participation from the local population. These points play a key role in diagnosing local problems and developing solutions, leading to social and economic innovations (Budai, 2022).

The partnership between education and civil organizations has strengthened in recent years, as one of the most important areas of civil initiatives is education, particularly in

supporting disadvantaged students. Kende, Messing, and Fejes (2021) emphasized that during the transition to digital education, civil organizations often played a key role in providing tools and supporting both teachers and students. These organizations not only contributed to the development of digital skills but also maintained connections with local communities, which was crucial for sustaining the learning process during the pandemic (Kende et al., 2021).

Grassroots Innovation and Social Innovation: Definitions, Relationship, and Social Utility

Grassroots innovation and social innovation are complementary paradigms addressing social and environmental challenges through innovative means. Grassroots innovation, as defined by Seyfang and Smith (2007), refers to "networks of activists and organisations generating novel bottom-up solutions for sustainable development; solutions that respond to local situations and the interests and values of the communities involved." It is inherently community-driven and rooted in local contexts, focusing on empowering communities to create sustainable and self-reliant solutions.

Social innovation, on the other hand, encompasses "intentional, targeted recombinations or reconfigurations of social practices attributable to specific actors or groups, aimed at solving societal problems or meeting needs better than established practices" (Howaldt & Schwarz, 2010). While it also seeks transformative change, social innovation often operates on broader scales, including institutional, societal, or policy-driven interventions.

The relationship between these two forms of innovation lies in their shared objective of fostering societal transformation. Grassroots innovation contributes practical, localized insights that enrich the broader discourse of social innovation. Conversely, social innovation provides a theoretical framework and systemic perspective that can scale grassroots efforts (Maldonado-Mariscal, 2023). This symbiotic relationship enables the alignment of localized initiatives with larger systemic shifts, ensuring scalability and sustainability.

The societal utility of these innovations is profound. Grassroots innovation empowers marginalized communities, fostering resilience and agency. Examples include community energy projects or local food systems that address immediate needs while promoting sustainable practices. Social innovation amplifies these efforts by integrating them into broader socio-economic systems, facilitating policy advocacy, resource allocation, and knowledge exchange (Feola & Nunes, 2014). Together, they address complex societal challenges like climate change, inequality, and social exclusion by bridging local and global dynamics.

In conclusion, the interplay between grassroots and social innovation represents a powerful mechanism for achieving sustainable and inclusive societal progress. By leveraging local knowledge and global frameworks, these innovations provide holistic solutions that are both context-sensitive and impactful.

Previous Projects Overview

This chapter aims to provide a comprehensive overview of the efforts made by the municipal government of Sárkeresztúr to promote the community’s development through grant funding in recent years. The municipality placed particular emphasis on improving the infrastructure of educational institutions to enhance the quality and accessibility of education. Additionally, various developmental and after-school programs were implemented to broaden students' learning opportunities and improve their prospects.

Among these efforts was a previously implemented complex settlement program aimed at comprehensively improving the social and economic conditions of the settlement. Sustaining and further developing the achievements of this program is a priority for the municipality, which seeks to secure the necessary resources for the next steps through successful grant

applications. These efforts are expected to contribute to the long-term sustainable development of the settlement and strengthen local community cohesion.

Title	Funding Organization	Summary of the Project	Purpose and Impact	Year and Duration	Amount (HUF)	Target Group
“Better Home” Foundation for Social and Health Care	TÁMOP 3.3.5/A-08/1	Implementation of the After-School Program in Sárkeresztúr.	Reducing school dropout rates and strengthening further education opportunities for disadvantaged or Roma students.	2010–2011	21,995,820	Disadvantaged or Roma students
Expansion of the Aranyalma Kindergarten’s Sárkeresztúr Branch	KDOP 5.1.1-09	Expanding the kindergarten to create a seven-classroom, modern, healthy, and accessible facility.	Renovation of the water block and creation of an administrative unit in the newly built section with three classrooms.	2012–2014	101,600,000	Local kindergarten
“Better Home” Foundation for Social and Health Care	TÁMOP 2.4.5-12/1	Launching a family daycare service at Sárkeresztúr’s “Fairy Shelter.”	Establishing a community space providing a homely atmosphere for both children and parents.	2013–2015	19,758,181	Local families with young children
“Better Home” Foundation for Social and Health Care	TÁMOP 3.3.9.C-12	Capacity expansion of the previously established after-school program.	Enhancing the program to act as a second home, providing opportunities for experiential learning and life skills.	2013–2015	29,999,950	Children attending the after-school program
Comprehensive Settlement Program in Sárkeresztúr	TÁMOP 5.3.6-11/1	Improving the quality of life, community building, and offering complex services to increase social opportunities and respect.	Individual development plans for 145 participants, vocational training, and competence-building programs.	2013–2015	145,615,774	Residents of segregated areas
Innovative Development of the Sárkeresztúr General School	TÁMOP 3.1.4.C-14	Involving general school students in a wide range of programs	IT development and reducing educational disparities among	2015–7 months	12,000,000	General school students

Title	Funding Organization	Summary of the Project	Purpose and Impact	Year and Duration	Amount (HUF)	Target Group
		promoting healthy lifestyles and environmental awareness.	disadvantaged children.			

Table 1: Overview of projects implemented in Sárkeresztúr (Source: Feasibility Study 2017, prepared for the EFOP-1.6.2 project, own editing)

The table illustrates that since 2010, numerous programs targeting disadvantaged and multiply disadvantaged young people and students have been continuously implemented in Sárkeresztúr. These programs involved developments in kindergartens, schools, and family daycare facilities, focusing on improving the quality of education and supporting the integration of disadvantaged children.

The largest-budget project was the TÁMOP 5.3.6-11/1 initiative implemented between 2013 and 2015, which allocated over 145 million HUF to improve the quality of life for residents of segregated areas, community building, and complex services promoting social opportunities and respect. The second-largest investment was the infrastructural development of the Aranyalma Kindergarten's Sárkeresztúr Branch, with over 100 million HUF spent between 2012 and 2014 on its expansion. It is evident that the municipal government has consistently aimed to provide high-quality educational conditions for the young residents of the settlement. Additionally, social projects offered opportunities for development and the acquisition of new knowledge and skills.

Institutional Coverage and Educational Attainment in the Settlement

In Sárkeresztúr, there was one kindergarten and one general school operating in 2017 (and still at present). Together, these two institutions employed a total of 37 educators. A total of 420 children were enrolled in these educational institutions (149 kindergarteners and 271 schoolchildren). Due to the steadily increasing number of students in each grade, the kindergarten had been expanded in the years preceding the EFOP-1.6.2 project. However, no similar expansion had taken place for the general school.

The local educational institutions could not accommodate all local children. Despite this, it was common for many parents to send their children to schools in neighboring settlements, primarily to Sárbogárd. The municipality's situation is further complicated by the fact that only about one-fourth of the total population comprises taxpayers. According to 2017 data, the municipality employed between 100 and 120 people through public employment programs to perform various agricultural and public cleanliness tasks.

Economically, the settlement is in a particularly unfavorable position. Between 2005 and 2015, the number of unemployed residents ranged between 170 and 400, corresponding to an unemployment rate of 11% to 26%, significantly exceeding the national unemployment rates during this period. From 2007 to 2011, the unemployment rate increased steeply before stabilizing in 2013. By 2015, it had returned to 2007 levels. Most of the unemployed were long-term unemployed (unemployed for more than 180 days), with their proportion ranging between 43% and 69%, except for one year. The average per capita income was less than half of the national average.

Sárkeresztúr is easily accessible by road from Székesfehérvár, providing the primary employment opportunities for local residents at factories in the county seat. Additionally, the relative proximity of Budapest offers further employment prospects. However, due to limited

local job opportunities, commuting represents the best income-generating option for residents of Sárkeresztúr.

Data	Entire Settlement	Identified Segregated Area
Population (persons)	2,520	739
Population aged 0–14 (persons)	722	279
Population aged 16–54 (persons)	1,487	326
Population aged 60+ (persons)	311	46
Individuals with only elementary education (15–59 years)	846	297
Higher education graduates (aged 25+)	60	6
Housing units	761	183
Substandard housing units	160	44
Individuals without regular income (16–54 years)	971	334
Individuals with elementary education only and no income (16–54 years)	678	257

Table 2: Data from the Central Statistical Office (KSH) 2011 Census (own editing)

The table shows that one-third of the population of the settlement has at most an elementary education. In the segregated area, this proportion is significantly higher, with more than 40% of residents holding only elementary school qualifications. Only 2% of the settlement's entire population has a higher education degree, and this proportion is a mere 0.8% in the segregated area.

In terms of regular income, 38.5% of the settlement's population lacks regular employment income, compared to 45.1% in the segregated area. These figures are closely linked to educational attainment and are further exacerbated by extremely poor housing conditions.

Undereducation remains one of the most significant issues in the segregated area. This situation creates disadvantages in all aspects of life, and current unfavorable circumstances risk perpetuating these conditions in future generations. In comparison to the entire settlement, the proportion of residents in the segregated area with only elementary school education is substantially higher. For instance, among working-age individuals in the settlement, 56.9% have at most an elementary school education, while this figure rises to 71.7% in the segregated area (Community Intervention Plan, 2017).

In 2017, 234 individuals received regular child protection benefits. During a background assessment conducted in May 2017 among the project's target group (131 individuals), it was revealed that:

- The average household size in the target group was 6.25 people.
- The average household income barely exceeded 155,000 HUF/month (approximately 26,800 HUF per capita per month).

The largest employer in the settlement is the municipality itself, primarily through public employment programs. Compared to surrounding settlements, Sárkeresztúr has an exceptionally high number of public employees relative to its population. The project aimed to help transition these individuals from public employment to the open labor market.

As previously mentioned, Sárkeresztúr has a kindergarten and an eight-grade primary school. According to its founding document, the kindergarten has a capacity of 169 children, but in 2017, fewer children, specifically 149, attended, resulting in an occupancy rate of 88.17% for that academic year. The average group size was 21 children (ranging from 18 to 25 per group). Among the kindergarten teachers, two are special education teachers, one is trained in

therapeutic physical education for kindergartens, and another holds a qualification for addressing Roma ethnic minority needs for kindergarten and primary school educators.

The primary school was previously a branch of the Szent István Primary School in Kálóz but has operated independently since September 1, 2013. In 2017, the school employed 22 teachers, with four vacant positions. Additionally, three staff members provided pedagogical support. The school had 271 students, of whom 125 were disadvantaged (HH), and 22 were severely disadvantaged (HHH) during the 2016/2017 academic year, making 54.24% of the students at risk. The school operated 16 classes, with an average class size of 16.94 students per class, comprising eight lower-grade and eight upper-grade classes.

Both the kindergarten and primary school have seen a continuous increase in enrollment. Due to the rising number of students and the additional classes being initiated, there is a need for more classrooms.

Objectives of the EFOP-1.6.2 Project

The project, implemented between 2018 and 2021 over a total duration of 36 months, aimed to promote the social inclusion and integration of communities living in segregated and deep poverty. During the project, individual development plans were prepared for 131 participants, serving as the foundation for interventions carried out over the three years. The main objectives of the program included increasing the educational level of the participants, encouraging their participation in educational, training, and employment programs, and improving the school progress, academic performance, and health status of children.

The project placed a significant emphasis on the social integration of disadvantaged communities. To this end, it focused on strengthening community cohesion and increasing the enrollment rates of children from segregated areas in kindergarten. Additionally, the introduction of health screenings and other health services aimed to improve the health conditions of the target group.

Addressing educational challenges was one of the project's highlighted areas. To improve academic performance and study results, after-school activities were organized, contributing to students' school success and expanding leisure opportunities. However, the COVID-19 pandemic posed significant obstacles to the program's implementation. The closure of schools and the transition to remote education necessitated rethinking the structure of educational activities, leading to budget modifications and reallocations (Fekete, 2020).

The project's success was significantly supported by cooperation with nonprofit organizations. Camps, excursions, and educational and developmental programs were organized under the program framework. These collaborations serve as examples of how nonprofit organizations can become active players in education policy by establishing and maintaining schools (Kozma, 2012). The experiences of the Hungarian Maltese Charity Service confirm that such institutions can complement the educational system effectively and play a key role in promoting social inclusion.

During the project's implementation, the Csillagpont Community Service Center provided the venue for individual case management, community programs, and after-school-style activities. Continuous presence-based social work also supported participants and allowed for the realization of personalized development plans. In the follow-up phase, special attention was given to maintaining communication with the target group, which was ensured by employing a dedicated staff member.

Despite the challenges encountered during the project's execution and the consequences of the pandemic, the program achieved significant results in improving social inclusion, educational opportunities, and community cohesion, thereby contributing to the overall enhancement of the living conditions of disadvantaged communities.

Good Practices

According to Kende et al., the school closures prompted by the coronavirus further increased educational inequalities in Hungary. At the same time, the digital education of disadvantaged students introduced additional challenges to public education during the pandemic-induced school closures (Kende et al., 2020). In Sárkeresztúr, the pandemic further exacerbated the difficulties faced by young people living in the settlement, especially in the segregated areas, in accessing education.

This section of the study is based on an interview with the former project manager of the EFOP-1.6.2 project titled "Elimination of Segregated Living Conditions through Complex Programs," which was implemented in the settlement. In response to the COVID-19 pandemic, Sárkeresztúr transitioned to online education, and students at the local general school participated in classes remotely. However, children from the target group, particularly those living in the segregated area, faced significant barriers to joining online lessons.

Two main factors contributed to this issue:

1. They lacked adequate digital tools needed for online classes, such as computers, laptops, tablets, or smartphones.
2. They did not have access to unlimited broadband internet, which is essential for continuous online education.

The sudden shift to digital learning, combined with capacity limitations and other factors, further marginalized already disadvantaged youth, increasing their exclusion from public education. This contributed to a decline in their academic performance and raised the risks of early school dropout and disengagement.

Recognizing the gravity of this issue, the experts involved in the EFOP-1.6.2 project convened a professional forum to address the challenges faced by local youth. The program leader assessed the intervention's necessity with the help of social workers and consulted with an internet service provider about the possibility of installing broadband internet in the segregated area of the settlement. However, the municipality, as the project's primary sponsor, could not finance this effort through the project budget, as such interventions were not included in the original cost plans. A civil organization involved in the project, the Társadalomklinika Egyesület (Society Clinic Association), assumed the costs of installing broadband internet.

The Társadalomklinika Egyesület is a Pécs-based organization whose core members are professionals in social work. The association aims to reach mostly disadvantaged youth through program planning and implementation, targeting those not effectively served by existing services. Their activities include informal leisure activities, such as community wall painting, songwriting, music sessions, and drama pedagogy workshops. These activities create a trusting atmosphere and engage young people in structured programs, such as the "Future Workshop" sessions or sex education and drug prevention workshops. In recent years, the association has focused its activities on rural settlements and segregated areas, organizing programs like after-school initiatives, substance abuse prevention training, and segregation rehabilitation projects. Between 2017 and 2021, the organization contributed to the preparation and implementation of several complex inclusion programs as a partner or implementer of specific program elements in settlements such as Kömlő (Heves County), Somogyszentpál, Sárosd, and Sárkeresztúr (Vidák, 2023).

In the first phase, the civil initiative aimed to provide the affected youth with swift access to broadband internet, particularly in the immediate vicinity of the Csillagpont Community Service Center, which was operated as part of the project. During the initial intervention, unlimited internet access was installed at the community center. Utilizing computers previously acquired through the project, professional implementers supported students in their online education at the Csillagpont facility.

In the next phase, a signal-strengthening system was built in the segregated area, enabling free Wi-Fi access across an entire street, reaching residential homes. Through further initiatives, donations, and budget reallocations, additional IT devices were acquired. Local entrepreneurs and businesses donated 10 used computers, and the reallocation allowed for the purchase of 15 new devices, including laptops and tablets, under the project. The initiative also established an IT community space that could accommodate 15 children at once, adhering to pandemic regulations. Additionally, more than five underprivileged families received computers and other IT tools, enabling students to participate in online education during the crisis. Social workers involved in the program provided continuous assistance to the youth and maintained regular contact with educational institutions and families, offering mentoring support to entire households.

As part of the intervention, a digital competency development workshop series was introduced into the training program. This approximately 30-session series was open not only to children but also to adults, public employees, and parents with young children. Participants learned to use IT devices and various software and platforms effectively. This additional service was not originally included in the project's technical and professional description but was created in response to the crisis.

After the COVID-19 emergency ended, the signal-strengthening system was no longer utilized as it had been. The system had been integrated into the network operating the settlement's security cameras. Consequently, the municipality decided to discontinue the free broadband internet access to ensure the security cameras' operation. While high-quality internet remains available at the Csillagpont Community Service Center, the free broadband network that previously extended to family homes is no longer accessible. Most devices distributed through the project were returned to the municipality, while the equipment obtained through donations was allocated to families based on need.

Actors and Innovative Solutions

It is essential to highlight the actors involved in the grassroots initiative in Sárkeresztúr, particularly the local municipal government. As an autonomous body, the municipality serves as the operator of public educational institutions and the main beneficiary of the inclusion project (Kozma, 2012). The local government played a pivotal role in the crisis, as it was responsible for finding adequate solutions in the shortest time possible. However, as the project beneficiary, the municipality could not include the cost of broadband internet installation in the project budget due to limited resources. On the other hand, as the governing body of the settlement, the municipality could have financed the investment from its own budget. Since this did not happen, additional actors emerged to address the initiative.

The civil organization involved in the project, along with project professionals and social workers, advocated for the installation of broadband internet and liaised with the internet service provider. After receiving a cost estimate, the Társadalomklinika Egyesület financed the investment. In the next phase of the intervention, local entrepreneurs contributed by donating IT equipment rather than providing financial support. These efforts aimed to support local residents, particularly young students participating in public education.

The primary target group included students and their parents, who also suffered from the pandemic-induced transition to digital education. Other key actors were the teachers, project staff, and IT trainers who played significant roles in the intervention. While the initiative and best practices were implemented at the public education level, certain elements extended into informal educational settings. For example, during the pandemic, project staff conducted online tutoring for target group children. Volunteers also assisted with specific subjects. To support

the mental health of local residents, online closed groups were created for individual counseling sessions.

One major innovation was the creation of a free Wi-Fi network in the segregated area around the community house and its immediate surroundings. This was particularly significant given the poor infrastructure in the settlement, especially in segregated areas. Access to the internet represented a significant step forward for local residents.

Another noteworthy innovation was the donation of laptops and IT devices to disadvantaged youth and their families, facilitated by local civic groups and entrepreneurs. Lastly, in response to the crisis, a series of approximately 30 IT workshops was introduced as part of the project, offering invaluable assistance to parents and relatives.

The intervention demonstrated strong local collaboration and effective communication among all actors involved.

Conclusion and Recommendations

The digital competency development program implemented in Sárkeresztúr held a sharp mirror to the social inequalities exacerbated by the COVID-19 pandemic, particularly for those living in segregated areas. The pandemic not only highlighted existing issues but also brought new challenges to the forefront, including deficiencies in digital infrastructure and tools, which significantly limited disadvantaged youth's participation in education. Effective management of the situation required swift and integrated responses facilitated by grassroots cooperation between the local government and civil organisations.

One of the project's most remarkable achievements was the establishment of digital infrastructure, enabling residents of segregated areas to engage in online education. Through collaboration between the local government and the Society Clinic Association, broadband internet connections were established, and IT tools were procured and distributed, marking significant progress. These measures not only reduced technological disadvantages but also strengthened social cohesion and community involvement in the long term.

Digital competency development was a core element of the program. Educational and technological training became accessible not only to children but also to parents and other community members. These trainings provided immediate support during online education and improved the community's technological and educational opportunities in the long term. Additional outcomes of the program included the mobilisation of local resources, with local entrepreneurs and civil organisations playing a key role.

The project's experiences highlighted that the social integration of disadvantaged communities can only be achieved through integrated and grassroots initiatives. The creative use of digital technologies and local-level cooperation resulted in significant progress while also drawing attention to the long-term challenges of sustainability. Reducing educational inequalities and improving digital infrastructure demand essential steps from both local governments and educational policymakers.

Based on the program's lessons, it is recommended to prioritise free broadband internet access in segregated areas and provide additional technological tools to ensure sustainability. Expanding digital competency development to teachers and parents is also necessary to ensure the effective use of modern tools. Additionally, continuing community programs, such as running learning centres and organising interactive activities, can play a pivotal role in strengthening local social cohesion.

For the success of future programs, it is crucial to establish a long-term monitoring system that enables continuous evaluation of project outcomes and necessary adjustments. These measures can help ensure that disadvantaged communities receive not only short-term support but also sustainably integrate into social and economic cycles.

References

Boros, J., & Bucher, E. (2023). „Jelen vagyunk, segítünk!" – A felzárkózó települések helyzete és segítőtevékenységek Baranya megyében ("We Are Here, We Help!" – The Situation of Disadvantaged Settlements and Support Activities in Baranya County). DOI: 10.56699/MT.2023.2.7

Budai, B. B. (2022). A digitális kompetencia növekvő szerepe, - Tudás- és kompetenciafelfogások, modellek és gyakorlatok (The growing role of digital competence, - Knowledge and competence perceptions, models and practices), PRO PUBLICO BONO - Hungarian Public Administration, 2022/2, 30-59., DOI: 10.32575/ppb.2022.2.2

Bucher, E. (2010). Civil szervezetek a területfejlesztésben (Civil Organisations in Spatial Development), Pécs Sociological Review, Spring 2010, Volume III, Issue 1, DOI: https://doi.org/10.15170/AS.2010.3.1.13

Csurgó, B., & Kovách, I. (2023). Covid Kereszthatások (Covid Cross-Effects) in (eds.) Bernadett Csurgó and Imre Kovách - The Social Impact of the Covid-18 Epidemic, Social Research Centre

Fekete, M. (2020). Digitális átállás – az első hét tapasztalatai (Digital Changeover – Experiences from the First Week). Iskolakultúra, Vol. 30, Issue 9, 2020. DOI: 10.14232/ISKKULT.2020.9.77

Fekete, T., & Porkoláb, A. (2020). Karanténpedagógia a magyar közoktatásban – A digitális oktatásra történő átállás eddigi tapasztalatairól **(**Quarantine pedagogy in Hungarian public education - Experiences of the transition to digital education), Iskolakultúra, 30. évfolyam, 2020/9. szám., DOI: 10.14232/ISKKULT.2020.9.96

Feola, G., & Nunes, J. R. (2014). Success and failure of grassroots innovations for addressing climate change: The case of the Transition Movement. Global Environmental Change, 24, 232–250.

Hermann, Z. (2020). How many students have no access to online distance learning?. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaság-tudományi Intézet.

Howaldt, J., & Schwarz, M. (2010). Social innovation: Concepts, research fields, and international trends. IMA/ZLW.

Huszti, E. (2021). The trial of digital education among cumulatively disadvantageous students, Acta Medicinae et Sociologica (2021) Vol.12. No.33. (160-189), DOI: https://doi.org/10.19055/ams.2021.11/30/10

Kende, A., Messing, V., & Fejes, J. B. (2021). Hátrányos helyzetű tanulók digitális oktatása a koronavírus okozta iskolabezárás idején (Digital education of disadvantaged students during the school closure caused by the coronavirus), School Culture, Volume 31, Issue 2021/02

Kocsis, P. C. (2022). Telep és Iskola: Egy integrációs program lokális tapasztalatai (Settlement and school: Local experiences of an integration program – A case study). Különleges Bánásmód, 8(2), 19–39. https://doi.org/10.18458/KB.2022.2.19

Kozma, T. (2012). Oktatáspolitika (Education policy). Electronic note. Letöltve:2023.10.31 https://mek.oszk.hu/11200/11203/11203.pdf

Ladányi, J. (2007). Changing forms of residential segregation in Budapest. In G. Enyedi (Ed.), Social impacts of the transformation of historical city centers (pp. 199-206). MTA Centre for Social Research, Budapest.

Lannert, J. (2022). A pandémia miatti iskolabezárások és a digitális oktatás hatása a tanulók felkészültségére a közoktatásban és a felsőoktatásban (School closures due to the pandemic and the impact of digital education on student preparedness in public and higher education) in Kolosi Tamás - Szelényi Iván - Tóth István György (eds. 2022). Társadalmi Riport 2022. Budapest: TÁRKI

Levitas, R. and Pantazis, C. and Fahmy, E. and Gordon, D. and Lloyd, E. and Patsios, D. (2007) The multi-dimensionalanalysis of socialexclusion. Department of Sociology and SchoolforSocial Policy Townsend Centre forthe International Study of Poverty and Bristol Institute for Public Affairs University of Bristol Retrieved

Maldonado-Mariscal, K. (2023). Grassroots innovation and social innovation in perspective. Frontiers in Sociology, 8, 1247293., https://doi.org/10.3389/fsoc.2023.1247293

Seyfang, G., & Smith, A. (2007). Grassroots innovations for sustainable development: Towards a new research and policy agenda. Environmental Politics, 16(4), 584–603.

Sir John, D. (2020). Education and the COVID-19 pandemic, Prospects (2020) 49:91–96, Springer, https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3

Varga, A. (2013). Hátrányos helyzet új jogszabályi környezetben (Disadvantaged situation in the new legislative environment), Iskolakultúra 2013/3-4

Varga, A. (2014). Hátrányos helyzet az iskolarendszerben (Disadvantages in the school system) In: Cserti Csapó Tibor (eds) Legyen az esély egyenlő – Esélyteremtés a Sásdi kistérségben, PTE-Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás, Pécs, 155-171.

Vidák, G. (2023). Élet a Csillagpontban (Life in the Csillagpont - The role of volunteering in the integration of disadvantaged youth in Somogyszentpál), Önkéntes Szemle (Volunteer Review), Vol. 3, No. 4, 135-153. DOI:https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2023.4.135-30

Werner, L. (2023). A digitális esélyegyenlőség megteremtésének lehetőségei a legelmaradottabb vidéki területeken (Opportunities for Digital Equality in the Most Deprived Rural Areas), Journal of Social and Sociopolitical Policy, Vol. Social and Socio-economic Policy, Vol. 34 (2023) No. 1. pp. 37-62., DOI 10.48007/esely.2023.1.3

World Bank (2013). Social Integration and Exclusion: Framework and Policy Recommendations. Washington, D.C.: World Bank Publications.

Other documentation used

Hungarian Central Statistical Office. (2024, May 14). Settlement Register. Retrieved from https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=EN&p_id=25344

Hungarian Central Statistical Office. (2023, October 28). Territorial Atlas. Retrieved from https://www.ksh.hu/teruletiatlasz_telepulesi_szint_alatt

Call for Proposals, EFOP-1.6.2-16: Addressing Segregated Living Conditions with Complex Programs (ESF)

Community Intervention Plan (2017), prepared for the EFOP-1.6.2 Project titled "Addressing Segregated Living Conditions with Complex Programs"

Feasibility Study (2017), prepared for the EFOP-1.6.2 Project titled "Addressing Segregated Living Conditions with Complex Programs"

Act LXXIX of 1993

Act XXXI of 1997

Act XXVII of 2013 Amendment to Section 67/A of Act XXXI of 1997 on Child Protection and Guardianship Administration, based on the provisions of Section 45 of Act XXVII of 2013

A SZERZŐKRŐL / AUTHORS

Boros Julianna Ph.D. (1982, Szekszárd) vagyok, 2007 óta dolgozom egyetemi oktatóként a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészet és Társadalomtudományi Kar Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszékén. 2019-ben doktoráltam a PTE Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskolában. 2005-ben az ELTE szociálpolitika szakán szereztem diplomát. Kutatási területem a társadalmi és oktatási egyenlőtlenségek összefüggései kiemelten a magyarországi roma népesség társadalmi helyzetével, annak változásaival foglalkozom. Elérhetőség: boros.julianna@pte.hu

Bucher Eszter (1977, Mohács). 2004 óta vagyok a PTE Szociológia Tanszék oktatója. 2011-ben PhD fokozatot szereztem, melynek témája: A civil szervezetek szerepe a terület-és településfejlesztés területén a Dél-Dunántúli régióban. A kutatási területem a közösségek, a civil kezdeményezések innovatív szerepe a hátrányos helyzetű térségekben.

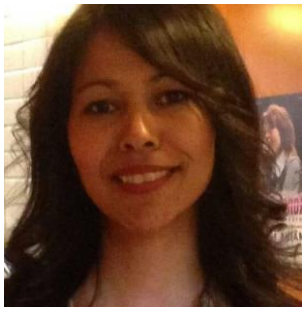

Csilleiné Mága Erika huszonnégy éve dolgozik a romák esélyegyenlősége megteremtése feladataiban tanárként, művelődésszervezőként, intézményvezetőként, romológusként. Önismereti és egészségfejlesztéssel kapcsolatos foglalkozásokat vezet, segíti a tehetséges, tanulni, művelődni kívánó, hátrányos helyzetű roma és nem roma fiatalokat. Ifjúsági klubvezetőként szakköröket, művészeti csoportokat vezetett, A Roma Esély Egyesület elnökeként a romák kulturális fejlődéséért, a hagyományok megőrzéséért, az identitásuk megőrzéséért dolgozik. Roma származásúként jól ismeri népüket, legfontosabb feladatának a hátrányos helyzetű romák és nem romák esélyteremtését-esélynövelését tartja. Bár Szolnokon lakik, szülőfaluja Tiszabő, családja, rokonai ott élnek. Férje egyetemi docens, nagyfiúk gimnazista, lányuk végzős általános iskolás. Hetedik éve vezeti a szolnoki Tücsök úti Közösségi házat, melynek programja a szegregátumban élők életesélyeit növeli. A tanulmányuk is erről szól.

Galambos Attila pedagógus, tréner. Végzettségét tekintve filozófiatanár és kulturális antropológus. Az Újpedagógia Kft. ügyvezetője, a Qubit állandó szerzője, a PTE BTK Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskolájának doktorandusza. Az akcióorientált pedagógiai programok eredményességét vizsgálja.

Heiter Kitti testnevelő tanári és földrajztanári diplomáját 2018-ban szerezte a Pécsi Tudományegyetemen, azóta a Székesfehérvári SZC Széchenyi István Műszaki Technikum oktatója. Szakvizsga megszerzését követően, 2023-ban csatlakozott a Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskolájához, ahol jelenleg is doktori tanulmányait folytatja.

Jakab Natália 2008 óta dolgozik a pécsi Gandhi Gimnáziumban, ahol 2025-től igazgatóként tevékenykedik. Intézményvezetői munkája során kiemelten fontosnak tartja a hátrányos helyzetű diákok támogatását, a digitális eszközök tudatos használatát és az innovatív pedagógiai megoldások bevezetését. Jelenleg doktori tanulmányait végzi, kutatása középpontjában az iskolai szabályozások, a digitalizáció és a tanulói sokféleségre adott intézményi válaszok állnak.

Kozma, Tamas is professor emeritus (sociology of education, comparative and higher education research) at the Institute of Educational and Cultural Studies and founding president of the Center for Higher Education Research and Development, both at the University of Debrecen (Hungary). He has studied theology, history and education in Budapest (Hungary), Szeged (Hungary) and Cluj-Napoca (Romania). He has received his Dr Univ from the University of Szeged, his C.Sc (Candidate of Sciences) and D.Sc (Doctor of Sciences) from the Hungarian Academy of the Sciences, and his PhD and habilitation from the University of Debrecen. He was the general director of the Hungarian Institute for Educational Research (Budapest) between 1990-2000. He has published 18 books and around 200 papers and articles (mostly in Hungarian and partly in English). His recent volume, *Community Building and Social Innovation* (Debrecen University Press, 2021) was co-edited with J. Boros and E. Markus. His research activities can be followed on *Academia.edu* and *ResearchGate*. Prof. Kozma is the founding editor of *HERJ Hungarian Educational Research Journal* and president of HERA *Hungarian Educational Research Association*.

Márkus Edina Debrecenben született, tanulmányait a debreceni Tóth Árpád Gimnáziumban (1989-1993), majd a Kossuth Lajos Tudományegyetemen művelődési és felnőttképzési menedzser szakán végezte (1993-1998). 1998-2001-ig a Kossuth Lajos Tudományegyetem (2000-től Debreceni Egyetem) Nevelés és Művelődéstudományi Doktori Programjának hallgatója. Doktori fokozatát 2006-ban szerezte neveléstudomány tudományágban. Témája: Szektorsemlegesség a kultúra területén. Kulturális célú nonprofit szervezetek helyzete kelet-közép-európai városokban. 2000-től a Debreceni Egyetemen dolgozik, jelenleg a Bölcsészettudományi Kar Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet intézetigazgató-helyettese. A Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola Neveléstudományi Programjában témavezetőként, oktatóként tevékenykedik. Az MTA Debreceni Akadémiai Bizottság Nevelés-, Művelődéstudományi és Pszichológiai Szakbizottság Művelődéstudományi Munkabizottságának a titkára. Szerkesztőbizottsági tagja a Pallas Debrecina könyvsorozatnak. A Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának (DETEP) témavezető tanára, 2008-tól részt vesz a Debreceni Egyetem Tudományos Diákköri munkájában, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet TDK Szakmai Műhelyének a felelőse.

Mester Zoltán 2017 óta a pécsi Emberség Erejével Alapítvány kommunikációs vezetője. Magyar szakos egyetemi tanulmányait követően kommunikációs területen folytatta szakmai pályafutását. Szakterülete a sajtó- és médiakapcsolatok, a válságkommunikáció, a civil szervezetek belső és külső kommunikációja. 2019-ben közösségfejlesztő, 2024-ben szociálpolitikus képzettséget szerzett. Kutatása fókuszában a magyarországi vidéki, autonóm civil közösségek és szerveződések állnak.

Mitrovics Zoltán a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának doktorandusza. Jelenleg a PTE BTK Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszék oktatója.

Nagy Noémi jelenleg a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán elsőéves Andragógia MA szakos hallgatója. A Közösségszervezés BA szakon folytatott tanulmányai során felkeltette érdeklődését a felnőttek nevelése, a felnőttképzési programok folyamata, valamint mindig is szerette a természetet, így ezen témakörök összefüggését kezdte el vizsgálni alapszakos évei alatt. A 36. OTDK Pedagógiai, Pszichológiai, Andragógiai és Könyvtártudományi szekcióban 2. helyezést ért el a *Tanulás szikkel-lélekkel Környezeti nevelésben résztvevők motivációja - Egy Hortobágyra látogatók körében végzett vizsgálat eredményei* című pályamunkával a *Felnőttkori tanulás közösségi térben* tagozatban. A kutatási eredményei motiválták arra, hogy ebben a témakörben további vizsgálatokat is folytasson, melyet lehetővé tett a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó (DETEP) Programjában való részvétel, valamint az Új Nemzet Kiválóság Program, valamint később az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program ösztöndíj elnyerése is. 2024-ben a Bölcsészettudományi Kar Hallgatói Elismerő Oklevél kitüntetésben részesült. A jövőben szeretné még alaposabban és széleskörűbben megismerni a felnőttek környezeti nevelésének területét.

Paczári Viktória tanulmányait a Debreceni Egyetem Szociológia alapszakán kezdte, majd a Szociálpolitika mesterszakán folytatta. Először előítéletesség-kutatással kezdett foglalkozni, majd hamar rátalált a civil társadalom témakörére, ami személyes érintettsége miatt felébresztette a tudományos érdeklődését – ugyanis 2011-től kezdve egy később bejegyzett egyesületté vált civil szervezetet vezetett, ami hátrányos helyzetű emberek, családok átmeneti otthonában élő gyermekek támogatásával foglalkozott. Doktori tanulmányait a Debreceni Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Doktori Programjában végezte, ahol a társadalmi innovációk kutatásával foglalkozott. Disszertációjában a civil kezdeményezésű társadalmi innovációkat vizsgálta.

Pető Lilla a Debreceni Egyetemen végzett kulturális mediátorként, jelenleg a Nevelés és Művelődéstudományi doktori iskola másodéves hallgatója. 2018 márciusától a Nemzeti Művelődési Intézetnél dolgozik először, mint módszertani referens végzett munkámat a Pest Megyei Igazgatóságon, 2020 júniusától a megyei igazgatói pozícióját tölti be. 2021. februárjában felkérést kapott, hogy a Nemzeti Művelődési Intézet központjában Lakitelken vezesse a Hálózati központot, melyben elsődleges feladata a 19 megyei igazgatóság módszertani segítése, országos szakmai mintaprogramok kidolgozása, mint a jogyakorlatOn és az a szakkör felületek is. 2023-óta pedig Országos Kutatási Koordinátorként dolgozik az intézetnél. 2013 óta dolgozik közművelődési intézményekben, tapasztalatait projektmenedzsment, ifjúságsegítés, programstruktúrák kialakítása és fejlesztése területén szerezte.

Szabó Dóra a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Doktori Programjának abszolvált PhD hallgatója, a DE BTK Könyvtár- és Információtudományi Tanszékének tanársegéde. Német nyelv és kultúra tanár, és könyvtártanár. Jelenleg az alábbi projektek kutatója; CHERD-H, MTA-DE Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport. A Central European Journal of Educational Research folyóirat és a Pedagógusképzés folyóirat segédszerkesztője. A BOBCATSSS Assotiation elnökségének tagja. A HERA Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesületének marketing menedzsere, vezetőségi tagja. A Central European Journal of Educational Research folyóirat és a Pedagógusképzés folyóirat segédszerkesztője, közösségi média menedzsere. Kutatási területe két fő irányra összpontosít: egyrészt a tanárképzésre, különös tekintettel a digitalizáció és a média- és információs műveltség szerepére, másrészt a könyvtártudományra, amelyben fő kutatási iránya az olvasóvá nevelés, a könyvtárak és a könyves influenszerek együttműködésének lehetőségeire fókuszál.

Szirtes-Tankó Tünde a Baptista Egyházi Szociális Módszertani Központ munkatársa. Az ELTÉ-n szerzett szociológus diplomát, és jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola nevelésszociológiai doktori programjának harmadéves hallgatója. Kutatási területe az elsőgenerációs szociális diplomások iskolai pályafutása és rezilienciája. A HERA Gyermekvédelmi és Szociálpedagógiai Szakosztályának és az International Academic Forum (IAFOR - Individual Professional Membership) tagja.

Vidák Gábor My name is Gábor Vidák, and I am a social worker and human resource consultant. Currently, I am a third-year PhD candidate at the Doctoral School of Education and Society at the University of Pécs. Over the past nearly two decades, I have worked with disadvantaged and multiply disadvantaged groups, primarily in the fields of education, self-awareness, and substance use-related interventions. My doctoral dissertation is closely linked to my professional background, as my research focuses on the effectiveness of informal learning among disadvantaged youth, specifically examining the impact of „Participatory Filmmaking". This study is also closely related to my research topic and academic interests.

Zimmermann Ildikó közgazdász diplomáját a Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Karán szerezte, majd a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán folytatta tanulmányait, ahol Master of Business Administration (MBA) fokozatot kapott. Jelenlegi doktori tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán végzi az Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, Szakdidaktika Doktori Program keretein belül. Emellett a Pécsi Tudományegyetem Műszaki és Informatikai Karán dolgozik, ahol hozzájárul az oktatás és kutatás fejlesztéséhez. Kutatási érdeklődése a gamifikáció alkalmazására és a kompetenciaalapú a pályaorientációra összpontosít, különös figyelmet fordítva az MTMI (matematikai, természettudományos, műszaki, informatikai) szakokra.

Zsidek Barbara jelenleg doktori tanulmányaimat folytatja a Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskolájában. Kutatási érdeklődésének középpontjában a virtuális és kollaboratív tanulási lehetőségek vizsgálata áll a vizuális művészeti oktatásban.

A RÉGIÓ ÉS OKTATÁS SOROZAT KORÁBBI KÖTETEI

2005: Régió és oktatás: európai dimenziók.

Editor: Gabriella Pusztai

2006: Regionális egyetem.

Editor: Erika Juhász

2008: Education and Church in Central and Eastern Europe.

Editor: Gabriella Pusztai

2008: Religion and Values in Education.

Editor: Gabriella Pusztai

2010: Harmadfokú képzés, felnőttképzés és regionalizmus.

Editor: Erika Juhász

2010: Religion and Higher Education in Central and Eastern Europe.

Editor: Gabriella Pusztai

2010: Régió és oktatás: A Partium esete.

Editors: Tamás Kozma & Tímea Ceglédi

2011: Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat.

Editors: Tamás Kozma & Gyöngyvér Pataki

2014: Határtalan oktatáskutatás.

Editors: Tímea Ceglédi & Zoltán Nagy

2014: Tanuló közösségek, közösségi tanulás.

Editor: Erika Juhász

2015: Tanuló régiók Magyarországon.

Editors: Tamás Kozma et al.

2019: Learning Communities and Social Innovations

Editors: Edina Márkus &Tamás Kozma

2021: Community Building and Social Innovation

Editors: Julianna Boros &Tamás Kozma &Edina Márkus

2022: Sustainability of Innovation

Editors: Edina Márkus & Julianna Boros & Tamás Kozma

2023: Civilek és kormányok - Citizens and Governments

Editors: Edina Márkus & Eszter Bucher & Julianna Boros & Tamás Kozma